

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ din MOLDOVA

**Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 343.211:347.19(043.3)**

DOGARU MIHAI

RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANELOR JURIDICE

Specialitatea: 554.01 - Drept penal și execuțional penal

Teză de doctor în drept

Conducător științific:

**Xenofon Ulianovschi,
Doctor habilitat în drept,
Profesor universitar**

Autor:

Dogaru Mihai

Chișinău, 2019

© Dogaru Mihai, 2019

Cuprins

ADNOTARE	5
АННОТАЦИЯ	7
ANNOTATION.....	9
LISTA ABREVIERILOR.....	11
INTRODUCERE	12
1. ANALIZA SITUAȚIEI ÎN ȘTIINȚA DREPTULUI PENAL PRIVIND	
RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANELOR JURIDICE	20
1.1. Materialele științifice referitoare la tema tezei apărute în doctrina străină	20
1.2. Materialele științifice referitoare la tema tezei apărute în România și Republica Moldova	30
1.3. Concluzii.....	47
2. ASPECTE GENERALE PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANELOR	
JURIDICE.....	50
2.1. Utilitatea răspunderii penale a persoanelor juridice	50
2.2. Caracterul real al persoanelor juridice	57
2.3. Capacitatea de acțiune a persoanelor juridice.....	63
2.4. Principiul specialității capacității de folosință.....	66
2.5. Elementul subiectiv în cazul persoanelor juridice	68
2.6. Caracterul personal al răspunderii penale.....	77
2.7. Punibilitatea persoanelor juridice	81
2.8. Problema cumulului între răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea penală a persoanei fizice.....	84
2.9. Cauzele exoneratoare de răspundere aplicabile în cazul persoanelor juridice	90
2.10. Sancțiunile aplicabile persoanelor juridice	92
2.11. Concluzii.....	107
3. ANALIZA COMPARATIVĂ A RĂSPUNDERII PENALE A PERSOANELOR	
JURIDICE.....	109
3.1. Sfera persoanelor juridice care răspund din punct de vedere penal	109
3.1.1. Persoanele juridice de drept privat	109
3.1.2. Persoanele juridice de drept public.....	111
3.1.3. Entitățile lipsite de personalitate juridică	113
3.1.4. Persoanele juridice în formare, lichidare sau transformare	116

3.1.5. Persoanele juridice străine	119
3.2. Domeniul răspunderii penale a persoanelor juridice	121
3.3. Considerații privind răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul european și pe plan mondial	125
3.4. Concluzii.....	136
4. RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANELOR JURIDICE ÎN SISTEMELE DE DREPT DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI DIN ROMÂNIA	138
4.1. Considerații generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept din Republica Moldova	138
4.2. Considerații generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept din România	150
4.3. Concluzii.....	187
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	190
BIBLIOGRAFIE	194
Declarația privind asumarea răspunderii	211
Curriculum Vitae al autorului	212

ADNOTARE

**Dogaru Mihai, „Răspunderea penală a persoanelor juridice”,
teză de doctor în drept, Chișinău, 2019**

Structura tezei: Introducere, 4 capitole, concluzii generale și recomandări și bibliografie. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: răspundere penală, persoana juridică, infracțiune, lege penală, vinovăție, pericol social, libertatea de voință și acțiune, criminalitate corporativă.

Domeniul de studiu. Lucrarea ține de domeniul dreptului penal, mai cu seamă de partea generală a acestuia. Ea este axată pe una dintre cele mai actuale și complexe probleme ale părții generale a dreptului penal: Răspunderea penală a persoanelor juridice.

Scopul tezei de doctorat: etalarea exegezelor și soluțiilor teoretico-practice privitor la răspunderea penală a persoanelor juridice, aprofundarea concepției de aplicare a răspunderii penale în privința persoanelor juridice.

Obiectivele: studierea bazei metodologiei științifice și a principiilor logicii cu privire la definirea conceptului analizat; investigarea conceptului de răspundere penală a persoanei juridice; definirea conceptului de răspundere penală a persoanei juridice și analizarea implicațiilor acestui concept în reglementarea și îmbunătățirea cadrului normativ existent; efectuarea unui studiu complex asupra instituției analizate; identificarea limitelor și posibilităților de acțiune ale instituției analizate cu privire la legislația existentă și cea viitoare, contribuția acesteia la întărirea siguranței și stabilității raporturilor de drept penal în cele două țări, precum și acoperirea unui anumit segment al vidului științific.

Noutatea științifică și originalitatea rezultatelor obținute: derivă din modalitatea de abordare a problemei, din însăși natura obiectului de cercetare. Caracterul novator constă în faptul că sunt propuse noțiuni, teze și concepții care pun într-o lumină nouă unele dintre cele mai controversate probleme ce țin de tragerea la răspundere penală a persoanelor juridice. Lucrarea reprezintă o investigație complexă a instituției răspunderii penale a persoanelor juridice, investigație în baza căreia au fost formulate concluzii și recomandări teoretice în vederea îmbunătățirii cadrului legislativ.

Noutatea științifică a lucrării, importanța ei teoretică și practică este determinată, mai întâi de toate, de noutatea și importanța instituției analizate, atât în România, cât și în Republica Moldova, fiind sintetizate cele mai noi opinii și concepții expuse în doctrina și literatura de specialitate.

Originalitatea rezultatelor obținute de către autor constă în investigarea celor mai litigioase probleme ale științei și practicii dreptului penal care vizează această instituție.

Problema științifică importantă soluționată în lucrarea de față o constituie justificarea din punct de vedere al științei dreptului penal a răspunderii penale a persoanelor juridice, alături de răspunderea penală a persoanelor fizice care acționează în calitate de organ de conducere, reprezentant sau simplu prepus al persoanei juridice. Totodată, problema științifică soluționată rezidă în elaborarea principiilor răspunderii penale a persoanelor juridice prevăzute în sistemele de drept naționale, cu precădere cele din România și Republica Moldova, fapt care a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului penal a răspunderii penale a persoanelor juridice, în vederea aplicării unitare a ultimelor modificări și completări operate în sistemele de drept naționale cu privire la instituția răspunderii penale a persoanelor juridice, instituție care este în concordanță cu principiile generale ale dreptului penal modern.

Importanța (semnificația) teoretică și valoarea aplicativă a lucrării decurge din fundamentarea teoretică a acesteia. În acest plan, este efectuat un amplu studiu exegetic, dogmatic și critic al problematicii privind răspunderea penală a persoanelor juridice. Ideile, concepțiile și explicațiile formulate în lucrare pot servi ca bază teoretică pentru cele două state, în vederea perfecționării legislației în materie. Rezultatele obținute în cadrul tezei, materializate prin elaborarea unor propuneri și recomandări, pot fi utilizate de teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului penal, atât în procesul de instruire, precum și în vederea dezvoltării ulterioare a concepțiilor științifice cu privire la tema analizată.

Implementarea rezultatelor științifice vizează eficientizarea proiectelor didactice și curriculelor în materia dreptului penal cu privire la răspunderea penală a persoanelor juridice. Informațiile cu conotații practico-aplicative din cadrul tezei de față se dovedesc a fi utile în activitatea organelor de urmărire penală, procurorilor, judecătorilor și nu numai, acestea putând fi de un real folos și pentru teoreticienii din domeniul dreptului penal.

АННОТАЦИЯ

**Догару Михай, «Уголовная ответственность юридических лиц»,
диссертация на соискание учёной степени доктора права, Кишинэу, 2019**

Структура диссертации: Введение, 4 главы, общие выводы и рекомендации, и библиография. Достигнутые научные результаты опубликованы в 12 научных работах.

Ключевые слова: уголовная ответственность, юридическое лицо, преступление, уголовный закон, вина, социальная опасность, свобода воли и действия, корпоративная преступность.

Область исследования. Работа связана с областью уголовного права, в особенности с её общей частью. Она основана на одной из самых актуальных и сложных проблем общей части уголовного права: Уголовной ответственности юридических лиц.

Цель диссертации: отображение толкований и теоретико-практических решений относительно уголовной ответственности юридических лиц, углубление понятия применения уголовной ответственности в отношении юридических лиц.

Задачи: изучение основ научной методологии и принципов логики по поводу определения рассматриваемого понятия; исследование понятия уголовной ответственности юридических лиц; определение понятия уголовной ответственности юридического лица и анализ последствий данного понятия для регулирования и улучшения существующей нормативной базы; осуществление комплексного исследования данного института; установление пределов и возможностей для действий рассматриваемого института в отношении существующего и будущего законодательства, его вклада в укрепление безопасности и стабильности уголовно-правовых отношений в двух странах и заполнение определенного сегмента научного вакуума.

Научная новизна и оригинальность достигнутых результатов исходит из подхода к проблеме, из природы предмета изучения. Новаторский характер заключается в том, что были предложены понятия, тезисы и концепции, которые освещают одну из самых противоречивых проблем, связанных с привлечением к уголовной ответственности юридических лиц. Работа представляет собой комплексное изучение института уголовной ответственности юридических лиц, исследование, на основе которого были сформулированы выводы и теоретические рекомендации с целью улучшения законодательной базы.

Научная новизна работы, её теоретическая и практическая важность определена, в первую очередь, новизной и важностью анализируемого института, как в Румынии, так и

в Республике Молдова, были обобщены новые мнения и концепции, изложенные в доктрине и специализированной литературе.

Оригинальность результатов, достигнутых автором, заключается в исследовании самых спорных проблем науки и практики уголовного права, которые касаются данного института.

Важная научная проблема, решённая в данной работе - это обоснование, с точки зрения науки уголовного права, уголовной ответственности юридических лиц, помимо уголовной ответственности физических лиц, которые действуют в качестве руководящего органа, его представителя или просто уполномоченного лица. В то же время, решённая научная проблема заключается в разработки принципов уголовной ответственности юридических лиц, предусмотренных в национальных правовых системах, в особенности в Румынии и Республики Молдова, что привело к прояснению уголовной ответственности юридических лиц для теоретиков и практиков из области уголовного права с целью единого применения последних изменений и дополнений, используемых в национальных правовых системах, в отношении института уголовной ответственности юридических лиц, института, который соответствует общим принципам современного уголовного права.

Теоретическая важность (значимость) и применительная ценность работы заключаются в её теоретическом обосновании. В этом плане было осуществлено обширное интерпретирующее, догматическое и критическое исследование проблемы уголовной ответственности юридических лиц. Сформулированные в работе идеи, концепции и пояснения могут послужить теоретической основой для совершенствования законодательства в данной области. Достигнутые в диссертации результаты, осуществлённые путём разработки предложений и рекомендаций, могут быть использованы теоретиками и практиками из области уголовного права, как в процессе обучения, так и с целью дальнейшего развития научных понятий относительно анализируемой темы.

Внедрение научных результатов находит своё выражение в повышении эффективности дидактических проектов и куррикулумов в области уголовного права в части уголовной ответственности юридических лиц. Информация, предназначенная для практического применения в данной диссертации, будет полезна в деятельности органов уголовного преследования, прокуроров, судей и не только, данная работа может оказаться действительно полезной и для теоретиков из области уголовного права.

ANNOTATION

Dogaru Mihai, “Criminal liability of legal entities”,

PhD thesis in Law, Chisinau, 2019

Thesis structure: Introduction, four chapters, general conclusions and recommendations and bibliography. The results obtained are published in twelve scientific papers.

Keywords: criminal liability, legal entity, criminal offence, criminal law, guilt, social danger, freedom of will and action, corporate crime.

Field of study: The thesis is related to the field of criminal law, specifically the general aspect of the criminal law. The thesis focuses on one of the most current and complex issues of the general aspect of criminal law: the criminal liability of legal entities.

Purpose of the PhD thesis: deepening the concept of application of the criminal liability regarding legal entities.

Objectives: the study of the scientific methodological basis and of the principles of logic regarding the defining of the concept under consideration; the defining of the notion of criminal liability of legal entities and analyzing the implications of this notion in regulating and improving the already existing normative framework; conducting a complex study on the analyzed institution; identifying the limits and possibilities of action of the analyzed institution regarding the already existing and upcoming legislation, its contribution to the strengthening of the security and stability of criminal law reports between the two countries, as well as the filling in of a certain segment of the scientific void.

Scientific novelty and the originality of the obtained results: derives from the method of approaching the issue, from the very nature of the object of research. The innovatory character consists in proposing notions, theses and concepts which put in a new light one of the most controversial issues related to the criminal liability of legal entities. The thesis represents a complex investigation of the institution of criminal liability of legal entities, investigation on account of which conclusions and theoretical recommendations have been formulated with an eye to improving the legislative framework.

The scientific novelty of the thesis, its theoretical and practical importance is determined, above all, by the novelty and importance of the analyzed institution, both in Romania and in the Republic of Moldova, the most recent opinions and concepts presented in the doctrine and scholarly literature being synthesized.

The originality of the results obtained by the author consists in the investigation of the most litigious issues of the science and practice of criminal law that target this institution.

The important scientific issue solved in this thesis is constituted by the justification from the point of view of the science of criminal law of the criminal liability of legal entities, alongside the criminal liability of natural persons acting as a ruling body, representative or simple replacement of the legal person. At the same time, the scientific problem solved lies in the elaboration of the principles of criminal liability of legal entities provided by the national legal systems, especially those in Romania and the Republic of Moldova, which led to the clarification for the theoreticians and practitioners in the field of criminal law of the criminal liability of legal persons, with an eye to the unitary application of the latest amendments and additions to the national legal systems regarding the institution of criminal liability of legal persons, which is in accordance with the general principles of modern criminal law.

The theoretical importance (significance) and applicative value of the thesis results from its theoretical founding. In this sense, an extensive exegetical, dogmatic and critical study of the issues is carried out regarding the criminal liability of legal entities. The ideas, concepts and explications formulated in the thesis can serve as theoretical basis for the perfecting of legislation in the matter. The results obtained in the thesis, materialized through the elaboration of some proposals and recommendations, can be used by the theoreticians and practitioners in the field of criminal law, both in the training process and in the further development of the scientific concepts regarding the analyzed issue.

The implementation of the scientific results targets to make didactic projects and curricula in the field of criminal law aimed at the criminal liability of legal entities more effective. The information with practical and applicative connotations in the present thesis proves to be useful in the activity of the Criminal Investigation Officers, prosecutors, judges and not only, the information could be of great use even for theoreticians in the field of criminal law.

LISTA ABREVIERILOR

A.I.D.P. = Asociația Internațională de Drept Penal
Alin. = Alineat
Art. = Articol
C. civ. = Cod civil
C. pen. = Cod penal
CP RM = Codul penal al Republicii Moldova
CPP RM = Codul de procedură penală al Republicii Moldova
C. pr. pen. = Cod de procedură penală
C.E. = Comunitățile Europene
C.E.D.O. = Convenția Europeană a Drepturilor Omului
C.E.E. = Comunitatea Economică Europeană
C.J.C.E. = Curtea de Justiție a Comunităților Europene
C.N.A. = Centrul Național Anticorupție
G.A.F.I. = Grupul de Acțiune Financiară Internațională
IRCP - Institutul pentru Cercetare Internațională pentru Politică penală
J.A.I. = Justiție și Afaceri Interne
M. Of. = Monitorul Oficial
O.E.C.D. = Organizația Europeană pentru Cooperare și Dezvoltare
O.N.U. = Organizația Națiunilor Unite
O.S.C.E. = Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
R. M. = Republica Moldova
S.R.L. = Societate cu răspundere limitată
SUA = Statele Unite ale Americii
U.E. = Uniunea Europeană

INTRODUCERE

Actualitatea temei investigate. Angajate ireversibil pe calea edificării democrației și a integrării europene, România și Republica Moldova s-au angajat în realizarea unei justiții adaptate noilor cerințe privind recunoașterea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în concordanță cu cerințele Uniunii Europene, cu particularități specifice.

România și Republica Moldova sunt state de drept democratice și sociale în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale popoarelor.

România și Republica Moldova sunt state naționale, suverane și independente, unitare și indivizibile, cu o democrație specifică statului de drept în care poporul, ca deținător al puterii suverane, trebuie să o exercite cât mai efectiv în scopul realizării binelui comun.

În ceea ce privește răspunderea penală a persoanelor juridice, actualitatea temei este incontestabilă, aceasta fiind reglementată în actuala legislație penală a României și a Republicii Moldova, necesitatea acestei reglementări fiind determinată de faptul că riscul pe care dezvoltarea tehnologică și implementarea noilor tehnologii în procesul de producție îl implică, presupune consacrarea răspunderii penale a persoanelor juridice, întrucât trăim într-o societate care, pentru a-și asigura bunăstarea, își asumă o serie de riscuri, acestea nemaifiind excepția, ci regula vieții cotidiene. Nu puține dintre riscurile asumate aduc în cele din urmă atingere valorilor ocrotite de normele penale.

Într-o economie de piață orice persoană juridică cu scop lucrativ încearcă să obțină un profit cât mai mare într-un timp cât mai scurt. Această tendință este firească, ea reprezentând până la urmă însuși scopul pentru care a fost înființată persoana juridică, dar uneori obținerea unui profit mare cu respectarea legii se dovedește un proces de durată. În aceste condiții, nu de puține ori, persoana juridică va încerca reducerea timpului necesar pentru realizarea scopului său, eludând legea prin evaziune fiscală, fraude comerciale etc.

Organizațiile criminale adoptă forme și structuri specifice industriei și comerțului, organizându-se ca persoane juridice și încercând astfel ca, în spatele unei aparențe de legalitate, să își desfășoare în siguranță și la o scară cât mai largă activitățile ilicite (trafic de bunuri și persoane, spălare de bani etc.).

Forma, dimensiunea și structura persoanei juridice alese ca paravan, precum și ponderea activității ilegale, diferă în funcție de forța și obiectul de activitate al organizației criminale, dar desfășurarea activității ilegale prin folosirea unor persoane juridice este o constantă.

Conștientizarea amplitudinii forței sociale a colectivităților a determinat statele să dispună prin lege asupra condițiilor în baza cărora să le fie recunoscut dreptul acestora de a participa la viața juridică în calitate de subiecte de drept și totodată să stabilească anumite reguli pe care acestea trebuie să le respecte cu ocazia desfășurării activității pentru care au fost create. Pornind de la constatarea că forța de acțiune a unui grup de persoane este mai mare decât eforturile unui singur individ rezultă cu evidență că aceleași efecte se produc și în cazul atitudinilor infracționale. Teoria dreptului penal a recunoscut această realitate psihosocială culminând cu sancționarea mai severă a infracțiunilor comise în participație penală ocazională, în cadrul unei asocieri infracționale și într-o formă mai agravată în cadrul unei organizații criminale de tip mafiot.

La nivel european, inițialul refuz de a institui răspunderea penală a persoanelor juridice a fost abandonat după adoptarea la 20.10.1988 a Recomandării R(88)-18 a Comitetului de miniștri al Consiliului Europei, prin care statele membre au fost invitate să reglementeze răspunderea penală a persoanelor juridice, *„indiferent dacă a fost sau nu identificată persoana fizică vinovată de acțiunea sau inacțiunea considerată infracțiune”*, și, îndeosebi, după adoptarea în 1990 a celor 40 de recomandări ale Grupului de Acțiune Financiară Internațională (G.A.F.I.), între care se găseau și cele privitoare la ameliorarea sistemelor juridice naționale de luptă contra „albirii” capitalurilor, inclusiv prin angajarea răspunderii penale a corporațiilor.

Ca urmare a recomandărilor Consiliului Europei și ale G.A.F.I., răspunderea penală a persoanelor juridice a fost admisă în Belgia (1990), Norvegia (1991), Franța (1994), Finlanda (1995) și ținând cont că la 19.06.1997 s-a semnat cel de-al doilea Protocol al Convenției relative la protecția intereselor financiare ale Comunităților Europene, care la art. 3-4 prevedea că statele membre și-au asumat obligația de a institui răspunderea persoanelor morale în caz de fraudă, corupție activă și „albire” de capitaluri, acest proces a continuat cu reglementarea răspunderii penale a persoanelor juridice în Lituania (1999), Italia (2001), Republica Moldova, Estonia, Polonia (2002), România (2004), Portugalia (2006), Spania, Slovacia, Luxemburg (2010) și Cehia (2012).

În elaborarea lucrării s-a încercat studierea problematicii răspunderii penale a persoanelor juridice din punctul de vedere al teoriei generale a sistemelor, instituția analizată aflându-se înscrisă în cadrul unei instituții superioare, respectiv răspunderea penală, în general, instituție care, la rândul ei, aparține științei dreptului penal, răspunderea penală a persoanelor juridice fiind

în strânsă legătură cu celelalte instituții ale științei dreptului penal. Astfel, știința dreptului operează cu ramuri de drept și instituții juridice, având în vedere obiectul reglementării și metoda de reglementare. Orice modificare a unuia din elementele sistemului are influențe asupra celorlalte elemente, însă, la nivel de sistem, acesta se autoreglează prin funcția de conexiune inversă – *feed back*, deoarece sistemul nu se reduce la însumarea matematică a elementelor componente, sistemul ca întreg fiind superior sumei tuturor elementelor sale.

Cu privire la tema abordată, am încercat, pe cât posibil, elaborarea ei potrivit elementelor teoriei enunțate, evidențiind raporturile dintre instituția analizată și ramura dreptului penal. Între răspunderea penală a persoanelor juridice și ramura dreptului penal (știința dreptului penal) există relații ca de la specie la gen.

Am efectuat o tratare exhaustivă a originilor, apariției și implementării răspunderii penale a persoanelor juridice în legislațiile țărilor continentului european, precum și în legislațiile unor țări de pe alte continente, de ex.: SUA, Canada, Brazilia, Japonia, Australia, Israel, Africa de Sud etc..

Scopul tezei îl constituie etalarea exegezelor și soluțiilor teoretico-practice privitor la răspunderea penală a persoanelor juridice, aprofundarea concepției de aplicare a răspunderii penale în privința persoanelor juridice, studierea, compararea și analizarea instituției răspunderii penale a persoanelor juridice, precum și formularea unor propuneri și recomandări cu privire la adaptarea instituției respective la sistemele de drept din România și Republica Moldova, având în vedere și prevederile legislative din dreptul comunitar și internațional.

Obiectivele tezei. Pentru atingerea acestui scop au fost stabilite următoarele **obiective**:

- studierea bazei metodologiei științifice și a principiilor logicii cu privire la definirea conceptului analizat;
- investigarea conceptului de răspundere penală a persoanei juridice;
- definirea conceptului de răspundere penală a persoanei juridice și analizarea implicațiilor acestui concept în reglementarea și/sau îmbunătățirea cadrului normativ existent;
- efectuarea unui studiu complex asupra instituției analizate;
- identificarea limitelor și posibilităților de acțiune ale instituției analizate cu privire la legislația existentă și cea viitoare, precum și contribuția acesteia la întărirea siguranței și stabilității raporturilor de drept penal în cele două țări;
- formularea de propuneri și recomandări cu privire la adaptarea instituției la sistemele juridice și realitățile concrete din cele două țări, România și Republica Moldova, având în vedere și prevederile legislative din dreptul comunitar și internațional.

Ipoteza cercetării se bazează pe următoarele premise:

Prin introducerea în legislația penală a R. Moldova și a României a răspunderii penale a persoanelor juridice se lărgeste considerabil aria de aplicare a răspunderii penale pentru faptele infracționale;

Legea penală trebuie să prevadă răspunderea penală pentru comportamentul ilicit atât persoanelor juridice de drept privat, cât și celor publice, cu excepția statului;

Tratamentul ilicitului penal a persoanelor juridice trebuie să fie diferit de acel față de persoanele fizice, ținându-se cont de specificul acestor entități juridice.

Domeniul de studiu. Lucrarea ține de domeniul dreptului penal, mai cu seamă de partea generală a acestuia. Ea este axată pe una dintre cele mai actuale și complexe probleme ale părții generale a dreptului penal și anume, răspunderea penală a persoanelor juridice.

Metodologia cercetării științifice. Suportul metodologic și teoretico-științific al cercetării îl constituie un complex de metode general științifice și practice, bazate pe cunoștințele juridico-penale, care au asigurat unitatea analizei gnoseologice a răspunderii penale a persoanelor juridice.

Lucrarea are un conținut interdisciplinar, la hotare între dreptul penal și procesul penal, cu aplicații din istoria dreptului și din dreptul penal comparat, folosindu-se cu succes mai multe metode, cum ar fi: metoda istorică, de analiză, juridică-comparativă, gramaticală.

Noutatea științifică și originalitatea rezultatelor obținute: constă în cercetarea complexă a răspunderii penale a persoanelor juridice, ea derivă din modalitatea de abordare a problemei, din însăși natura obiectului de cercetare. Caracterul novator constă în faptul că sunt propuse noțiuni, teze și concepții care pun într-o lumină nouă unele dintre cele mai controversate probleme ce țin de tragerea la răspundere penală a persoanelor juridice. Lucrarea reprezintă o investigație complexă a instituției răspunderii penale a persoanelor juridice, investigație în baza căreia au fost formulate concluzii și recomandări teoretice în vederea îmbunătățirii cadrului legislativ atât celui din România, cât și celui din Republica Moldova.

Originalitatea rezultatelor obținute de autor constă în investigarea celor mai litigioase probleme ale științei și practicii dreptului penal care vizează această instituție.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute constă și în faptul că s-a întreprins o cercetare complexă în domeniul analizei instituției răspunderii penale a persoanei juridice, cercetarea având un caracter de noutate și cu privire la aspectul analizei comparative, atât între sistemele de drept ale celor două state, cât și la nivel european și mondial.

În sistemul de drept din Republica Moldova ar trebui reglementat sistemul răspunderii generale cu privire la răspunderea penală a persoanelor juridice, prin modificarea alin. (3) al art.

21 Cod penal din Republica Moldova, în următoarea redactare: Răspunderea penală a persoanei juridice se aplică tuturor persoanelor juridice cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice, pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate, în numele sau în interesul persoanelor juridice, de către organele sau reprezentanții acestora.

Propunem completarea art. 63 Cod penal din Republica Moldova în următoarea redactare: Suspendarea activității persoanei juridice, activitate în realizarea căreia a fost săvârșită infracțiunea, închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice în care s-a desfășurat activitatea infracțională, cu excepția persoanelor juridice din domeniul presei, interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice, publicarea, afișarea sau difuzarea hotărârii de condamnare pe cheltuiala persoanei juridice condamnate, obligația de a închide anumite localuri și suspendarea procedurii de faliment când aceasta are drept scop sustragerea de la urmărirea penală se aplică persoanei juridice doar ca pedepse complementare.

Investigația a servit drept suport pentru aprofundarea instituției analizate și, pe această bază, pentru îmbunătățirea cadrului legislativ și instituțional din cele două țări, prin propunerile și recomandările finale cu referire la elaborarea unui concept teoretic despre racordarea legislației naționale la cea internațională în perspectivă integratoare.

Noutatea științifică a lucrării, importanța ei teoretică și practică mai este determinată și de noutatea și importanța instituției analizate, atât în România, cât și în Republica Moldova, fiind sintetizate cele mai noi opinii și concepții expuse în doctrina, jurisprudența și literatura de specialitate.

Problema științifică importantă soluționată în lucrarea de față o constituie justificarea din punct de vedere al științei dreptului penal a răspunderii penale a persoanelor juridice, alături de răspunderea penală a persoanelor fizice care acționează în calitate de organ de conducere, reprezentant sau simplu prepus al persoanei juridice. Totodată, problema științifică soluționată rezidă în elaborarea principiilor răspunderii penale a persoanelor juridice prevăzute în sistemele de drept naționale, cu precădere cele din România și Republica Moldova, fapt care a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului penal a răspunderii penale a persoanelor juridice, în vederea aplicării unitare a ultimelor modificări și completări operate în sistemele de drept naționale cu privire la instituția răspunderii penale a persoanelor juridice, instituție care este în concordanță cu principiile generale ale dreptului penal modern.

Importanța (semnificația) teoretică și valoarea aplicativă a lucrării decurge din fundamentarea teoretică a acesteia. În acest plan, este efectuat un amplu studiu exegetic, dogmatic și critic al problematicii privind răspunderea penală a persoanelor juridice. Ideile, concepțiile și explicațiile formulate în lucrare pot servi ca bază teoretică, pentru cele două state, în vederea perfecționării legislației în materie. Rezultatele obținute în cadrul tezei, materializate

prin elaborarea unor propuneri și recomandări, pot fi utilizate de teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului penal, atât în procesul de instruire, precum și în vederea dezvoltării ulterioare a concepțiilor științifice cu privire la tema analizată.

Implementarea rezultatelor științifice vizează eficientizarea proiectelor didactice și curriculelor în materia dreptului penal cu privire la răspunderea penală a persoanelor juridice. Informațiile cu conotații practico-aplicative din cadrul tezei de față se dovedesc a fi utile în activitatea organelor de urmărire penală, procurorilor, judecătorilor și nu numai, acestea putând fi de un real folos și pentru teoreticienii din domeniul dreptului penal.

Baza teoretico-metodologică a studiului rezultă din obiectul, scopul și sarcinile cercetării. Cercetările întreprinse se bazează pe studierea legislației și practicii existente, dar și pe doctrina, jurisprudența și literatura de specialitate în materie din cele două state.

Ca metode de cercetare au fost folosite metoda logică (analiza și sinteza), metoda istorică și sistematică, metoda juridică comparativă și metoda integrării specifică teoriei generale a sistemelor.

Baza doctrinară a cercetării o constituie materialul teoretic și practic din România, Republica Moldova, Franța, Spania, Italia, Belgia, Rusia, SUA, Canada etc..

Drept bază teoretică a investigației au servit și referințele cu caracter monografic ale unor savanți din România, Republica Moldova și din alte țări.

În calitate de surse directe au fost folosite prevederile cuprinse în tratate internaționale, convenții internaționale, Constituția României adoptată în 1991 și revizuită în 2003, Constituția Republicii Moldova adoptată în 1994, Codul penal român din 2014, Codul penal al Republicii Moldova din 2002, republicat cu modificări și completări ulterioare în 2009, Codul de procedură penală român din 2014, Codul de procedură penală din Republica Moldova din 2003, legislațiile penale specifice din țările europene precum și cele din SUA, Canada etc..

Aprobarea rezultatelor cercetării, a ideilor de bază ale tezei au fost discutate în ședința Catedrei de drept public din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova din data de 27 aprilie 2015. Concluziile și principalele idei ale lucrării sunt reflectate în 12 publicații. Rezultatele investigației au fost raportate la Simpozionul internațional cu tema „*Implicațiile jurisprudenței și doctrinei juridice europene asupra dreptului intern*”, desfășurat la Târgu Jiu în anul 2006 sub egida Curții de Apel Craiova, precum și la Seminarul științific cu participare internațională cu tema „*Justiție și criminalitate informatică*” desfășurat la Târgu Jiu în anul 2009 sub egida Curții de Apel Craiova.

Sumarul capitolelor tezei.

În capitolul 1. „Analiza situației în știința dreptului penal privind răspunderea penală a persoanelor juridice” se efectuează o analiză a materialelor științifice referitoare la tema tezei, publicate în străinătate, în România și în Republica Moldova. În mod deosebit, sunt luate în atenție publicațiile din ultimii ani. Examinarea se face în consecutivitate cronologică. În continuare sunt supuse cercetării lucrările lui Vintilă Dongoroz, Costică Bulai, Florin Streteanu, Radu Chiriță, Mihai Adrian Hotca, Andra-Roxana Ilie, George Antoniu, Mioara-Ketty Guiu, Luminița Criștiu-Ninu, Alexandru Boroș, Alexandra Mălina Mănea, Ion Rusu, Minodora-Ioana Rusu, precum și lucrările unor renumiți juriști din străinătate (Ernest Cassagnade, Émile Bouvier, Charles Geminel, Franz von Liszt, Philippe Kenel, Andrew Ashworth, Frédéric Desportes, Francis Le Gunehec, Silvia Bacigalupo, Celia Wells, Michael J. Allen, Gert Vermeulen, Wendy De Bondt, Charlotte Ryckm, Alexei A. Moiseev, Pavel Kotlan, Ángel Carrasco Perera, Jesús Almarcha Jaime, Silvia Rodríguez-López). Un studiu aparte se acordă analizei materialelor științifice referitoare la tema tezei publicate în Republica Moldova. Acestea aparțin autorilor Sergiu Brânză, Xenofon Ulianovschi, Vladimir Grosu, Stela Botnaru, Alina Șavga, Mariana Grama, Vitalie Stati, Ion Țurcanu, Igor Dolea, Dumitru Roman, Tatiana Vîzdoagă, Iurie Sedlețchi, Valeria Șterbeț, Vasile Rotaru, Raisa Botezatu, Adrian Cerbu, Sergiu Ursu, Ecaterina Erjîu, Alexei Barbăneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba, Vitalie Budeci, Trofim Carpov, Valeriu Cușnir, Radion Cojocar, Alexandru Mariș, Tudor Popovici, Gheorghe Ulianovschi, Nicolae Ursu, Victor Volcinschi, Violeta Cojocar, Tudor Ulianovschi, Alexandru Spoială.

Capitolul 2. „Aspecte generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice” are ca obiectiv cercetarea temeiurilor juridice ale răspunderii penale a persoanelor juridice și analizează utilitatea răspunderii penale a persoanelor juridice; caracterul real al persoanelor juridice; capacitatea de acțiune a persoanelor juridice; principiul specialității capacității de folosință; elementul subiectiv în cazul persoanelor juridice; caracterul personal al răspunderii penale; punibilitatea persoanelor juridice; problema cumulului între răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea penală a persoanei fizice; cauzele exoneratoare de răspundere aplicabile în cazul persoanelor juridice și sancțiunile aplicabile persoanelor juridice.

În capitolul 3. „Analiza comparativă a răspunderii penale a persoanelor juridice” este analizată sfera persoanelor juridice care răspund din punct de vedere penal, respectiv persoanele juridice de drept privat, persoanele juridice de drept public, entitățile lipsite de personalitate juridică, persoanele juridice în formare, lichidare sau transformare și persoanele juridice străine; domeniul răspunderii penale a persoanei juridice și considerații privind răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul european și pe plan mondial.

În capitolul 4. „Răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemele de drept din Republica Moldova și din România” se analizează răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemele de drept din Republica Moldova și România prin prisma ultimelor modificări legislative, raportate și la elemente de drept comparat.

1. ANALIZA SITUAȚIEI ÎN ȘTIINȚA DREPTULUI PENAL PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANELOR JURIDICE

Compartimentul dat este dedicat analizei materialelor științifice axate pe cercetarea răspunderii penale a persoanelor juridice publicate în România, Republica Moldova și în străinătate. În acest sens, vor fi analizate mai multe publicații (analizate în consecutivitate cronologică), însă de o atenție deosebită vor beneficia publicațiile din ultimii ani.

1.1. Analiza materialelor științifice referitoare la tema tezei apărute în doctrina străină

În dreptul penal al altor țări, au existat și există preocupări în analizarea conceptului de răspundere penală a persoanelor juridice, preocupări avute în vedere în prezenta lucrare, întâlnind acest aspect în numeroase lucrări științifice de specialitate ale unor renumiți autori.

Un prim izvor la care ne vom referi este lucrarea elaborată în anul 1883 de *Ernest Cassagnade*, cu titlul „Droit romain: des Personnes morales. Droit français: de la Personnalité des sociétés civiles et commerciales” [25].

În această lucrare autorul relevă că puterea își rezerva întotdeauna dreptul de a dizolva o asociație a cărei formare o autorizase. Autorul mai evidențiază și faptul că în condițiile în care statul nu există sau este puțin dezvoltat și în lipsa altui organism social decât clanul familial, acesta din urmă putea să ceară răzbunarea răului cauzat unuia dintre membrii săi, dar, totodată, să răspundă pentru delictele comise de aceștia. Atunci când răzbunarea privată a lăsat loc compoziției (potrivit sistemului compoziției, răzbunarea fizică era înlocuită cu obligația de plată a unei sume de bani în favoarea victimei sau a familiei acesteia), aceasta din urmă era datorată clanului din care făcea parte infractorul și se împărțea între membrii clanului căruia îi aparținea persoana ofensată, pedeapsa având deci mai mult o funcție socială decât una individuală. De asemenea, autorul mai sus citat mai reliefează și ideea imposibilității angajării răspunderii penale a persoanelor juridice pornind de la premisa absenței capacității lor de acțiune. În această opinie, persoanele juridice nu au capacitate proprie de a acționa, așa-zisele lor acțiuni nefiind decât acte comise de persoane fizice și atribuite entităților colective, ceea ce nu este suficient pentru realizarea laturii obiective a unei infracțiuni. Astfel, „acțiunea” unei persoane juridice este doar rezultatul acțiunii unui număr mai mic sau mai mare de persoane fizice, căci atunci când se

vorbește de „actele persoanei juridice” se folosește de fapt o expresie abreviată pentru a desemna actele care, în numele persoanei juridice, sunt comise de către organele sau reprezentanții săi.

În continuare prezentăm lucrarea elaborată de *Émile Bouvier* ce poartă titlul „De la Solidarité active en droit romain: de la responsabilité pénale et civile des personnes morales en droit français” editată de Imprimerie Nouvelle, Lyon în anul 1887 [20].

Autorul prezintă aspectele răspunderii penale ale persoanelor juridice într-o manieră profesională de înaltă ținută. Astfel, autorul relevă faptul că, incapabilă să reprime ea însăși delictele individuale și să asigure ordinea și pacea în statele în formare, puterea, într-o etapă ulterioară, creează comunități responsabile pentru delictele săvârșite de către membrii acestora și astfel, în anul 595 Clotaire al II-lea grupează toate familiile în *centurii* sau *curii* și instituie răspunderea acestora pentru infracțiunile comise pe teritoriul lor. Tot astfel, acesta afirmă că dreptul roman clasic distingea, însă, între drepturile și obligațiile corporațiilor și cele ale membrilor acestora, iar în scopul de a obține repararea prejudiciului, în practică acțiunea era acordată victimei nu doar împotriva autorului violenței, ci și contra celui care a profitat de aceasta. Totodată, chiar dacă istoria romană consemnează numeroase cazuri de pedepse aplicate unor orașe întregi - cum a fost de exemplu orașul Capua, devastat în considerarea faptului că a trecut de partea lui Hannibal în timpul războaielor punice -, faptele de acest gen nu par a fi întemeiate pe rațiuni juridice ci, mai degrabă, pe cauze politice, ele ținând de fapt de dreptul războiului, și nu de dreptul penal. Ceea ce a condus la această concluzie se desprinde lesne din analiza cauzelor care au determinat aplicarea acestor sancțiuni și din împrejurările acestea în care acesta au avut loc. Astfel, arată autorul mai sus menționat, că persoana juridică este incapabilă să comită o infracțiune, deoarece ea nu există decât într-un anumit scop, pentru a răspunde nevoii care a determinat crearea ei.

O lucrare demnă de luat în seamă este și lucrarea „De la responsabilité pénale des associations” a lui *Charles Geminel*, elaborată în anul 1899 [105].

Autorul apreciază că cetățenii încă din antichitate aveau dreptul de a constitui în mod liber asociații, unele de origine religioasă (reuniuni ale aristocraților sau plebeilor) iar alte asociații erau constituite pe grupuri meșteșugărești (însă predominau cele religioase care, odată cu apariția creștinismului, apar și edificii de binefacere destinate săracilor și bolnavilor din regiunile respective). În timpul Republicii, în urma creșterii impresionante a numărului acestora, ajungând să fie considerate ca înfățișând un anumit pericol, regimului libertății totale de asociere îi succede regimul autorizării prealabile. Ca atare, dreptul roman privea asociațiile de drept privat doar ca pe niște concesiile ale legii, iar teoria naturii fictive a acestora era singura acceptată de către juriștii romani. Astfel, asociația era considerată ca fiind lipsită de rațiune și de libertate,

acestea fiind elemente esențiale ale responsabilității și, pe cale de consecință, persoanele fizice erau cele care acționau în locul ei. În ceea ce privește răspunderea colectivă, dreptul germanic, asemănător cu majoritatea sistemelor juridice ale societăților în formare, recunoștea și promova ideea de răspundere colectivă. Corporația germanică constituită din relații de rudenie sau din legături teritoriale era însă diferită de *universitas* romană, subiect de drept creat de legiuitor ca o ficțiune, pentru a răspunde unor necesități de ordin juridic. Astfel, dreptul germanic considera ca adevărați subiecți de drept atât corporațiile, cât și indivizii, atribuindu-le aceeași calitate. Răspunderea entității colective putea fi angajată datorită deciziei luate de adunarea generală, datorită folosirii ilicite a atribuțiilor conferite unui agent sau chiar datorită faptei comise fără mandat de un individ. Aceasta era forma absolută a răspunderii penale a persoanelor juridice preconizată de glosatori, care, însă, a suferit o vizibilă atenuare în timp.

Așadar, conform opiniei autorului *Charles Geminel*, delictul corporativ presupunea deci o acțiune colectivă, adică o acțiune care avea la bază o hotărâre rezultată dintr-o deliberare statutară. Mai mult chiar, răspunderea penală a entităților colective putea fi reținută și în considerarea actelor pe care majoritatea membrilor sau organele de conducere le-au propus sau pe care le-au ratificat ulterior. Post-glosatorii au acceptat ideea, de inspirație romană, a canoniștilor, privind natura fictivă a persoanei juridice, dar au admis în același timp existența capacității juridice a acesteia. Bartolus de Sassoferrato (1314-1357) recunoștea, la fel ca și alți contemporani, caracterul fictiv al persoanei juridice, dar numai în plan social, în plan juridic, aceste persoane fiind realități înzestrate cu capacitate de acțiune. Potrivit opiniei lui Bartolus, capacitatea delictuală a persoanei juridice nu este întrutotul identică cu cea a persoanei fizice, pe de o parte, căci, dacă există infracțiuni care nu pot fi comise decât de către un individ, există altele al căror autor nu poate fi decât o comunitate iar, pe de altă parte, capacitatea delictuală a persoanei juridice o depășește uneori pe cea a persoanei fizice, căci ea dispune de mijloace de acțiune mai puternice și mai variate. În același timp, post-glosatorii au încercat găsirea unor soluții care să permită aplicarea sancțiunilor în așa fel încât acestea să nu îi afecteze decât pe membrii vinovați de comiterea infracțiunii. Ca atare, după cum învedera *Charles Geminel*, spre exemplu, începând din 1276, la Padova, minorii, văduvele și septuagenarii nu erau obligați să contribuie la plata amenzilor aplicate colectivității, tot așa cum, la Modena în 1327, minorii și septuagenarii erau exonerati de plata amenzii, iar, uneori, și absenții beneficiau de aceeași indulgență. Post-glosatorii, totuși, nu au admis că răspunderea penală a persoanei juridice înlătură orice răspundere a persoanelor fizice, ci au încercat să rezolve problema respectivă, atribuind persoanei juridice și persoanelor fizice calități diferite – autor și, respectiv, instigator sau complice – în funcție de natura *proprie* sau *improprie* a infracțiunii comise. În Evul mediu,

apreciază *Charles Geminel*, viața politică s-a întemeiat în parte pe ideea că toate comunitățile de ordin public sau privat trebuie să răspundă, inclusiv în plan penal, de actele membrilor lor. Așadar, orice colectivitate laică sau religioasă era supusă atât legii civile, cât și legii penale. Comunele și asociațiile având aceeași natură și aceeași origine și finalitate, aveau și aceeași responsabilitate, astfel că, izvoarele din epocă ne oferă numeroase situații de aplicare a unor sancțiuni împotriva unor comune. Așa cum arată autorul, realitatea este cea care a demonstrat că, nu de puține ori, persoanele juridice ajung să-și folosească resursele în vederea comiterii unor acțiuni, care nu au nimic de-a face cu scopul declarat, dar care se dovedesc mult mai profitabile decât acesta.

Următoarea publicație la tema prezentei lucrări o constituie lucrarea „*Tratado de derecho penal. Tomo II*”, a lui *Franz von Liszt* din anul 1927 [136].

Autorul apreciază că în dreptul penal spaniol capacitatea de acțiune a unei persoane juridice nu diferă fundamental de cea din dreptul civil sau administrativ, chiar dacă nu este identică. Ca atare, cine poate încheia contracte poate, de asemenea, să încheie și contracte ilicite sau cămătărești. Pe de altă parte, și persoana juridică este titulara unui patrimoniu care poate fi diminuat prin aplicarea unor sancțiuni. Totuși *Liszt* consideră că sancțiunile adecvate naturii persoanelor juridice nu ar fi pedepsele, ci măsurile de siguranță, aplicarea acestora neimplicând și constatarea vinovăției.

În cele ce urmează, supunem analizei lucrarea „*La responsabilité pénale des personnes morales en droit anglais: un droit pour la Suisse*” elaborată de *Philippe Kenel* în anul 1991 [113].

În această lucrare autorul apreciază cu privire la tema abordată că în cazul unor anumite infracțiuni, în special cele grave reglementate de *common law*, inexistența unor sancțiuni adecvate persoanelor juridice a condus la amânarea instituirii unei răspunderi nelimitate a acestora. Instituția răspunderii penale a corporațiilor s-a dezvoltat diferit în raport de cele trei tipuri de răspundere penală existentă în dreptul englez. Între *common law crimes* doar patru infracțiuni sunt considerate a fi de răspundere obiectivă, fără a implica, ca element constitutiv, vreo formă de vinovăție: *public nuisances*, *defamatory libel*, *blasphemous libel* și *criminal contempt of court*. Autorul *Philippe Kenel* mai menționează și faptul că stabilirea împrejurării că o anumită persoană poate fi privită ca încarnarea corporației este o chestiune de fapt, de competența judecătorului. În instrucțiunile adresate juriului acesta va solicita doar stabilirea faptului că persoana cu care se identifică corporația a comis actul incriminat cu forma de vinovăție cerută de lege. De asemenea, juriul va trebui să stabilească dacă persoana fizică

responsabilă a acționat în cadrul atribuțiilor sale de serviciu, pentru că entitatea colectivă nu răspunde pentru faptele comise în afara acestor atribuții.

La tema studiului de față se referă și lucrarea elaborată de *Andrew Ashworth*, cu titlul „Principles of Criminal Law”, apărută în anul 1995 [9].

Autorul menționează elucidarea principiilor de bază și analizează fundamentele teoretice ale dreptului penal, consacrand și răspunderea penală a persoanelor juridice, având la bază în analiza efectuată cele mai recente evoluții ale practicii judiciare (*Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007, the Serious Crime Act 2007, the Law Commission report on murder, the Criminal Justice and Immigration Act 2008, and the Fraud Act 2006*).

Tot din anul 1995 datează și lucrarea autorilor *Frédéric Desportes, Francis Le Gunehec* cu titlul „Le nouveau droit pénal” [79].

Autorii, în lucrarea lor mai sus citată, relevă o cuprinzătoare analiză a principiilor de drept penal în care includ și principiul răspunderii penale a persoanelor juridice. Astfel, în dreptul francez, art. 121-2 C. pen. prevede că persoanele juridice răspund pentru infracțiunile comise de organele sau reprezentanții lor. Aceste organe sunt constituite din una sau mai multe persoane fizice cărora legea sau statutul le conferă o poziție specială în cadrul persoanei juridice, însărcinându-le cu administrarea sau conducerea ei, însă, apreciază autorii, că reprezintă organe ale persoanei juridice: managerul, președintele, directorii generali, consiliul de administrație, consiliul de supraveghere, adunarea generală în cazul societăților comerciale, respectiv președintele, biroul, Congresul sau adunarea generală în cazul asociațiilor și sindicatelor. În ceea ce privește textul legal, deși acesta nu face nicio distincție între organele de gestiune și organele de control ale persoanei juridice, autorii precizează în doctrină s-a considerat că, în principiu, doar actele organelor de gestiune au aptitudinea de a angaja răspunderea penală a persoanei juridice. Tot în dreptul francez art. 121-2 C. pen. prevede că persoana juridică răspunde pentru infracțiunile comise în contul său de organele sau reprezentanții acesteia. Ca atare, susțin autorii, condiția analizată face imposibilă angajarea răspunderii penale a persoanei juridice în cazul infracțiunilor comise de organul sau reprezentantul acesteia în interes personal sau în dauna persoanei juridice. Astfel, în cazul unei infracțiuni de bancrută, organul care a deturnat fondurile nu angajează răspunderea penală a persoanei juridice, ea fiind victima acțiunilor sale. Dacă, însă, el a acționat în numele altei persoane juridice, în profitul căreia s-a făcut deturnarea, această din urmă societate va putea răspunde pentru infracțiunea comisă împotriva celei dintâi. În dreptul francez se consideră că persoana juridică poate invoca legitima apărare, starea de necesitate, ordinul legii, constrângerea sau eroarea de drept. Ca atare, s-ar putea reține starea de necesitate, spre exemplu, în situația în care organul sau reprezentantul unei persoane juridice, urmărită

pentru infracțiunea de fals, a procurat unor persoane acte false, pentru a le ajuta să părăsească teritoriul unui stat unde viața le era pusă în pericol iminent. Nu se va putea însă, în principiu, reține starea de necesitate în cazul unei persoane juridice care comite o infracțiune pentru a se salva de la faliment, chiar dacă pe această cale s-ar încerca salvarea locurilor de muncă ale persoanelor salariate. Astfel, autorii *Frédéric Desportes* și *Francis Le Gunehec*, apreciază că nici legitima apărare nu este exclusă *de plano* în cazul persoanei juridice. Instituțiile reprezentative ale personalului (comitete de întreprindere, comitete centrale de întreprindere, comitete de grup etc.) nu pot fi dizolvate, având în vedere că cerința existenței lor este impusă prin lege. Așa fiind, consideră autorii *Frédéric Desportes* și *Francis Le Gunehec*, dizolvarea lor ar pune întreprinderea în situația de a încălca prevederile Codului muncii prin funcționarea în absența acestor organisme.

Excluderea formațiunilor politice și sindicatelor poate fi justificată prin participarea lor la exercitarea libertăților publice garantate de Constituție. Excluderea analizată a fost criticată însă de unii autori, arătându-se, pe de o parte, că există și alte persoane juridice care concură la exercitarea unor libertăți publice și, totuși, pot fi dizolvate (spre exemplu, cultele religioase), iar pe de altă parte, syndicatele și partidele politice, deși exceptate de la dizolvarea penală, pot fi dizolvate pe calea altor proceduri (spre exemplu, un sindicat care urmărește un scop politic poate fi dizolvat prin decizia Președintelui Republicii). De aceea, potrivit autorilor anterior menționați, ar fi trebuit să fie exceptate doar acele persoane juridice „a căror existență rezultă dintr-o dispoziție legală sau regulamentară”. Interdicția exercitării unor activități profesionale sau sociale este frecvent utilizată de legiuitorul francez, atât pentru infracțiunile prevăzute în Codul penal, cât și pentru cele din legislația specială. Cu titlu exemplificativ, autorii *Frédéric Desportes* și *Francis Le Gunehec* menționează că se poate reține că interdicția este susceptibilă de aplicare în cazul crimelor contra umanității, al uciderii și vătămării corporale din culpă, pentru trafic de stupefiante, spălare de bani, înșelăciune, abuz de încredere, infracțiuni împotriva intereselor fundamentale ale națiunii, infracțiuni de corupție, precum și în cazul a numeroase infracțiuni din legi speciale dintre care amintim: atingerile aduse dreptului de autor, bancrută, poluare atmosferică, infracțiuni la regimul prețurilor și concurenței etc. Potrivit opiniei aceluiași autori, în doctrina franceză se consideră că nu este necesar ca toți fondatorii să își fi propus comiterea de infracțiuni prin crearea persoanei juridice, sancțiunea fiind aplicabilă și în ipoteza în care unii au fost de bună-credință, necunoscând scopul urmărit de ceilalți. De asemenea, se consideră că săvârșirea de infracțiuni nu trebuie să fie singurul scop al persoanei juridice, fiind suficient ca ea să reprezinte scopul principal. Dizolvarea se poate pronunța chiar dacă persoana juridică desfășoară în subsidiar și o activitate legală. Având în vedere dreptul francez, autorii

Frédéric Desportes și *Francis Le Gunehec* consideră că, deși persoana sau una dintre persoanele juridice participante la operațiune comisesse deja infracțiunea la momentul fuziunii sau divizării, persoana juridică rezultată reprezintă un alt subiect de drept, iar principiul caracterului personal al răspunderii penale se opune angajării răspunderii sale, în absența unei prevederi legislative explicite.

Prezintă interes pentru investigația efectuată și lucrarea elaborată de *Silvia Bacigalupo*, cu titlul „La responsabilidad penal de las personas jurídicas”, apărută în anul 1998, la Editura Bosch, Barcelona [10].

Autoarea relevă importanța și actualitatea răspunderii penale a persoanelor juridice în dreptul spaniol, importanță care rezultă din cel puțin trei considerente, respectiv introducerea în noul Cod penal spaniol în articolul 129 a „efectelor secundare” pentru persoanele juridice, armonizarea propusă de către instituțiile Comunităților Europene pentru încorporarea răspunderii penale a persoanelor juridice în sistemele de drept ale țărilor membre ale Uniunii Europene și nu în ultimul rând tendința stabilită de unele țări (Danemarca, Franța și Țările de Jos) privind consacrarea răspunderii penale a persoanelor juridice în sistemele lor de drept. De asemenea, autoarea precizează că secolele XII-XIV au fost marcate de o dezvoltare importantă a studiilor latine, fiind practic perioada renașterii dreptului roman. Glosatorii nu au creat o teorie a persoanei juridice, ca de altfel ca și juriconsulții romani, ci s-au limitat doar la a stabili în fiecare caz dacă autorul faptei era un *actor singulorum* sau o *universitas*. Începând cu opera juridică a canoniștilor se va dezvolta treptat o teorie a corporației, ajungându-se la elaborarea unui concept tehnico-juridic de *persoană juridică*. Elaborarea acestei teorii era condiționată de cadrul juridic al instituțiilor Bisericii și al corporațiilor. Potrivit canoniștilor, titularii drepturilor eclesiastice nu mai erau membrii comunității de credincioși, ci Dumnezeu, în figura reprezentantului său pe pământ, concretizându-se astfel, pe de o parte, conceptul de instituție eclesiastică, diferită din ce în ce mai mult de conceptul de corporație al glosatorilor și concepută ca o reprezentanță a lui Dumnezeu pe pământ și, prin urmare, ca titular real al drepturilor eclesiastice iar, pe de altă parte, s-a fundamentat în acest fel o teorie specifică a corporației eclesiastice, înțeleasă ca o *persoană* și convertită în subiect de drept, distingându-se conceptul *juridic* de persoană, diferit de conceptul *real* al persoanei ca ființă umană. Inocențiu al IV-lea arată în ceea ce privește răspunderea *universitas* că numai o persoană care posedă corp, voință și conștiință este capabilă să primească împărtășania și să facă obiect al sancțiunilor pământești și cerești, în vreme ce *universitas* este o abstracție lipsită atât de corp, cât și de suflet. Cele două tendințe, *absolutismul monarhic* și *liberalismul*, au dat naștere unor măsuri de ordin politic și administrativ împotriva corporațiilor, măsuri care au redus atât de mult importanța și cadrul lor

de activitate, încât au făcut să apară lipsită de interes o răspundere penală a acestora. Actele organelor sunt actele persoanei juridice înseși pentru că organul nu este ceva distinct de persoana juridică, ci apare ca o parte a acesteia. Or, actele acestor organe, pot fi efectuate în interesul corporației și în conformitate cu legea, dar în egală măsură pot fi contrare legii, realizând astfel latura obiectivă a unei infracțiuni. Între infracțiuni și contravenții se constată o diferență exclusiv cantitativă, sub aspectul intensității pericolului social pe care îl prezintă. Aceasta opinează că s-a propus lărgirea cercului de persoane ale căror acțiuni sunt relevante pentru răspunderea penală a persoanei juridice la orice persoană sau grup de persoane care au în competență o anumită unitate operativă a societății și dețin o capacitate reală de decizie și reprezentare în procesul diviziunii muncii din cadrul societății. Angajarea răspunderii corporațiilor implică fie probarea faptului că persoana fizică anume a acționat cu forma de vinovăție necesară pentru comiterea actului material al infracțiunii, fie probarea faptului că persoana juridică însăși putea și trebuia să evite săvârșirea acțiunii incriminate, neavând nicio importanță, din acest punct de vedere, ce atribuții de serviciu avea persoana fizică culpabilă în cadrul corporației.

Autoarea prezintă în continuare o investigație amănunțită a problemelor care au dus la negarea răspunderii penale a persoanelor juridice și propune o regândire a problemei în sensul consacării răspunderii penale a persoanelor juridice, abordând ideea de societate și conceptul de subiect în sociologie, standardizarea conceptelor dogmatice în cadrul teoriei sistemelor funcționaliste, sancțiunile aplicabile persoanelor juridice în noul Cod penal spaniol din anul 1995, răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul comparat, în special în statele membre ale Uniunii Europene și estimările privind răspunderea penală a persoanelor juridice din punct de vedere legislativ.

Relevăm și lucrarea „Corporations and Criminal Responsibility. Second edition”, elaborată de *Celia Wells* în anul 2001 [189].

Autoarea remarcă faptul că instanțele britanice au acceptat destul de rapid și fără rezerve răspunderea penală a corporațiilor pentru acele fapte care nu implicau un element subiectiv din partea lor. Datorită naturii imateriale a persoanelor juridice, instanțele au trebuit să găsească soluții pentru a trage la răspundere entitățile colective pentru acele infracțiuni care impun, ca element constitutiv, un anumit element subiectiv - *mens rea crimes*. Nevoia găsirii unei astfel de soluții derivă din faptul că cele mai grave infracțiuni - omuciderea, înșelăciunea, evaziunea fiscală, furtul etc. - fac parte din această categorie, iar limitarea răspunderii persoanelor juridice la infracțiunile de răspundere obiectivă nu ar răspunde necesităților care au impus responsabilitatea corporativă. Împrumutată din dreptul civil și aplicată pentru prima oară în dreptul penal în trei decizii din 1944 ale instanțelor engleze, teoria identificării a încercat să

răspundă acestei necesități impuse de creșterea rolului și importanței social-economice a persoanelor juridice. Instituirea deplină în dreptul penal a teoriei identificării a avut loc prin decizia Camerei Lorzilor din 1972 în cazul *Tesco Supermarkets Ltd. v. Natrass*, fiind demn de semnalat că această decizie, care constituie precedent în materie, a implicat un caz în care compania a fost achitată. Aceasta mai apreciază că vinovăția corporației, potrivit teoriei culpabilității cumulate, ar trebui construită mai degrabă pe baza atitudinii angajaților, priviți ca și un întreg, decât pe procesele psihice ale unui singur angajat al corporației, ea susținând totodată că teoria este o creație a doctrinei engleze, care a reacționat astfel la eșecul acuzării unor persoane juridice după câteva accidente feroviare și navale soldate cu multe victime și care au fost intens mediatizate. În toate aceste cazuri, dezastrele au fost datorate unui complex de împrejurări și neglijenței mai multor persoane, fără ca în persoana vreuneia dintre ele să se poată reuni elementele infracțiunii. De aceea, susține autoarea, utilizarea acestei noțiuni de culpabilitate cumulată este extrem de folositoare dreptului penal al persoanelor juridice și răspunde exact naturii acestora. Persoanele juridice, prin natura lor, compartimentează activitățile și cunoștințele, subdivizând elementele operațiunilor sale în mici componente. Cumularea acestor componente este de natura activității corporative, iar suma informațiilor și intențiilor funcționarilor este atitudinea corporației asupra activității sale, iar majoritatea doctrinei se pronunță, însă, în sensul admiterii cumulului răspunderii persoanei fizice și persoanei juridice. În acest sens, se consideră că, prin comiterea infracțiunii, organul sau reprezentantul nu și-au anihilat complet personalitatea în cadrul grupului. Ei rămân persoane înzestrate cu conștiință și voință, astfel că, angajând răspunderea penală a entității colective, își angajează în același timp și propria răspundere penală. De regulă, în persoana organului sau reprezentantului este întrunit atât elementul material, cât și elementul subiectiv al infracțiunii, astfel încât simplul fapt că în spatele său se află o persoană juridică nu-l poate exonera de răspundere.

În continuare, atrage atenția și lucrarea elaborată de *Michael J. Allen*, cu titlul „Textbook on Criminal Law”, reeditată în 2015 [5].

În această lucrare autorul ne oferă o cuprinzătoare analiză a principiilor de drept penal în care include și principiul răspunderii penale a persoanelor juridice, sprijinindu-se în analiza efectuată pe decizii ale instanțelor judecătorești care consacră această răspundere. Cea mai importantă limită în calea unei răspunderi complete a entităților colective a căzut în momentul în care acestea au fost judecate pentru infracțiuni care implică o intenție frauduloasă, așa-numitele *true crimes*. Poziția inițială a instanțelor americane, în opinia autorului *Michael J. Allen*, potrivit căreia societățile nu pot fi urmărite penal pentru fapte în care intră ca element constitutiv o

intenție frauduloasă, a fost treptat abandonată, repetându-se în mod frecvent că, dacă în dreptul civil se admite unanim că o persoană juridică poate să încalce un contract în mod intenționat, atunci probarea unei intenții frauduloase a acesteia nu pune niciun fel de problemă. Astfel, autorul consideră că teoria identificării a ajuns să fie puternic criticată, juriștii britanici scoțând în evidență multiplele sale inconveniente. Pe de o parte, este simplu de observat faptul că teoria identificării poate să funcționeze corect doar pentru corporațiile de mici dimensiuni, în care persoanele din conducere sunt foarte aproape de activitățile persoanei juridice. În cadrul marilor companii, însă, este greu de crezut că, în condițiile unei structuri interne foarte complexe, persoana responsabilă va fi vreodată găsită în vârful ierarhiei, cât timp persoanele aflate în funcții înalte nu fac altceva decât să coordoneze diversele compartimente și să stabilească direcțiile generale de acțiune. În aceeași lucrare, *Michael J. Allen* afirmă că, dacă oricum legea recunoaște corporațiilor calitatea de persoană, iar informațiile pe care le dețin funcționarii săi sunt, potrivit principiului *alter ego*, informațiile sale, este cel puțin discutabil să admitem că întreprinderea, fiind deținătoarea informațiilor lor colective, nu a cunoscut toate faptele pe care fiecare dintre ei le deținea doar în parte. Aceasta cu atât mai mult cu cât în cazul marilor companii, niciunul dintre funcționarii săi nu va avea vreodată toate elementele din activitatea companiei.

În analiza efectuată de către autor referitor la tema abordată acesta se bazează pe pregătirea sa profesională considerabilă dublată de o experiență în analizarea domeniului dreptului penal.

În anul 2014, autorii *Gert Vermeulen*, *Wendy De Bondt* și *Charlotte Ryckm*, publică la Editura Maklu-Publishers, sub egida Comisiei Europene și a Institutului pentru Cercetare Internațională pentru Politică penală (IRCP), lucrarea intitulată „Răspunderea persoanelor juridice pentru infracțiuni în Uniunea Europeană” [187], din conținutul căreia rezultă că persoanele juridice dispun de un mecanism de exprimare a propriei lor identități, putând astfel să fie trase la răspundere pentru săvârșirea de infracțiuni, fără a trebui în mod necesar să fie legate de comportamentul indivizilor care fac parte din componența persoanelor juridice.

În anul 2015, autorul *Alexei A. Moiseev*, publică în Vol. (6), Is. 4 din Monitorul Rusesc de Drept Comparativ al Federației Ruse, o lucrare prin care prezintă o revizuire a cărții celebrului avocat rus P. Biriukov „Răspunderea penală a persoanelor juridice din Statele Membre U.E.” [142] care conține un studiu cuprinzător al problemei răspunderii penale a persoanelor juridice din Uniunea Europeană.

Tot în anul 2015, sub egida OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, apare lucrarea cu titlul „Răspunderea persoanelor juridice în caz de corupție în

Europa de Est și Asia Centrală” [144], care analizează legislația privind răspunderea persoanelor juridice pentru corupție și aplicarea acestei legislații în Europa de Est și Asia Centrală, cu scopul de a promova activitățile anticorupție, schimburile de informații și elaborarea de bune practici în eforturile comune de prevenire și combatere a corupției în țările respective.

Lucrarea elaborată de *Pavel Kotlan*, intitulată „Răspunderea penală a persoanelor juridice în lumina subsidiarității represiunii penale”, apărută în Revista Lege și Economie nr. 7(4) din anul 2016 [114], tratează răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept al Cehiei raportat la prevederile Codului penal al Cehiei și al Legii privind răspunderea penală a persoanelor juridice din această țară, având în vedere principiul subsidiarității represiunii penale.

Tot în anul 2016, *Ángel Carrasco Perera* și *Jesús Almarcha Jaime*, în luna aprilie publică în Analysis Gómez-Acebo & Pombo (www.gomezacebo-pombo.com), lucrarea „Scopul răspunderii penale a persoanelor juridice conform Curții Supreme a Spaniei” [24], din care desprindem o adevărată doctrină avută în vedere de către instanța supremă a Spaniei cu privire la problematica răspunderii penale a persoanelor juridice, respectiv egalitatea juridică a persoanelor fizice și juridice în ceea ce privește respectarea garanțiilor și drepturilor constituționale în dreptul penal spaniol, răspunderea independentă a celor două categorii de subiecte de drept, precum și asigurarea cu necesitate a dreptului la apărare al persoanelor juridice în cadrul procesului penal.

În anul 2017, autoarea *Silvia Rodríguez-López* elaborează lucrarea intitulată „Răspunderea penală a persoanelor juridice pentru infracțiunile de trafic de persoane în Dreptul Internațional și European”, publicată în Jurnalul privind traficul de persoane și exploatarea umană nr. 1/2017, Paris Legal Publishers [167], în care autoarea dezbate rolul corporațiilor ca pirateriști potențiali ai traficului de ființe umane, cazurile unor corporații multinaționale puternice implicate în aceste practici fiind prezentate în mass-media, expunându-se gravitatea problemei și atrăgând atenția publicului asupra acestei probleme.

1.2. Analiza materialelor științifice referitoare la tema tezei apărute în România și Republica Moldova

În dreptul român preocupări în analizarea conceptului de răspundere penală a persoanelor juridice, preocupări avute în vedere în prezenta lucrare, întâlnim în numeroase lucrări științifice de specialitate ale unor renumiți autori.

Un prim izvor la care ne vom referi este lucrarea intitulată „Drept penal” a autorului *Vintilă Dongoroz* apărută în anul 1939 [97], care precizează că aplicarea unei pedepse va acționa indirect asupra tuturor membrilor și va determina o nouă orientare în voința persoanei juridice.

Alături de *G. Rătescu, T. Ionescu, I. Periețeanu* și alții, în lucrarea „Codul penal „Regele Carol II” adnotat”, apărută în 1937 [154], același autor subliniază faptul că măsurile de siguranță au fost aplicabile persoanelor juridice și în dreptul român sub imperiul Codului penal din 1936 [39] care, în afara măsurilor aplicabile exclusiv persoanelor fizice, prevedea în art. 71 și măsuri aplicabile deopotrivă persoanelor fizice și juridice, respectiv confiscarea specială, închiderea localului, precum și măsuri interesând exclusiv persoanele juridice ca dizolvarea sau suspendarea. Potrivit art. 84 Cod penal român din 1936, închiderea unui local industrial sau comercial se putea dispune atunci când se considera că această măsură era necesară pentru împiedicarea comiterii de noi infracțiuni. Durata închiderii era de la o lună la un an în caz de crimă sau delict și respectiv de la o zi la o lună în materie contravențională. Dizolvarea sau suspendarea erau aplicabile dacă directorii sau administratorii persoanei juridice au comis o crimă sau un delict pedepsit de lege cu cel puțin un an închisoare, fapta a fost săvârșită acționând în numele persoanei juridice și cu mijloace procurate de ea, altfel spus în exercitarea atribuțiilor de serviciu și folosind fondurile, scriptele sau personalul unității, s-a constatat vinovăția persoanelor respective, indiferent dacă au fost condamnate sau nu, activitatea persoanei juridice, relevată prin faptul comis, constituind un pericol grav pentru morala sau ordinea publică. Suspendarea se putea aplica pe o perioadă de cel mult doi ani.

Vom continua cercetarea cu lucrarea „Manual de drept penal. Partea generală” a autorului *Costică Bulai* din anul 1997 [22] din cuprinsul căreia se evidențiază ideea că persoanele juridice reprezintă o realitate, acestea fiind entități dotate cu voință și conștiință proprii, constituind o realitate juridică incontestabilă (teza afirmativă a răspunderii penale a persoanelor juridice).

Autorul reține că, așa după cum se afirma la Congresul al II-lea al Asociației Internaționale de Drept Penal (A.I.D.P.), care s-a ținut la București în 1929, persoanele morale reprezintă forțe sociale în viața modernă, care se pot manifesta și prin comiterea de infracțiuni. Dacă sunt unele infracțiuni, cum ar fi cele contra persoanei, care n-ar putea fi săvârșite în chip natural de către persoane juridice, există în schimb numeroase alte infracțiuni care pot fi săvârșite, uneori chiar cu precădere, de către persoane juridice. Se menționează bancruta frauduloasă, concurența neloială, contrafacerea mărcilor de fabrică, infracțiuni fiscale etc.. Este vorba nu de fapte săvârșite de către conducători, fără știrea și acordul membrilor persoanei juridice, ci de acte voite și consimțite de toți membrii colectivității respective și executate conform cu vederile acestora. Persoana juridică are deci o voință proprie iar această voință colectivă este capabilă de fapte culpabile întocmai ca și voința individuală. Există pedepse care pot fi aplicate persoanelor juridice, ținând seama de specificul acestora, cum ar fi dizolvarea persoanei juridice, suspendarea activității acesteia sau amenda, după cum ar putea fi luate, atunci

când este cazul, și măsuri de siguranță, printre care interzicerea de a-și avea sediul în anumite localități, expulzarea de pe teritoriul național etc.. Deși aplicate persoanei juridice, pedepsele și celelalte sancțiuni de drept penal sunt eficace, deoarece ele pot determina schimbarea conduitei membrilor persoanei juridice respective în sensul respectării legii penale.

Teza afirmativă este susținută în prezent de un număr din ce în ce mai mare de autori. Pe planul dreptului pozitiv, principiul răspunderii penale a persoanelor morale este de multă vreme consacrat în sistemul dreptului penal din Anglia (1889), Canada și S.U.A. și este pe cale de a fi explicit consacrat în dreptul penal francez.

La tema studiului de față se referă și lucrarea „Răspunderea penală a persoanei juridice” elaborată de autorii *Florin Streteanu* și *Radu Chiriță* apărută în anul 2002, reeditată în anul 2007 [172]. În respectiva lucrare, autorii menționați sunt printre primii din România care deschid drumul consacrării răspunderii penale a persoanelor juridice, tratând caracterul real al persoanelor juridice, capacitatea de acțiune a acestora, principiul specialității capacității de folosință, elementul subiectiv în cazul persoanelor juridice, caracterul personal al răspunderii penale, punibilitatea persoanelor juridice, utilitatea răspunderii penale a persoanelor juridice, precum și măsurile alternative aplicabile persoanelor juridice.

Autorii mai analizează, de asemenea, regimul răspunderii penale a persoanei juridice care subsumează tratarea unor aspecte interdependente raportate la conceptul de răspundere penală a persoanelor juridice și anume sfera persoanelor juridice care răspund penal (persoanele juridice de drept privat, persoanele juridice de drept public, entitățile lipsite de personalitate juridică, persoanele juridice în formare, lichidare sau transformare persoanele juridice străine), domeniul răspunderii penale a persoanei juridice (infrațiunile pentru care persoanele juridice răspund penal), condițiile de fond pentru angajarea răspunderii penale a persoanelor juridice în dreptul de tradiție romano-germanică, precum și în sistemul de drept common law, problema cumulului între răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea penală a persoanei fizice, cauzele exoneratoare de răspundere aplicabile persoanelor juridice, sancțiunile aplicabile persoanelor juridice, aspecte procedurale privind sancționarea persoanei juridice, precum și considerații privind răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul european.

În cele ce urmează vom acorda atenție lucrării elaborate de autorii *Ilie Pascu, Vasile Dobrinoiu, Traian Dima, Mihai Adrian Hotca, Costică Păun, Ioan Chiș, Mirela Gorunescu, Maxim Dobrinoiu*, intitulată „Noul Cod penal comentat. Vol. I. Partea generală”, apărută la Editura Universul Juridic, București, în anul 2012 [148], în cadrul căreia autorul *Mihai Adrian Hotca*, analizează condițiile răspunderii penale a persoanei juridice, relevând că una dintre condițiile generale pentru angajarea răspunderii penale a persoanei juridice este ca aceasta să

aibă personalitate juridică. Existența condiției rezultă din folosirea de către legiuitor a expresiei „persoana juridică”. Persoana juridică este o formă de organizare care, întrunind condițiile cerute de lege, este titulară de drepturi și de obligații civile. Orice persoană juridică trebuie să aibă o organizare de sine stătătoare și un patrimoniu propriu, afectat realizării unui anumit scop licit și moral, în acord cu interesul general. Persoanele juridice care sunt supuse înregistrării au capacitatea de a avea drepturi și obligații de la data înregistrării lor. Celelalte persoane juridice au capacitatea de a avea drepturi și obligații, după caz, de la data actului de înființare, de la data autorizării constituirii lor sau de la data îndeplinirii oricărei alte cerințe prevăzute de lege. În ceea ce privește entitățile în curs de constituire sau cele care și-au încetat existența prin dizolvare, acestea nu răspund penal, deoarece entitățile în curs de înființare, până la data recunoscută ca fiind momentul dobândirii personalității și cele care nu se mai regăsesc în categoria persoanelor juridice, întrucât nu au dobândit ori și-au pierdut ființa juridică, nu au capacitate juridică penală. Într-adevăr, apreciem că persoanele juridice în curs de constituire, dacă săvârșesc fapte prevăzute de legea penală, chiar dacă din punct de vedere civil li se recunoaște o personalitate juridică limitată, nu răspund din punct de vedere penal, deoarece acest tip de personalitate este recunoscut numai pentru constituirea valabilă a persoanei juridice în cauză. Persoanele juridice de drept privat dobândesc personalitate juridică în funcție de specificul fiecăreia, acestea fiind clasificate, de regulă, în două mari categorii: persoane juridice cu scop lucrativ și persoane juridice fără scop lucrativ (non-profit). În cazul societăților comerciale, societăților cooperative, societăților agricole, organizațiilor cooperatiste, grupurilor de interes economic, grupurilor europene de interes economic, companiilor naționale și regiilor autonome, personalitatea juridică este dobândită, de regulă, începând cu data înmatriculării la registrul comerțului. A doua condiție generală pentru a putea fi angajată răspunderea penală a persoanei juridice este ca aceasta să nu facă parte din categoria celor excluse, deoarece nu toate persoanele juridice răspund penal. Statul și autoritățile publice nu răspund penal, deoarece nu au capacitate juridică penală, astfel că nu pot intra în raporturi de răspundere penală în calitate de subiecți pasivi ai acestor raporturi. De asemenea, instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat. Autorul mai menționează că, din cuprinsul textului legal reiese că persoanele juridice, în afara celor anume exceptate, răspund penal indiferent dacă sunt de drept public sau de drept privat. De altfel, potrivit art. 221 Cod civil, dacă prin lege nu se dispune altfel, persoanele juridice de drept public sunt obligate pentru faptele licite sau ilicite ale organelor lor, în aceleași condiții ca persoanele juridice de drept privat. A treia condiție generală pentru antrenarea răspunderii penale a persoanelor juridice este ca infracțiunile să fie săvârșite în realizarea obiectului de activitate

sau în interesul ori în numele persoanei juridice. Se observă că legiuitorul român a reglementat răspunderea penală a persoanei juridice după sistemul clauzei (răspunderii) generale sau modelul răspunderii generale, întâlnit în special în *common law*, potrivit căruia persoana juridică poate răspunde penal pentru orice infracțiune, fără excluderea *de plano* a unor infracțiuni. Bineînțeles că anumite infracțiuni, cum sunt violul, mărturia mincinoasă etc. conceptual nu pot fi comise, cel puțin în calitate de autor, de persoana juridică.

O altă lucrare pe care o consemnăm este „Răspunderea penală a persoanei juridice. Jurisprudență rezumată și comentată”, elaborată de către *Andra-Roxana Ilie* în anul 2013 [111].

Menționăm că acest studiu are ca obiect de cercetare, ca și marea majoritate a surselor menționate anterior, răspunderea penală a persoanei juridice. Lucrarea analizează aproximativ 40 de hotărâri penale definitive, pronunțate de instanțele din România în perioada 2009-2013, față de persoanele juridice inculpate, din conținutul acestor hotărâri penale rezultând faptul că persoanele juridice pot răspunde penal pentru o multitudine de infracțiuni și anume: evaziune fiscală, vătămare corporală gravă din culpă, înșelăciune, infracțiuni prevăzute de legea CEC-ului, infracțiuni prevăzute de Legea nr. 319/2006 cu privire la securitatea și sănătatea în muncă, dare de mită, infracțiuni prevăzute de Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, delapidare, desfășurarea fără licență sau autorizație a activităților din domeniul jocurilor de noroc, infracțiunea de folosire sau prezentare de documente sau declarații false, inexacte sau incomplete care au ca rezultat obținerea pe nedrept de fonduri din bugetul general consolidat al Comunității Europene sau din bugetele administrate de către acestea ori în numele lor, infracțiuni prevăzute de art. 261 și art. 262 din Codul muncii pentru cazurile în care persoana juridică nu a procedat la executarea unei sentințe civile în termen de 15 zile de la data cererii de executare adresată de fostul salariat al persoanei juridice în calitate de creditor privind plata drepturilor salariale și nici nu a procedat la reintegrarea în muncă a acestuia pe postul deținut anterior, ucidere din culpă, neglijență în serviciu, deturnare de fonduri, contrafacere de marcă, concurență neloială etc.

Sub aspectul laturii subiective, autoarea reține în lucrarea analizată că infracțiunile enumerate mai sus sunt săvârșite cu intenție sau din culpă de către persoanele juridice, în funcție de specificul infracțiunilor supuse analizei. De asemenea, latura obiectivă a infracțiunilor pentru care se poate angaja răspunderea penală a persoanelor juridice, este caracterizată printr-o acțiune sau inacțiune specifică fiecărei infracțiuni în parte. Răspunderea penală a persoanelor juridice este o răspundere directă, ceea ce înseamnă că acestea răspund pentru fapta proprie, respectiv pentru infracțiunile comise în realizarea obiectului de activitate sau în interesul sau numele persoanelor juridice. O infracțiune săvârșită în realizarea obiectului de activitate al persoanelor

juridice presupune că fapta săvârșită se află în strânsă legătură cu activitățile a căror desfășurare presupune în mod direct realizarea obiectului social al acestora. Comiterea infracțiunii în interesul persoanei juridice presupune ca fapta săvârșită să profite acesteia, indiferent de natura prejudiciului care îi este adus. Infracțiunile săvârșite în numele persoanei juridice sunt cele cu privire la funcționarea și organizarea persoanei juridice. Toate cele trei categorii de infracțiuni, în opinia autoarei, sunt greu de delimitat în practică, însă, în opinia noastră, pentru ca persoana juridică să răspundă penal este suficient ca fapta să se încadreze doar în una din aceste trei categorii. Totodată autoarea face o analiză critică a pedepselor aplicate persoanelor juridice, pedepse principale și complementare.

În cele ce urmează, obiectul analizei noastre îl va constitui lucrarea elaborată de autorii George Antoiniu, Tudorel Toader, (coordonatori), Gheorghe Ivan, Costică Bulai, Constantin Mitrache, Bogdan Nicolae Bulai, Ioan Molnar, Constantin Duvac, Ilie Pascu, Ioan Griga, Viorel Pașca, Ion Ifrim, Ovidiu Predescu, „Explicațiile noului Cod penal. Vol. I. Articolele 1-52”, apărută la Editura Universul Juridic, București în anul 2015 [6], în care autorul George Antoiniu s-a preocupat mai ales de teoriile culpabilității normative și teoria normativă a vinovăției aplicabile persoanelor juridice precum și de diferența față de teoria psihologică a vinovăției, din care se desprinde ideea potrivit căreia teoria normativă a vinovăției nu poate face abstracție de procesele psihice care însoțesc luarea hotărârii de a acționa și punerea în executare a acestei hotărâri. Reproșul de vinovăție apare ca o concluzie desprinsă din analiza acțiunii volitive și a proceselor psihice care impulsionează comiterea faptei, și nu doar ca o judecată autonomă, bazată pe o dispoziție legală determinată. Cu privire la teoria culpabilității normative se apreciază că aceasta aduce în prim plan ideea reproșului și trece în planul doi procesele psihice ale intenției și ale culpei, dar nu poate face abstracție de acestea din urmă deoarece ele, chiar transferate în cadrul acțiunii, rămân oricum premise pentru o judecată asupra vinovăției, ceea ce reprezintă un element de asemănare cu teoria culpabilității psihologice, întrucât într-o analiză completă, teoria psihologică asupra vinovăției presupune nu numai o legătură psihică a agentului cu manifestarea exterioară, ci și o anumită corelație cu norma de incriminare, deoarece aceasta îi prescrie subiectului atât conduita, cât și poziția sa subiectivă în raport cu fapta incriminată. Acest aspect, relevat de teoria normativă, este o realitate incontestabilă; agentul trebuie să aibă o anumită poziție subiectivă față de faptă și urmările acesteia, dar aceasta numai raportată la cerințele normei, de care nu poate face abstracție. Ca atare, trăsătura esențială a vinovăției se caracterizează și în raport cu cerințele unei norme de incriminare determinate, apărând sub forma elementului subiectiv al conținutului infracțiunii. Procesele intelective și volitive sunt reale și exprimă atitudinea psihică a subiectului față de faptă și urmările sale. Aceste procese reprezintă

cauza psihică a manifestării exterioare, dar această manifestare trebuie privită și în raport cu norma de incriminare care descrie fapta și o condiționează de existența anumitor cerințe constitutive. Pe drept cuvânt, s-a făcut observația că elementul subiectiv al conținutului infracțiunii ar putea să difere de vinovăție, ca trăsătură esențială a infracțiunii. Așa de pildă, în cazul infracțiunilor care presupun normativ existența intenției făptuitorului, elementul subiectiv va exista numai dacă agentul săvârșește fapta cu conținutul subiectiv arătat de lege; dacă se află în culpă, deși va exista o formă a vinovăției, ca trăsătură esențială, nu va exista elementul subiectiv cerut de norma de incriminare, astfel că agentul nu va putea fi tras la răspundere penală. Elementul subiectiv sub forma intenției presupune că subiectul are în reprezentare consecințele prevăzute în norma de incriminare și urmărește sau acceptă realizarea lor, așa cum sunt prevăzute în normă; în acest caz, deși subiectul satisface pe deplin cerințele normative, comportarea sa apare totuși ca o conduită contrară preceptului normei de incriminare, fiind contrară, implicit, atitudinii pe care subiectul este ținut să o aibă în relațiile sociale. Dintr-o asemenea perspectivă, i se poate adresa subiectului și reproșul de a fi voit o faptă interzisă de lege sau de a fi procedat cu ușurință ori de a nu-și fi îndeplinit obligațiile legale de a acționa cu prudență, diligență, producând un rezultat neconvenabil grupului social. Elementul subiectiv apare astfel nu numai ca un proces psihic, dar și ca o atitudine contrară celei pe care agentul ar fi trebuit, conform legii, să o aibă, iar din punct de vedere substanțial, apare ca o atitudine de indisciplină socială. Această idee s-a exprimat și în doctrina română, subliniindu-se că acțiunea intenționată (directă sau indirectă) sau comportarea din culpă (cu ușurință sau neglijență) „dovedesc că avem de-a face cu o persoană care tinde să se lase târâtă spre acțiuni antisociale”. Vinovăția, din acest punct de vedere, devine o trăsătură care caracterizează conduita antisocială, o conduită care merită să fie reprobata sub raport moral, politic și reprimată penal.

În continuare, obiectul analizei noastre îl va constitui lucrarea elaborată de autorii *George Antoniu, Tudorel Toader*, (coordonatori), *Alexandru Boroș, Constantin Mitrache, Versavia Brutaru, Cristian Mitrache, Bogdan Nicolae Bulai, Ioan Molnar, Costică Bulai, Ion Ristea, Ștefan Daneș, Constantin Sima, Constantin Duvac, Vasile Teodorescu, Mioara-Ketty Guiu, Ioana Vasiu, Ion Ifirm, Adina Vlășceanu*, ce poartă titlul „Explicațiile noului Cod penal. Vol. II (Articolele 53-187)”, apărută la Editura Universul Juridic, București în anul 2015 [8], în cadrul căreia autoarea *Mioara-Ketty Guiu* evidențiază că răspunderea penală a persoanei juridice, spre deosebire de vechea reglementare în care dispozițiile privitoare la acest subiect erau dispersate în titluri diferite, în actualul Cod penal, toate dispozițiile care reglementează această răspundere sunt grupate într-un singur titlu, și anume Titlul VI, intitulat „Răspunderea penală a persoanei juridice”. Cu privire la referințele istorice ale noțiunii de „autor” al infracțiunii, autoarea mai sus

menționată, relevă faptul că în 1912, profesorul Ioan Tanoviceanu scria că, spre deosebire de vechiul drept, dreptul modern este mult mai restrictiv în privința condițiilor răspunderii penale, fiindcă el considera infractor („subiect activ al infracțiunii”) numai „omul fizic și conștient”, în timp ce vechiul drept considera că infractor poate fi și un obiect sau o colectivitate. Referitor la problematica răspunderii penale a persoanei juridice în documentele internaționale, aceasta menționează că, admisă astăzi în numeroase state din Europa, regula răspunderii penale a persoanelor morale a făcut în anii 1981 și 1988 obiectul Recomandărilor nr. 12 și 18 ale Comitetului de miniștri al Consiliului Europei privind criminalitatea economică și a afacerilor și, ca atare, România, ca membră a anumitor organizații internaționale, și-a asumat la rândul ei obligații în sensul arătat, instituind regula răspunderii penale a persoanelor morale. Cu privire la modul în care se justifică răspunderea penală a persoanelor morale, se confruntă două teze și anume teza răspunderii indirecte, prin ricoșeu (sau reflexie) și teza răspunderii directe (sau primare).

Delimitarea persoanelor juridice responsabile din punct de vedere penal, în opinia autoarei, constituie una din chestiunile cele mai controversate. Sunt responsabile penal, în principiu, persoanele juridice așa-numite „de drept privat”. Mai departe, subliniază autoarea, pornind de la premisa că nu orice infracțiune poate atrage răspunderea penală a persoanei juridice, doctrina penală a depus mari eforturi în vederea identificării unui criteriu convingător de delimitare a infracțiunilor imputabile acestei persoane, denumite și „infracțiuni de corporație”. Regula răspunderii limitate a instituțiilor publice se deduce din dispoziția înscrisă în alin. (2) al art. 135 din Codul penal, potrivit căreia „*instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectului domeniului privat*”. Privitor la chestiunea capacității de acțiune a persoanei juridice, doctrina penală majoritară susține că persoanele morale pot acționa și pot comite infracțiuni (*societas delinquere potest*), iar acest fapt arată că doctrina civilă dominantă a abandonat teoria ficțiunii în favoarea teoriei realității, potrivit căreia persoana morală este o „realitate concretă” și, mai exact, o colectivitate umană, cu o gândire și un comportament propriu, care nu se confundă cu gândirea și comportamentul indivizilor care o compun. În concluzie, spune autoarea mai sus citată, deși a fost deja admisă regula *societas delinquere potest* și deși au fost deja imaginate diverse pedepse aplicabile persoanei morale, s-ar putea considera că a rămas totuși acest impediment insurmontabil și care ar explica pe deplin opoziția ce se manifestă față de răspunderea penală a persoanei morale, anume că această răspundere n-ar putea fi concepută decât ca o răspundere subiectivă în care reproșul de vinovăție ar privi, în principal, caracterul reprobabil al motivelor individuale ale acțiunii ilicite.

Prezentăm în continuare lucrarea științifică „Răspunderea penală a persoanei juridice. Măsurile asigurătorii și preventive dispuse în procesul penal față de persoana juridică aflată în insolvență”, elaborată de autoarea *Luminița Criștiu-Ninu* în anul 2015 [67].

În articolul său autoarea supune unei cercetări succinte măsurile asigurătorii și preventive dispuse în procesul penal față de persoana juridică aflată în insolvență. În acest sens, putem evidenția principalele repere ale studiului, și anume: în cadrul unui proces penal, față de o persoană juridică pot fi luate mai multe categorii de măsuri patrimoniale, fiind importantă distincția între măsurile care pot fi luate în cursul procesului penal și cele luate prin hotărâre penală definitivă. Împotriva persoanei juridice se pot lua măsuri asigurătorii, în cursul procesului penal, în triplă calitate și anume: dacă este inculpată, parte responsabilă civilmente sau terț.

În ceea ce privește măsurile preventive ce pot fi dispuse atât în cursul urmăririi penale, dar și în cursul procedurii de cameră preliminară și în cursul judecății împotriva persoanei juridice potrivit art. 493 Cod procedură penală, acestea sunt în număr de 5 (cinci) și se dispun dacă există suspiciunea rezonabilă că persoana juridică a comis o faptă prevăzută de legea penală și numai pentru a se asigura buna desfășurare a procesului penal, legea necondiționând luarea măsurii preventive de natura infracțiunii sau gravitatea acesteia, ceea ce înseamnă că, teoretic, măsurile preventive față de persoanele juridice pot fi luate pentru orice gen de infracțiuni, cu singura condiție, în opinia autoarei, ca acestea să fie necesare pentru buna desfășurare a procesului penal. Spre deosebire de măsurile preventive dispuse împotriva persoanelor fizice, autoarea face precizarea că legiuitorul a fost mai permisiv în cazul măsurilor preventive împotriva persoanelor juridice, ceea ce poate conduce la măsuri arbitrare împotriva acestora și la prejudicii aduse activității lor, deoarece în cazul persoanelor juridice, art. 493 Cod procedură penală nu prevede o durată maximă a acestor măsuri preventive, ceea ce, în mod evident, contravine regimului prevenției aplicabile subiecților activi ai infracțiunilor și prezintă suspiciuni de neconstituționalitate, autoarea punându-și întrebarea legitimă, ce se întâmplă cu activitatea unei persoane juridice inculpată într-un proces penal atunci când i-au fost interzise, ca măsură preventivă, anumite operațiuni economico-juridice, iar procesul penal se întinde pe perioada mai multor ani. Deși persoana juridică se bucură de prezumția de nevinovăție și este teoretic nevinovată până la condamnarea prin hotărâre definitivă, măsurile preventive prelungite pot conduce la o lichidare *de facto* a acesteia înainte de a fi găsită vinovată.

O altă lucrare științifică la care ne vom referi este „Răspunderea penală a persoanei juridice pentru fapte de corupție transnațională”, elaborată de *Alexandra Mălina Mănea* sub coordonarea prof. *Alexandru Boroș* în anul 2016 [138].

Autoarea, în respectiva lucrare, tratează răspunderea penală a persoanei juridice cu privire la faptele de corupție transnațională, subliniind faptul că, în contextul în care România primește investitori străini și dă naștere unor companii cu operațiuni internaționale, importanța modernizării și alinierii legislației privind răspunderea penală a persoanei juridice cu majoritatea jurisdicțiilor europene și chiar globale, devine evidentă atât din punctul de vedere al descurajării companiilor multinaționale însetate de profituri de a recurge la coruperea funcționarilor publici români în detrimentul standardelor de viață ale cetățenilor români, cât și din punctul de vedere al descurajării companiilor române de a recurge la fapte de corupție, atât în interiorul țării, cât și în afara granițelor, în scopul protejării reputației României și a societății europene și internaționale. Potrivit autoarei, corupția reprezintă o constantă printre factorii principali care încetinesc progresul socio-economic la nivel național și internațional, subminând o serie de valori sociale și conducând la irosirea resurselor publice, la creșterea costurilor produselor și serviciilor, la degradarea mediului înconjurător, la erodarea încrederii publice și a delegitimării statului și, probabil cel mai grav, la adâncirea inegalităților și perpetuarea sărăciei și frustrării populației. Totodată, în continuare, autoarea subliniază faptul că, deși nivelul corupției variază între regiuni, țări și sisteme politice, printre actorii principali care contribuie la spectacolul nociv al corupției se numără persoanele juridice cu scop lucrativ (firme, companii, corporații etc.) a căror rațiune unică de a exista este obținerea de profit, în acest sens acestea recurgând la fapte de corupție pentru obținerea sau menținerea contractelor comerciale, creând bugete cu destinația specială de a corupe funcționarii publici. În opinia acesteia, costurile exacte ale corupției sunt imposibil de calculat din cauza naturii opace a faptelor de corupție, însă agențiile internaționale estimează costul la aproximativ 5% din PIB-ul global (peste 2,6 trilioane de dolari), din care 1 trilion de dolari plătiți ca mită.

Autoarea mai subliniază că, în contextul temei analizate, România a achiesat mutațiilor filosofiei penale și a consacrat principiul răspunderii penale a persoanelor juridice în 2006, însă cercetarea științifică în materia corupției săvârșite de către persoanele juridice este puternic disproporționată față de rolul major jucat de persoanele juridice în perpetuarea fenomenului corupției.

Alexandru Boroș (coordonator), Ion Rusu, Minodora-Ioana Rusu, în lucrarea „Tratat de cooperare judiciară internațională în materie penală”, apărută la Editura C. H. Beck, București, în anul 2016 [18], analizează necesitatea cooperării judiciare internaționale în materie penală și din perspectiva criminalității corporative care a cunoscut noi forme de manifestare cu metode și procedee de acțiune tot mai sofisticate, fiind activă pe teritoriul mai multor state ale lumii, chiar pe mai multe continente, criminalitate concretizată în terorism, trafic de carne vie, de droguri,

arme și muniții, materiale explozive, apărând cu necesitate din partea statelor, organizațiilor mondiale sau continentale un răspuns pe măsură concretizat în măsuri în plan legislativ, dar și operațional, scopul final fiind acela de reducere a criminalității de acest gen. La momentul actual se poate afirma că cele mai importante măsuri în plan legislativ și de perfecționare a unor instituții naționale sau europene au fost luate la nivelul Uniunii Europene, urmărindu-se direct crearea unui spațiu de libertate, securitate și justiție, intensificarea activității de cooperare judiciară internațională în materie penală, presupunând pe lângă adoptarea unui cadru legislativ coerent și instituirea unor organisme interne și internaționale capabile să aplice aceste norme, lucrarea examinând pe larg formele de cooperare judiciară internațională în materie penală aplicabile și persoanelor juridice, fiind menită să vină în sprijinul practicienilor, cât și mediului academic.

Și în Republica Moldova au existat preocupări susținute în vederea determinării cadrului juridic al răspunderii penale a persoanelor juridice raportat la reglementarea specifică din Codul penal al Republicii Moldova, preocupări avute în vedere și în prezenta lucrare.

Un prim punct de reper privitor la tema analizată îl constituie lucrarea elaborată de autorul *Vladimir Grosu* apărută în anul 2003 [106] care tratează problematica răspunderii penale a persoanelor juridice și a altor subiecte colective de drept prin expunerea problemei privind răspunderea penală a persoanelor juridice, analizând totodată evoluția istorică a conceptului de persoană juridică și teoriile privind natura fictivă și reală a persoanelor juridice, precum și viziunea contemporană asupra conceptului de persoană juridică. În ceea ce privește angajarea progresivă a răspunderii penale a persoanelor juridice în timp și spațiu, autorul tratează evoluția problemei în dreptul roman, la glosatori, în dreptul canonic și la postglosatori, răspunderea colectivă în dreptul medieval al Țărilor Românești, răspunderea penală a persoanelor juridice în perioada modernă - dreptul anglo-american (*Common Law*) și răspunderea penală a corporațiilor. Mai tratează și poziția adoptată de dreptul internațional, experiența Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, soluționarea problemei în dreptul european - legislația și doctrina -, precum și formele răspunderii penale în cadrul persoanelor juridice. În ceea ce privește răspunderea penală a persoanelor juridice față-n față cu categoriile dogmatico-penale, autorul aduce argumente atât pro cât și contra problematicii subiectului infracțiunii în dreptul penal, analizează categoriile dogmaticii juridico-penale și răspunderea penală a persoanelor juridice, căile alternative de combatere a delincvenței persoanelor juridice și coraportul lor cu răspunderea penală. Totodată, tratează răspunderea penală a persoanelor juridice și categoriile teoriei delictului prin prisma politicii penale și criminologiei.

Privitor la soluționarea problemei răspunderii penale a persoanelor juridice și implementarea postulatului *societas delinquere potest*, autorul *Vladimir Grosu* elaborează fundamentarea răspunderii penale a persoanelor juridice prin prisma diferitelor modele de imputare printr-o analiză de drept comparat, analizând bazele teoretice tradiționale de fundamentare a răspunderii penale a persoanelor juridice, criticile înaintate la adresa doctrinelor tradiționale, precum și fundamentarea răspunderii penale a persoanelor juridice bazată pe vinovăția și identitatea de grup. Autorul face o analiză critică în ceea ce privește răspunderea penală a persoanelor juridice reflectate în noul Cod penal și în Proiectul Codului de procedură penală, subliniind aspecte legate de persoana juridică – subiect al infracțiunii prin prisma art. 21 al noului Cod penal al Republicii Moldova, relația dintre răspunderea persoanei juridice și cea a persoanei fizice, infracțiunile comise de persoanele juridice, pedepsele aplicabile acestora și problemele de procedură privind urmărirea și condamnarea persoanelor juridice, precum și aspecte privind perfecționarea instituției răspunderii penale a persoanelor juridice în noul Cod penal al Republicii Moldova.

În continuarea cercetării, relevăm lucrarea „Drept penal. Partea generală. Vol. I” a autorilor *Stela Botnaru, Alina Șavga, Vladimir Grosu și Mariana Grama*, apărută la Editura Cartier, 2005, Chișinău [19], în cuprinsul căreia *Vladimir Grosu* apreciază că prima condiție impusă în vederea angajării persoanelor juridice la răspundere penală este „neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a dispozițiilor directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicții pentru efectuarea unei anumite activități”. Respectiv, în cazul dat, răspunderea persoanei juridice poate fi angajată prin acțiunile sau omisiunile oricărui angajat sau organ din cadrul acesteia, responsabil de executarea obligației în cauză, dacă o asemenea persoană există, indiferent de poziția sa în ierarhia de grup, fie el de rang superior sau simplu salariat. Mai mult decât atât, persoana juridică rămâne responsabilă și în cazul delegării obligației date pentru executare unei alte persoane fizice sau juridice. O altă condiție alternativă de angajare a răspunderii penale a persoanelor juridice vizează cazul desfășurării unei activități ce nu corespunde actelor de constituire sau scopurilor declarate. Denumirea și conținutul actelor de constituire variază în funcție de forma de organizare juridică a întreprinderii sau organizației (statut, contract de constituire). Această condiție va fi evidentă dacă orice individ, oricare ar fi funcția sa în cadrul companiei, va comite o faptă care ar contraveni grav actelor de constituire sau scopurilor declarate. Ultima, cea de a treia condiție, a cărei constatare poate servi drept temei în vederea angajării răspunderii penale a persoanei juridice, este ca fapta să fie săvârșită în interesul persoanei juridice sau să fie admisă, sancționată, aprobată, utilizată de către organul sau de persoana împuternicite cu funcții de conducere a persoanei juridice respective. În acest ultim

caz, spre deosebire de primele două condiții, organul sau persoana împuternicite cu funcții de conducere a persoanei juridice sunt cei care pun în joc răspunderea penală a persoanei juridice și realizează conexiunea dintre aceasta din urmă și infracțiune. Acest organ sau această persoană pot fi administratorul, alt organ executiv, adunarea generală a asociațiilor etc., care au astfel de împuterniciri de conducere conform actelor de constituire ale întreprinderii.

Autorul mai reliefează, de asemenea, că regula prevăzută de art. 21 alin. (5) din Codul penal al Republicii Moldova nu stabilește principiul cumulului de răspundere, ci poate fi exprimat cu termenul de „neexcludere”. În lipsa răspunderii penale a persoanei juridice, persoana fizică rămâne responsabilă, deoarece nu există niciun motiv pentru ca să nu poată fi reținută răspunderea ei în baza dispoziției alin. (4) al art. 21 din noul Cod penal. Răspunderea persoanei juridice nu o absoarbe pe cea a indivizilor. Sensul dispoziției date este ca răspunderea penală a persoanelor juridice să nu o ascundă pe cea a persoanelor fizice. Menținerea răspunderii proprii a indivizilor apare oportună în scopul evitării situației care le-ar permite să rămână nepedepsiți în spatele unui paravan pe care l-ar constitui persoana juridică. În schimb, deși persoana juridică este penalmente responsabilă, persoana fizică poate fi pedepsită numai dacă este identificată, apreciind totodată această reglementare exclusiv din punct de vedere pozitiv, deoarece presupune efectuarea unei analize distincte asupra unei eventuale răspunderi penale a persoanei fizice - pe de o parte, și a persoanei juridice - pe de altă parte. Prin reglementarea dată se pune în evidență autonomia răspunderii penale a persoanei juridice față de cea a organelor sale.

Lucrarea „Drept penal – partea specială”, vol. II, ediția a II-a, Editura Cartier, 2005, Chișinău, a autorilor *Sergiu Brâncă, Xenofon Ulianovski, Vitalie Stati, Ion Țurcanu, Vladimir Grosu* [21], evidențiază ansamblul relațiilor sociale reglementate de diferite acte normative ale Republicii Moldova, relații sociale care sunt apărute prin incriminarea în Codul penal al Republicii Moldova a unor infracțiuni care atrag răspunderea penală a persoanelor juridice.

În lucrarea „Codul de procedură penală – Comentariu”, apărută la Editura Cartier, ediția a II-a, 2005, Chișinău [96], a autorilor *Igor Dolea, Dumitru Roman, Tatiana Vîzdoagă, Iurie Sedlețchi, Valeria Șterbeț, Vasile Rotaru, Raisa Botezatu, Adrian Cerbu, Sergiu Ursu și Ecaterina Erjîu*, autorul *I. Dolea* subliniază faptul că atragerea la răspunderea penală a persoanelor juridice se face pe baze generale, aceasta având însă un șir de particularități față de răspunderea penală a persoanei fizice. Acest specific determină existența unor reguli speciale de procedură aplicabile în cazul instrumentării unui dosar penal împotriva persoanelor juridice. Totodată autorul mai precizează și ce pedepse ar putea fi aplicabile persoanelor juridice (pedeapsa complementară a suspendării activității persoanei juridice, activitate în realizarea căreia a fost săvârșită infracțiunea, închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice în care

s-a desfășurat activitatea infracțională, cu excepția persoanelor juridice din domeniul presei, interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice, precum și afișarea sau difuzarea hotărârii de condamnare pe cheltuiala persoanei juridice condamnate, obligația de a închide anumite localuri sau suspendarea procedurii de faliment când aceasta are drept scop sustragerea de la urmărirea penală).

Vom continua cu prezentarea articolului științific „Evoluția istorică a persoanei juridice sub aspectul responsabilității” publicat de către *Violeta Cojocar* și *Tudor Ulianovschi* în anul 2009 [51].

Este o lucrare cu o înaltă ținută științifică, cu o abordare a temei prin prisma cercetării evoluției istorice a răspunderii penale a persoanei juridice. În acest sens, au fost formulate definițiile atât ale persoanei juridice, cât și cele ale răspunderii tratată din punct de vedere juridic. De asemenea, autorii subliniază că răspunderea penală a persoanelor juridice își găsește începutul doctrinar în dreptul antic, respectiv în dreptul roman, care nu cunoștea noțiunea de persoană juridică, însă erau recunoscute anumite drepturi subiective grupurilor de persoane și se făcea distincția între drepturile și obligațiile corporației și cele ale membrilor acesteia, apreciindu-se, în consecință, că posibilitatea ca o persoană juridică să comită o infracțiune și să fie sancționată era o realitate în dreptul roman. Totodată, autorii mai precizează că distincția făcută de jurisconsulți între drepturile și obligațiile corporației și cele ale membrilor acesteia a constituit un punct de plecare în apariția instituției răspunderii penale a persoanelor juridice în Evul Mediu, idee pe care o împărtășim și noi, arătându-se că dreptul germanic, la fel ca majoritatea sistemelor juridice ale societăților în formare, recunoștea și promova ideea de răspundere colectivă, deoarece ideea de comunitate juca un rol primordial în organizarea acestei societăți, terenurile, spre exemplu, împărțindu-se între familii, și nu între indivizi. Chiar după formarea statelor, reliefează autorii, răspunderea colectivă nu a dispărut, statul recent format nedispunând de mijloacele necesare asigurării respectării drepturilor indivizilor, aceștia din urmă grupându-se în clanuri familiale în scopul garantării unei protecții reciproce. Ideea germanică de răspundere colectivă a fost preluată de glosatori care au încercat să o concilieze cu principiile dreptului roman. De asemenea, autorii mai evidențiază că secolele XII-XV au fost marcate de o dezvoltare importantă a studiilor latine, fiind perioada renașterii dreptului roman, în acest sens glosatorii, care au studiat textele din *Corpus Juri Civilia*, s-au aplecat și asupra corporațiilor și a problemei răspunderii penale a acestora, ncreând o teorie a persoanelor juridice, ci limitându-se doar la a stabili în fiecare caz dacă autorul faptei era un *actor singulorum* sau o *universitas*. În continuarea lucrării, autorii reliefează că până la sfârșitul secolului al XII-lea concepția romană a

personalității fictive a corporațiilor a dispărut în fața ideii germanice de ființă colectivă reală și responsabilă.

Analizând în continuare instituția răspunderii penale a persoanelor juridice în Evul Mediu, autorii analizează opera canoniștilor, care au dezvoltat o teorie proprie a corporației, ajungându-se la elaborarea unui concept tehnico-juridic de persoană juridică, concept care a fost preluat și dezvoltat de postglosatori sub aspectul existenței delictului corporativ, precum și sub aspectul organizării unui sistem de angajare a răspunderii penale a persoanelor juridice, admitând existența capacității persoanelor juridice de a răspunde penal, concomitent cu recunoașterea existenței capacității de voință și de acțiune a acestora. În lucrare autorii scot în evidență faptul că viața politică din Evul Mediu s-a întemeiat pe ideea că toate comunitățile de ordin public sau privat trebuie să răspundă inclusiv în plan penal pentru actele membrilor acestora. Teoria dezvoltată de postglosatori s-a aflat la baza doctrinei, legislației și jurisprudenței din Europa continentală până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Revoluția franceză a întrerupt realitatea existenței entităților colective, inclusiv răspunderea penală a acestora, acest fapt, în opinia autorilor, explicând lipsa reglementării răspunderii penale a persoanelor juridice în Codul penal francez din 1810, care a servit drept model pentru majoritatea codurilor penale europene adoptate în acea perioadă. Nu în ultimul rând, autorii mai analizează pe larg justificarea răspunderii penale a persoanelor juridice prin prisma reactivării teoriilor civiliste cu privire la natura juridică a entităților colective.

În același context, prezentăm lucrarea științifică elaborată de *Alexandru Spoială*, intitulată „Sistemul sancționator aplicat întreprinderilor mici și mijlocii”, publicat în 2009 [169].

În cadrul acestei lucrări științifice, autorul cercetează mijloacele și instrumentele moderne ale politicii penale de luptă cu infracționalitatea, evidențiind, în special, instituția răspunderii penale a persoanelor juridice, autorul considerând că în calitate de pedepse aplicabile ar putea fi prevăzute o multitudine de măsuri de constrângere, prin care ar putea fi asigurată atingerea rezultatelor enunțate: restabilirea echității sociale și prevenirea comiterii infracțiunilor. Analizând răspunderea penală a persoanelor juridice reglementată de legislația din Republica Moldova, autorul menționează că legea penală autohtonă prevede pedepse distincte aplicabile persoanelor juridice, iar problema găsirii unor sancțiuni adecvate naturii persoanei juridice a constituit și constituie o preocupare constantă a doctrinei, soluțiile propuse cunoscând o mare diversitate, de la cele care consideră că persoanelor juridice le sunt aplicabile doar sancțiuni patrimoniale (amendă, confiscare), până la cele care prevăd posibilitatea instituirii unei game foarte largi de sancțiuni, susceptibile să atingă persoana juridică în toate atributele sale.

În opinia acestui autor, opinie la care achiesăm și noi, este necesar ca la instituirea unor pedepse specifice persoanelor juridice să se țină cont, în primul rând, de capacitatea acestora de a realiza scopurile pedepsei. Codul penal al Republicii Moldova prevede următoarele scopuri: restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, acesta considerând că în calitate de pedepse aplicabile ar putea fi prevăzute o multitudine de măsuri de constrângere, prin care ar putea fi asigurată atingerea rezultatelor enunțate: restabilirea echității sociale și prevenirea comiterii infracțiunilor. Totodată, autorul *Alexandru Spoială* consideră că amenda rămâne a fi una dintre pedepsele de bază aplicate persoanelor juridice, această sancțiune putând fi benefică din punctul de vedere al scopurilor pedepselor penale numai dacă va fi aplicată într-un quantum echitabil, iar executarea va fi individualizată adecvat. Acesta mai atrage atenția asupra faptului că în art. 73 alin. (1) CP RM legiuitorul utilizează expresia „*alte activități*”, adică legiuitorul recurge la o enumerare exemplificativă, enumerare susceptibilă de mai multe critici în cazul în care nu sunt prezente condițiile specifice de stabilire a acestei pedepse sub forma privării de dreptul de a exercita activități (altele decât cele enumerate expres în art. 73 alin. (2) CP RM), menționând că o condiție indispensabilă stabilirii acestei pedepse rezidă în faptul că activitatea de care este privată întreprinderea a fost utilizată nemijlocit la comiterea infracțiunii, în prezența unei asemenea condiții, legea penală atingând standardele de claritate și previzibilitate.

În lucrarea „Codul penal al Republicii Moldova – Comentariu” apărută în anul 2009 [11], *Alexandru Mariș* precizează următoarele principii: 1) Posibilitatea de a se trage la răspundere penală persoana juridică a fost inclusă pentru prima oară în prevederile legale în Codul penal al Republicii Moldova din 2002. Promotorii ideii privind iresponsabilitatea penală a persoanelor juridice invocau în mod tradițional imposibilitatea de a aplica o pedeapsă unei entități juridice. Este adevărat că unele sancțiuni care tind să producă suferințe sau să izoleze delincventul, prin natura lor, nu sunt susceptibile a fi aplicate persoanelor juridice. Astfel de pedepse sunt închisoarea sau detențiunea pe viață. Răspunderea penală a persoanelor juridice, la nivelul spectrului de pedepse și al fundamentului acestui argument, a fost zdruncinată serios de experiența unor legislații străine (Franța, Olanda, SUA, Anglia, Belgia etc.) care conțin un arsenal de pedepse și măsuri de siguranță aplicabile, nu fără eficacitate, persoanelor juridice. 2) Persoana juridică este organizația care posedă un patrimoniu distinct și răspunde pentru obligațiunile sale cu acest patrimoniu, poate să dobândească și să exercite în nume propriu drepturi patrimoniale și personale nepatrimoniale, să-și asume obligațiuni, poate fi reclamant și pârât în instanța de judecată. Ea se consideră constituită în momentul înregistrării și din acest moment are capacitatea de folosință [alin. (1) al art. 60 Cod civil al Republicii Moldova] și de

exercițiu [alin. (1) al art. 61 Cod civil al Republicii Moldova]. Prin urmare, persoana juridică poate fi subiect al infracțiunii de la data înregistrării ei de către stat. 3) Autoritățile publice nu pot fi subiecți ai infracțiunii. Autoritățile publice, structura, organizarea și funcționarea lor sunt stabilite în Titlul III al Constituției și în alte legi adoptate de Parlament. Persoanele cu funcții de răspundere și alte persoane care activează în organele autorităților publice, pentru infracțiunile de serviciu sau legate de activitatea lor în aceste organe, poartă răspundere penală conform principiului caracterului personal al răspunderii penale (art. 6 din Codul penal al Republicii Moldova). 4) Organizate în scopuri infracționale, sub denumiri de firme comerciale, industriale etc. și conduse de persoane care ocupă funcții înalte în societate și în viața publică, organizațiile criminale dispun de „servicii de informații”, de mijloace și tehnici moderne de adunare și prelucrare a datelor și informațiilor, precum și de sisteme adecvate de conspirativitate. Organizațiile criminale au diverse direcții de activitate: traficul și comerțul cu stupefiante, organizarea și desfășurarea unor afaceri comerciale și industriale în plan național și internațional, inițierea, organizarea și desfășurarea unor lovituri asupra depozitelor de valori și a instituțiilor bancare, desfășurarea traficului de valori și valută, elaborarea unor scenarii pentru ocuparea posturilor în viața economică și politică a societății prin metode și mijloace adecvate, inclusiv manipularea alegerilor.

În continuare ne vom referi la o altă lucrare științifică de anvergură a autoarei *Stela Botnaru* intitulată „Răspunderea penală a persoanei juridice” apărută în anul 2015 [23].

Autoarea subliniază că după multe abordări doctrinare contrare, dar și după adoptarea, în 2002, a noului Cod penal, Republica Moldova a trecut în rândul statelor ce au adăugat ca subiect al răspunderii penale pe lângă persoana fizică și persoana juridică. Răspunderea persoanei juridice este una specială cu trăsături distincte, deoarece nu se încadrează în componența de infracțiune specifică persoanei fizice, ci se supune unor reguli proprii, aparte de cele aplicabile persoanei fizice. În același timp, ea este constrânsă de aceleași rigori, fiind subordonată respectării principiilor fundamentale ale dreptului penal. Iar pentru că persoana juridică nu este una autonomă, ea depinzând de voința persoanei fizice, până astăzi mulți nu recunosc necesitatea și calitatea acestei „ficțiuni” juridice de subiect al responsabilității penale. Autoarea totodată precizează că persoana juridică reprezintă o realitate juridică incontestabilă, o entitate dotată cu voință și conștiință proprie, însă în doctrină, precizează autoarea, s-au consolidat de-a lungul timpului două teorii opuse, și anume: una afirmativă sau realistă, în care se susține necesitatea recunoașterii persoanei juridice ca fiind subiect al dreptului penal, iar cealaltă, și anume – cea negativă, presupune că persoana juridică nu poate fi subiect activ al unei infracțiuni și se bazează pe teoria ficțiunii, potrivit căreia persoanele juridice nu au o existență proprie, ci sunt o creație a

persoanei fizice bazată pe niște norme legale, deci ele nu pot săvârși infracțiuni. Argumentele teoriei afirmative se bazează pe realitățile sociale și pe creșterea ratei criminalității în rândul persoanelor juridice, conform căreia persoana juridică reprezintă o forță socială ce se poate manifesta și prin comiterea de infracțiuni, aceste acte ilicite se comit fiind consimțite de toți membrii colectivității sau cel puțin cu voința organului de conducere.

Privitor la teoria negativă, autoarea face mențiunea că unele dintre argumentele acestei teorii sunt următoarele: persoana juridică nu poate gândi și avea intenție, intenție au persoanele ce o compun; la fel, nu se poate concepe ca o sancțiune penală să o suporte întreaga colectivitate, atunci când o parte din membrii săi sunt nevinovați, deoarece nu au fost consultați și nu au participat la săvârșirea infracțiunii. Conform principiului individualizării răspunderii penale, o persoană nu poate fi supusă de două ori urmăririi penale și pedepsei penale pentru una și aceeași faptă, dar, în cazul nostru, fondatorul persoanei juridice va fi tras la răspundere penală ca persoană fizică, însă va suporta și sancțiunile pentru persoana juridică ce este în proprietatea sa. Deci, după cum prevede această teorie, persoana juridică nu poate fi subiect al infracțiunii, deoarece nu are voință, iar intenția este cea a persoanei fizice. În studiul analizat, autoarea subliniază totodată că regimul răspunderii penale a persoanelor juridice este în acord cu principiile constituționale și nu contravine nici principiului privind personalitatea pedepselor și nici celui de egalitate în fața legii, în acest context fiind de precizat că răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit în orice mod la săvârșirea aceleiași infracțiuni, concluzionând că răspunderea penală a persoanelor juridice este o răspundere principală de sine stătătoare independentă de eventuala răspundere pentru aceeași faptă a persoanei fizice. Nu în ultimul rând, autoarea analizează pe larg răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemele de drept australian, american, britanic și francez.

1.3. Concluzii

Analizând materiale științifice examinate anterior, formulăm următoarele concluzii:

1. Printre cercetătorii care au abordat problematica răspunderii penale a persoanelor juridice și care constituie tema de cercetare a prezentei teze, enumerăm autorii: V. Dongoroz, C. Bulai, F. Streteanu, R. Chiriță, M. A. Hotca, A.-R. Ilie, G. Antoniu, M.-K. Guiu, L. Criștiu-Niu, Al. Boroi și Al. M. Mănea (*România*); V. Grosu, I. Dolea, V. Cojocar, T. Ulianovski, Al. Spoială, Al. Mariș și S. Botnaru (*Republica Moldova*); E. Cassagnade, É. Bouvier, Ch. Geminel,

F. von Liszt, Ph. Kenel, A. Ashworth, F. Desportes, F. Gunehec, S. Bacigalupo, C. Wells și M. J. Allen (*din alte țări*).

2. Contribuția adusă de autorii mai sus menționați ne-a fost de un real folos în ceea ce privește formularea mai multor concluzii de o importanță covârșitoare pentru tema cercetată: a) Persoanele juridice dețin un rol esențial în toate sferele de activitate socio-economice, acest rol neputând fi realizat de entități fictive; b) Infracțiunea nu poate fi comisă direct și personal de către persoana juridică, dar aceasta îi este imputabilă când a fost comisă în concret de către un organ sau reprezentant al acesteia; c) Recunoașterea capacității de acțiune a persoanei juridice nu implică o răspundere pentru fapta altuia, ci pentru o formă de activitate proprie, realizată prin intermediul altuia și determinată de structura persoanei juridice; d) Persoana juridică își poate gestiona afacerile mai bine sau mai puțin bine, mai mult sau mai puțin corect, iar infracțiunea este expresia maximei incorectitudini de care dă dovadă persoana juridică; e) Persoana juridică nu este o sumă a indivizilor în starea lor psihică obișnuită, ci o sumă a unor voințe modificate, ca urmare a interacțiunii acestora, în cadrul structurii organizatorice proprii; f) Răspunderea penală a persoanelor juridice nu intră în conflict cu principiul caracterului personal al răspunderii penale, tocmai acest principiu impunând introducerea răspunderii penale a entităților colective; g) Persoanele juridice au capacitatea de a suporta o pedeapsă (în principal amenda), funcțiile sau scopurile pedepsei neopunându-se aplicării pedepsei entităților colective; h) Criminalitatea legată de activitatea persoanelor juridice este în prezent o realitate incontestabilă, organizațiile criminale adoptând forme și structuri specifice industriei și comerțului și încercând ca, în spatele unei aparențe de legalitate, să își desfășoare în siguranță și la o scară cât mai largă activitățile ilicite.

3. Atât în literatura de specialitate din România, în cea din Republica Moldova, cât și în cea străină, problematicii privind răspunderea penală a persoanelor juridice i s-a acordat o atenție deosebită, iar materialele științifice publicate la tema prezentului studiu sunt multiple și elocvente, având o conotație preponderent exegetică și uneori critică.

4. Abundența normativă și doctrinară manifestată cu privire la tema tezei se află în mare contrast cu practica judiciară în materie, cel puțin în România și în Republica Moldova. În perioada de timp de când a devenit posibilă antrenarea răspunderii penale a persoanelor juridice, atât în România, cât și în Republica Moldova, cauzele în care parchetul și instanțele de judecată au „îndrăznit” să aplice noile prevederi legislative care reglementează răspunderea penală a persoanelor juridice sunt destul de rare, putându-se afirma, cu certitudine, că jurisprudența în acest domeniu se creează „sub ochii noștri”. Problemele care fac obiectul unei cauze în care este

implicată o persoană juridică în calitate de suspect sau inculpat sunt extrem de variate și presupun referiri la multe instituții de drept penal și procesual penal.

5. Cu referire la gradul de studiere a temei investigate afirmăm că nivelul de elaborare a concepției privind răspunderea penală a persoanelor juridice reglementată atât în Codul penal al României, cât și în cel al Republicii Moldova, este pe deplin satisfăcător. Această stare de lucruri este confirmată de elucidarea deplină din punct de vedere științific a principalelor elemente referitoare la răspunderea penală a persoanelor juridice, respectiv: caracterul real al persoanelor juridice, capacitatea de acțiune a acestora, elementul subiectiv în cazul persoanelor juridice, caracterul personal și direct al răspunderii penale a persoanelor juridice, capacitatea persoanelor juridice de a resimți efectele aplicării pedepselor principale sau complementare și existența cumulului între răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea penală a persoanei fizice care acționează în calitate de organ de conducere, reprezentant sau simplu prepus al persoanei juridice.

6. Problema științifică importantă soluționată în prezentul studiu o constituie justificarea din punct de vedere al științei dreptului penal a răspunderii penale a persoanelor juridice, alături de răspunderea penală a persoanelor fizice care acționează în calitate de organ de conducere, reprezentant sau simplu prepus al persoanei juridice. Totodată, problema științifică soluționată rezidă în elaborarea principiilor răspunderii penale a persoanelor juridice prevăzute în sistemele de drept naționale, cu precădere cele din România și Republica Moldova, fapt care a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului penal a răspunderii penale a persoanelor juridice, în vederea aplicării unitare a ultimelor modificări și completări operate în sistemele de drept naționale cu privire la instituția răspunderii penale a persoanelor juridice, instituție care este în concordanță cu principiile generale ale dreptului penal modern.

7. Teza de față vine să întregască studiile întreprinse anterior în domeniu, reliefând unele aspecte de noutate, specifice pentru stadiul actual de evoluție a societății.

8. Răspunderea penală a persoanelor juridice își găsește fundamentul în teoria realității persoanelor juridice, spre deosebire de teoria ficțiunii acestora.

2. ASPECTE GENERALE PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANELOR JURIDICE

2.1. Utilitatea răspunderii penale a persoanelor juridice

Consacrarea răspunderii penale a persoanelor juridice își găsește legitimarea în necesități practice, impuse de realitățile contemporane ale vieții economico-sociale. Pornind de la constatarea admiterii în trecut a răspunderii penale a persoanelor juridice, uneori chiar în ciuda caracterului fictiv care le era atribuit acestora, în doctrină s-au ridicat semne de întrebare privind rațiunea respingerii principiului răspunderii penale a persoanelor juridice în prezent, când necesitățile practice sunt mai imperioase ca niciodată, având în vedere puterea economică și pericolul potențial deosebit de ridicat pe care activitatea persoanelor juridice îl poate reprezenta pentru întreaga ordine de drept [103, p. 27].

Criminalitatea legată de activitatea persoanelor juridice este în prezent o realitate incontestabilă ce cunoaște o diversitate de cauze și motivații.

Riscul pe care dezvoltarea tehnologică și implementarea noilor tehnologii în procesul de producție îl implică presupune cu necesitate consacrarea principiului răspunderii penale a persoanei juridice, deoarece trăim într-o societate care, pentru a-și asigura bunăstarea, își asumă o serie de riscuri, acestea nemaifiind excepția, ci regula vieții cotidiene. *Nu puține dintre riscurile asumate aduc în cele din urmă atingere valorilor ocrotite de normele penale* [173, p. 67].

În activitatea societăților comerciale aceste riscuri sunt legate în esență de procesul de producție, în această categorie intrând, în principal, accidentele de muncă și sunt legate, de asemenea, de rezultatele activității industriale, deoarece volumul mare de produse realizate și procesul complex al distribuției mărfurilor determină posibilitatea intervenției unui mare număr de factori de risc, având în vedere momentul în care un bun este realizat și până când ajunge la consumator, această situație creând numeroase dificultăți cu privire la stabilirea răspunderii pentru produsele defectuoase. Pe de altă parte, în activitatea societăților comerciale există riscuri legate în principal și de deșeurile industriale rezultate din activitatea specifică, care sunt frecvent generatoare de riscuri (emisiile de fum, de gaze toxice, emanațiile de substanțe radioactive), iar nu de puține ori aceste riscuri se materializează în săvârșirea unor infracțiuni privind protecția mediului sau chiar împotriva vieții și sănătății persoanelor [173, p. 67].

Într-o economie de piață orice persoană juridică cu scop lucrativ încearcă să obțină un profit cât mai mare într-un timp cât mai scurt. Această tendință este firească, ea reprezentând până la urmă însuși scopul pentru care a fost înființată persoana juridică, dar uneori obținerea unui profit mare cu respectarea legii se dovedește un proces de durată. *În aceste condiții, nu de puține ori persoana juridică va încerca reducerea timpului necesar pentru realizarea scopului său eludând legea prin evaziune fiscală, fraude comerciale etc.* [141, p. 395].

Organizațiile criminale adoptă forme și structuri specifice industriei și comerțului, organizându-se ca persoane juridice și încercând astfel ca, în spatele unei aparențe de legalitate, să își desfășoare în siguranță și la o scară cât mai largă activitățile ilicite (trafic de bunuri și persoane, spălare de bani etc.).

Forma, dimensiunea și structura persoanei juridice alese ca paravan, precum și ponderea activității ilegale diferă în funcție de forța și obiectul de activitate al organizației criminale, dar desfășurarea activității prin folosirea unor persoane juridice este o constantă [173, p. 67].

Atunci când o persoană juridică se află în situația de bancrută accidentală, ea își va asuma riscul unor încălcări ale legii pentru a-și salva existența, săvârșind infracțiuni menite să o redreseze din punct de vedere financiar (înșelăciune, publicitate mincinoasă, fraude etc.) [141, p. 398], cazul fiind cunoscut în doctrină sub denumirea de „patologia eșecului”.

Uneori apartenența la o organizație are ca efect o scădere a temerii față de pedeapsa penală, efectul inhibitor al constrângerii penale ce se manifestă la nivel individual, diminuându-se când autorul se consideră protejat de calitatea de membru al unei persoane juridice. Pe de altă parte, în cadrul unei persoane juridice dependența celui angajat de locul de muncă oferit de angajator poate să îl determine să adopte un comportament cerut de acesta și pe care nu l-ar fi avut dacă nu s-ar fi aflat în situația respectivă [173, p. 68].

Pentru a găsi un răspuns eficient la creșterea criminalității entităților colective legiuitorul nu are decât două opțiuni: sau încearcă să adapteze răspunderea penală a persoanelor fizice pentru a face față acestei provocări sau instituie o răspundere proprie a persoanelor juridice.

O parte a doctrinei consideră că soluția necesară și suficientă este răspunderea penală a persoanelor fizice, arătându-se că nu există nici măcar rațiuni de utilitate care să justifice schimbări în sistemul principiilor fundamentale ale dreptului penal, în sensul aplicării pedepselor persoanelor juridice. Ceea ce constituie un pericol pentru ordinea publică nu sunt persoanele juridice, indiferent de natura acestora, ci persoanele fizice care le conduc, le impun acțiunile și conduc activitatea acestora. Persoanele juridice nu fac nimic prin ele însele, infracțiunile fiind întotdeauna comise de către persoanele fizice care, în numele entității colective, decid și acționează și se folosesc de puterea economică dată de capitalul, numărul și acțiunile membrilor

acestora. Prin urmare rațiunile de utilitate sunt satisfăcute prin sancționarea persoanelor fizice, nefiind necesară instituirea unei răspunderi penale proprii persoanei juridice [173, p. 68].

Se arată în același sens că amenințarea sancțiunii individuale penale este mai eficientă decât o sancțiune aplicată persoanei juridice, iar această eficacitate poate fi sporită printr-o reglementare optimă a modului de constituire și funcționare a persoanelor juridice, precum și printr-o extindere a incriminării faptelor de neglijență sau imprudență [99, p. 282].

În realitate, efectul disuasiv al pedepsei penale individuale, departe de a-și spori eficiența, se estompează când persoana fizică acționează în cadrul unei persoane juridice.

Deși încercarea de a rezolva noile probleme apărute pe baza răspunderii penale individuale ar fi, poate, soluția cea mai comodă, ea își manifestă în practică numeroasele neajunsuri și incapacitatea de a fundamenta o replică eficientă față de criminalitatea corporativă. În doctrină s-a arătat că *„răspunderea administratorilor nu mai este în măsură să facă față creșterii criminalității persoanelor juridice. Proba vinovăției lor este dificil de găsit în conglomeratul de decizii și omisiuni de a decide, de acțiuni exaltate sau somnolențe de rutină, de inovații imprudente sau conformism neglijent, iar în final această dificilă probă se dovedește inutilă în fața insolvabilității acestor persoane fizice”* [173, p. 68].

Apreciem că, într-adevăr, imposibilitatea sancționării persoanei juridice nu implică în mod automat sancționarea persoanelor fizice care dețin calitatea de organe sau reprezentanți ai persoanei juridice, fiind necesar a se proba întrunirea elementelor constitutive ale infracțiunii în cazul persoanelor în cauză [133, p. 44]. Identificarea persoanei fizice responsabile și proba vinovăției acesteia este cu atât mai dificilă cu cât structura organizatorică a persoanei juridice este mai complexă. Având în vedere contextul vieții economice actuale sunt evidente diferențele care există în ceea ce privește determinarea răspunderii penale între o societate comercială unipersonală (S.R.L. cu asociat unic) și o societate transnațională ce deține filiale în diferite țări, care coordonează diversele niveluri de producție, distribuție și desfacere și controlează serviciile aferente acestor procese.

Diviziunea muncii care caracterizează producția industrială modernă presupune distribuirea de roluri, funcții, drepturi și obligații, coordonate în cadrul unui sistem organizațional, sistem în care dificultatea atribuirii unor răspunderi penale individuale este rezultatul mai multor cauze și condiții [71, p. 41]. Este caracteristic oricărei structuri complexe crearea unor centre decizionale la nivele inferioare, dotate cu o anumită autonomie funcțională privind sectorul de activitate dat în competență. Activitatea funcțională a acestor centre implică, nu de puține ori, delegarea unor prerogative decizionale, atrăgând în mod normal angajarea răspunderii penale în sarcina unor membri de la baza ierarhiei. În realitate, în mod frecvent,

acțiunile acestora au fost comise cu girul conducerii superioare, ceea ce este aproape imposibil de demonstrat.

În același timp, pentru ca activitatea întreprinderii să răspundă exigențelor de celeritate funcțională se impune ca această activitate să fie desfășurată pe baza *principiului încrederii*, acesta presupunând că fiecare persoană își îndeplinește atribuțiile specifice postului său, fără a verifica activitatea celor din eșalonul anterior. Acest principiu este necesar pentru fluidizarea circuitului economic și are ca efect creșterea dificultății identificării unei persoane fizice ca autor al infracțiunii, cât și o limitare semnificativă a vigilenței unui angajat în raport de acțiunile terților [173, p. 69].

O caracteristică definitorie a marilor corporații contemporane este fragmentarea procesului decizional în raport de diversele centre decizionale, procesul formării voinței persoanei juridice fiind din ce în ce mai complex, comiterea unei infracțiuni fiind rezultatul interacțiunii unei pluralități de acte parțiale sau fragmentate ale diferiților subiecți, unele din ele fiind comise cu intenție, altele din culpă, unele prin acțiune, iar altele prin inacțiune.

O altă trăsătură definitorie a persoanelor juridice contemporane o constituie existența unor organe colegiale de conducere. Chiar dacă este identificat în mod cert organul de la care emană decizia care a stat la baza săvârșirii infracțiunii, problema identificării unui autor persoană fizică nu este rezolvată. Se pune întrebarea cine vor fi autorii infracțiunii, o parte din doctrină indicându-i pe cei care au votat în favoarea deciziei în cauză, dar rămâne problema situației celor care s-au abținut și care, prin votul lor, ar fi putut împiedica adoptarea hotărârii. Rămâne și situația celor care au lipsit de la reuniunea organului colegial și se pune întrebarea cine va răspunde dacă votul a fost secret și nu se poate stabili poziția fiecărui participant. Nu trebuie să pierdem din vedere nici faptul că, chiar în cazul unui vot deschis, de cele mai multe ori procesul verbal al organului colegial consemnează doar rezultatul votului, nu și modul în care a votat fiecare participant [173, p. 69].

Autorii care contestă utilitatea răspunderii penale a persoanelor juridice sunt de părere că existența unor situații în care autorul infracțiunii nu este identificat nu poate constitui un argument în favoarea acestei răspunderi, deoarece asemenea cazuri există și în condițiile răspunderii penale individuale [99, p. 282].

În opinia noastră cele două situații nu sunt comparabile. Există întotdeauna infracțiuni comise de către persoanele fizice care vor rămâne neidentificate, după cum și în cadrul unui sistem de drept care reglementează răspunderea penală a persoanelor juridice există și infracțiuni săvârșite de către o persoană juridică neidentificată. Cauzele care conduc la această situație sunt fundamental diferite, însă. În mod obișnuit, neidentificarea autorului unei infracțiuni

constituie o situație de excepție care se datorează unor împrejurări legate de comiterea infracțiunii sau unor disfuncționalități legate de activitatea organelor judiciare. Pe de altă parte, neidentificarea persoanei fizice care a săvârșit infracțiunea în cadrul unei persoane juridice este legată în mod obiectiv de structura procesului decizional sau execuțional, fiind direct proporțională cu complexitatea acestui proces, constituind regula, și nu excepția, în cazul marilor companii. În doctrină s-a arătat că în S.U.A. doar 2/3 din procesele soldate cu condamnarea unei persoane juridice se finalizează și cu o condamnare a unor persoane fizice, ceea ce înseamnă că în 1/3 din cazuri fie persoana fizică nu este identificată, fie nu se poate dovedi vinovăția acesteia [30, p. 3].

Trebuie avut în vedere și faptul că uneori adevăratul centru de decizie se află în spatele persoanei juridice, organele acesteia nefăcând altceva decât să adopte în mod formal niște hotărâri care nu le aparțin în realitate. Sunt frecvente și situațiile în care consiliile de administrație sunt compuse din reprezentanți ai altor persoane juridice care sunt ținuti să execute dispozițiile date de acestea, astfel încât, nu de puține ori, adevăratele centre de decizie se află în străinătate [173, p. 70].

Toate aceste considerente relevă deficiențele și limitele răspunderii penale individuale în fața criminalității corporative. Acest model de răspundere conduce în fapt la o exonerare de răspundere a entităților colective, pornind de la premisa că persoanele juridice acționează întotdeauna prin intermediul persoanelor fizice și face ca răspunderea penală să cadă fie la baza piramidei societare (răspunderea reprezentanților), fie la vârful acesteia (răspunderea directorilor sau administratorilor) [173, p. 70]. În realitate, procesul decizional societar are o structură complexă în care intervin numeroase manifestări de voință, din interiorul și chiar din afara societății, astfel încât se creează toate premisele unei impunități generale. Persoana juridică nu va răspunde penal pentru că legea nu consacră o astfel de răspundere, iar în cazul persoanelor fizice aflate la baza sau în vârful ierarhiei va fi foarte dificilă proba întrunirii elementelor constitutive ale infracțiunii.

Această situație nu face decât să încurajeze creșterea criminalității corporative, persoanele juridice fiind incitate de această impunitate la obținerea de beneficii prin încălcarea legii [141, p. 395; 10, p. 232].

Chiar dacă, până la urmă, una sau mai multe persoane fizice din cadrul persoanei juridice sunt condamnate penal, acest fapt nu constituie o descurajare pentru persoana juridică, fiind mai puțin costisitoare angajarea unui nou „director adjunct responsabil cu intratul la închisoare”, decât renunțarea la activitatea ilicită desfășurată [30, p. 3; 151, p. 273]. Este elocventă în acest

caz situația unor directori de publicații a căror meserie constă în suportarea condamnărilor în locul unei societăți de editură specializată în „arta” calomniei și șantajului [100, p. 566].

În doctrină s-a susținut că plusul de eficacitate pe care l-ar aduce instituirea răspunderii penale a persoanelor juridice nu este decât o iluzie. S-a arătat în acest sens, că, pe de o parte, autoritățile vor prefera întotdeauna soluția mai comodă a sancționării persoanei juridice în loc să procedeze la investigații complicate în vederea identificării persoanei fizice, iar pe de altă parte, că această răspundere creează pericolul unei impunități generale, persoanele fizice ascunzându-se în spatele persoanei juridice pentru ca ulterior, când apare riscul unei condamnări penale a acesteia, să procedeze la dizolvarea ei [173, p. 71].

Nu împărtășim scepticismul autorului mai sus citat, considerând că inconvenientele menționate pot fi cu ușurință evitate printr-o reglementare corespunzătoare a răspunderii penale a persoanei juridice. Astfel, de regulă, legiuitorul prevede cumulul răspunderii penale a persoanei fizice cu răspunderea penală a persoanei juridice, astfel încât nu se pune problema renunțării la identificarea persoanei fizice și sancționării doar a persoanei juridice. Se poate prevedea, în mod suplimentar, că atunci când dizolvarea persoanei juridice s-a făcut pentru sustragerea de la aplicarea sau executarea pedepsei, această pedeapsă sau măsură specială (amenda sau confiscarea) se va executa asupra activului patrimonial rezultat în urma dizolvării.

Așa cum s-a arătat în doctrină [108, p. 229; 166, p. 131], existența răspunderii penale a persoanelor juridice ar realiza un plus de justiție, deoarece dacă s-ar prevedea doar răspunderea persoanei fizice, în cazul unei infracțiuni săvârșite de către aceasta, care a acționat pe baza unei dispoziții date de persoana juridică (spre exemplu, directorul general care pune în executare o dispoziție adoptată de adunarea generală prin vot secret), instanța va manifesta firesc tendința de a diminua pedeapsa aplicată persoanei fizice, conștientă fiind că autorul mediat al infracțiunii este persoana juridică. Se ajunge astfel la situația când aceeași faptă e sancționată mai sever atunci când e săvârșită de către un individ oarecare, decât atunci când aceeași faptă e săvârșită de către un reprezentant al persoanei juridice, în ciuda pericolului mai ridicat al criminalității corporative. În același timp, pedeapsa aplicată, chiar diminuată, apare ca prea severă pentru persoana fizică, aceasta având sentimentul, îndreptățit de altfel, că este singura care suportă consecințele unei fapte la care și alții au o contribuție cel puțin egală, dacă nu superioară.

Dacă legea penală prevede doar pedepsirea persoanelor fizice, limitele legale ale sancțiunilor pecuniare sunt stabilite în raport de nivelul resurselor acestora. Astfel, o amendă aplicată persoanei fizice, eventual diminuată din considerentele expuse anterior, se poate dovedi uneori excesivă pentru ea, dar reprezintă întotdeauna o sumă derizorie pentru corporația din care face parte acea persoană fizică. Persoana juridică va plăti cel mai probabil amenda aplicată

persoanei fizice, indiferent dacă legea prevede sau nu această posibilitate, fără ca suma achitată să fie de natură să o descurajeze de la continuarea activității infracționale. În plus, nici persoana fizică nu are prea mult de pierdut în urma condamnării, atâta vreme cât persoana juridică este gata oricând să plătească amenda în locul ei [183, p. 25-30].

Astfel, opinia publică rămâne cu sentimentul imposibilității titularului acțiunii penale, respectiv statului, de a acționa împotriva persoanei juridice, care poate să-și continue nestingherită activitatea cu un alt director. Prezintă oare vreo importanță pentru opinia publică condamnarea penală a directorului unei întreprinderi, atât timp cât aceasta continuă emisia sau deversarea de substanțe poluante ori nu ia măsuri pentru asigurarea protecției muncii iar accidente de muncă se produc în același ritm? [173, p. 72].

De asemenea, lupta împotriva recidivismului întâmpină obstacole serioase în cadrul unui sistem de drept care nu consacră răspunderea penală a persoanelor juridice. Apreciem că nu se poate reține o recidivă în sarcina persoanei juridice și nu este posibilă nici agravarea răspunderii penale a persoanei fizice care pe motiv că și-a desfășurat activitatea în cadrul unei întreprinderi ale cărei organe de conducere, compuse din alte persoane, au mai fost anterior condamnate pentru fapte similare. Astfel, deși activitatea infracțională a persoanei juridice are caracter de continuitate, lipsește orice posibilitate de valorificare în plan sancționator a acestei împrejurări [173, p. 72].

Un alt argument care pledează în sprijinul utilității răspunderii penale a persoanei juridice este dat de reglementările complexe și de caracterul tehnic al activităților persoanelor juridice care necesită existența unor proceduri distincte pentru cercetarea infracțiunilor săvârșite în cursul acestor activități, proceduri care presupun existența unor jurisdicții specializate. Acest deziderat poate fi concretizat doar dacă legislația permite angajarea răspunderii penale a persoanelor juridice și specializarea unor magistrați în acest domeniu [141, p. 396].

Considerăm că răspunderea penală a persoanelor juridice apare ca o contrapondere necesară libertății acestora, libertate recunoscută prin acordarea unor drepturi atotcuprinzătoare.

În consecință apreciem că în prezent nu mai poate fi pusă la îndoială utilitatea instituției răspunderii penale a persoanelor juridice și capacitatea sa de a constitui un instrument eficient în lupta împotriva criminalității corporative contemporane.

2.2. Caracterul real al persoanelor juridice

În viziunea lui L. Michoud termenul „persoană morală” înseamnă „un subiect de drept care în același timp nu este o ființă umană, o persoană fizică” [140, p. 4; 106, p. 15].

Această definiție negatorie nu ne dă o indicație satisfăcătoare cu privire la natura persoanei juridice, la limitele, obligațiile și drepturile acesteia, dar este singura care poate fi luată ca punct de plecare și, în viziunea lui Michoud, cu privire la care toată lumea poate cădea de acord [140, p. 4; 106, p. 17].

Potrivit doctrinei în materie persoana juridică este definită ca fiind subiectul colectiv de drept, adică un colectiv de oameni care, întrunind condițiile cerute de lege, este titular de drepturi subiective și obligații civile [15, p. 424].

Elementele constitutive ale persoanei juridice sunt organizarea de sine stătătoare, un patrimoniu distinct (propriu) și un scop propriu, determinat și în acord cu interesul general [15, p. 434].

Responsabilitatea socială are diferite forme de manifestare: responsabilitatea morală, socială, responsabilitatea religioasă, politică sau juridică. Deși, tradițional, conceptul responsabilității a fost plasat pe terenul moralei, cercetările din domeniul dreptului scot în evidență necesitatea conturării conceptului de responsabilitate și în planul dreptului. Printr-o gândire reduționistă (constând, în principal, în reducerea dreptului la dreptul penal, prin înțelegerea rolului său doar într-un cadru protectiv-represiv), s-a considerat mult timp că dreptului nu i-ar fi caracteristică decât categoria de răspundere. Dreptul n-ar acționa decât după ce s-a săvârșit fapta periculoasă.

Abordând noțiunea răspunderii nu putem să nu revenim la ideea potrivit căreia, pentru ca funcționarea răspunderii juridice, ca instituție specifică dreptului, să poată fi legată de scopurile generale ale sistemului juridic, este nevoie să existe credința că legea poate crea, ca stare de spirit, în conștiința destinatarilor săi, sentimentul responsabilității.

Sensul frecvent al noțiunii de răspundere, indiferent de forma sub care se manifestă, este acela de obligație de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită, obligație ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea fapte [53, p. 19].

În principiu, fiecare ramură a dreptului cunoaște o formă de răspundere specifică, existând astfel mai multe forme de răspundere juridică: răspunderea juridică cu caracter politic (răspunderea constituțională a parlamentului), răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea administrativă, răspunderea disciplinară etc.

Disciplinele juridice de ramură se ocupă în mod special de stabilirea condițiilor răspunderii în fiecare ramură a dreptului.

Pentru ca răspunderea juridică, în oricare dintre formele sale să se declanșeze, este nevoie de existența cumulativă a unor condiții: conduita ilicită, urmarea socialmente periculoasă, vinovăția și legătura cauzală dintre faptă și urmarea socialmente periculoasă.

Răspunderea penală, ca formă a răspunderii juridice, poate fi definită ca fiind însuși raportul juridic penal de constrângere, născut ca urmare a săvârșirii infracțiunii, între stat pe de o parte, și infractor pe de altă parte, raport complex al cărui conținut îl formează dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a trage la răspundere pe infractori, de a-i aplica pedeapsa prevăzută pentru infracțiunea săvârșită și de a-l constrânge să o execute, precum și obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune pedepsei aplicate, în vederea restabilirii ordinii de drept și restaurării autorității legii [22, p. 311].

Principalul argument al autorilor clasici în favoarea non-responsabilității penale a entităților colective își găsește originile în teoria ficțiunii persoanelor juridice din dreptul civil, teorie care s-a bucurat de o largă audiență în sec. al XIX-lea, denumită și teoria contractului în literatura americană [106, p. 18]. Potrivit acestei teorii, subiect de drept veritabil nu poate fi decât ființa umană, persoanele juridice nefiind decât niște subiecți fictivi, recunoscuți ca atare pentru a răspunde necesității de a identifica un titular al anumitor drepturi patrimoniale.

La baza acestei teorii stă *individualismul metodologic* care recunoaște ființele umane ca unități de bază ale realității sociale [106, p. 18]. Oponentul principal este *holismul* care susține că actorii sociali cei mai pregnanți nu sunt indivizii, ci entitățile sociale (societatea însăși sau grupurile componente ale acesteia) [106, p. 18].

Teoria generală a ficțiunii persoanelor juridice a fost promovată, în principal, de Savigny și A. Mestre. În opinia acestora, omul, în forma sa corporală, proclamă „titlul său la capacitatea de drept”, fiind exclusiv investit de natura însăși cu aptitudini de a fi subiect de drept [139, p. 7; 141, p. 4; 106, p. 21].

În opinia acestora, legiuitorul, prin procesul așa-zis al *ficțiunii*, acceptă, alături de om, o altă persoană juridică, compusă din persoane și bunuri, cu scopul ca bunurile să poată juca satisfăcător rolul lor în viața socială, de asemenea, același legiuitor fiind singurul care poate da naștere persoanelor juridice pentru a realiza un interes general și poate pune capăt existenței acestora [106, p. 21].

Această concepție a teoriei ficțiunii a fost criticată deoarece nu justifică existența patrimoniului acestei persoane distincte, rezultând astfel o contradicție, pe de o parte afirmându-

se existența unui ansamblu de drepturi fără subiect, iar pe de altă parte negându-se principiul conform căruia nu există drept fără subiect [106, p. 22].

Un alt curent de idei reprezentat de *teoriile negatorii* neagă existența și necesitatea persoanelor juridice, precizând că unicul subiect de drept este doar omul. Se atribuie persoanelor juridice un caracter pur patrimonial, considerându-se că existența și funcționarea unei asemenea persoane se reduce numai la gestiunea unui patrimoniu [170, p. 20; 106, p. 22]. Astfel teoria dreptului fără subiect, ai cărei principali promotori au fost Brinz și Bekker, preciza că nu există patrimoniu fără persoană, un bun poate aparține unei persoane sau unui lucru într-un scop determinat și patrimoniul grupului este în realitate un patrimoniu de scop) [140, p. 38-39; 106, p. 22]. Observăm unele contradicții în formularea acestei teorii, respectiv, pe de o parte, se afirmă existența unui subiect pentru recunoașterea dreptului, iar, pe de altă parte, se neagă existența subiectului, afirmându-se că patrimoniul este realizat din momentul când s-a conturat un anumit scop, nedând nicio explicație juridică raportului dintre persoana juridică și membrii săi [106, p. 22].

O altă teorie negatorie este cea formulată de L. Duguit care afirmă că persoana juridică este o idee abstractă, care nu are nicio utilitate, nefiind necesar ca un drept să fie legat de un subiect) [140, p. 43-44; 106, p. 22].

Un alt autor (van der Hewel) precizează că bunurile și drepturile aparțin în exclusivitate persoanelor fizice (membrii ai grupului) [140, p. 53].

Teoria ficțiunii a fost receptată și în dreptul român, ea găsindu-și reflectarea și în unele decizii pronunțate de instanțele românești. Astfel s-a considerat că *„persoanele morale sunt simple ficțiuni create în vederea unui interes oarecare public sau privat, căci, a ne figura o ființă cu drepturi și datorii distincte de ale persoanelor fizice care o compun și care, fără a cădea sub simțurile noastre, să aibă existență proprie, este a recurge la o adevărată închipuire”* (Curtea de Apel București, Decizia nr. 103/20.05.1896 [68]) [170, p. 16].

La rândul său, Curtea de Casație a decis în aceeași perioadă că *„în ce privește însă persoanele morale, ele neavând o realitate fizică, personalitatea lor nu este decât o ficțiune, de unde rezultă și necesitatea unei intervenții a autorității sau a legii care să le creeze ca atare”* (Curtea de Casație, Decizia nr. 108/12.05.1998) [170, p. 16].

Deoarece teoria ficțiunii a fost în cele din urmă abandonată, chiar în sfera dreptului civil, s-a conturat teoria potrivit căreia persoanele juridice răspund din punct de vedere penal, fiind cunoscută sub denumirea de teoria realității [87, p. 91], acceptată și de fostul drept sovietic potrivit concepției lui E. Suhanov.

Deși această teorie s-a născut în sfera dreptului civil pentru a rezolva unele raporturi de natură patrimonială și ar fi trebuit să rămână străină dreptului penal [134, p. 26], ea a marcat o parte importantă a doctrinei penale, care considera că persoana juridică nu poate comite infracțiuni. Chiar în doctrina relativ recentă se susține de către unii autori că, „*ființă fictivă, nedispunând prin ea însăși nici de voință și nici de libertate, nu poate comite o faptă ilicită și nici nu poate cunoaște închisoarea*” [77, p. 70].

Teoriile civiliste cu privire la natura juridică a entităților colective au avut efect și asupra doctrinei penale, care a readus în discuție problema răspunderii penale a acestora. Astfel, teoria personalității reale a asociației, dezvoltată de Gierke, care permitea considerarea persoanelor juridice ca fiind capabile atât de voință cât și de acțiune, a constituit un reper important pentru autorii care, împotriva doctrinei dominante și a legislației din epocă, au încercat să acrediteze ideea răspunderii penale a persoanelor juridice (F. Von. Liszt, A. Mestre, E. Hafter și R. Busch) [139].

Principalul exponent al teoriei realității persoanei juridice (teoria organică) a fost O. Gierke, acesta aducând o nouă fundamentare doctrinară cu privire la natura persoanelor juridice, care să permită afirmarea răspunderii penale a acestora [88, p. 86]. Acesta considera persoana juridică, la fel ca și individul, o unitate vitală de corp și suflet, care poate transforma într-o faptă ceea ce dorește. De vreme ce există un scop unitar și o voință unitară se creează o dependență reciprocă și se formează o legătură organică ce nu se deosebește decât prin intensitate de legătura biologică existentă între celulele unui corp organizat [106, p. 24]. Unitatea de scop și voință constituie pentru colectivitate un principiu de viață comună, analog cu ceea ce constituie viața pentru corpul omenesc [170, p. 31; 10, p. 66]. Și teoria organică, respectiv a realității persoanei juridice, acceptă implicit ideea că un subiect de drept trebuie să fie o persoană dotată cu corp și suflet și încearcă să identifice aceste elemente în cazul persoanei juridice [106, p. 24].

Această teorie a fost abandonată deoarece crea impresia unei identități complete între organisme biologice și colectivitățile organizate, iar o asemenea abordare poate ajunge la o tratare similară a grupurilor și a persoanelor fizice, pentru a afirma o realitate juridică apelându-se astfel la o ficțiune (asemănarea între persoana fizică și juridică) [106, p. 24].

S-a conturat și așa numita teorie a *realității psihologice*, promotorii ei considerând că totalitatea indivizilor care se asociază generează o ființă nouă, care are caracter real, fiind rezultatul cumulării mai multor elemente, care ajung la constituirea unei voințe unice, afirmându-se că persoana juridică este o entitate distinctă de membrii care o compun [106, p. 25].

E. Zitelmann considera că persoana juridică dispune de o voință unitară compusă din voințele fiecăruia dintre membrii săi, „*corpul unei persoane fiind o caracteristică irelevantă pentru personalitatea sa, aceasta depinzând de voința eficace pe care o are*” [10, p. 68; 106, p. 25].

Pentru E. Zitelmann omul nu este un veritabil subiect de drept, ci voința umană, adică noțiunea juridică a persoanei, fiind înțeles nu ca un subiect de drept, ci ca o manifestare a voinței. Persoana juridică este constituită dintr-o pluralitate de voințe cumulate ale membrilor acesteia, rezultând o voință comparabilă din toate punctele de vedere cu cea a persoanei fizice. Rezultă astfel o fuziune a tuturor voințelor asociaților, persoanei juridice conferindu-i-se drepturi și obligații corelative [106, p. 25].

Această teorie a fost criticată deoarece prezintă un caracter mai mult colectiv decât psihologic, neputând să explice din punct de vedere juridic modul în care toate aceste voințe fuzionate devin o voință unică [106, p. 25].

Teoria *realității tehnice*, al cărui reprezentant principal este L. Michoud, se referă la faptul că toate dificultățile țin în principal de împrejurarea că s-a pornit de la o premisă greșită în definirea dreptului subiectiv, noțiunea dreptului subiectiv și ansamblul elementelor sale formând construcția persoanei juridice [106, p. 25]. Persoana juridică este în realitate un subiect de drept la fel ca și persoana fizică, formându-se când se conturează interesul colectiv, distinct de interesele individuale. Un grup poate căpăta personalitate juridică când interesele sale distincte sunt asumate de către o organizație capabilă să degajeze o voință colectivă care să-l poată reprezenta și apăra în judecată [140, p. 114-115; 106, p. 25-26].

Problematica răspunderii penale a persoanelor juridice s-a aflat pe agenda de lucru a unor reuniuni internaționale. Astfel, în 1892 la Congresul de antropologie criminală de la Bruxelles, G. Tarde arăta că extinderea fenomenului de asociere va determina din ce în ce mai mult consacrarea unei solidarități de orice natură în infracțiune și sancționare [105, p. 147].

Un moment important în cristalizarea argumentelor în favoarea consacrării răspunderii penale a persoanelor juridice l-a constituit Congresul Asociației Internaționale de Drept Penal desfășurat în 1929 la București, asociație care a avut ca membru fondator și președinte pe penalistul român Vespasian Pella. Rezoluția adoptată cu acest prilej, „considerând că ordinea legală a oricărei societăți poate fi grav afectată când activitatea persoanelor juridice constituie o violare a legii penale”, recomanda stabilirea în dreptul penal intern a unor măsuri eficace de apărare socială împotriva persoanelor juridice atunci când este vorba de infracțiuni săvârșite pentru a satisface interesul colectiv al acestora sau cu mijloace furnizate de ele, precum și punctul de vedere potrivit căruia aplicarea acestor măsuri de apărare socială nu trebuie să

excludă posibilitatea angajării răspunderii penale individuale, pentru aceeași infracțiune, a persoanelor fizice care dețin administrarea sau direcția persoanei juridice sau care au comis infracțiunea cu mijloace furnizate de persoana juridică [172, p. 38-39].

În urma condamnării crimelor naziste de către Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg și de către tribunalele germane create pentru aplicarea Legii nr. 10 a Consiliului de Control Aliat s-a confirmat posibilitatea angajării răspunderii penale a persoanelor juridice, respectiv a asociațiilor național-socialiste, cu ajutorul cărora s-a pus în practică criminalitatea de război, constituind principalul instrument al politicii hitleriste.

Astfel Statutul Tribunalului Militar Internațional, instituit prin Acordul de la Londra din 08.08.1945, prevedea în actul de acuzare din 18.10.1945 declararea ca fiind criminali, în baza activității lor generale și a vinovăției acuzaților, a scopurilor urmărite, precum și a mijloacelor utilizate pentru a le atinge, a Guvernului Reichului, a Corpului de șefi politici ai Partidului Național Socialist, a S.S.-ului (incluzând S.D. și Poliția Secretă de Stat-Gestapo), a S.A.-ului, a Statului Major General și a Înaltului Comandament al Forțelor Armate germane [106, p. 41].

Răspunderea penală a organizațiilor național-socialiste și-a găsit fundamentul în noțiunea de *conspiracy*, infracțiune cunoscută în sistemul de drept anglo-american, care constă în înțelegerea între două sau mai multe persoane în scopul săvârșirii unei fapte ilegale sau a unei fapte legale, dar prin mijloace ilicite [106, p. 42].

Cu privire la justificarea sau fundamentul răspunderii penale a persoanelor juridice se confruntă două teze, respectiv teza ricoșeului (a reflexiei) și cea a răspunderii directe (primare), potrivit prof. J. Pradel [153, p. 357]. Potrivit tezei ricoșeului răspunderea penală a persoanei juridice este răsfrângerea actelor delictuoase comise de persoanele fizice care au calitatea de organe ale acesteia, aspect confirmat de art. 121-2 alin. (1) din Codul penal francez, de legislația Marii Britanii (o decizie a Camerei Lorzilor din 1972), precum și de legislațiile finlandeză, norvegiană și estoniană. Teza răspunderii directe sau primare a persoanei juridice este susținută de doctrina olandeză și cea belgiană și își are originile în studiile sociologice privitoare la „mulțimea criminală” antropomorfizând colectivitățile, considerându-le ca ființe diferite de indivizii care le compun, înzestrate cu o conștiință proprie. În acest fel, considerând colectivitatea ca o ființă autonomă devine imposibilă stabilirea existenței elementului subiectiv al infracțiunii, astfel încât, chiar în legislațiile care promovează teza răspunderii directe a persoanei morale, elementul subiectiv se stabilește tot în raport cu persoana fizică, această soluție rezultând din expunerea de motive a legii belgiene din 4 mai 1999, care a introdus în acest sistem de drept răspunderea penală a persoanelor juridice.

În opinia noastră, *consacrarea principiului răspunderii penale a persoanelor juridice este determinată în mod imperios de ideea de risc, riscurile fiind asumate de către actorii sociali în vederea asigurării bunăstării acestora, nu de puține ori acestea constituindu-se în acțiuni ce îmbracă conținut infracțional.*

2.3. Capacitatea de acțiune a persoanelor juridice

Majoritatea autorilor fundamentează ideea angajării răspunderii penale a persoanelor juridice pornind de la premisa capacității lor de acțiune [99, p. 278].

Capacitatea de acțiune a persoanelor juridice în plan civil are influență și asupra capacității lor de a săvârși acțiuni care să atragă răspunderea penală, deoarece rațiunea care stă la baza recunoașterii capacității civile nu este diferită de cea care fundamentează capacitatea penală. Dacă legiuitorul recunoaște în favoarea persoanei juridice dreptul de a acționa prin intermediul organelor sale, permițându-i să dobândească drepturi și să-și asume obligații, o face în interesul persoanei juridice, pentru că altfel nimeni nu ar fi dispus să intre în relații cu ea. În absența răspunderii civile, entitatea colectivă s-ar găsi într-o situație privilegiată, aceea de a nu avea decât drepturi, fără obligații corelative [89, p. 15].

Existența capacității de acțiune a persoanelor juridice în dreptul administrativ sau administrativ-penal, recunoscută de numeroase legislații, constituie un argument hotărâtor în ceea ce privește capacitatea de acțiune a persoanelor juridice, deoarece fundamentul răspunderii penale nu este diferit de cel al răspunderii contravenționale sau administrativ-penale, relațiile sociale reglementate prin norma de drept administrativ putând fi apărute prin incriminarea de natură penală a unor infracțiuni în sarcina persoanelor juridice.

Acțiunea sau inacțiunea, prin natura lucrurilor, nu poate fi comisă direct și personal de către persoana juridică, dar aceasta îi este imputabilă atunci când a fost comisă în concret de către un organ sau reprezentant al acesteia. Actele organelor sunt actele persoanei juridice, pentru că organul nu este ceva distinct de persoana juridică, ci apare ca o parte a acesteia, reprezintă însăși persoana juridică. Actele acestor organe pot fi efectuate în interesul corporației și în conformitate cu legea, dar pot fi și ilegale, realizând latura obiectivă a unei infracțiuni [166, p. 116; 10, p. 129]. Situația infracțiunilor săvârșite de către organul persoanei juridice este fundamental diferită de cea a infracțiunilor comise de tutorele minorului sau incapabilului, cu care a fost uneori comparată în doctrină. Dacă tutorele nu adaugă nimic la structura reală, veritabilă a minorului, fiind un element exterior acesteia, problema se pune în mod diferit în cazul organului persoanei juridice, care este un element structural al acesteia, determinant pentru

existența ei și numai prin intermediul acesteia ea poate intra în viața juridică [173, p. 47]. Autorii apreciază că dacă în ipoteza persoanelor fizice avem o relație *ad alterum*, în cazul persoanei juridice avem o relație *in altero* și tocmai această simetrie inversă determină o soluție diferită în materie de responsabilitate.

Nici opinia potrivit căreia în dreptul penal nu este admisibil ca acțiunea unui subiect să-i fie imputată altuia, nu poate fi acceptată. Instituția coautoratului oferă un exemplu de angajare a răspunderii unui coautor și în considerarea actelor comise de către celălalt, pe baza înțelegerii prealabile dintre ei. De asemenea numeroase legislații prevăd instituția răspunderii penale a directorului întreprinderii pentru infracțiunile săvârșite de angajații săi, cu condiția să poată împiedica comiterea lor [173, p. 48].

Și persoana juridică poate fi destinatară obligațiilor stabilite prin normele juridice, dreptul concurenței vizând în principal întreprinderile sau grupurile de întreprinderi, acțiunea anticoncurențială fiind a întreprinderii, și nu a persoanelor fizice care dețin la un moment dat calitatea de organe ale acesteia. S-a susținut că normele juridice care se adresează persoanelor juridice nu identifică persoana care trebuie să îndeplinească obligațiile corespunzătoare. Acestea sunt norme distributive care atribuie valori, costuri sau riscuri și stabilesc cu titlu impersonal o anumită stare fără a implica în mod necesar existența capacității de acțiune a unui subiect.

Instituția răspunderii penale a directorului întreprinderii confirmă teza conform căreia persoana juridică poate fi destinatarul direct al normei penale [173, p. 48].

Întreprinderea are o obligație inițială de a nu aduce atingere niciunei valori sociale în cadrul activității sale, această obligație neputând fi îndeplinită doar de către una sau mai multe persoane determinate ori de către persoanele ce exercită funcții de conducere. Aceste persoane trebuie să introducă mecanismele de coordonare și control necesare și să se asigure că muncitorii din cadrul întreprinderii își asumă și își îndeplinesc fiecare o parte din obligația menționată. Simplității membri nu se pot limita la executarea ordinelor superiorilor, fiind necesar ca fiecare să încerce să elimine situațiile care prezintă pericol pentru valorile protejate în activitatea dată în competența sa. Se poate afirma astfel că entitatea colectivă este, în ansamblul ei, destinatară normei penale [71, p. 46], entitățile colective fiind subiecte de drept de sine stătătoare, putând avea calitatea de destinatar al normei juridice, neputând fi lipsite de capacitate de acțiune, deoarece, dacă legiuitorul le stabilește obligații, o face în considerarea faptului că pot realiza conduita cerută, adică pot săvârși acțiuni sau inacțiuni care produc consecințe din punct de vedere juridic [173, p. 48-49; 71, p. 47].

Elementul subiectiv, pericolul social sau caracterul reparabil al prejudiciului determină coroborate, și nu singulare, considerarea unei fapte ca infracțiune, la care se adaugă

imposibilitatea asigurării respectării normei juridice prin alte mijloace, fie datorită insuficienței, fie datorită inexistenței acestora [173, p. 49].

Nici susținerea tezei potrivit căreia infracțiunea are întotdeauna o semnificație socio-etică care nu este întâlnită la contravenții sau la abaterile administrativ-penale, nu se mai verifică astăzi în toate situațiile. În doctrină [173, p. 50], s-a arătat că sancțiunile de drept penal nu se mai raportează doar la aspectele centrale ale eticii sociale, ci și la materii în cazul cărora este mai greu de identificat o asemenea semnificație, cum sunt infracțiunile de pericol la siguranța circulației rutiere, infracțiunile economice etc. De fapt într-o societate pluralistă nu se poate delimita suficient de clar în cadrul regulilor de conduită cele fondate pe etică și cele care au o valoare neutră din acest punct de vedere.

Astfel, între infracțiuni și contravenții apare o diferență exclusiv cantitativă sub aspectul pericolului social prezentat [173, p. 50; 10, p. 238-241]. În numeroase cazuri acest pericol social este variabil în timp și spațiu, aceeași faptă constituind infracțiune în legislația unui stat într-o anumită perioadă, iar într-o altă perioadă sau într-o altă legislație, ea reprezintă o simplă contravenție.

Nu putem găsi, astfel, o justificare acceptabilă pentru refuzul recunoașterii capacității de acțiune a persoanei juridice în dreptul penal din moment ce îi este atribuită o asemenea capacitate de acțiune în dreptul administrativ-penal.

Nu în ultimul rând, capacitatea de acțiune a persoanelor juridice rezultă și din conținutul art. 21 alin. (3) CP RM, care prevede că o persoană juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă aceasta nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător dispozițiile directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicții privind efectuarea unei anumite activități și se constată cel puțin una din următoarele circumstanțe:

- a) fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcții de conducere, care a acționat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice;
- b) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcții de conducere;
- c) fapta a fost săvârșită datorită lipsei de supraveghere și control din partea persoanei împuternicite cu funcții de conducere.

Putem concluziona că *recunoașterea capacității de acțiune a persoanei juridice nu implică o răspundere pentru fapta altuia, ci o răspundere pentru o formă de activitate proprie, realizată prin intermediul altuia și determinată de structura persoanei juridice, care presupune*

obligatoriu un transfer de putere și răspundere între persoana juridică și organele acesteia, nefiind de acord, astfel, cu punctul de vedere exprimat de profesorul Horia Diaconescu [80, p. 147].

2.4. Principiul specialității capacității de folosință

Actul normativ care acordă personalitate juridică entităților colective le stabilește în același timp limitele activității și le interzice depășirea acestora potrivit principiului specialității capacității de folosință, persoanele juridice neputând acționa dincolo de aceste limite și, în consecință, nu pot săvârși infracțiuni, acest lucru fiind în opoziție cu principiul specialității capacității de folosință [102, p. 538; 173, p. 50; 103, p. 22].

S-a arătat că persoana juridică este incapabilă să comită o infracțiune deoarece ea nu există decât într-un anumit scop, pentru a răspunde nevoii care a determinat crearea ei [20, p. 128-129; 173, p. 51].

În realitate, principiul specialității capacității de folosință nu poate constitui un impediment insurmontabil în calea consacării răspunderii penale a persoanelor juridice, deoarece acest principiu este justificat, pe de o parte, de asigurarea unei ordini în serviciile publice, iar, pe de altă parte, acest principiu permite o supraveghere mai eficientă de către stat a activității entităților colective și crearea unor regimuri diferențiate din punct de vedere administrativ, fiscal etc., în funcție de natura acestora. Este greu de acceptat astfel, ca un stabiliment de cult să desfășoare activități comerciale, iar o societate comercială să gireze interese eclesiastice [139, p. 242].

Ar fi absurd să se considere că acest principiu, destinat să mențină entitățile colective în cadrul legalității, să se transforme într-o cauză de impunitate împotriva acestora [134, p. 32-33].

Legislațiile franceză și mexicană, spre exemplu, au tendința evidentă de a extinde sfera de acțiune recunoscută persoanelor juridice, acestea ajungând să atingă limite apropiate de cele reglementate pentru persoanele fizice [173, p. 51].

Legislațiile respective nu au recunoscut capacitatea juridică a persoanelor juridice în scopul săvârșirii de infracțiuni, acest lucru rezultând și din faptul că nici drepturile ale căror titulari sunt persoanele fizice nu au fost consacrate de aceste legislații pentru a intra în câmpul infracționalității [134, p. 33].

Există o diferență fundamentală între autorizarea înființării unei persoane juridice și funcționarea acesteia. Autorizarea acordată pentru înființarea unei persoane juridice sau pentru desfășurarea unor anumite activități nu intră în conflict cu ideea potrivit căreia această persoană

juridică nu poate fi capabilă să desfășoare și alte activități. *Persoana juridică își poate gestiona afacerile mai bine sau mai puțin bine, mai mult sau mai puțin corect, iar infracțiunea nu este altceva decât expresia maximei incorectitudini de care persoana juridică dă dovadă* [173, p. 51; 141, p. 278]. Nu de puține ori persoanele juridice își folosesc resursele pentru comiterea unor acțiuni străine de scopul declarat al entității colective, dar care se dovedesc mult mai profitabile decât acest scop declarat [105, p. 148].

O persoană juridică poate, în cadrul desfășurării activității sale specifice, să comită infracțiuni legate de această activitate, fără să depășească limitele capacității de folosință. Astfel, o societate poate, fără să iasă din sfera sa de activitate, să vândă produse cu depășirea adaosului comercial maxim [141, p. 278]. Nu trebuie confundat scopul creării persoanei juridice cu scopurile urmărite pe parcursul derulării activității ei. Motivele înființării corporației sunt și trebuie să fie întotdeauna licite, în conformitate cu legea, dar scopurile urmărite ulterior nu sunt întotdeauna în concordanță cu cele care au determinat crearea ei. *Mobilul săvârșirii infracțiunilor de către persoanele juridice nu rezultă dintr-o dorință a acestora de a încălca legea, ci din încercarea de a obține un profit maxim cu eforturi minime, ceea ce poate fi mult mai ușor prin încălcarea dispozițiilor legale* [141, p. 274; 151, p. 273].

Principiul specialității capacității de folosință apare ca o regulă de drept civil care se raportează numai la actele juridice civile, neavând incidență în sfera faptelor civile *stricto sensu*, de exemplu în materia delictelor civile. Nici comiterea de delict civile nu se înscrie în sfera capacității de folosință, dar, este unanim recunoscută posibilitatea obligării persoanei juridice la repararea prejudiciului cauzat [139, p. 272; 166, p. 117; 134, p. 34; 14, p. 381]. În aceste condiții apare foarte greu de acceptat extinderea acestui principiu al specialității capacității de folosință la alte ramuri de drept, acesta netrebuind să fie transpus *tale quale* în alte ramuri de drept, unde subiectul colectiv are capacitatea pe care normele ramurii de drept o determină [14, p. 382].

Apreciem astfel că *principiul specialității capacității de folosință din dreptul civil nu aduce atingere recunoașterii răspunderii penale a persoanelor juridice*.

În doctrină există rezerve și față de opinia exprimată potrivit căreia principiul specialității capacității de folosință nu se opune la angajarea răspunderii penale a persoanei juridice, dar limitează sfera infracțiunilor comise de către persoana juridică. S-a ajuns la această concluzie, motivată de faptul că voința corporativă delictuală nu poate exista decât în cazul limitelor impuse de principiul specialității, astfel orice infracțiune ce se situează în afara cadrului competențelor recunoscute persoanei juridice, neputându-i fi imputată [173, p. 52]. În doctrina mai veche s-a considerat în același sens că, deși răspunderea penală a persoanei juridice nu este de neconceput, angajarea ei trebuie să rămână o excepție deoarece *„de regulă, infracțiunea comisă de un organ*

trebuie considerată ca depășind cadrul funcțiilor acestuia, chiar dacă a fost săvârșită în interesul persoanei juridice” [140, p. 250-251].

Actele normative care reglementează modalitatea de funcționare a persoanelor juridice prevăd scopul urmărit de către acestea și sub sancțiunea dizolvării cazul în care scopul urmărit de persoana juridică a devenit ilicit sau imoral. Activitățile care intră în scopurile pentru care o persoană juridică a fost înființată pot fi desfășurate într-o manieră prin care legea să fie încălcată sub forma ilicitului civil sau chiar sub forma ilicitului penal. De exemplu, dacă o societate comercială are ca obiect de activitate producția de hârtie, dar aceasta nu ia măsurile legale privind protecția mediului, răspunde penal când deversează substanțe nocive într-un râu.

În realitate, orice infracțiune săvârșită se situează mai mult sau mai puțin în afara competențelor recunoscute de lege pentru persoana juridică, pentru angajarea răspunderii penale a acesteia fiind necesară existența unei legături de cauzalitate între activitatea persoanei juridice și infracțiunea comisă, și nu cu principiul specialității capacității de folosință. Astfel, fapta unei societăți de turism de a organiza o activitate de trafic de persoane în scopul practicării prostituției în străinătate nu se încadrează, evident, în limitele capacității de folosință a persoanei juridice, dar asta nu împiedică condamnarea persoanei juridice pentru infracțiunea comisă.

Nu în ultimul rând precizăm că principiul specialității capacității de folosință decurge inclusiv din conținutul art. 21 alin. (3) CP RM.

2.5. Elementul subiectiv în cazul persoanelor juridice

Problema existenței elementului subiectiv în cazul persoanelor juridice a constituit mult timp obiectul principalei confruntări de idei între partizanii și adversarii răspunderii penale a persoanelor juridice. S-a susținut astfel ideea absenței vinovăției entităților colective ca un argument determinant în sprijinul ideii de iresponsabilitate penală a acestor entități, arătându-se că, pentru a fi declarat cineva vinovat de comiterea unei infracțiuni trebuie constatată existența unei voințe, elementul subiectiv fiind, în majoritatea sistemelor de drept, unul dintre elementele structurale ale infracțiunii. Răspunderea penală implică existența capacității de a motiva acțiunile și de a accepta consecințele acestora, adică existența libertății de voință și acțiune [95, p. 9].

Se remarcă în doctrină că elementul psihologic ce caracterizează activitățile entităților colective nu este identic cu cel al fiecărui membru al entității, privit izolat. Astfel, dacă este permis a se pretinde, din punct de vedere psihologic, că entitatea colectivă diferă de suma indivizilor care o compun, aceasta înseamnă doar că fiecare individ suferă în cadrul grupului influențe care îi modifică starea de spirit, astfel încât colectivitatea nu mai este o sumă a

indivizilor *în starea lor psihică obișnuită, ci o sumă a unor voințe modificate, ca urmare a interacțiunii acestora* [99, p. 277; 173, p. 54]. S-a considerat că entitatea colectivă nu este reductibilă la indivizii care o compun, ea fiind reductibilă la o pluralitate de indivizi priviți izolat, dar în niciun caz la o pluralitate de indivizi asociați, deoarece fiecare individ acționează și gândește uneori altfel decât ar fi făcut-o dacă nu se afla într-o strânsă relație cu alții. De aceea, *decizia grupului nu este în realitate decât decizia celor care și-au impus voința*. Chiar dacă ei sunt influențați și de către alții și chiar dacă au fost nevoiți să accepte anumite compromisuri în vederea armonizării poziției cu interesul comun, persoanele fizice rămân singurele care desfășoară o activitate intelectuală în cadrul grupului, cu alte cuvinte sunt singurele care au o voință [173, p. 54]. S-a arătat și faptul că în cazul persoanelor juridice nu putem vorbi de o *voință proprie*, ci doar de *efecte volitive colective*, deoarece în cadrul lor se exprimă intenții în privința cărora nu sunt autorul, ci vehiculul sau locul de manifestare al acestora [173, p. 54].

De asemenea, un alt autor consideră că elementul subiectiv al infracțiunii (mobilul, vinovăția), deși nu se poate regăsi decât în cadrul persoanelor fizice, acceptă ideea că voința colectivă este un element juridic diferit de voințele individuale, dar ea rămâne condiționată de aceste voințe, a căror sumă o reprezintă. Se aduce astfel în planul responsabilității penale o diferențiere în funcție de natura persoanei juridice, deoarece nu ar putea fi niciodată angajată răspunderea penală în cazul acelor entități sau grupuri de interese care au o identitate proprie, dar independentă total de persoanele fizice care urmăresc acele interese. De exemplu, fundațiile, grupurile industriale sau comerciale sunt centre ideale sau materiale în jurul cărora iau naștere drepturi și obligații, dar există independent de persoanele fizice care le administrează, astfel neputând fi identificate acele voințe individuale în absența cărora nu se poate concepe ideea de voință colectivă.

Angajarea răspunderii penale a entităților colective ar putea fi acceptată în cazul entităților în care posesia și folosința unor bunuri apare în planul al doilea, în acest caz, bunurile respective nemaiformând un element central, reprezentând doar un mijloc pentru atingerea scopului material sau dezinteresat al grupării respective [98, p. 343]. Apar astfel în prim plan persoanele fizice care compun entitatea colectivă, iar rezultanta voințelor lor individuale este suficientă pentru a putea vorbi de existența unui element intențional specific infracțiunii.

Pentru a se putea vorbi, totuși, de o răspundere penală în acest caz este necesară o condiție suplimentară, respectiv existența unei organizări, deoarece un grup neorganizat nu poate răspunde penal fiindcă nu are o voință comună. Nu este necesar, în schimb, ca organizarea să fie conformă prevederilor legale pe deplin, deoarece simplul fapt că o societate comercială a omis,

cu ocazia constituirii, îndeplinirea anumitor formalități, nu trebuie să deschidă posibilitatea comiterii de către aceasta de infracțiuni [98, p. 344-345].

Majoritatea doctrinei, la care ne raliem, recunoaște însă existența unei voințe colective, proprii persoanei juridice. În interiorul acesteia se formează o stare de spirit și o voință diferită de voința unora dintre membrii ei, deoarece și interesele persoanei juridice pot fi uneori diferite de cele ale unor membri. De exemplu, când un sindicat declară o grevă, există posibilitatea, de foarte multe ori, ca o parte a revendicărilor formulate să nu fie susținute de către toți salariații, dar, cu toate acestea, ei acționează potrivit voinței sindicatului [108, p. 226; 185, p. 64].

Ceea ce caracterizează persoana juridică este existența unui interes superior, diferit de interesul specific fiecărui membru al acesteia, precum și existența unei organizări interne din care rezultă voința colectivă [166, p. 119].

În fiecare grup social se manifestă astfel o voință specifică grupului, diferită de voința fiecărui membru privit *ut singuli* și care face ca în viața juridică și socială persoanele juridice să fie considerate subiecte de drept distincte. Dacă se recunosc efectele juridice corespunzătoare manifestării de voință a persoanei juridice, recunoscându-se capacitatea de a contracta și de a se obliga, nu se poate susține că această voință există numai atunci când produce efecte licite, dar dispare în cazul unor acte ilicite [173, p. 55]. În teoria răspunderii civile delictuale este acceptată și angajarea răspunderii civile delictuale a persoanei juridice în cazurile în care această răspundere se fundamentează pe ideea obiectivă de garanție, precum și în cazurile când este vorba de o răspundere bazată pe culpă. Recunoscându-se astfel existența unui element subiectiv în cazul răspunderii civile a persoanei juridice, nu putem să acceptăm ideea că atunci când ilicitul îmbracă forma cea mai gravă, respectiv aceea a infracțiunii, persoana juridică își pierde capacitatea de voință. Soluția teoretică și practică este aceea de a admite că voința persoanei juridice care săvârșește un delict civil este capabilă în același mod să determine comiterea unei infracțiuni [141, p. 273-274, 384; 166, p. 115; 173, p. 55-56; 134, p. 30].

Voința persoanei juridice este recunoscută nu doar în sfera dreptului civil, ci și în materia dreptului administrativ, constituțional sau dreptului muncii. Astfel, de multe ori când se constată insuficiența măsurilor privind protecția muncii, se observă că această stare de fapt este rezultatul unei politici a întreprinderii, și nu rezultatul acțiunii unui individ component al întreprinderii, astfel încât se poate vorbi de o culpă colectivă, imputabilă persoanei juridice. Și fapta de a nu plăti mai mult timp indexările salariale este rezultatul unei politici a firmei, care refuză să respecte legislația socială, iar existența în acest caz a unei voințe proprii a persoanei juridice, diferită de voința unui membru sau a altuia, este dovedită de continuarea comiterii faptei indiferent de persoanele care s-au succedat la diferite momente în funcții de conducere [173, p.

56]. Chiar Curtea de Casație din Belgia, anterior consacării în sistemul de drept al acestei țări a răspunderii penale a persoanei juridice, a statuat că „*o persoană juridică poate comite o infracțiune și poate acționa cu o intenție unică în baza căreia sunt comise mai multe fapte ce constituie o infracțiune continuată*” (soluția a fost primită cu rezerve de o parte a doctrinei) [173, p. 56].

Nu se poate pune semnul egalității între vinovăția persoanei fizice aflată în conducerea persoanei juridice și vinovăția persoanei juridice, forma de vinovăție a persoanei juridice decurgând din acțiunea sau inacțiunea ilicită. De exemplu, când în cadrul unei întreprinderi se omite alocarea fondurilor necesare achiziționării unor echipamente destinate protecției mediului, vinovăția persoanei juridice în cazul producerii unui accident se determină pornind de la această inacțiune, fiind mai puțin important dacă se cunoaște sau nu identitatea celor care prin vot au blocat decizia de achiziționare a echipamentelor. Tot astfel, producerea unui accident de muncă este, de cele mai multe ori, consecința unei organizări defectuoase a întreprinderii sau rezultatul unei serii de decizii eronate de gestiune și execuție luate la diferite niveluri, fără a se putea indica cu certitudine care sunt persoanele fizice responsabile. Astfel rezultatul produs, respectiv producerea unui accident de muncă, apare ca o consecință a unei greșeli colective, imputabile persoanei juridice.

În acest context putem aduce în discuție și principiul specialității capacității de folosință a persoanei juridice, regulile privind competența persoanei juridice trasând o limită obiectivă în ceea ce privește domeniul său de activitate, în absența acestei limite neputându-se vorbi de răspundere penală, voința corporativă neputând exista decât în interiorul acestei limite. Acest lucru s-ar traduce prin faptul că, din momentul în care se depășește domeniul specialității capacității de folosință, voința care stă la baza realizării actului ilicit nu ar mai aparține persoanei juridice. În realitate, nu putem susține că obligația impusă persoanei juridice de a acționa cu respectarea strictă a normelor care îi delimitează competența i-ar atrage incapacitatea de a avea o voință delictuală, respectiv de a săvârși infracțiuni. Se întâmplă frecvent astfel, ca un act administrativ emis cu respectarea regulilor de competență ale organului care l-a emis, să fie ilegal dintr-un alt motiv, ceea ce nu îi înlătură caracterul de act administrativ. Deci voința corporativă poate fi eronată, fără ca prin aceasta să înceteze această voință să mai existe, fiind fără niciun dubiu că este în interesul apărării ordinii de drept sancționarea penală a formelor foarte grave ale acestor erori care îmbracă conținutul constitutiv al infracțiunilor [173, p. 57; 166, p. 121; 185, p. 65-66].

Deși majoritatea argumentelor în favoarea existenței capacității volitive a corporațiilor prezentate mai sus au fost formulate în doctrina unor sisteme juridice care consacră *teoria*

psihologică a vinovăției, există autori care apreciază că doar *teoria normativă a vinovăției* este cea care se potrivește perfect cu ideea de culpabilitate a persoanei juridice [10, p. 132].

Potrivit acestei teorii vinovăția nu este o realitate psihologică, ci un concept normativ care exprimă un raport de contrarietate între voința subiectului și norma de drept, îmbrăcând forma unui reproș etic față de autorul care nu a acționat potrivit legii, reproș ce semnifică și o dezaprobare a conduitei autorului care, deși ar fi putut acționa în mod licit, a optat pentru o conduită ilicită, contrară ordinii juridice. Vinovăția nu mai apare astfel ca o categorie care include intenția și culpa, ea fiind un concept autonom, fără conținut psihic, fiind expresia contradicției dintre comportarea subiectului și cerințele normei de incriminare, adică dintre voința subiectului și ordinea juridică; având o asemenea conduită, subiectul merită reproșul că nu a adoptat comportarea care l-ar fi condus la evitarea rezultatului antisocial și la respectarea legii penale [6, p. 168].

Teoria normativă a vinovăției nu este într-o contradicție totală cu teoria psihologică, deoarece teoria psihologică asupra vinovăției, într-o analiză completă, presupune nu numai o legătură psihică a agentului cu manifestarea exterioară, ci și o anumită corelație cu norma de incriminare, întrucât aceasta îi prescrie subiectului atât conduita, cât și poziția sa subiectivă în raport cu fapta incriminată. Acest aspect, relevat de teoria normativă a vinovăției, este o realitate incontestabilă; agentul trebuie să aibă o anumită poziție subiectivă față de faptă și urmările acesteia, dar aceasta numai raportată la cerințele normei, de care nu poate face abstracție. În acest caz, trăsătura esențială a vinovăției se caracterizează și în raport cu cerințele unei norme de incriminare determinate, apărând sub forma elementului subiectiv al conținutului infracțiunii [6, p. 168].

În această viziune, elementul subiectiv al infracțiunii nu ar putea fi negat, deoarece există ca realitate evidentă, acesta neputând fi nici redus numai la un simplu reproș (negându-se procesul psihic la baza acțiunii subiectului), fie și pentru faptul că reproșul implică, la rândul său, o evaluare (deci un proces psihic); de această dată, însă, evaluarea conduitei subiectului este opera judecătorului, procesul psihic se petrece în mintea acestuia, care formulează reproșul, dar nu al inculpatului. O atare evaluare nu înlătură necesitatea de a identifica procesul psihic cu care a acționat inculpatul atunci când a adoptat o altă conduită decât cea prescrisă de norma juridică [6, p. 168].

Procesele intelective și volitive sunt reale și exprimă atitudinea psihică a subiectului față de faptă și urmările sale. Aceste procese reprezintă cauza psihică a manifestării exterioare, dar această manifestare trebuie privită și în raport cu norma de incriminare care descrie fapta și o condiționează de existența anumitor cerințe constitutive. Elementul subiectiv sub forma intenției

presupune că subiectul are reprezentarea consecințelor prevăzute de norma incriminătoare și urmărește sau acceptă realizarea lor, așa cum sunt prevăzute de respectiva normă; în acest caz, deși subiectul satisface pe deplin cerințele normative, comportarea sa apare totuși ca o conduită contrară preceptului normei de incriminare, fiind contrară, implicit, atitudinii pe care subiectul este ținut să o aibă în relațiile sociale [6, p. 169].

Dintr-o asemenea perspectivă, i se poate adresa subiectului și reproșul de a fi voit o faptă interzisă de lege sau de a fi procedat cu ușurință ori de a nu-și fi îndeplinit obligațiile legale de acțiune cu prudență, diligență, producând un rezultat neconvenabil grupului social [6, p. 169].

Elementul subiectiv apare astfel nu numai ca un proces psihic, dar și ca o atitudine contrară celei pe care agentul ar fi trebuit, conform legii, să o aibă, iar din punct de vedere substanțial, apare ca o atitudine de indisciplină socială [6, p. 169].

Astfel, vinovăția devine o trăsătură care caracterizează conduita antisocială, o conduită care merită să fie reprobata sub raport moral, politic și reprimată penal [6, p. 169].

Persoanele juridice sunt și ele destinate ale normelor juridice care reglementează activitatea lor, norme care nu sunt lipsite, în cele mai multe cazuri, de un conținut etic, astfel că dezaprobarea, reproșul la adresa persoanei juridice care a încălcat dispozițiile legale este o realitate în viața socială [173, p. 57]. Vorbim în limbajul curent de „vinovăția” unei întreprinderi chimice care a deversat reziduuri poluante într-un râu, de „vinovăția” unei întreprinderi în care a avut loc un accident de muncă soldat cu moartea unor salariați sau de „vinovăția” unui stat în declanșarea unui conflict armat. Exemplele anterioare demonstrează că acțiunile unei entități colective nu rămân în afara unei judecări de valoare și ele fac obiectul unui reproș etic, a unei dezaprobări când vin în contradicție cu legea.

Se vorbește din ce în ce mai frecvent de o „onoare” a persoanei juridice, de buna sau proasta reputație a acesteia, situație ce confirmă că activitatea persoanei juridice este apreciată pe baza unor criterii etice [173, p. 58]. Astfel vinovăția persoanei juridice ar fi mult mai ușor de conciliat cu ideea de culpabilitate normativă, care nu mai impune analiza unei multitudini de aspecte de factură psihică, ci doar constatarea unei acțiuni contrare legii ce întrunește elementele infracțiunii prevăzute de norma de incriminare, precum și constatarea faptului că persoana juridică ar fi putut acționa conform legii.

Nici teoria normativă a vinovăției nu poate face însă abstracție de procesele psihice care însoțesc luarea hotărârii de a acționa și punerea în executare a acestei hotărâri. Reproșul de vinovăție apare ca o concluzie desprinsă din analiza acțiunii volitive și a proceselor psihice care impulsionează comiterea faptei, iar nu doar ca o judecată autonomă, bazată pe o dispoziție legală determinată. Astfel, teoria culpabilității normative aduce în prim plan ideea reproșului și trece în

planul doi procesele psihice ale intenției și ale culpei, dar nu poate face abstracție de acestea din urmă deoarece ele, chiar transferate în cadrul acțiunii, rămân oricum premise pentru o judecată asupra vinovăției, ceea ce reprezintă un element de asemănare cu teoria culpabilității psihologice [6, p. 168-169].

Pornind de la aceste considerente, s-a demonstrat existența capacității de culpabilitate a persoanei juridice, având în vedere fie vinovăția psihologică, fie vinovăția normativă, considerându-se și faptul că niciuna din aceste teorii nu poate aduce un răspuns satisfăcător problemei, încercând elaborarea de noi teorii ale vinovăției, specifice persoanei juridice.

Una dintre noile teorii privind vinovăția persoanei juridice este *teoria culpabilității de organizare*, dezvoltată de profesorul Klaus Tiedemann, care are ca punct de plecare reglementarea germană cu privire la aplicarea sancțiunilor administrative persoanelor juridice. Astfel persoanei juridice i se reține o culpă când organul de conducere omite adoptarea de măsuri de prevenire pentru a evita o activitate delictuală a corporației, culminând cu săvârșirea infracțiunii. Potrivit acesteia, reproșul social care fundamentează răspunderea penală a persoanei juridice este culpabilitatea de organizare, persoana juridică fiind responsabilă pentru infracțiunile săvârșite de către membrii săi, deoarece aceasta și organele sau reprezentanții ei nu au luat măsurile de precauție necesare pentru a garanta desfășurarea unei activități în conformitate cu legea, bunele moravuri sau ordinea socială. În cadrul unei persoane juridice orice faptă ilicită sau infracțiune administrativă a organelor sau reprezentanților implică o culpă a acesteia, cu excepția excesului de reprezentare.

Ceea ce se sancționează astfel nu este faptul individual, ci neglijența la un moment anterior care, dacă nu ar fi existat, ar fi permis evitarea faptului individual [10, p. 171-172].

Unii autori au criticat această teorie considerând că simpla deconexiune temporală între momentul acțiunii și momentul în care intervine vinovăția nu rezolvă problema, deoarece, în realitate, persoanei juridice îi lipsește capacitatea de vinovăție atât în momentul acțiunii, cât și anterior acesteia [10, p. 172].

Organizarea defectuoasă nu poate fi realizată de către persoana juridică însăși, ci de către conducătorii acesteia, ceea ce face ca vinovăția persoanei juridice să fie fundamentată pe un fapt al altuia, soluție ce contravine flagrant principiului culpabilității [173, p. 59].

Putem observa, însă, cu ușurință, că aceste contraargumente nu aduc nimic nou față de cele invocate împotriva soluțiilor bazate pe teoria psihologică sau pe teoria normativă a vinovăției, prezentate anterior.

În doctrină teoria culpabilității de organizare este analizată uneori în strânsă legătură cu *teoria filosofiei întreprinderii* potrivit căreia vinovăția persoanei juridice decurge din faptul că a

creat un climat favorabil comiterii de infracțiuni, deoarece nu a vegheat la respectarea eticii în activitatea firmei [173, p. 59; 71, p. 48].

Se observă cu ușurință că cele două teorii sunt complementare, deoarece, până la urmă, reproșul social vizează în egală măsură faptul că persoana juridică nu și-a subordonat scopurile unor exigențe etice și nu a luat toate măsurile organizatorice corespunzătoare pentru a împiedica crearea unui climat favorabil săvârșirii de infracțiuni.

Posibilitatea aplicării sancțiunilor persoanelor juridice este fundamentată și pe *starea de necesitate a bunurilor juridice* (Schunemann). Există astfel o separare totală față de principiul vinovăției, starea de necesitate care se produce din cauza slăbirii luării măsurilor preventive în cadrul întreprinderii impune protecția necesară a bunurilor juridice care nu poate fi asigurată în alt mod, iar menținerea bunurilor juridice în pericol este mai gravă decât aplicarea sancțiunilor persoanelor juridice.

Existența elementului subiectiv în cazul persoanelor juridice a constituit multă vreme nucleul disputelor dintre adversarii și partizanii ideii de răspundere penală a persoanelor juridice.

Vom evidenția în cele ce urmează modul în care legislațiile și doctrina din principalele sisteme de drept abordează acest aspect.

În *dreptul francez*, potrivit art. 121-2 C. pen. francez, organul sau reprezentantul persoanei juridice poate comite în contul acesteia infracțiuni intenționate sau neintenționate. Deși majoritatea infracțiunilor pentru care este prevăzută răspunderea penală a persoanei juridice sunt fapte intenționate, actul normativ reglementează și ipoteze de răspundere pentru fapte din culpă, respectiv infracțiunea de ucidere din culpă (art. 221-6 C. pen. francez) și vătămare corporală din culpă (art. 222-21 C. pen. francez) [110, p. 49; 172, p. 245].

Dreptul belgian nu admite o răspundere penală obiectivă în cazul persoanelor juridice, angajarea răspunderii penale a acestora fiind condiționată de constatarea elementului subiectiv al infracțiunii.

Este necesar, în consecință, să se stabilească fie că infracțiunea decurge dintr-o decizie adoptată intenționat de către persoana juridică, fie că ea provine dintr-o neglijență a acesteia, ce poate consta, de exemplu, într-o organizare internă deficitară, în măsuri de securitate insuficiente sau în restricții bugetare nerezonabile care au creat condițiile comiterii infracțiunii [174, p. 117].

Răspunderea penală a persoanei juridice nu se limitează la infracțiunile comise de către organele acesteia, în cazul infracțiunilor săvârșite de către prepuși sau mandatarii fiind necesar ca persoana juridică să fi avut cunoștință de intenția de a comite aceste infracțiuni și să fi consimțit ori să fi îndemnat la săvârșirea lor. În cazul infracțiunilor din culpă este necesar să se constate că

persoana juridică a avut cunoștință de riscul comiterii lor și a neglijat să adopte măsurile necesare pentru a le preveni [173, p. 134].

Pentru proba elementului subiectiv, instanța, având în vedere și principiul rolului activ al acesteia, nu este ținută de consemnările din procesele-verbale ale organelor colegiale de conducere, putând administra orice probă pentru a stabili poziția subiectivă reală a persoanei juridice. Opoziția formală a membrilor acestor organe față de o practică ilicită nu este suficientă pentru ca persoana juridică să nu răspundă penal. Ar fi posibil ca în cadrul unei întreprinderi consiliul de administrație să emită o circulară prin care să se atragă atenția asupra obligativității respectării normelor de protecție a muncii și să organizeze cursuri pentru personal în vederea prevenirii accidentelor. Dacă se constată că, în pofida acestor aparențe, în întreprindere există o practică tolerată de către conducere a nerespectării măsurilor de protecție elementul subiectiv este realizat și răspunderea penală a persoanei juridice poate fi angajată [173, p. 136].

Răspunderea penală a persoanei juridice nu va putea fi însă angajată când s-a confruntat pe neașteptate cu o infracțiune comisă de către un prepus, fără ca acțiunea acestuia să fi fost consimțită sau să se încadreze într-o practică tolerată de către societate.

În *dreptul olandez* elementul subiectiv este diferit în funcție de categoria din care face parte infracțiunea săvârșită. În materia infracțiunilor economice nu se cere, de regulă, condiția intenției, astfel încât nu se pune problema dovedirii elementului subiectiv în cazul persoanei juridice. În ceea ce privește infracțiunile de drept penal comun, răspunderea penală este condiționată de existența intenției sau culpei, care în cazul persoanei juridice nu este legată exclusiv de intenția sau culpa organelor de conducere sau a împuterniciților acesteia [188, p. 337].

În *dreptul japonez*, deoarece nu este admisă răspunderea obiectivă, dacă fapta a fost comisă de către reprezentantul persoanei juridice, se admite că actele acestuia sunt actele persoanei juridice însăși astfel încât elementul intențional se transferă asupra corporației [173, p. 137], iar dacă fapta a fost comisă de către un alt angajat, atunci se consideră că persoana juridică răspunde datorită neglijenței sale în supravegherea activității angajaților săi, instituindu-se o prezumție relativă de culpă în sarcina acesteia [115, p. 278], prezumție care poate fi răsturnată prin probarea faptului că persoana juridică și-a creat un sistem propriu de supraveghere suficient de bine organizat pentru ca, în mod rezonabil, să împiedice orice încălcare a legii [173, p. 137].

2.6. Caracterul personal al răspunderii penale

Principiul caracterului personal al răspunderii penale a constituit obiect de studiu atât pentru partizanii ideii de răspundere penală a persoanei juridice, cât și pentru adversarii acestei idei.

S-a arătat că a consacra răspunderea penală a unei persoane juridice înseamnă, de fapt, a angaja răspunderea penală a tuturor indivizilor care compun acea persoană juridică, a pedepsi fără diferențiere vinovații și nevinovații, pe cei care au aprobat și pe cei care au dezaprobat activitatea infracțională, pe cei care nu au votat, cât și pe cei care au decis comiterea infracțiunii [173, p. 59]. Ideea unei asemenea răspunderi ar conduce în final la admiterea răspunderii penale pentru altul, inacceptabilă pentru unii autori. Chiar dacă decizia a fost luată de către majoritatea membrilor, este injustă sancționarea celor care nu au aprobat-o, pornind de la premisa că sunt membri ai aceleiași persoane juridice. Indiferent dacă autorii infracțiunii, persoane fizice, au fost sau nu identificați și declarați vinovați, declarația de culpabilitate pronunțată împotriva grupului de persoane care alcătuiește persoana juridică în ansamblu are ca efect atragerea asupra persoanei juridice și a membrilor nevinovați a blamului și a consecințelor păgubitoare a unei condamnări penale nemeritate [173, p. 59].

Sancționarea unei entități colective se realizează când sancțiunea se aplică asupra drepturilor și bunurilor colectivității. În fapt însă, indiferent de natura sancțiunii aplicate, această sancționare se reduce la pedepsirea indivizilor, motivată de faptul că aceștia aparțin colectivității respective. Dacă o persoană juridică este condamnată la o amendă, se pune întrebarea cine suportă consecințele acestei amenzi. Pentru un acționar amenda aplicată societății echivalează cu diminuarea veniturilor sale deoarece, în final, amenda aduce atingere unor bunuri care se află, în fapt, în proprietatea reală și veritabilă a celor care au constituit-o și care au o destinație specială, pe durata de existență a societății [99, p. 278-279].

Nici pe cale legislativă nu se poate realiza o conciliere a răspunderii penale a persoanei juridice cu necesitatea protejării drepturilor membrilor nevinovați. Pe cale legislativă s-ar putea realiza cel mult o atenuare a consecințelor injuste, dar suprimarea lor presupune abolirea răspunderii penale a persoanelor juridice. În fapt, nici atenuarea nu se poate realiza decât printr-o inversare a sarcinii probei, adică printr-un sistem de prezumții străin dreptului penal [173, p. 60].

În opinia unor autori [101, p. 87] sancționarea persoanei juridice înseamnă recunoașterea recurgerii la o sancționare colectivă, fiind pedepsiți și membrii nevinovați, doar pentru a asigura certitudinea sancționării celor vinovați.

Când nu toți membrii entității colective sunt implicați în activitățile infracționale ale grupării sancționarea lor prin intermediul pedepsei impuse persoanei juridice nu poate constitui decât o sursă de injustiție în opinia unor autori [173, p. 60].

Pornind de la aceste considerente, o parte a doctrinei a admis că răspunderea penală a persoanelor juridice aduce atingere principiului caracterului personal al răspunderii penale, încercându-se să se demonstreze că această atingere este justificată de imperativele apărării sociale și prevenirii faptelor antisociale. În această concepție, amploarea atingerii aduse principiului analizat poate fi determinată având în vedere întinderea răspunderii asociațiilor pentru pasivul societății și posibilitatea asociațiilor nevinovați de a exercita o acțiune împotriva celor vinovați de săvârșirea infracțiunii. Astfel, ideea de răspundere penală a persoanei juridice nu este incompatibilă cu caracterul personal al răspunderii penale, cât timp atingerea adusă acestui principiu se înscrie în limitele cerute de scopul urmărit și anume apărarea socială [173, p. 60; 170, p. 51].

Cea mai mare parte a doctrinei, la care ne raliem și noi, consideră că răspunderea penală a persoanelor juridice nu intră în conflict cu caracterul personal al răspunderii penale. Astfel, trebuie să avem întâi în vedere faptul că acest principiu este susceptibil de două accepțiuni. În sens strict, el implică faptul că terții care nu au participat la comiterea infracțiunii nu trebuie să fie afectați, nici direct, nici indirect, de sancțiunea aplicată făptuitorului. Într-o interpretare flexibilă, principiul presupune că doar infractorul trebuie să suporte consecințele directe și imediate ale săvârșirii infracțiunii, ceea ce nu exclude existența unor efecte prin ricoșeu în dauna altor persoane [134, p. 36]. S-a demonstrat în realitate că această din urmă concepție este singura a cărei respectare poate fi în mod realist impusă, deoarece apariția unor consecințe colaterale ține de specificul sancțiunii penale. Persoana umană este o ființă socială, iar măsurile care o afectează au de cele mai multe ori influențe negative și asupra altor membri ai grupului social din care face parte acea persoană. Spre exemplu, o amendă sau o pedeapsă privativă de libertate aplicată unui membru al familiei are nu doar efecte morale, ci și consecințe de ordin material asupra celorlalți membri ai familiei [98, p. 349; 103, p. 42; 134, p. 39].

Prin urmare principiul caracterului personal al răspunderii penale este respectat dacă sancțiunea aplicată persoanei juridice nu îi afectează pe membrii acesteia decât în mod indirect, așa cum se întâmplă și în cazul pedepselor aplicate persoanelor fizice.

Unii autori contestă posibilitatea asimilării efectelor prin ricoșeu ale pedepselor aplicate persoanelor fizice cu efectele ce decurg din sancționarea unei persoane juridice. Se precizează în acest sens că atunci când o persoană juridică este declarată responsabilă din punct de vedere penal, în spatele fațadei abstracte a personalității juridice se află indivizii care o compun și care,

printr-o veritabilă răspundere colectivă, sunt în mod concret, efectiv și direct afectați [173, p. 61]. În același sens, s-a afirmat că în acest caz există doar efect de ricoșeu, și nu suntem în prezența niciunei pedepse. Angajatul a cărui faptă este imputată persoanei juridice este, de obicei, ultimul care are de suferit dacă persoana juridică este obligată să-și reducă cheltuielile pentru a plăti o amendă cu un quantum important. Este mult mai probabil că se va proceda la o reducere de personal și în acest mod membrii nevinovați ai persoanei juridice vor fi cei care își vor pierde locurile de muncă, ei fiind mai ușor de înlocuit decât persoanele cu funcții de decizie [173, p. 61; 101, p. 191].

În opinia noastră, nu putem fi de acord cu aceste obiecții care au ca premisă asimilarea persoanei juridice cu grupul de persoane care o compun. Persoana juridică nu este în realitate o simplă însumare de patrimonii sau de părți din patrimonii, reunite într-un anumit scop, ea constituind un alt subiect de drept, patrimoniul acesteia fiind distinct de patrimoniile membrilor componenți, iar când se aplică o pedeapsă persoanei juridice, doar aceasta este în mod direct vizată de pedeapsa respectivă. De asemenea, nu există vreo diferență între situația persoanelor juridice de drept privat și cea a persoanelor juridice de drept public, deoarece și într-un caz și în celălalt condamnarea penală produce aceleași efecte raportate la patrimoniul persoanei juridice.

De exemplu, o amendă penală aplicată unei primării va greva bugetul și va determina reducerea anumitor cheltuieli, spre exemplu, cele cu iluminatul stradal, astfel încât ea va avea efecte negative asupra tuturor membrilor comunității, la fel ca și în cazul unei persoane juridice de drept privat. Aceste consecințe sunt însă firești și ele nu sunt decât efecte indirecte ale sancțiunii penale, care nu aduc atingere principiului caracterului personal al răspunderii penale.

Putem afirma chiar că în cazul sancționării unei persoane juridice efectul de ricoșeu este mai redus decât în cazul sancționării persoanei fizice. În momentul constituirii unei persoane juridice în vederea obținerii unor avantaje viitorii membri își asumă și riscul suportării unor consecințe care ar decurge din activitatea persoanei juridice respective. Specific însă persoanei juridice este libertatea pe care o au membrii acesteia de a decide atât împreună, prin alegerea formei societății, cât și individual, prin stabilirea aportului fiecăruia. Dacă forma aleasă de către membrii persoanei juridice este societatea pe acțiuni sau cea cu răspundere limitată, asociații nu răspund nici în cazul unei amenzi și nici în cazul dizolvării societății decât în limitele aportului fiecăruia. În același timp, asociații pot lua măsuri de reducere a acestui risc printr-o alegere foarte atentă a organelor de conducere și prin supravegherea activității acestora în cadrul procedurilor statutare ale societății [12, p. 480].

În cazul persoanelor fizice este evident că nu există un asemenea mecanism de limitare a efectului de ricoșeu al unei condamnări penale aplicate unui membru al familiei. Așa de pildă, sunt evidente consecințele de ordin material asupra membrilor familiei în ipoteza în care singurul membru care realiza venituri este condamnat la o pedeapsă privativă de libertate, și, cu toate acestea, nu există nici o posibilitate de prevenire a acestui risc.

În plus, membrii persoanei juridice nu suportă nici efectul infamant al condamnării penale, care se răsfrânge inevitabil asupra membrilor familiei celui condamnat. De regulă apartenența unui individ la o persoană juridică, spre exemplu la o societate pe acțiuni, este cunoscută de un număr relativ mic de persoane, așa încât condamnarea penală a persoanei juridice nu este în măsură să afecteze imaginea publică a acționarului. De aceea, efectul de blam invocat în doctrină, pe care condamnarea persoanei juridice l-ar atrage asupra persoanelor fizice, în realitate nu există [173, p. 62]. Chiar și membrii care au adoptat hotărârea ce a condus la comiterea faptei, dacă nu sunt judecați și ei pentru aceeași faptă, evită publicitatea defavorabilă a apariției ca inculpat într-un proces ale cărui efecte sunt, de multe ori, mai importante decât efectele condamnării [100, p. 551].

Nu în ultimul rând, când în urma săvârșirii infracțiunii, persoana juridică obține un avantaj, acesta profită tuturor membrilor, inclusiv celor care nu au participat la săvârșirea infracțiunii, astfel încât efectele secundare ale condamnării nu sunt decât contraponderea acestor avantaje [12, p. 480].

Considerăm că tocmai principiul caracterului personal al răspunderii penale impune introducerea acestei răspunderi penale a persoanei juridice. Ar fi injustă și contrară acestui principiu sancționarea directorilor sau administratorilor unei persoane juridice pentru acțiuni sau inacțiuni care în realitate au fost decise de către persoana juridică [105, p. 153; 141, p. 262; 100, p. 551-552; 12, p. 480]. Un exemplu edificator în acest sens îl întâlnim în jurisprudența belgiană care, începând din 1934, a decis că „o persoană juridică poate comite infracțiuni dar, în stadiul actual al legislației, nu poate fi sancționată”. Se impunea astfel întotdeauna găsirea unei persoane fizice căreia să-i fie imputată infracțiunea comisă de către persoana juridică [174, p. 112-113]. În acest mod, soluția condamnării penale a persoanei fizice contravine flagrant principiului caracterului personal al răspunderii penale.

Prin urmare când infracțiunea a fost comisă în interesul colectiv al persoanei juridice, este de la sine înțeles și conform cu principiul caracterului personal ca sancțiunea să fie aplicată persoanei juridice, și nu conducătorilor acesteia, persoane fizice [166, p. 131; 141, p. 529].

O altă obiecție, legată într-o mare măsură de caracterul personal al răspunderii penale, privește riscul de încălcare a regulii *non bis in idem* prin sancționarea penală a persoanei juridice.

Dacă persoanele fizice care au decis sau care au săvârșit infracțiunea sunt sancționate ca atare, ele vor răspunde de două ori pentru aceeași faptă: o dată în calitate de membri ai persoanei juridice împreună cu toți ceilalți, iar a doua oară individual, ca autori materiali ai infracțiunii respective [20, p. 137; 173, p. 63].

Așa cum s-a subliniat în doctrină [173, p. 63], punct de vedere împărtășit și de noi, obiecția are la bază o distincție incompletă între individ și corporație. *Atunci când un organ al persoanei juridice săvârșește o infracțiune, este vorba de două răspunderi distincte - cea a corporației și cea a persoanei care a acționat în calitate de organ - fiecare bazată pe o vinovăție proprie și care nu decurg una din alta și nici nu se acoperă una pe cealaltă.* De pildă, dacă în adunarea generală a unei societăți pe acțiuni se ia o decizie care stă la baza săvârșirii unei infracțiuni (publicarea unui articol de presă calomnios, reducerea cheltuielilor pentru echipamentele de protecție a mediului sau de protecție a muncii, desfășurarea unor activități de spălare de bani etc.), suntem în prezența unei răspunderi distincte de cea a persoanei care comite fapta în mod nemijlocit. Eventualele consecințe indirecte ale condamnării persoanei juridice nici nu constituie o pedeapsă pentru persoana fizică care a săvârșit nemijlocit infracțiunea și nici nu se răsfrâng asupra ei într-un mod diferit față de alți membri ai persoanei fizice. Pornind de la aceste considerente, nu putem vorbi de o dublă sancționare a persoanei juridice și putem afirma cu certitudine că răspunderea penală a persoanelor juridice este pe deplin compatibilă cu principiul caracterului personal al răspunderii penale, așa încât nu se poate justifica, pornind de la acest principiu, o respingere a principiului angajării răspunderii penale a persoanelor juridice. Se mai poate evidenția în acest context și faptul că dreptul comunitar, deși consacră principiul caracterului personal al răspunderii, este favorabil ideii de răspundere penală a persoanei juridice.

2.7. Punibilitatea persoanelor juridice

Unii autori analizează dificultatea tehnică de aplicare a unei pedepse în cazul persoanelor juridice invocând în principal incapacitatea persoanei juridice de a resimți efectele pedepsei și absența unor sancțiuni adecvate. Se consideră în primul rând că sancțiunea penală este prin esența sa un mijloc aflictiv care nu își atinge scopul când este aplicată persoanei juridice. Ideile de prevenție generală, prevenție specială, restabilirea ordinii de drept și resocializarea autorului infracțiunii nu ar avea sens în cazul persoanei juridice. De asemenea pedeapsa presupune o amenințare cu impunerea unui rău în cazul comiterii unei infracțiuni, iar în cazul persoanei juridice nu se poate considera că aceasta poate resimți efectul unei presiuni psihologice. Scopul

pedepsei este reeducarea infractorului, iar realizarea acestuia presupune un proces de înlocuire a valorilor și obiceiurilor negative cu altele pozitive, ceea ce nu se poate realiza decât în cazul unei ființe umane [173, p. 64].

În opinia noastră, aceste aspecte precizate mai sus, bazate parțial pe o concepție tradițională a noțiunii de pedeapsă, nu constituie de fapt impedimente de neînlăturat în calea consacării principiului răspunderii penale a persoanei juridice.

Pedeapsa apare ca un rău impus cu titlu de compensație a comportamentului antisocial și ca o modalitate de izbăvire a infractorului de vinovăția sa și de împăcare cu sine însuși și cu societatea [71, p. 43].

Dacă se are în vedere prevenția generală, se poate constata cu ușurință că aceasta se realizează și în cazul sancționării penale a unei persoane juridice. Astfel, când o sancțiune pecuniară este aplicată unei persoane juridice efectul acesteia asupra altor persoane juridice este similar cu cel pe care amenda aplicată unui infractor-individ îl are asupra altor persoane fizice. Spre exemplu, o amendă cu un quantum ridicat, aplicată pentru o infracțiune economică, va determina și alte persoane juridice să analizeze riscul unei asemenea sancțiuni. Câștigul patrimonial pe care compania se așteaptă să-l obțină prin încălcarea legii va fi comparat cu pierderea financiară suferită în cazul condamnării companiei și astfel, cu cât amenda are un quantum mai ridicat, cu atât ea devine mai descurajantă pentru persoanele juridice tentate să săvârșească infracțiuni [71, p. 49; 108, p. 227]. La fel ca în cazul persoanelor fizice, incriminarea unor infracțiuni în sarcina persoanelor juridice are un efect intimidant pentru conducătorul persoanei juridice sau pentru membrii acesteia.

În doctrină s-a arătat astfel că o întreprindere are o imagine de marcă, o onoare, o politică socială și comercială, acestea fiind distincte de persoanele care ajută la conturarea acestora și care sunt însărcinate să le pună în practică sau să le apere. De aceea efectele unei condamnări penale se produc și dincolo de conștiințele individuale, fapt dovedit de împrejurarea potrivit căreia persoanele fizice care dețin calitatea de organe ale persoanei juridice se tem de condamnările care ar putea fi aplicate persoanei juridice și care ar putea aduce atingere imaginii firmei, prin publicitatea negativă creată [173, p. 65].

Și sancțiunea aplicată unei persoane juridice răspunde și cerinței de prevenție specială, deoarece, chiar mai mult decât o persoană fizică, o persoană juridică deja sancționată din punct de vedere penal va încerca pe viitor să nu mai încalce legea penală. Aplicarea unei pedepse va acționa indirect asupra tuturor membrilor și va determina o nouă orientare în voința persoanei juridice [12, p. 480; 97, p. 367]. Astfel, în primul rând acționarii vor determina persoana juridică să-și organizeze activitatea potrivit reglementărilor legale, pentru ca profitul să nu mai fie

diminuat datorită plății unor amenzi sau datorită afectării imaginii societății prin publicitatea negativă rezultată din hotărârea de condamnare a persoanei juridice.

Nici funcția de reeducare sau, în situații limită, de eliminare a infractorului nu este străină pedepselor aplicate persoanelor juridice, deoarece sancțiunea conduce în final la redresarea persoanei juridice, când aplicarea acesteia determină o reorganizare a persoanei juridice ori a activității sale sau determină eliminarea persoanei juridice în condițiile în care singura sancțiune prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită este dizolvarea [173, p. 65].

O altă obiecție formulată în legătură cu punibilitatea persoanei juridice este cea privind imposibilitatea aplicării pedepselor tradiționale în cazul acestor entități, arătându-se că „ființă fictivă, persoana juridică nu poate comite o infracțiune și nici nu poate cunoaște închisoarea” [77, p. 70; 20, p. 138].

Apreciem că sancțiunile aplicabile persoanelor juridice nu pot coincide în totalitate cu cele aplicabile persoanelor fizice datorită diferențelor fundamentale între cele două categorii de subiecți ai infracțiunii. O persoană juridică nu poate fi „executată” în sensul clasic al termenului și nici nu poate fi privată de libertate prin condamnarea la pedeapsa închisorii. Aceasta nu înseamnă că subiectul de drept penal este indisolubil legat de posibilitatea de a suporta aceste sancțiuni. Pedeapsa privativă de libertate a fost aleasă pentru a fi aplicată persoanelor fizice pentru că în decursul timpului s-a dovedit potrivită naturii persoanelor fizice, ceea ce nu înseamnă că nu poate fi înlocuită cu alte pedepse, chiar în cazul persoanelor fizice și, cu atât mai mult, în cazul persoanelor juridice. Dreptul penal modern cunoaște astăzi numeroase pedepse ce înlocuiesc pedeapsa privativă de libertate în cazul persoanelor fizice (munca de interes general, probațiunea etc.), fiind dificil de identificat impedimente reale față de crearea unor sancțiuni specifice și adecvate persoanelor juridice.

În fapt aceste impedimente nu există, în această materie fiind de conceput un număr mai mare de sancțiuni decât în cazul persoanelor fizice. Pot fi instituite astfel pedepse aplicabile patrimoniului persoanei juridice (amenda, confiscarea), pedepse privind funcționarea persoanei juridice (suspendarea activității sau a unor activități componente, închiderea unor secții), pedepse vizând drepturile companiei (accesele pe piețele de capital, dreptul la publicitate, plasarea sub control judiciar) sau pedepse vizând însăși existența persoanei juridice (dizolvarea) [134, p. 35; 151, p. 273].

Considerăm, alături de doctrina majoritară [108, p. 227], că în cazul persoanei juridice pedeapsa principală trebuie să fie amenda, deoarece aceasta afectează în general scopul principal al companiei, acela de a obține un profit. Desigur, afirmația are în vedere doar persoanele juridice cu scop lucrativ, dar acestea sunt cele de a căror activitate se leagă cel mai

adesea comiterea unor infracțiuni. Pentru a fi însă eficientă amenda trebuie să fie corect individualizată, respectiv să aibă un quantum suficient de ridicat pentru a realiza scopurile de prevenție generală și specială, dar în același timp să nu se transforme *de facto* într-un „instrument al morții” persoanei juridice, cum s-ar întâmpla dacă quantumul amenzii ar depăși evident nivelul resurselor financiare ale companiei [173, p. 66].

O altă obiecție în ceea ce privește punibilitatea entităților colective privește consecințele aparent inechitabile ale aplicării unei pedepse împotriva acestora. Din imposibilitatea aplicării acelorași pedepse persoanelor fizice și persoanelor juridice s-ar naște „inegalități șocante” atunci când pentru aceeași faptă o persoană fizică ar fi condamnată la pedeapsa închisorii iar o persoană juridică ar fi condamnată doar la pedeapsa amenzii [173, p. 66].

Apreciem că, în realitate, suntem în prezența a două categorii de subiecte de drept penal, de natură diferită și fiecare având un regim propriu privind răspunderea penală. În consecință nu se poate pretinde ca sancțiunile aplicate să fie identice [12, p. 481], individualizarea legală fiind făcută separat pentru fiecare categorie de subiecte de drept penal. În plus, nici nu se poate pune problema comparării a două categorii de pedepse, când acestea sunt de natură diferită, fiind greu de precizat dacă pedeapsa capitală aplicată persoanei juridice (dizolvarea), este mai ușoară sau mai grea decât pedeapsa privativă de libertate în cazul persoanei fizice.

Putem concluziona că persoanele juridice nu sunt lipsite de capacitatea de a suporta o pedeapsă și că nici funcțiile sau scopurile pedepsei nu se opun aplicării acesteia împotriva entităților colective.

2.8. Problema cumulului între răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea penală a persoanei fizice

La baza infracțiunii comise de către o persoană juridică stă în mod necesar și obligatoriu o acțiune sau inacțiune ale uneia sau mai multor persoane fizice, identificate sau nu. Dacă respectiva persoană fizică a fost identificată, se pune problema consecințelor pe care această persoană le suportă, alături de răspunderea penală a persoanei juridice.

Unii autori din Republica Moldova [19, p. 191] vorbesc de principiul neexcluderii dintre răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea penală a persoanei fizice.

Alți autori au considerat că nu poate fi vorba de cumulul celor două răspunderi, o astfel de soluție contravenind principiului *non bis in idem* [173, p. 306]. Se arată astfel că aplicarea unei sancțiuni persoanei juridice se răsfrânge asupra patrimoniului său și deci și asupra patrimoniului celui ce a comis actul material. Aplicarea unei noi sancțiuni împotriva persoanei

fizice ar echivala cu o dublă sancționare pentru aceeași faptă, iar persoana fizică și persoana juridică nu ar putea fi considerate coautori la săvârșirea infracțiunii, deoarece coautoratul presupune existența unei pluralități de agenți între care s-a realizat o legătură subiectivă, ceea ce nu e cazul în situația de față, unde, de fapt, există un singur subiect capabil de voință proprie.

Majoritatea doctrinei [185, p. 69, 71; 134, p. 223; 70, p. 64; 71, p. 53-54], la care ne raliem și noi, se pronunță pentru cumulul răspunderii penale a persoanei fizice și a persoanei juridice, considerându-se că prin săvârșirea infracțiunii organul sau reprezentantul persoanei juridice nu și-au anihilat complet personalitatea în cadrul structurii organizatorice a persoanei juridice, aceștia rămânând persoane dotate cu libertatea de voință și acțiune, astfel încât, angajând răspunderea penală a entității colective, își angajează concomitent și propria răspundere penală. În persoana organului sau reprezentantului persoanei juridice sunt întrunite elementul material și elementul subiectiv al infracțiunii și, în consecință, faptul că în spatele său se află o persoană juridică nu-l poate exonera de răspunderea penală, ci, dimpotrivă, îl „încurajează” să comită infracțiunea.

Alți autori consideră că ar trebui făcută o distincție după cum actul material a fost săvârșit de către un organ al persoanei juridice sau de către un simplu prepus sau salariat. Dacă infracțiunea a fost săvârșită de către un simplu salariat, acesta ar trebui să răspundă penal alături de persoana juridică doar dacă ar fi răspuns penal și dacă era salariatul unei persoane fizice [172, p. 307]. Astfel rezultă și din conținutul Recomandării R(88)18 [155] a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei care, deși arată că „răspunderea penală a întreprinderii nu ar trebui să exonereze de răspundere persoanele fizice implicate în infracțiune”, prevede că „în special persoanele ce exercită funcții de conducere ar trebui să răspundă pentru omisiunea îndeplinirii obligațiilor lor, omisiune care a condus la săvârșirea infracțiunii”. Pornind de la acest text, unii autori au apreciat că, deoarece în cazul persoanelor cu funcții de conducere regula este cumulul răspunderii penale, în cazul simplilor angajați ai persoanelor juridice regula este non-cumulul acestei răspunderi [104, p. 559].

Apreciem că regula este cumulul răspunderii penale, oricare ar fi funcția persoanei fizice care este implicată, dar, în cazul simplilor angajați, organele judiciare au o marjă de apreciere mai largă cu privire la oportunitatea urmăririi.

Admiterea cumulului celor două răspunderi a fost consacrată și de către rezoluția Congresului Asociației Internaționale de Drept Penal de la București (1929), unde se arată că „aplicarea unor măsuri de apărare socială față de persoana juridică nu trebuie să excludă posibilitatea unei răspunderi penale individuale pentru aceeași infracțiune”. În același sens, Rezoluția Secțiunii I din cadrul celui de-al XV-lea Congres Internațional de Drept Penal (1994)

precizează că „pronunțarea de sancțiuni penale împotriva persoanelor juridice de drept privat nu trebuie să împiedice urmărirea persoanelor fizice aflate în serviciul acestor persoane juridice” [172, p. 308]. Cumulul răspunderii penale a persoanei juridice cu răspunderea penală a persoanei fizice este consacrat și de dispozițiile art. 18 din Convenția penală privind corupția adoptată la Strasbourg la 27.01.1999 [62], ratificată de România prin Legea nr. 27 din 16.01.2002, care prevede la paragraful nr. 1 că fiecare parte adoptă măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc necesare pentru a se asigura că persoanele juridice pot fi ținute responsabile de infracțiuni de corupție activă, trafic de influență și de spălare a capitalurilor, stabilite în temeiul prezentei convenții, dacă acestea sunt comise în contul lor de către o persoană fizică ce acționează fie individual, fie în calitate de membru al unui organ al persoanei juridice, în cadrul căreia exercită atribuții de conducere referitoare la puterea de reprezentare a persoanei juridice sau autoritatea pentru a lua decizii în numele persoanei juridice sau autoritatea pentru a exercita un control în cadrul persoanei juridice, precum și pentru participarea unei asemenea persoane fizice în calitate de complice sau de instigator la comiterea infracțiunilor sus menționate.

La paragraful nr. 2 se prevede că făcând abstracție de cazurile deja prevăzute la paragraful nr. 1, fiecare parte ia măsurile necesare pentru a se asigura că o persoană juridică poate fi ținută responsabilă dacă lipsa de supraveghere sau de control din partea unei persoane fizice menționate la paragraful nr. 1 a făcut posibilă comiterea infracțiunilor menționate la paragraful nr. 1 în contul respectivei persoane juridice de către o persoană fizică supusă autorității sale.

La paragraful nr. 3 se prevede explicit cumulul răspunderii în sensul că responsabilitatea persoanei juridice în temeiul paragrafelor nr. 1 și nr. 2 nu exclude urmărirea penală împotriva persoanelor fizice autori, instigatori sau complici la infracțiunile menționate la paragraful nr. 1.

Cumulul celor două răspunderi se justifică prin considerente de utilitate și eficiență a represiunii penale, deoarece, dacă s-ar admite exonerarea de răspundere a persoanelor fizice în urma condamnării penale a persoanei juridice, acestea ar fi încurajate să-și creeze persoane juridice ca și paravan pentru activitatea lor infracțională. Dacă s-a dispus condamnarea penală a persoanei juridice în cadrul căreia s-a comis infracțiunea, urmarea ar fi constituirea unei alte societăți și continuarea activității infracționale de către aceleași persoane fizice „sub altă etichetă” [173, p. 308].

În dreptul francez, art. 121-2 alin. 3 C. pen. francez [45] prevede că „răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanelor fizice care sunt autori sau complici la aceleași fapte, sub rezerva dispozițiilor din alin. 4 al art. 121-3 C. pen. francez”.

Cumulul privește orice persoană fizică, autor sau complice, incidența sa nefiind limitată la persoanele care pot angaja penal persoana juridică (organe sau reprezentanți), textul citat permițând angajarea răspunderii penale și în cazul simplilor prepuși care au acționat ca și coautori sau complici ai organului sau reprezentantului persoanei juridice [110, p. 51].

Există și situații când răspunderea penală se va aplica în sarcina persoanei juridice, deși cumulul celor două răspunderi constituie regula. Se întâmplă astfel când, de exemplu, un accident de muncă denotă anumite deficiențe în organizarea întreprinderii sau este consecința unor decizii colective adoptate în cadrul organelor de conducere, dar care nu denotă o culpă a unor persoane fizice privite izolat [172, p. 308]. Se întâmplă similar când decizia a fost adoptată de către organul colegial privat secret și nu se poate stabili modul în care a votat fiecare membru, fiind suficient să se constate că decizia aparține organului persoanei juridice pentru ca aceasta să răspundă penal, neputându-se identifica o persoană fizică în calitate de autor sau complice.

Cea mai importantă limitare a fost introdusă prin Legea nr. 2000-647 din 10.07.2000, care a modificat Codul penal francez [45] și a restrâns implicit cumulul răspunderii în cazul infracțiunilor din culpă, menținând în același timp reglementarea inițială în cazul răspunderii persoanelor juridice. În urma acestei modificări, când se constată că raportul de cauzalitate este indirect persoana juridică răspunde indiferent de forma culpei, în timp ce persoana fizică răspunde doar pentru culpă calificată (art. 121-3 alin. 4 Cod penal francez). Dacă organul sau reprezentantul persoanei juridice a acționat cu o culpă simplă nu se va angaja răspunderea penală personală, însă va putea fi trasă la răspundere penală persoana juridică, deoarece exonerarea de răspundere a persoanei fizice nu se datorează săvârșirii infracțiunii în contul persoanei juridice, ci opțiunii legiuitorului pentru restrângerea incriminării faptelor din culpă în cazul persoanelor fizice, limitarea prevăzută de art. 121-3 alin. 4 Cod penal francez fiind aplicabilă indiferent de împrejurările în care persoana fizică a săvârșit acțiunea care a contribuit indirect la producerea rezultatului [172, p. 309].

Dreptul belgian a promovat o soluție și mai nuanțată cu privire la cumulul celor două răspunderi, prevăzându-se potrivit art. 5 alin. 2 Cod penal belgian [40] că atunci când răspunderea persoanei juridice este angajată exclusiv în considerarea intervenției unei persoane fizice identificate numai persoana care s-a aflat în culpa mai gravă poate fi condamnată, iar dacă persoana fizică identificată a săvârșit infracțiunea cu intenție aceasta poate fi condamnată alături de persoana juridică responsabilă.

Este necesar ca răspunderea penală a persoanei juridice să fie angajată exclusiv prin intervenția unei persoane fizice identificate [172, p. 310], pentru ca judecătorul să rețină răspunderea penală în sarcina persoanei aflate în culpa mai gravă, prin noțiunea de „intervenție”

înțelegându-se îndeplinirea unui act, această condiție operând și când infracțiunea săvârșită este omisivă.

Caracterul exclusiv al intervenției se analizează în raport de ansamblul persoanelor fizice implicate în săvârșirea infracțiunii, fie persoana juridică fiind cea care s-a aflat în culpa cea mai gravă și atunci ea va răspunde penal, fie una dintre persoanele fizice a comis greșeala cea mai gravă și atunci va răspunde penal aceasta, persoana juridică fiind exonerată de răspundere [172, p. 311]. Apreciem însă că acest aspect al analizării caracterului exclusiv al intervenției este incomplet, deoarece se face abstracție de faptul că o persoană fizică a determinat în mod exclusiv angajarea răspunderii penale a persoanei juridice. Considerăm că, deși formularea nu este cea mai fericită, legiuitorul a vizat situația în care persoana fizică este identificată, deoarece în caz contrar problema cumulului răspunderii nu se pune.

În fraza a II-a a art. 5 alin. 2 din Codul penal belgian [40] se prevede că atunci când persoana fizică a săvârșit infracțiunea „cu știință și voință” ea poate fi condamnată alături de persoana juridică, în cazul infracțiunilor intenționate, răspunderea persoanei fizice însoțind-o, de regulă, pe cea a persoanei juridice.

De exemplu, când un muncitor deversează ape reziduale poluante într-un râu, știind că acestea nu au fost tratate, el nu se va putea ascunde în spatele persoanei juridice pentru a fi la adăpost de răspundere penală, chiar dacă întreprinderea nu a luat măsurile necesare pentru a asigura tratarea corespunzătoare a acestor ape reziduale [172, p. 315].

Textul legal nu prevede însă cumulul obligatoriu al celor două răspunderi, instanța având posibilitatea de a hotărî dacă se impune sau nu și condamnarea persoanei fizice [172, p. 316], în funcție de împrejurările concrete ale săvârșirii infracțiunii.

În *dreptul olandez*, potrivit art. 51 alin. 2 Cod penal olandez [49], când o infracțiune a fost săvârșită de către o persoană juridică urmărirea poate fi declanșată împotriva persoanei juridice, împotriva persoanei fizice care a dat ordinul sau a dirijat efectiv comportamentul ilicit sau împotriva ambelor persoane. Prin urmare Ministerul Public are la dispoziție mai multe posibilități, care nu se exclud reciproc, respectiv urmărirea persoanei juridice, urmărirea autorului persoană fizică sau urmărirea unui funcționar din conducere în considerarea calității de autor a persoanei juridice [188, p. 334].

Pentru a se antrena răspunderea penală a persoanelor fizice în considerarea săvârșirii unei infracțiuni de către persoana juridică nu este necesar ca aceasta să fi fost efectiv condamnată, fiind însă necesar să rezulte din dosar posibilitatea condamnării.

Cu privire la cazul condamnării persoanei fizice ce deține o funcție de conducere, în baza calității de autor a persoanei juridice, este necesar ca această persoană să fi avut cunoștință de

alte acțiuni ilegale anterioare, legate de aceste infracțiuni, astfel încât să rezulte că a acceptat eventualitatea ca faptele incriminate să se producă [188, p. 340], nefiind însă necesar ca această persoană să fi avut cunoștință efectiv de infracțiunile pentru care calitatea de autor a fost atribuită persoanei juridice.

Aceste din urmă condiții au fost precizate pentru prima dată de către instanța supremă odată cu condamnarea la finele anilor '70 a băncii Slavenburg specializată în gestionarea, spălarea și transferul banilor murdari.

În *dreptul danez* condamnarea persoanei juridice nu exclude posibilitatea condamnării persoanei fizice responsabile în calitate de complice sau instigator [43], însă organele de urmărire penală aplică principiul oportunității, pentru a nu începe urmărirea penală împotriva angajatului care a executat doar acte lipsite de importanță [172, p. 319]. Potrivit principiului oportunității, în esență, parchetul este liber să decidă dacă trimite în judecată o persoană sau nu atunci când costurile procesului nu ar fi proporționale cu sancțiunea aplicată, durata estimată a procedurii și volumul de muncă pe care îl implică (spre exemplu, în cazul în care se aplică amenda sau în cazul în care persoana a fost deja condamnată la o pedeapsă care ar absorbi altă sancțiune ulterioară).

În *dreptul finlandez* [44] este interzisă recuperarea amenzii plătite de către corporație de la persoana fizică responsabilă, răspunderea penală a corporației neexcluzând-o pe cea a persoanei fizice vinovate.

În sistemul de drept *common law* este consacrată regula cumulului răspunderii penale a persoanei juridice cu cea a persoanei fizice datorită aplicării teoriei identificării sau a teoriei răspunderii pentru fapta altuia, care presupune deopotrivă săvârșirea unei infracțiuni de către o persoană fizică.

Astfel, în *Statele Unite ale Americii* răspunderea penală a persoanei juridice nu este exclusivă sau alternativă, ci se cumulează cu cea a persoanei fizice responsabile. Însă răspunderea persoanei fizice nu condiționează răspunderea corporației, deoarece achitarea persoanei fizice a cărei conduită a fost imputată persoanei juridice nu afectează existența răspunderii persoanei juridice (United States Court of Appeals, 7th Circuit, dec. United States v. General Motors Corporation (1941) [172, p. 321]).

Dacă persoana fizică este condamnată la amendă, aceasta poate fi achitată, în ultimă instanță, de către persoana juridică.

Și în *dreptul canadian* răspunderea persoanei juridice nu înlătură răspunderea persoanei fizice pentru aceeași infracțiune, prima răspunzând, de regulă, în calitate de complice sau instigator [16, p. 4]. Dacă persoana fizică a fost achitată, va fi achitată și persoana juridică,

lipsind temeiul condamnării acesteia, în condițiile lipsei identificării ei cu o persoană vinovată de săvârșirea infracțiunii.

Este admisibilă regula cumulului și în cazul societăților unipersonale, deoarece acestea au o identitate economică proprie, nefiind încălcat principiul *non bis in idem* (Supreme Court, dec. R. v. Canadian Dredge and Dock (1985) [16, p. 4]).

În *Marea Britanie*, când o infracțiune a fost comisă de către o persoană juridică, dacă se dovedește că un director, manager, administrator sau alți asemenea funcționari au participat prin consimțământ sau neglijență la săvârșirea infracțiunii, vor răspunde și aceștia pentru acea infracțiune. Astfel acordul funcționarului nu trebuie neapărat să fie expres, acesta putând să constea și într-o „orbire premeditată” sau în faptul că acesta „s-a prefăcut că nu știe nimic” (High Court, dec. Somerset v. Hart (1884) [5, p. 195]).

Cu privire la noțiunea de neglijență precizată anterior s-a decis că directorul va răspunde doar dacă are ca sarcină specială de serviciu supervizarea unei anumite activități, considerându-se că este normal ca acesta să cedeze anumite sarcini altui funcționar al companiei, neputând fi obligat să verifice toate faptele care îi sunt aduse la cunoștință (Lord Parker în cazul Huckerby v. Elliott (1970) [5, p. 195]).

2.9. Cauzele exoneratoare de răspundere aplicabile în cazul persoanelor juridice

În sistemele de drept care consacră răspunderea penală a persoanei juridice, în privința cauzelor exoneratoare de răspundere pentru persoanele juridice, se admite că sunt aplicabile cauzele exoneratoare de răspundere pentru persoanele fizice, cu anumite particularități însă.

Astfel în *dreptul francez* persoana juridică poate invoca legitima apărare, starea de necesitate, ordinul imperativ al legii, constrângerea sau eroarea de drept. Spre exemplu, când o firmă de construcții demolează un imobil la ordinul autorității administrative ea nu săvârșește infracțiunea de distrugere.

S-a propus o distincție între efectele cauzelor justificative și cele ale cauzelor de neimputabilitate asupra răspunderii penale a persoanelor juridice. Dacă organul sau reprezentantul persoanei juridice invocă existența unui fapt justificativ (legitimă apărare, stare de necesitate sau ordinul autorității), acesta trebuie să profite și persoanei juridice.

S-ar putea reține starea de necesitate, spre exemplu, când organul sau reprezentantul unei persoane juridice, urmărită pentru infracțiunea de fals, a procurat unor persoane acte false pentru a le ajuta să părăsească teritoriul unui stat unde viața le era pusă în pericol iminent. Nu se va putea reține însă starea de necesitate dacă o persoană juridică săvârșește o infracțiune pentru a se

salva de la faliment, chiar dacă pe această cale s-ar încerca salvarea locurilor de muncă ale persoanelor salariate.

Se consideră într-o opinie că exonerarea de răspundere a organului sau reprezentantului persoanei juridice nu ar trebui să atragă în mod automat exonerarea de răspundere a persoanei juridice, existând situații când chiar structura persoanei juridice a împiedicat persoana fizică să acționeze legal. Spre exemplu, în cazul unei infracțiuni de poluare produsă de către stația de epurare a apei într-o localitate primarul acesteia trimis în judecată, alături de unitatea administrativ-teritorială, ar putea invoca o constrângere irezistibilă determinată de lipsa fondurilor pentru achiziționarea de echipamente noi necesare stației de epurare, dar unitatea administrativ-teritorială ar trebui condamnată.

Și eroarea de drept poate fi invocată de către persoana juridică, spre exemplu când conducătorul unei persoane juridice a fost indus în eroare de indicațiile date de către organul colegial al persoanei juridice anterior săvârșirii infracțiunii, acesta, cât și persoana juridică putând invoca prevederile art. 122-3 Cod penal francez cu privire la eroarea de drept. Astfel, în cazul unei infracțiuni de vătămare corporală din culpă, săvârșită datorită nerespectării unei reguli de securitate despre care administrația societății, la solicitarea conducătorului acesteia, a declarat explicit că nu este cerută de regulamentele proprii [172, p. 327]. Exonerarea de răspundere nu se va aplica când rezultatul produs nu se datorează necunoașterii normei legale, ci culpei autorului în executarea elementului material al infracțiunii.

Cu privire la imposibilitatea datorată alienației mintale apreciem că, atunci când organul care exprimă voința persoanei juridice se află în imposibilitatea exprimării unei voințe valabile, este evidentă lipsa elementului subiectiv necesar antrenării răspunderii penale a persoanei juridice. Nu ne aflăm în situația persoanei care îl ajută pe un iresponsabil în săvârșirea infracțiunii, care răspunde penal, bineînțeles, această răspundere existând în considerarea intenției cu care această persoană (complice) a acționat.

În *Belgia*, legea din 4 mai 1999, care a consacrat răspunderea penală a persoanei juridice, nu prevede nicio cauză exoneratoare de răspundere și nici doctrina ulterioară nu s-a preocupat în mod special de acest aspect, unii autori menționând prin analogie cu legislațiile penale ale altor state ca posibile cauze de exonerare, denunțarea, subordonarea ierarhică, respectiv eroarea [172, p. 328-329].

În sistemele de drept aparținând *common law*, care condiționează răspunderea penală a persoanelor juridice de săvârșirea unei infracțiuni de către persoana fizică, cauzele clasice de înlăturare a caracterului penal al faptei ca eroarea, legitima apărare, starea de necesitate sau

iresponsabilitatea se aplică și entităților colective întocmai ca și persoanelor fizice, autoare directe ale infracțiunilor [30, p. 6].

Există însă o cauză specială de exonerare a răspunderii penale în cazul persoanelor juridice și anume diligența rezonabilă manifestată de către acestea pentru prevenirea infracțiunii, prin adoptarea tuturor măsurilor posibile pentru a evita săvârșirea de fapte ilicite în cadrul activității lor. Spre exemplu, în *Statele Unite ale Americii*, Codul Penal Model exonerează compania dacă un manager cu atribuții de supervizare a utilizat diligența rezonabilă (*due diligence*) pentru a încerca să prevină săvârșirea infracțiunii. Se consideră de fapt că atunci când persoana juridică este responsabilă într-o asemenea situație ea va fi sancționată pentru neglijența conducătorilor de a nu folosi diligența rezonabilă [109, p. 290].

În *Marea Britanie* însă, diligența rezonabilă constituie o cauză de înlăturare răspunderii penale în cazul persoanelor juridice când legea sau cutuma judiciară o prevede expres și doar în cazul infracțiunilor de răspundere obiectivă, deoarece la infracțiunile de răspundere bazată pe culpă nu își găsește rațiunea, pentru că depunerea unor eforturi pentru a preveni criminalitatea exclude neglijența sau intenția. Pentru a verifica existența diligenței rezonabile se utilizează teoria identificării, stabilindu-se dacă un funcționar, care este considerat centrul nervos al companiei, a exercitat diligența rezonabilă sau nu, tot teoria identificării utilizându-se pentru a stabili răspunderea, cât și pentru a o evita. De altfel, decizia prin care s-a introdus teoria identificării în dreptul englez - *Tesco Supermarkets v. Nattrass* - a avut la bază tocmai o astfel de situație, în care instanța a fost chemată să înlăture răspunderea corporației [172, p. 330-331].

2.10. Sancțiunile aplicabile persoanelor juridice

Identificarea unor sancțiuni specifice esenței persoanei juridice a constituit o preocupare determinantă a doctrinei, fiind invocată nu de puține ori ca argument pentru respingerea principiului răspunderii penale a persoanelor juridice.

În propunerile doctrinare, la care ne alăturăm și noi, dintre sancțiunile aplicabile persoanei juridice, amenda ocupă un loc precumpănitor [91, p. 45-49].

Se consideră astfel că sancțiunea pecuniară prezintă, în primul rând, avantajul de a afecta direct persoana juridică, deoarece aceasta are propriul său patrimoniu. Amenda presupune costuri minime pentru executare și are un efect intimidant suficient de mare pentru a se realiza scopul pedepsei [108, p. 231], aducându-se atingere profitului persoanei juridice, aceasta punând în balanță câștigul pe care se așteaptă să-l obțină din săvârșirea infracțiunii cu pierderea suferită în cazul condamnării.

Pentru a fi eficientă amenda trebuie să fie suficient de oneroasă pentru a produce un impact asupra societății. Spre exemplu, dacă amenda aplicabilă este de două ori mai mare decât profitul generat de săvârșirea infracțiunii, atunci societatea va fi tentată să continue săvârșirea infracțiunii dacă, potrivit estimărilor sale, șansele de a fi descoperită sunt sub 50% [110, p. 63].

Din sistemul de drept din România amintim o serie de hotărâri penale definitive prin care persoane juridice au fost condamnate la pedeapsa amenzii, respectiv sentința penală definitivă nr. 1772 din 9 noiembrie 2011 pronunțată de Judecătoria Bacău, Secția penală, prin care o societate agricolă a fost condamnată pentru infracțiunea de evaziune fiscală la pedeapsa de 4.500 lei amendă; sentința penală definitivă nr. 3249 din 27 decembrie 2011 pronunțată de către Judecătoria Sectorului 4 București, Secția penală, prin care un spital public a fost condamnat la pedeapsa de 300.000 lei amendă penală pentru săvârșirea infracțiunii de vătămare corporală gravă din culpă; sentința penală definitivă nr. 1004 din 31 martie 2010 pronunțată de Judecătoria Iași, Secția penală, prin care o societate cu răspundere limitată a fost condamnată la pedeapsa de 12.000 lei amendă penală pentru săvârșirea unor infracțiuni concurente prevăzute de Legea nr. 319/2006 a securității și sănătății în muncă; decizia penală din 28 martie 2013 pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția penală, în dosarul nr. 421/36/2011, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru săvârșirea infracțiunii de dare de mită la pedeapsa amenzii în cuantum de 150.000 lei; sentința penală definitivă nr. 126 din 1 iulie 2009 pronunțată de Tribunalul Sibiu, Secția penală, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru infracțiuni prevăzute de Legea nr. 8/1996 privind drepturi de autor și drepturile conexe, la 20.000 lei amendă penală; decizia nr. 97/R din 9 februarie 2012 pronunțată de Curtea de Apel Brașov, Secția penală, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru săvârșirea infracțiunii de delapidare la pedeapsa amenzii de 7.500 lei; decizia din 8 octombrie 2012 pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția penală, în dosarul nr. 3996/110/2011 prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru infracțiunile de desfășurare fără licență sau autorizație a oricăreia dintre activitățile din domeniul jocurilor de noroc, respectiv evaziune fiscală, la pedeapsa concurentă de 20.000 lei amendă penală; decizia nr. 79/A din 26 octombrie 2012 pronunțată de Curtea de Apel Târgu Mureș, Secția penală, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru săvârșirea infracțiunii de folosire sau prezentare de documente sau declarații false, inexacte sau incomplete, care au ca rezultat obținerea pe nedrept de fonduri din bugetul general consolidat al comunității europene sau din bugetele administrate de acestea ori în numele lor, la pedeapsa amenzii de 20.000 lei; sentința penală definitivă nr. 136 din 13 martie 2012 pronunțată de către Judecătoria Moinești, Secția penală,

prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru infracțiuni prevăzute de legea cecului (art. 84 alin. 1 pct. 2 și 3 din Legea nr. 59/1934), la pedeapsa amenzii în cuantum de 3.000 lei; decizia nr. 9 din 29 ianuarie 2013 pronunțată de Tribunalul Ialomița, Secția penală, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru infracțiunile prevăzute de art. 261 și 262 din Legea nr. 53/2003 (Codul muncii), la pedeapsa amenzii în cuantum de 9.000 lei; sentința penală definitivă nr. 310 din 21 februarie 2012 pronunțată de Judecătoria Brașov, Secția penală, în care o societate comercială pe acțiuni a fost condamnată la o pedeapsă rezultantă pentru infracțiunile concurente de ucidere din culpă și neluarea măsurilor legale de securitate și sănătate în muncă, în cuantum de 70.000 lei amendă penală; sentința penală definitivă nr. 872 din 23 mai 2011 pronunțată de Judecătoria Bacău, Secția penală, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată la o pedeapsă rezultantă pentru două infracțiuni concurente de evaziune fiscală respectiv deturnare de fonduri, în cuantum de 2.500 lei amendă penală; sentința penală definitivă nr. 41 din 10 martie 2011 pronunțată de Tribunalul Buzău, Secția penală, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru infracțiunile de contrafacere de marcă și concurență neloială la pedeapsa rezultantă de 5.000 lei amendă penală; sentința penală definitivă nr. 445 din 6 mai 2011 pronunțată de Tribunalul București, Secția I penală, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru săvârșirea infracțiunilor de sprijinire a unui grup infracțional organizat, trafic ilicit de droguri și trafic ilicit internațional de droguri de mare risc, aflate în concurs, la pedeapsa rezultantă de 1.000.000 lei amendă penală [191]. Cu excepția ultimei sentințe penale, constatăm, din păcate, că instanțele judecătorești din România au aplicat pedepse blânde, raportat la gradul concret de pericol social al infracțiunilor săvârșite de persoanele juridice.

Cu toate că se poate afirma că amenda este sancțiunea de drept comun pentru persoanele juridice, ea nu este sancțiunea ideală, aplicarea acesteia ridicând unele probleme, deoarece forța economică a societăților fiind diferită, individualizarea amenzii ar trebui făcută și în raport de acest criteriu, neputându-se aplica, de exemplu, aceeași amendă unei asociații familiale și unei societăți multinaționale. Un mod de individualizare mai eficient ar fi determinarea cuantumului amenzii prin raportare la activul patrimonial sau cifra de afaceri [172, p. 332].

Un cuantum foarte mare al amenzii aplicate poate avea și un pronunțat efect de ricoșeu asupra unor terți nevinovați, rezultatul fiind chiar compromiterea activității persoanei juridice, aducându-se atingere intereselor legitime ale acționarilor, salariaților, creditorilor sau altor persoane ale căror interese sunt legate de activitatea societății [70, p. 749]. S-a arătat în acest

sens că, deși infracțiunea a fost săvârșită de un organ al persoanei juridice, acesta va fi ultimul afectat de amenda aplicată societății [172, p. 332].

Dacă corporația își va reduce cheltuielile în urma aplicării unei amenzi oneroase, aceasta poate proceda la concedieri sau la creșterea prețurilor, mai ales când are o poziție de monopol într-un anumit domeniu, astfel încât cei ce vor suporta în realitate efectele amenzii vor fi beneficiarii produselor și serviciilor oferite de către persoana juridică.

Aplicarea amenzii într-un quantum foarte ridicat poate să ducă la dizolvarea societății, spre exemplu când capitalul social ar scădea sub limita impusă de lege, nerealizându-se majorarea acestuia [110, p. 63].

O soluție preconizată pentru înlăturarea efectului de ricoșeu al amenzii constă în obligarea societății să emită acțiuni până la valoarea amenzii la care a fost condamnată, această soluție fiind necesar să fie prevăzută de lege [172, p. 333]. Singurii dezavantajați prin adoptarea acestei soluții sunt acționarii existenți la data aplicării sancțiunii, valoarea de piață a acțiunilor diminuându-se, suportarea efectului de ricoșeu fiind justificată și acceptabilă, deoarece acționarii sunt beneficiarii activității ilicite a companiei, aceștia având și posibilitatea exercitării unui control asupra activității organelor și reprezentanților. Această modalitate de sancționare oferă posibilitatea companiei de a aprecia *a priori* rentabilitatea activității ilicite, acest neajuns existând și în cazul aplicării sancțiunii amenzii.

O altă sancțiune aplicabilă persoanelor juridice este *confiscarea specială* [108, p. 231; 70, p. 748, 752], care poate constitui o pedeapsă sau măsură de siguranță, iar în ipoteza în care aceasta constituie pedeapsă, nu poate fi decât complementară, neputând să realizeze numai ea scopul și funcțiile pedepsei. Spre exemplu, confiscarea profitului rezultat din infracțiune nu va descuraja persoana juridică de la săvârșirea de infracțiuni, decât dacă rata de descoperire și sancționare a infracțiunilor ar fi de 100%.

Pentru exemplificare, amintim sentința penală definitivă nr. 41 din 10 martie 2011, pronunțată de către Tribunalul Buzău, Secția penală, prin care a fost condamnată inculpata S.C. E P S.R.L. la pedeapsa principală rezultantă de 5.000 lei amendă penală, instanța aplicând acesteia și măsura de siguranță a confiscării speciale a mai multor cutii de ambalaj pentru electrozi sau a unor cutii de electrozi.

Suspendarea activității persoanei juridice pe o anumită perioadă de timp este și ea o sancțiune aplicabilă [135, p. 717; 12, p. 481], un neajuns al acesteia fiind că, dacă suspendarea are o durată prea mare, poate conduce la ruina persoanelor juridice și, în plus, nu este susceptibilă de suspendarea condiționată a executării [70, p. 752-753].

Aplicarea acestei sancțiuni se impune însă, având în vedere împrejurările concrete ale săvârșirii infracțiunii, dat fiind faptul că dacă persoana juridică a fost condamnată pentru o infracțiune la normele privind protecția muncii sau protecția mediului se impune suspendarea activității pe o anumită perioadă, cel puțin până la înlăturarea cauzelor care au determinat săvârșirea infracțiunii [135, p. 717]. Pentru reducerea efectului de ricoșeu, se propune ca pe durata suspendării muncitorii să continue să-și primească salariile.

Din practica judiciară din România, amintim, în acest sens, sentința penală definitivă nr. 724 din 3 iunie 2011 pronunțată de Judecătoria Cluj Napoca, Secția penală, prin care a fost condamnată inculpata persoană juridică S.C. M T S.R.L. la 20.000 lei amendă penală, pentru săvârșirea infracțiunii de livrare de produse de protecție a plantelor neautorizate, totodată instanța interzicând inculpatei persoană juridică S.C. M T S.R.L. activitatea de vânzare pe o perioadă de trei luni [191].

Dizolvarea persoanei juridice reprezintă „pedeapsa capitală” aplicabilă persoanelor juridice. Datorită consecințelor acestei pedepse, ea se va aplica în cazul săvârșirii unor infracțiuni grave sau când persoana juridică a fost creată pentru săvârșirea de infracțiuni sau când scopul constituirii acesteia a fost deturnat în vederea săvârșirii de infracțiuni [70, p. 754], precum și în cazul nerespectării de către persoana juridică a unei hotărâri de suspendare a activității.

Pentru exemplificare, amintim sentința penală definitivă nr. 123 din 14 iulie 2009, pronunțată în dosarul nr. 335/114/2009, de către Tribunalul Buzău, Secția penală, prin care o societate comercială cu răspundere limitată a fost condamnată pentru săvârșirea infracțiunilor de evaziune fiscală și înșelăciune cu consecințe deosebit de grave la o pedeapsă rezultantă de 15.000 lei amendă penală și la pedeapsa complementară a dizolvării societății respective, această ultimă pedeapsă având ca efect deschiderea procedurii de lichidare potrivit legii, iar o copie de pe dispozitivul hotărârii de condamnare rămasă definitivă va fi comunicată de îndată instanței civile care procedează la desemnarea lichidatorului.

Unii autori [12, p. 481; 168, p. 189] au propus consacrarea *publicării hotărârii de condamnare* aplicabilă persoanelor juridice, care are un efect puternic disuasiv, mai ales în cazul persoanelor juridice cu activitate în domeniul economic.

În acest sens, pentru exemplificare, din practica judiciară a instanțelor din România, amintim: sentința penală definitivă nr. 28 din 9 februarie 2015 pronunțată de Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 8070/95/2013, prin care S.C. C C S.R.L. din Târgu Jiu a fost condamnată la 20.000 lei amendă penală pentru săvârșirea infracțiunii de evaziune fiscală și la pedeapsa complementară constând în afișarea hotărârii de condamnare pe o perioadă de două luni; sentința penală definitivă nr. 163 din 9 noiembrie 2016 pronunțată de Tribunalul Gorj,

Secția penală, în dosarul nr. 2538/95/2016, prin care S.C. P C S.R.L. a fost condamnată la 40.000 lei amendă penală pentru săvârșirea infracțiunii de evaziune fiscală și pedeapsa complementară a obligării de a difuza hotărârea de condamnare de 5 ori în extras pe cheltuiala inculpatei persoană juridică într-un cotidian local; sentința penală definitivă nr. 72 din 22 aprilie 2016 pronunțată de Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 2593/95/2015, prin care S.C. T C S.R.L. Motru reprezentată de administratorul judiciar I.I.I. Târgu Jiu, a fost condamnată pentru săvârșirea infracțiunii de evaziune fiscală la 20.000 lei amendă penală aplicându-i-se inculpatei persoană juridică pedeapsa complementară a obligării de a difuza hotărârea de condamnare de 5 ori în extras pe cheltuială proprie într-un cotidian local [191].

Același efect îl au și *ordinele de publicitate negativă*, constând în obligarea persoanei juridice vinovate să publice pe cheltuiala sa un mesaj publicitar informând despre infracțiunea săvârșită și sancțiunea aplicată.

Este citată în doctrină [172, p. 336] „reclama” publicată în *Los Angeles Times* de către o societate comercială, datorită unui ordin judecătoresc „Atenție! Depozitarea ilegală a deșeurilor toxice duce la închisoare. Am fost prinși. ... Acum plătim prețul. Astăzi, în timp ce dumneavoastră citiți acest mesaj, președintele și vicepreședintele nostru își petrec timpul în închisoare, iar noi am fost obligați să publicăm această reclamă”. Mergând pe firul istoriei, similar se întâmpla și la data de 4 decembrie 1561, când Universitatea din Sorbona a fost condamnată la o *amendă onorabilă* (pedeapsă infamantă ce consta în recunoașterea publică a săvârșirii unei infracțiuni) pentru faptul de a fi permis susținerea unei teze de doctorat în care doctorandul afirma că Papa are dreptul de a-l priva pe Rege de coroană, pedeapsa fiind executată de către un ușier, care, purtând o mantie roșie, își cere scuze public în numele Sorbonei în prezența conducerii și a principalilor profesori ai facultății [105, p. 49; 141, p. 162].

Indiferent dacă se aplică în forma publicării hotărârii de condamnare sau în cea a ordinului de publicitate negativă această sancțiune, prin natura ei, nu poate avea decât conținutul unei pedepse complementare, însoțind o sancțiune principală aplicabilă persoanei juridice.

O altă sancțiune aplicabilă persoanelor juridice este *plasarea sub control judiciar a persoanei condamnate* [135, p. 717], aceasta constând în desemnarea unui administrator judiciar care să preia atribuțiile organelor de conducere sau în desemnarea unor persoane care să supravezeze activitatea acestor organe.

Persoanelor juridice, mai ales celor cu scop lucrativ, li se aplică și pedepsele privative de drepturi, cum sunt interzicerea dreptului de a beneficia de subvenții, retragerea temporară a licenței pentru anumite activități, interzicerea accesului pe anumite piețe, interzicerea anumitor forme de publicitate, decăderea din dreptul de a beneficia de anumite facilități fiscale,

imaginându-se sancțiuni similare și în cazul entităților non-profit, cum ar fi în cazul sindicatelor sancțiunea excluderii de la negocierea contractelor colective de muncă sau interzicerea participării la anumite competiții la nivel regional sau național sau interzicerea de a beneficia de ajutoare financiare din partea autorităților publice în cazul asociațiilor sportive [135, p. 716-718].

Autorul R. Screvens apreciază că în anumite cazuri ar putea fi aplicată și sancțiunea pierderii personalității juridice a persoanei juridice, în mod temporar, lipsa personalității neputând fi opusă terților când s-ar opera în dauna acestora [168, p. 188]. Apreciem că această sancțiune are numeroase inconveniente și niciun avantaj substanțial. Dintre acestea amintim: în cadrul unui sistem care condiționează răspunderea penală de existența personalității juridice sancțiunea ar conferi entității colective un brevet de impunitate pentru perioada respectivă; în ipoteza în care, potrivit legii, anumite activități nu pot fi desfășurate decât de anumite persoane juridice, pierderea personalității duce la suspendarea activității; pierderea personalității juridice, deși temporară, poate conduce la dizolvarea persoanei juridice.

Dreptul francez prevede în prezent cea mai largă gamă de sancțiuni aplicabile persoanelor juridice. Prin dispozițiile art. 131-39 și următoarele din Codul penal francez [45] se prevede că *amenda* este sancțiunea de drept comun, aplicându-se în cazul oricărei infracțiuni, indiferent dacă este vorba de crime, delict sau contravenții.

Cuantumul amenzii se determină prin raportare la limitele amenzii aplicabile persoanei fizice, maximul amenzii prevăzute pentru persoana juridică fiind de cinci ori maximul amenzii prevăzute pentru persoana fizică de textul legii care incriminează fapta comisă (art. 131-38 Cod penal francez [45]), indiferent de natura acesteia (crimă, delict sau contravenție). Spre exemplu, amenda se ridică la 100.000 Euro în caz de ucidere din culpă (față de 20.000 Euro în cazul persoanelor fizice) dar poate ajunge până la 37.500.000 Euro în caz de trafic de stupefiante (față de 7.500.000 Euro în cazul persoanelor fizice).

Prin modificarea Codului penal francez [45], răspunderea penală a persoanelor juridice a fost extinsă și la unele infracțiuni intenționate pentru care legea nu prevede o amendă aplicabilă persoanelor fizice (infracțiuni intenționate contra vieții, tortură și acte de barbarie etc.). Pentru aceste fapte persoanelor juridice nu le poate fi aplicată amenda, situație care este criticată de doctrină, care consideră necesară o intervenție legislativă pentru acoperirea acestei lacune [172, p. 339].

Persoana juridică nu are posibilitatea unei acțiuni în regres împotriva persoanei fizice ce are calitatea de organ sau reprezentant pentru recuperarea amenzii plătite, deoarece recunoașterea unei asemenea posibilități ar intra în contradicție cu principiul caracterului personal al răspunderii penale [172, p. 339-340]. Soluția se justifică deoarece, dacă răspunderea

persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice, o acțiune în regres echivalează cu o dublă sancționarea a acesteia din urmă.

Codul penal francez [45] prevede, pe lângă amendă, un evantai de sancțiuni aplicabile persoanelor juridice, care sunt diferite în materie criminală, corecțională sau contravențională. Astfel, în cazul unei crime sau a unui delict sancțiunile ce pot însoți pedeapsa amenzii sunt: 1. dizolvarea, atunci când persoana juridică a fost creată în scopul comiterii infracțiunii sau în caz de crimă sau delict pedepsite cu închisoarea mai mare de 3 ani, sau a fost deturnată de la obiectul său de activitate, în scopul săvârșirii infracțiunii; 2. interdicția cu titlu definitiv sau pe o perioadă de cel mult 5 ani a exercitării în mod direct sau indirect a uneia sau mai multor activități profesionale sau sociale; 3. plasarea sub supraveghere judiciară pe o perioadă de cel mult 5 ani; 4. închiderea definitivă sau pe o perioadă de cel mult 5 ani a localurilor care au servit la săvârșirea infracțiunii; 5. decăderea din dreptul de a contracta cu statul sau cu autoritățile publice, definitiv sau pe o perioadă de cel mult 5 ani; 6. interdicția, cu titlu definitiv sau pe o perioadă de cel mult 5 ani, de a plasa titluri (acțiuni sau obligațiuni) prin ofertă publică; 7. interdicția pe o perioadă de cel mult 5 ani de a emite cecuri, altele decât cele ce permit retragerea fondurilor de către trăgător de la tras sau care sunt certificate, sau de a utiliza carduri de plată; 8. confiscarea bunului care a servit sau a fost destinat să servească la săvârșirea infracțiunii ori a bunurilor care reprezintă produsul infracțiunii; 9. afișarea deciziei de condamnare pronunțate sau difuzarea acesteia, fie prin presa scrisă, fie prin orice mijloc de comunicare audio-vizuală.

Spre deosebire de amendă, care este aplicabilă pentru orice crimă sau delict, aceste sancțiuni pot fi dispuse doar în cazurile prevăzute de lege. Astfel, uneori legea prevede aplicarea tuturor acestor pedepse în cazul crimelor contra umanității (art. 213-3 Cod penal francez [45]) sau în cazul infracțiunilor de terorism [172, p. 341], iar în alte situații se prevede aplicarea doar a unora dintre acestea, cum este prevăzut la infracțiunea de furt (art. 311-16 Cod penal francez [45]).

În ceea ce privește individualizarea pedepselor, potrivit art. 132-24 Cod penal francez [45] instanța procedează la individualizarea pedepsei având în vedere circumstanțele săvârșirii și persoana infractorului, individualizarea aplicându-se și pentru pedepsele aplicabile persoanelor juridice.

Cu privire la amendă, Codul penal francez [45] nu a prevăzut calcularea acesteia ca procent din cifra de afaceri, așa cum se aplică în dreptul concurenței, dar în doctrină [172, p. 353] se apreciază că această posibilitate poate fi luată în calcul, având în vedere independența judecătorului în ceea ce privește operațiunea de individualizare, mecanismul calculării amenzii prin raportare la cifra de afaceri neaplicându-se însă entităților fără scop lucrativ.

În ceea ce privește individualizarea executării pedepsei, persoana juridică poate beneficia de suspendarea condiționată a executării pedepsei, atât cu privire la amenda aplicată, cât și cu privire la interzicerea exercitării anumitor activități, la excluderea de la beneficiul contractelor de stat, interzicerea emiterii de titluri prin ofertă publică și interzicerea de a emite cecuri sau de a utiliza carduri de plată. Suspendarea condiționată a executării pedepsei nu poate fi deci aplicată în caz de dizolvare, plasare sub supraveghere, închiderea localului, afișare sau difuzare a hotărârii de condamnare [172, p. 339, p. 353-354].

Suspendarea condiționată a executării pedepsei se poate dispune dacă persoana juridică nu a fost condamnată pentru o crimă sau un delict în ultimii 5 ani la o pedeapsă mai mare de 60.000 Euro și se poate revoca dacă persoana juridică comite o nouă infracțiune în timp de 5 ani de la data aplicării suspendării condiționate. Instanța poate decide însă menținerea totală sau parțială a suspendării condiționate dispuse anterior în caz de menținere parțială determinând și fracțiunea din pedeapsa anterioară pentru care se revocă suspendarea condiționată (art. 132-38 Cod penal francez [45]).

Și instituția recidivei în cazul persoanelor juridice a fost reglementată de către Codul penal francez [45], persoana juridică aflându-se în stare de recidivă în trei cazuri distincte [172, p. 354-355]:

a) *recidivă generală și perpetuă*, când după condamnarea pentru o crimă sau pentru un delict sancționat cu 100.000 Euro amendă, persoana juridică săvârșește din nou o crimă;

b) *recidivă generală și temporară*, când după condamnarea pentru o crimă sau un delict sancționat cu 100.000 Euro amendă, persoana juridică săvârșește în termen de 10 ani de la executarea sau prescripția executării pedepsei un delict sancționat cu amendă în cuantum de 100.000 Euro sau săvârșește în termen de 5 ani de la executare sau prescripția executării pedepsei un delict sancționat cu o amendă mai mare de 15.000 Euro și mai mică de 100.000 Euro;

c) *recidivă specială și temporară*, când după condamnarea pentru un delict sancționat cu o amendă mai mică de 100.000 Euro, persoana juridică săvârșește în termen de 5 ani de la executarea sau prescripția executării pedepsei același delict sau un delict asimilat acestuia.

Pentru aplicarea regulilor referitoare la recidivă sunt asimilate între ele infracțiunile de furt, șantaj, înșelăciune și abuz de încredere.

Săvârșirea unei infracțiuni în stare de recidivă atrage dublarea limitei de pedeapsă în raport cu cea aplicabilă infractorului primar. Amenda aplicabilă persoanei juridice recidiviste va fi de zece ori amenda prevăzută pentru persoana fizică de către textul incriminator (art. 132-12, 132-15 Cod penal francez [45]).

Reabilitarea de drept, cât și cea judecătorească se aplică în cazul persoanelor juridice, reabilitarea de drept presupunând trecerea a cinci ani de la executarea pedepsei fără ca persoana juridică să comită o nouă infracțiune, reabilitarea judecătorească presupunând un termen de doi ani și îndeplinirea unor condiții prevăzute de art. 798-1 C. pr. pen. francez [45]. În cazul respingerii cererii de reabilitare judecătorească o nouă cerere poate fi introdusă după trecerea unui termen de un an [110, p. 87-88].

În *dreptul belgian* s-au menținut și în privința sancțiunilor aplicabile persoanelor juridice asemănările cu sancțiunile aplicabile persoanelor fizice. Este evident că amenda este pedeapsa principală comună atât persoanelor fizice, cât și persoanelor juridice.

Pentru a păstra asemănarea echitabilă cu regimul aplicabil persoanelor fizice s-a stabilit un mecanism de conversie a pedepsei cu închisoarea în amendă astfel încât sancțiunea aplicabilă persoanei juridice să fie determinată exclusiv pornind de la pedeapsa prevăzută de lege pentru persoanele fizice, evitându-se totodată pedepsirea mai ușoară a persoanei juridice față de o persoană fizică care a săvârșit aceeași infracțiune.

Modul de determinare a cuantumului amenzii aplicabile persoanelor juridice are în vedere natura infracțiunii (crimă, delict sau contravenție), precum și sancțiunea legală aplicabilă persoanelor fizice pentru fapta respectivă.

În materie criminală și corecțională, potrivit art. 41 bis alin. 1 Cod penal belgian [40], dacă pentru infracțiunea săvârșită legea prevede pedeapsa închisorii, unică sau alternativă cu amenda, limitele amenzii aplicabile persoanei juridice se determină astfel: minimul se calculează înmulțind suma de referință de 500 franci belgieni cu numărul de luni de închisoare al minimului special al pedepsei închisorii, fără a putea fi inferior minimului special al amenzii prevăzute de textul de incriminare alternativ cu închisoarea; maximul se obține prin înmulțirea sumei de 2.000 franci belgieni cu numărul de luni de închisoare corespunzător maximului special al pedepsei închisorii, fără a putea fi inferior dublului maximului amenzii prevăzute de norma de incriminare alternativ cu închisoarea.

Dacă pentru fapta săvârșită legea prevede o pedeapsă privativă de libertate pe viață, amenda aplicabilă persoanelor juridice va fi cuprinsă între 240.000 și 720.000 franci belgieni, conversia fiind făcută în acest caz direct de către legiuitor, luându-se ca referință o durată efectivă a privării de libertate cuprinsă între 20 și 60 de ani, avându-se în vedere și posibilitatea unei eventuale liberări condiționate. Trebuie luată în calcul și această posibilitate deoarece sancțiunea amenzii este definitiv și integral executată în momentul plății, iar pedeapsa privativă de libertate pe viață poate fi redusă ca efect al liberării condiționate.

Dacă legea prevede pentru fapta comisă doar pedeapsa amenzii limitele vor fi aceleași ca și în cazul persoanelor fizice.

Sistemul de conversie a lunilor de închisoare în amendă a fost criticat de către unii autori [172, p. 358], arătându-se că în legislația specială există sancțiuni care nu sunt exprimate în luni sau ani, ci în zile. Spre exemplu există infracțiuni pentru care legea prevede un minim de 8 zile închisoare, deoarece nu există un mecanism de conversie în amendă. Se poate aplica minimul pedepsei amenzii prevăzut pentru delict, soluția fiind discutabilă în absența unei reglementări exprese.

Persoanelor juridice li se aplică ca și pedeapsă complementară confiscarea specială, în cazul persoanelor juridice de drept public aceasta neputându-se aplica decât bunurilor sesizabile potrivit legii civile [172, p. 359].

În materie criminală și corecțională legea a prevăzut și alte sancțiuni aplicabile persoanelor juridice, respectiv dizolvarea, interzicerea de a desfășura o activitate inclusă în obiectul social al persoanei juridice, închiderea unuia sau mai multor localuri ale persoanei juridice și publicarea sau difuzarea deciziei judiciare.

În *dreptul penal olandez* sancțiunile prevăzute de Codul penal olandez [49] susceptibile de a fi aplicate persoanelor juridice sunt: amenda; confiscarea bunurilor și creanțelor al căror proprietar este persoana juridică; publicarea deciziei de condamnare, dacă este prevăzută expres de lege; scoaterea din circulație a unor obiecte, iar în cazul unei infracțiuni economice comise într-o societate exploatată de către o persoană juridică se pot dispune și următoarele măsuri: oprirea totală sau parțială a activității întreprinderii pe o perioadă de cel mult un an; decăderea totală sau parțială, pentru cel mult 2 ani, din drepturile și avantajele întreprinderii, care sunt sau ar putea fi acordate de către autorități; punerea sub sechestru a întreprinderii în care s-a săvârșit infracțiunea pe o durată de 3 ani în caz de delict și de 2 ani în caz de contravenție; depunerea unei cauțiuni care nu poate depăși 100.000 coroane olandeze în caz de delict și 50.000 coroane olandeze în cazul unei contravenții și care va fi confiscată în cazul săvârșirii unei noi infracțiuni într-un termen de 3 și respectiv 2 ani; precum și privarea de avantajele obținute prin infracțiune [168, p. 175].

În *dreptul finlandez* [44], unica sancțiune aplicabilă persoanelor juridice este amenda situată între 5.000 și 500.000 mărci finlandeze (la momentul intrării în vigoare a acestei prevederi limitele amenzii reprezentau aproximativ 900 și respectiv 900.000 dolari americani), criteriile de individualizare ale acesteia fiind întinderea și natura neglijenței corporației, forma de participare a conducerii acesteia la săvârșirea infracțiunii, precum și situația financiară a societății [172, p. 362].

În caz de concurs de infracțiuni, dacă infracțiunile concurente sunt judecate în același timp, se va aplica o sancțiune (pedeapsă) unică, iar dacă se judecă succesiv, la stabilirea cuantumului amenzii pentru infracțiunea judecată ulterior se va ține seama de sancțiunea aplicată anterior. În caz de recidivă pedepsele se cumulează aritmetic.

Legea penală finlandeză [44] cuprinde prevederi privind prescripția răspunderii penale, prevăzându-se că dacă fapta persoanei fizice este prescrisă, atunci va fi prescrisă și răspunderea penală a persoanei juridice, însă termenul de prescripție pentru persoana juridică nu poate fi mai mic de 5 ani, prescripția executării pedepsei fiind tot de 5 ani, termenul începând să curgă de la rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare.

În *Canada* persoanelor juridice li se pot aplica aceleași sancțiuni ca și persoanelor fizice, cu excepția cazului când o astfel de sancțiune este imposibil de aplicat (închisoarea) sau este interzisă (dizolvarea) [16, p. 14].

Principala sancțiune este amenda al cărui quantum variază după gravitatea abstractă a infracțiunii, pentru infracțiunile mai grave maximul amenzii nefiind reglementat. Spre deosebire de alte state, cuantumul amenzilor aplicate este destul de ridicat. De exemplu, în cazul de principiu în materie - *R. v. Canadian Dredge and Dock* - s-au aplicat diverselor societăți implicate amenzi între 450.000 și 2 milioane de dolari canadieni. Nu există criterii generale de individualizare a sancțiunii [172, p. 378] și niciun sistem de asigurare a plății amenzii, cu excepția executării silite.

În afară de amendă, unei persoane juridice îi poate fi aplicat de către judecător regimul probațiunii, care constă în impunerea a diverse obligații, ca de pildă, curățarea unui loc poluat (*North-West District Court, dec. R. v. Panartic Oils Ltd. (1983)* [16, p. 14]).

În *dreptul federal american* sancțiunile penale care pot fi aplicate unei persoane juridice sunt amenda, ordonanțele de reparare a efectelor infracțiunii, serviciul comunitar, probațiunea și dizolvarea. Aceste pedepse sunt în prezent guvernate de către *Sentencing Reform Act* din 1984 și de ghidul emis de către *United States Sentencing Commission* în 1991. Acest ghid a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1991, cu scopul de a reduce inegalitățile ce existau între sancțiunile aplicate în instanțele federale. Ghidul limitează discreția judecătorilor prin stabilirea unor moduri de individualizare a sancțiunii standardizate pentru diferite feluri de infractori și infracțiuni, singurul caz în care instanțele pot să ignore ghidul fiind acela în care există circumstanțe agravante sau atenuante ce nu au fost luate în considerare în ghid. Doctrina a lansat o veritabilă dispută privind nivelul ideal al amenzii și rolul probațiunii în sancțiune. O parte a acesteia, plecând de la ideea că toate corporațiile comerciale sunt motivate doar de interese economice, a insistat pe aplicarea unor amenzi mari care să producă un risc financiar prea mare pentru

companii și pentru o intervenție cât mai discretă a guvernului în problemele interne ale corporației. O altă parte a doctrinei a propus utilizarea pe scară largă a sancțiunilor nepecuniare prin ordonanțe de probațiune prin care să se asigure direct reformarea managementului persoanei juridice condamnate. Amenda este mai mare decât cea aplicabilă unei persoane fizice pentru aceeași infracțiune și presupune mai multe etape [172, p. 368-371]:

- primul pas este determinarea „amenzii de bază”, aceasta fiind cea mai ridicată sumă dintre următoarele date: câștigul pecuniar al persoanei juridice din infracțiune, pierderea cauzată prin actul ilicit, calcularea acestei pierderi fiind diferită după cum fapta este dorită, acceptată sau săvârșită din culpă sau un nivel stabilit într-un tabel în funcție de natura infracțiunii, care variază între 5.000 USD și 72.500.000 USD;

- al doilea pas este determinarea „gradului de vinovăție” al persoanei juridice prin fixarea unui punctaj în funcție de diferite circumstanțe agravante sau atenuante. Lista cauzelor de agravare privește implicarea, trecerea cu vederea, tolerarea sau neglijența managerilor cu rang înalt în raport de comiterea faptei, existența unor conduite similare în trecut, dacă fapta a implicat violarea unei hotărâri judecătorești sau obstrucționarea justiției în cursul procesului. Circumstanțele atenuante se referă la existența unui program eficient pus în practică pentru a preveni sau detecta încălcările legii, raportarea promptă a infracțiunii, cooperarea cu organele de anchetă și asumarea responsabilității pentru fapta comisă;

- a treia etapă constă în utilizarea „gradului de vinovăție” pentru a determina, cu ajutorul unui tabel, niște multiplicatori minimi și maximi. Spre exemplu, un grad de vinovăție de 0 puncte conduce la un multiplicator minim de 0,05 și unul maxim de 0,20, iar un grad de vinovăție de 10 puncte îi corespunde un multiplicator minim de 2,00 și unul maxim de 4,00.

- următoarea etapă este multiplicarea amenzii de bază cu acești multiplicatori pentru a se obține limitele amenzii între care se va stabili sancțiunea.

- ultima etapă constă în individualizarea amenzii între aceste limite. Ghidul stabilește alți factori care se vor aplica la individualizarea pedepsei: gravitatea infracțiunii, rolul persoanei juridice în săvârșirea infracțiunii, consecințele colaterale ale condamnării, pierderile nepatrimoniale cauzate prin infracțiune, vulnerabilitatea victimei, cazierul persoanelor juridice din cadrul organizației sau existența unor condamnări penale sau administrative anterioare etc.

Sentencing Reform Act din 1984 a înlocuit legislația anterioară prevăzând expres probațiunea printre sancțiunile aplicabile persoanelor juridice, aceasta fiind o sancțiune distinctă, nefiind condiționată de suspendarea executării amenzii și putând fi aplicată chiar cumulativ cu amenda, nu numai alternativ. Se prevede o listă de obligații care, în marea lor majoritate, se aplică și persoanelor fizice, singura obligație care poate fi aplicată numai corporațiilor fiind

aceea de a se abține să desfășoare anumite activități ce sunt într-o relație directă cu fapta comisă, din cauza temerii că ar putea fi utilizată pentru a legitima scoaterea din afaceri a unei corporații [172, p. 372].

Ghidul privind stabilirea sancțiunilor prevede că o decizie de condamnare la probațiune intervine obligatoriu în anumite situații: dacă probațiunea este necesară pentru a asigura respectarea celorlalte componente ale condamnării, precum plata amenzii; când nu s-a aplicat nicio altă sancțiune; dacă persoana juridică sau cea fizică responsabilă sunt recidiviste; dacă persoana juridică are peste 50 de angajați și nu are un program eficient de prevenire și descoperire a infracțiunilor; dacă probațiunea este necesară pentru a asigura producerea unor schimbări în cadrul politicii corporației pentru a reduce posibilitatea săvârșirii unor astfel de fapte în viitor.

Ghidul stabilește și obligațiile care pot fi dispuse, respectiv obligația de a publica natura infracțiunii, starea de fapt, pedeapsa aplicată și pașii care vor fi urmați pentru prevenirea reapariției unor situații similare; obligația de a realiza și de a prezenta instanței un program de prevenire a infracțiunilor, împreună cu rapoarte periodice privind implementarea sa; obligația de a se supune unei examinări regulate și neanunțate a documentelor sale, cât și interogarea angajaților pentru a monitoriza funcționarea programului de prevenire a infracționalității [172, p. 372-373].

Pe lângă aceste pedepse de natură penală există în dreptul american sancțiuni numite „civile”, dar care au un caracter mai degrabă administrativ, în această categorie intrând confiscarea și „sancțiunile civile pecuniare”, care se aseamănă ca natură juridică cu amenzile administrative din dreptul continental [172, p. 373]. În realitate, potrivit doctrinei americane, distincția dintre aceste sancțiuni, numite civile datorită faptului că nu sunt pronunțate în urma unor procese reglementate de procedura penală, și pedepsele penale este aproape inexistentă. Uneori se poate chiar întâmpla ca o astfel de sancțiune să fie mai aspră decât una cu caracter penal. În ultimul timp, datorită numeroaselor sale avantaje: o procedură mai puțin formală, mai scurtă și mai puțin costisitoare, precum și datorită procesului general de realocare a puterilor în sistemul american dinspre justiție spre executiv, sancțiunile „civile” sunt din ce în ce mai des utilizate în legislația federală. Aceste sancțiuni se pot aplica cumulativ cu cele penale aplicate pentru aceeași infracțiune, soluție admisă de către instanța supremă americană, cu condiția ca sancțiunea civilă să nu fie foarte ridicată, în caz contrar cumularea fiind interzisă potrivit principiului *non bis in idem* (United States Supreme Court, dec. United States v. Halper (1989) [172, p. 373-374]). În speță, după ce o persoană fusese condamnată pentru solicitarea restituirii unor cheltuieli medicale neefectuate la 2 ani închisoare și 5.000 USD amendă penală, acesteia i

s-a aplicat o sancțiune „civilă” de 130.000 USD. Curtea Supremă a decis că față de cuantumul exagerat al acestei sancțiuni s-ar încălca interdicția dublei sancționări, aplicarea celei de a doua măsuri fiind deci neconstituțională. În consecință, dacă cuantumul amenzii „civile” ar fi unul rezonabil, ar fi admisă cumularea sancțiunilor. În sensul deciziei Curții Supreme, s-a decis că după aplicarea unei amenzi „civile” foarte mari, un proces penal pentru aceeași faptă este inutil (United States Court of Appeals, 5th Circuit, dec. United States v. Escarero (1991); United States Court of Appeals, 10th Circuit, dec. United States v. Bizzell (1990) [172, p. 374]).

Persoanelor juridice americane li se aplică ca și sancțiune penală dizolvarea și ca sancțiune nepenală interdicția de a se angaja în diverse activități similare celor ce au ocazionat săvârșirea infracțiunii [172, p. 374-375]. De asemenea, potrivit normelor federale în materie comercială, instanțele administrative au competența de a rezilia orice contract, concesiune sau licență deținută de un făptuitor care a fost condamnat de către o instanță federală pentru infracțiuni ca darea de mită, luarea de mită sau traficul de influență. Chiar interzicerea de a contracta cu statul nu implică, potrivit unei hotărâri judecătorești (United States Court of Appeals, D.C. Circuit, dec. Gonzalez v. Freeman (1964) [172, p. 376]), existența unei baze legale pentru a lua o astfel de măsură, fiind de fapt un rezultat inerent și necesar al unei administrații eficiente, cu condiția existenței unei proceduri echitabile în instituirea acestei prohibiții.

În *Republica Moldova*, Codul penal [37], în art. 63 prevede categoriile pedepselor aplicabile persoanelor juridice, respectiv amenda, privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau lichidarea. Amenda se aplică în calitate de pedeapsă principală, iar privarea persoanei juridice de dreptul de a exercita o anumită activitate, precum și lichidarea se aplică atât ca pedepse principale, cât și ca pedepse complementare.

Potrivit art. 64 alin. 4 din Codul penal din Republica Moldova, cuantumul amenzii pentru persoanele juridice se stabilește în limitele de la 1.500 la 60.000 unități convenționale (o unitate convențională = 50 lei moldovenești), criteriile de individualizare ale pedepsei aplicate fiind caracterul și gravitatea infracțiunii săvârșite, mărimea daunei cauzate, luându-se în considerație situația economico-financiară a persoanei juridice. În caz de eschivare cu rea-voință a persoanei juridice de la achitarea amenzii fixate, instanța de judecată poate înlocui partea neachitată a amenzii cu urmărirea patrimoniului.

Pentru asigurarea unei bune desfășurări a procesului penal, la solicitarea procurorului, judecătorul de instrucție sau, după caz, instanța de judecată, potrivit art. 523 C. pr. pen. din Republica Moldova, dacă consideră necesar, poate dispune punerea persoanei juridice sub control judiciar, putându-i fi impuse respectarea mai multor obligații, respectiv depunerea unei

cauțiuni fixate de către judecătorul de instrucție sau instanță, al cărei quantum nu poate fi mai mic de 1.000 unități convenționale; interdicția de a exercita anumite activități, dacă infracțiunea a fost săvârșită în exercitarea sau în legătură cu exercitarea acestor activități, precum și interdicția de a emite anumite cecuri sau de a folosi cărți de plată.

În *România*, Codul penal [38] prevede, la art. 136 și 137, felurile pedepselor aplicabile persoanei juridice, respectiv pedepse principale și complementare, din categoria pedepselor principale făcând parte numai amenda, iar din categoria pedepselor complementare făcând parte dizolvarea persoanei juridice; suspendarea activității sau a uneia dintre activitățile persoanei juridice pe o durată de la 3 luni la 3 ani; închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice pe o durată de la 3 luni la 3 ani; interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice pe o durată de la unu la 3 ani; plasarea sub supraveghere judiciară; afișarea sau publicarea hotărârii de condamnare.

Pentru exemplificare, precizăm că prin decizia penală din 28 martie 2013, definitivă, pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția penală, în dosarul nr. 421/36/2011, o societate comercială a fost condamnată la pedeapsa amenzii în quantum de 150.000 lei pentru infracțiunea de dare de mită [191].

2.11. Concluzii

În final, în urma studierii persoanei juridice ca subiect al răspunderii penale, formulăm următoarele concluzii:

1. Persoanele juridice dețin un rol esențial în toate sferile de activitate socio-economică, acest rol neputând fi realizat de entități fictive.
2. Infracțiunea nu poate fi comisă direct și personal de către persoana juridică, dar aceasta îi este imputabilă când a fost comisă în concret de către un organ sau reprezentant al acesteia.
3. Recunoașterea capacității de acțiune a persoanei juridice nu implică o răspundere pentru fapta altuia, ci pentru o formă de activitate proprie, realizată prin intermediul altuia și determinată de structura persoanei juridice.
4. Persoana juridică își poate gestiona afacerile mai bine sau mai puțin bine, mai mult sau mai puțin corect, iar infracțiunea este expresia maximei incorectitudini de care dă dovadă persoana juridică.
5. Persoana juridică nu este o sumă a indivizilor în starea lor psihică obișnuită, ci o sumă a unor voințe modificate, ca urmare a interacțiunii acestora, în cadrul structurii organizatorice proprii.

6. Răspunderea penală a persoanelor juridice nu intră în conflict cu principiul caracterului personal al răspunderii penale, tocmai acest principiu impunând introducerea răspunderii penale a entităților colective.

7. Persoanele juridice au capacitatea de a suporta o pedeapsă (în principal amenda), funcțiile sau scopurile pedepsei neopunându-se aplicării pedepsei entităților colective.

8. Pentru proba elementului subiectiv, instanța, având în vedere și principiul rolului activ al acesteia, nu este ținută de consemnările din procesele-verbale ale organelor colegiale de conducere, putând administra orice probă pentru a stabili poziția subiectivă reală a persoanei juridice.

9. Prin săvârșirea infracțiunii organul sau reprezentantul persoanei juridice nu și-au anihilat complet personalitatea în cadrul structurii organizatorice a persoanei juridice, aceștia rămânând persoane dotate cu libertatea de voință și acțiune, astfel încât, angajând răspunderea penală a entității colective, își angajează concomitent și propria răspundere penală. În persoana organului sau reprezentantului persoanei juridice sunt întrunite elementul material și elementul subiectiv al infracțiunii și, în consecință, faptul că în spatele său se află o persoană juridică nu-l poate exonera de răspunderea penală.

10. În sistemele de drept care consacră răspunderea penală a persoanei juridice, în privința cauzelor exoneratoare de răspundere pentru persoanele juridice, se admite că sunt aplicabile cauzele exoneratoare de răspundere pentru persoanele fizice, cu anumite particularități însă.

11. În condițiile în care persoana juridică răspunde pentru o faptă proprie, ea nu se poate îndrepta împotriva persoanei fizice cu o acțiune în regres pentru recuperarea sumei plătite ca amendă penală. O soluție contrară ar încălca principiul caracterului personal al răspunderii penale, iar în ipoteza în care persoana fizică a fost și ea condamnată, ar conduce la o dublă sancționare a acesteia, ceea ce nu poate fi acceptat.

3. ANALIZA COMPARATIVĂ A RĂSPUNDERII PENALE A PERSOANELOR JURIDICE

3.1. Sfera persoanelor juridice care răspund din punct de vedere penal

Primul pas în încercarea de cristalizare a unui sistem juridic bazat pe principiul răspunderii penale a persoanelor juridice îl reprezintă determinarea sferei persoanelor juridice, cărora li se aplică această răspundere.

În doctrină și în legislațiile diferitelor state există un consens în ceea ce privește răspunderea penală a persoanelor juridice de drept privat, rămânând în discuție problema răspunderii penale a persoanelor juridice de drept public, răspunderea penală a entităților lipsite de personalitate juridică, a persoanelor juridice străine și a altor persoane juridice, aspecte care vor fi examinate în cele ce urmează [184, p. 2-9].

3.1.1. Persoanele juridice de drept privat

În doctrină este unanim admisă acceptarea calității de subiect al răspunderii penale a persoanelor juridice de drept privat, cu destinațiile ei principale, societățile comerciale [10, p. 369-371; 110, p. 26-28], precum și în cazul persoanelor juridice fără scop lucrativ, așa cum este reglementată în Codul penal francez și în legea belgiană privind instituirea răspunderii penale a persoanelor juridice, libertatea de asociere nefuncționând decât în limitele impuse de lege (în primul rând de legea penală), iar pe de altă parte scopul nepatrimonial al asociației nefiind suficient pentru a justifica o soluție de impunitate în cazul săvârșirii infracțiunilor [172, p. 153]. Cazurile de impunitate penală trebuie să fie, ca și în cazul persoanelor fizice, o excepție absolut necesară și, prin urmare, strict reglementată de legea penală, în acord deplin cu principiul egalității în fața legii penale.

De exemplu, prin sentința penală nr. 163 din 9 noiembrie 2016, pronunțată de Tribunalul Gorj – Secția penală, în dosarul nr. 2538/95/2016, a fost condamnată inculpata persoană juridică S.C. P C S.R.L. cu sediul social în oraș R, str. ..., jud. Gorj, reprezentantă prin practician în insolvență P.I.-C., titular al Cabinetului Individual de Insolvență „P. I. C.” cu sediul în com. Ț., sat ..., jud. Gorj și sediul ales pentru corespondență în Mun. Tg-Jiu, str. ..., jud. Gorj, la 40.000 lei amendă în baza art. 9 alin. 1 lit. c din Legea nr. 241 din 2005 - infracțiunea de evaziune fiscală - cu aplicarea art. 41 alin. 2 - 42 C. pen. din 1969 (197 acte materiale), art. 396 alin. 10

Cod procedură penală și art. 5 C. pen. Tot prin aceeași sentință penală instanța a aplicat inculpatei persoană juridică pedeapsa complementară a obligării de a difuza hotărârea de condamnare, care a fost difuzată de 5 ori în extras pe cheltuiala inculpatei persoană juridică într-un cotidian local. Respectiva sentință penală a rămas definitivă prin neapelare [191].

În Codul penal francez [45] este reglementată răspunderea penală a persoanelor juridice (art. 121-2 Cod penal), iar potrivit art. 5 alin. 1 din Codul penal belgian [40] „*orice persoană juridică răspunde penal pentru infracțiunile săvârșite*”. Codul penal olandez [49] prevede la art. 51 alin. 1 că infracțiunile pot fi săvârșite de persoane fizice sau persoane juridice, iar la alin. 3 al aceluiași articol prevede că „*în scopul aplicării dispozițiilor precedente, persoanei juridice îi sunt asimilate societatea care nu are personalitate juridică, respectiv asociația și fundația*”.

Acest fapt se explică prin aceea că *asociațiile* dispun de patrimonii reale și importante în vederea realizării scopului pentru care s-au constituit, iar dacă resursele sunt folosite pentru săvârșirea de infracțiuni, de câștigul astfel obținut beneficiază toți membrii asociației.

Pe de altă parte, în cazul *fundațiilor* au loc importante transferuri patrimoniale generatoare de infracțiuni [10, p. 370-371], cum este cazul unei fundații care se folosește de facilitățile fiscale legislative pentru întreprinderea de acțiuni care se află în afara scopului declarat, săvârșind infracțiuni de fals, evaziune fiscală etc. În sens contrar, s-a considerat că fundațiile trebuie excluse din categoria entităților sancționabile penal, cu motivarea că în cazul lor în prim plan apare un patrimoniu, și nu un grup de persoane, ele fiind simple centre materiale sau ideale în jurul cărora se organizează drepturi și obligații recunoscute de lege [172, p. 154].

Activitatea sindicatelor poate determina săvârșirea de infracțiuni, cum ar fi cele prevăzute de legislația muncii, dar și alte infracțiuni. Astfel s-a arătat în doctrină că un sindicat poate săvârși o infracțiune împotriva siguranței statului, când culege informații cu caracter secret de la membrii săi pentru a le transmite unei puteri străine, sau o infracțiune de insultă ori calomnie prin publicațiile patronate [110, p. 27]. În cazul sindicatelor nu se aplică, de regulă, sancțiunea dizolvării sau suspendării activității.

O adevărată evoluție în ceea ce privește răspunderea penală a sindicatelor o găsim în dreptul englez, deoarece, inițial, potrivit Legii privind sindicatele din 1871, acestea nu erau considerate ca putând răspunde din punct de vedere penal, eventualele acuzații urmând a fi îndreptate împotriva administratorului sindicatului (*trustee*).

Cu toate acestea, în practica judiciară, ce constituie izvor de drept, instanța supremă britanică a statuat că un sindicat poate răspunde penal, deoarece, dacă legea îi recunoaște capacitatea de a deține bunuri sau de a publica articole defăimătoare, pentru identitate de rațiune, legea trebuie să îi recunoască și capacitatea de a răspunde pentru faptele comise în administrarea

bunurilor sale (House of Lords, dec. The Taff Vale Ry. Co. v. The Amalgamated Society of Ry. Servants (1901) [185, p. 53-54]). Parlamentul a emis, totuși, în anul 1906 o lege care statua imunitatea de jurisdicție penală și delictuală a sindicatelor, iresponsabilitate limitată ulterior la infracțiunile săvârșite în cadrul unui conflict de muncă.

În prezent sindicate engleze rămân singurele entități colective de drept privat din Marea Britanie care nu răspund penal (Court, dec. Bussy v. The Amalgamated Society of Ry. Servants (1906) [185, p. 57]).

În schimb, în S.U.A., chiar în ciuda protestelor violente ale sindicatelor, instanța supremă a decis printr-o decizie din 1922 că trebuie instituită răspunderea penală și în cazul sindicatelor (United States Supreme Court, dec. The United Mine Workers of America v. The Coronado Coal Co. (1922) [185, p. 61]). Cazul implica o serie de infracțiuni foarte grave, între care omorul și tentativa de omor [103, p. 214-215]. Oricum, legiuitorul american, chiar dacă ar fi cedat presiunii sociale ce a fost exercitată asupra sa, are o putere mult mai redusă decât cel englez, deoarece legislația în vigoare poate fi făcută inefficientă prin controlul de constituționalitate exercitat de instanțele judecătorești.

Răspunderea penală poate fi aplicată și partidelor politice, patronatelor, organizațiilor religioase ori aparținând minorităților.

3.1.2. Persoanele juridice de drept public

Spre deosebire de situația persoanelor juridice de drept privat, răspunderea penală a persoanelor juridice de drept public a făcut obiectul unor controverse în doctrină.

Inițial [172, p. 156] s-a considerat că aceste entități nu ar trebui să răspundă din punct de vedere penal, deoarece acestea asigură o misiune de serviciu public ce se caracterizează prin necesitate și continuitate, aceste două principii opunându-se diminuării, prin aplicarea de pedepse sau sancțiuni, a drepturilor și puterilor conferite de lege persoanelor juridice de drept public. Aplicarea unei amenzi afectează patrimoniul persoanei juridice și astfel se restrâng mijloacele destinate realizării scopului său, după cum și închiderea unui stabiliment al persoanei juridice diminuează continuitatea activității acesteia, respectiv diminuează capacitatea de a răspunde nevoilor pentru care a fost creată [172, p. 157].

Dacă serviciile publice ce fac obiectul acestor entități au funcționat necorespunzător, ceea ce conduce uneori la săvârșirea unei infracțiuni, iar terții, respectiv membrii comunității, care aveau dreptul să beneficieze de acestea au fost deja afectați, nu se mai impune aplicarea unei sancțiuni penale acelei entități, deoarece în acest caz se afectează odată în plus situația aceluiași

persoane nevinovate. De exemplu, după ce locuitorii unei localități au fost afectați de poluarea cauzată de serviciul de termoficare, aceștia ar trebui să suporte și consecințele închiderii unei centrale termice, datorită condamnării penale pentru o infracțiune la protecția mediului [172, p. 157].

Opinia majoritară în literatura de specialitate, la care ne raliem și noi, este însă cea favorabilă angajării răspunderii penale a persoanelor juridice de drept public [10, p. 374; 110, p. 27], deoarece potrivit principiului constituțional al egalității persoanelor în fața legii este inechitabil ca pentru aceeași faptă o persoană juridică să fie sancționată sau nu, după cum aparține dreptului public sau privat [110, p. 27]. Se apreciază că numai persoanele juridice de drept public ce implică exercițiul autorității de stat nu răspund penal, dar și în acest caz soluția trebuie să fie nuanțată, deoarece majoritatea acestor persoane juridice au în obiectul de activitate numeroase activități cu caracter economic în domeniul serviciilor publice, astfel că nu se pot excepta *de plano* de la non-responsabilitatea penală [10, p. 374].

Potrivit exemplului prezentat anterior, care ar fi rațiunea excluderii penale dacă centrala termică se află în exploatarea unei persoane juridice de drept public, din moment ce urmările infracțiunii și consecințele închiderii ei sunt identice, indiferent dacă aceasta ar putea fi exploatată de o întreprindere publică sau de o societate privată.

Pe de altă parte, aplicarea unor sancțiuni penale acestor entități de drept public, dincolo de efectele asupra membrilor colectivității, își dovedește o incontestabilă utilitate în practică.

La fel ca și în cazul membrilor inocenți ai unei persoane juridice de drept privat, și în urma condamnării unei persoane juridice de drept public, persoanele care nu sunt implicate în săvârșirea infracțiunii pot ajunge să fie lipsiți de serviciile oferite de către această persoană juridică.

Această asemănare de efecte se explică prin faptul că dacă membrii unei persoane juridice de drept privat au dreptul de a alege organele de conducere ale acesteia, membrii unei comunități au și ei dreptul de a alege, direct sau indirect, organele de conducere ale persoanelor juridice de drept public de ale căror servicii beneficiază, astfel că, în legislația românească sunt aleși în mod direct primarii, consiliile locale, consiliile județene, iar aceștia au la rândul lor în subordine regii autonome de interes local.

Răspunderea penală a persoanelor juridice de drept public este promovată și de poziția celui de-al XV-lea Congres Internațional de Drept Penal (1994), care recomandă instituirea unei legislații privind tragerea la răspundere penală a persoanelor juridice de drept public pentru infracțiunile la legislația privind protecția mediului.

O excepție privind răspunderea penală a persoanelor juridice de drept public este admisă în majoritatea legislațiilor și vizează statul, așa cum există în legislația franceză, belgiană, braziliană, a Republicii Moldova sau a României. Numeroase argumente vin în sprijinul acestei imunități, respectiv că statul este prezumat că acționează în toate împrejurările în interesul public, că acesta nu se poate sancționa pe sine, fiind imposibilă sancționarea penală a autorității publice [172, p. 160].

Celelalte persoane juridice de drept public răspund din punct de vedere penal în cadrul unor limite care variază de la un sistem legislativ la altul, cum este cazul în dreptul belgian, dreptul olandez, dreptul Republicii Moldova, dreptul român, dreptul S.U.A., al Canadei, al Marii Britanii, al Danemarcei, al Finlandei sau dreptul francez.

De exemplu, potrivit vechiului Cod penal al României, la art. 19¹ se prevedea că *„Persoanele juridice, cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice care desfășoară o activitate ce nu poate face obiectul domeniului privat, răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice, dacă fapta a fost săvârșită cu forma de vinovăție prevăzută de legea penală”*.

În actualul Cod penal al României adoptat prin Legea nr. 286 din 17 iulie 2009, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2009, intrat în vigoare la data de 1 februarie 2014 prin art. 246 din Legea nr. 187 din 2012, art. 135 reglementează condițiile răspunderii penale a persoanelor juridice, prevăzându-se că *„Persoana juridică, cu excepția statului și a autorităților publice, răspunde penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice. Instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat. Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte”*.

Exemplificăm cele de mai sus prin sentința penală nr. 3249 din 27 decembrie 2011, definitivă, pronunțată de către Judecătoria Sectorului 4 București – Secția penală, prin care Spitalul Clinic de Urgență S.I. București a fost condamnat la o pedeapsă de 300.000 lei amendă penală în baza art. 184 alin. 2 și 4 Cod penal (vătămare corporală gravă din culpă) [191].

3.1.3. Entitățile lipsite de personalitate juridică

Sfera entităților care intră sub incidența răspunderii penale nu se identifică obligatoriu cu colectivitățile care au personalitate juridică. Este cazul entităților lipsite de personalitate juridică, deoarece, în prezent, aceste entități, chiar dacă nu au personalitate juridică, au o forță economică

importantă și un potențial criminogen ce nu poate fi neglijat. Pe de altă parte, impunitatea care ar decurge din condiționarea angajării răspunderii penale de existența personalității juridice face ca acțiunea penală, cu toate consecințele sale, să depindă de voința infractorilor, aceștia înființând o entitate lipsită de personalitate juridică în loc de o persoană juridică, pentru desfășurarea activității infracționale. Tot astfel fondatorii unei societăți ar putea insera în mod deliberat în actele constitutive ale societății o cauză de nulitate absolută care, dacă nu ar fi descoperită la înregistrarea societății, ar exonera de răspundere penală această entitate. De asemenea, același rezultat s-ar obține prin dizolvarea voluntară a societății după săvârșirea unei infracțiuni și înainte de începerea urmăririi penale [110, p. 24].

Relevantă pentru angajarea răspunderii penale nu este existența personalității juridice potrivit legii civile, ci existența unui subiect autonom ce prezintă o organizare instituțională [71, p. 50; 10, p. 376-377].

În consecință, soluția optimă ar fi includerea în sfera de incidență a răspunderii penale, pe lângă persoanele juridice, și a altor colectivități care constituie entități autonome și organizate, iar, pentru a asigura previzibilitatea normei penale, legea trebuie să individualizeze acele entități colective asimilate persoanelor juridice din punct de vedere penal [71, p. 50].

În plan legislativ, însă, nu putem vorbi de o soluție unitară privind răspunderea penală a acestor entități, deoarece fiecare sistem de drept stabilește în mod diferit sfera entităților colective cărora li se aplică răspunderea penală.

Astfel, *dreptul francez* recunoaște răspunderea penală doar entităților înzestrate cu personalitate juridică (art. 121-2) Cod penal francez.

În acest sistem de drept nu pot avea calitatea de subiect activ al unei infracțiuni entitățile lipsite de personalitate juridică, cum este cazul societăților în participație, al societăților de fapt sau al grupurilor de societăți. Spre exemplu, când mai multe societăți se asociază formând o societate în participație și desemnează un reprezentant comun pentru a asigura securitatea unui șantier, culpa acestuia angajează penal societățile care s-au asociat, iar nu societatea în participație [172, p. 178].

Excluderea grupului de societăți din sfera răspunderii penale a făcut obiectul criticilor unei părți a doctrinei, deoarece, deși societățile care formează grupul sunt autonome din punct de vedere juridic, în realitate se află într-o strânsă interdependență economică, financiară, bancară sau contabilă, unele decizii fiind impuse filialelor de către societatea mamă în interesul grupului, filiala care comite infracțiunea nefiind decât un simplu instrument. Pe de altă parte, este înjustă impunerea obligațiilor patrimoniale rezultate din sancțiunea penală în sarcina filialei, în condițiile în care acțiunea a fost decisă de grupul de societăți, fiind dificil de probat existența

intenției în cazul filialei, cât timp decizia a fost impusă în numele interesului grupului de către cei ce dețin puterea economică în cadrul acestuia.

În *dreptul belgian*, însă, s-a optat pentru extinderea sferei de aplicare a răspunderii penale a entităților colective și raportat la colectivitățile cărora legea civilă nu le recunoaște personalitatea juridică. Astfel, potrivit art. 5 alin. 3 Cod penal belgian [40] „Sunt asimilate persoanelor juridice:

- a) asociațiile momentane și asociațiile în participație;
- b) societățile comerciale vizate de art. 2 alin. 3 din legile coordonate asupra societăților comerciale și societățile comerciale în formare;
- c) societățile civile care nu au luat forma unei societăți comerciale”.

Această extensie a domeniului răspunderii penale a persoanelor juridice nu privește toate entitățile lipsite de personalitate juridică, ea limitându-se la cele care desfășoară o activitate economică, legea omițând *asociațiile de fapt*, deși acestea pot desfășura activități cu caracter economic. De aceea se apreciază în doctrină, la fel ca în cazul asociațiilor în participație, că legiuitorul ar trebui să supună răspunderii penale și asociațiile de fapt.

Soluția asimilării unora dintre entitățile lipsite de personalitate juridică cu persoanele juridice se regăsește și în *dreptul olandez*, unde potrivit art. 51 alin. 3 Cod penal olandez [49], persoana juridică, din punct de vedere al răspunderii penale se găsește pe aceeași poziție cu societatea fără personalitate juridică, asociația sau fundația.

Ca regulă generală, în *common law* entitățile colective care nu au personalitate juridică, ca instituțiile ecleziastice, cele de învățământ, fundațiile, parteneriatele de afaceri răspund în aceleași condiții ca și entitățile dotate cu personalitate juridică. În esență, acestea se prezintă într-o formă asemănătoare societăților în comandită ori a societăților civile. Astfel, în *Marea Britanie*, potrivit *Interpretation Act* din 1978, prin noțiunea de „persoană” care există în definiția unei infracțiuni se înțelege toată categoria de persoane juridice, precum și toate entitățile fără personalitate juridică – *unincorporated association* [172, p. 184].

Legiuitorul canadian a prevăzut în art. 2 din Codul penal canadian [42] o dispoziție generală potrivit căreia prin termenul „persoană” se înțelege orice persoană fizică sau juridică, aceasta din urmă în sensul de entitate distinctă de indivizii care o compun, indiferent dacă are sau nu personalitate juridică. În Canada există peste 65.000 de asociații și fundații, unele gestionând peste 3.000.000 de dolari, având practic un rol central în organizarea socială și economică a țării, neputându-se admite ca o activitate de o asemenea anvergură să iasă din sfera dreptului penal (Court of Appeal of Ontario, dec. R. v. Church of Scientology of Toronto (1997) [16, p. 5-6]). Tot astfel, instanța supremă a decis, în cazul United Nurses of Alberta, că un sindicat de

infirmiere, fără personalitate juridică, dar având capacitatea de a negocia contractele de muncă în numele membrilor săi, poate fi tras la răspundere pentru ultragiurea instanței în timpul unui conflict de muncă [172, p. 184].

În *dreptul american*, cu privire la întreprinderile comerciale fără personalitate juridică, ideea tradițională este că, în absența unei norme speciale, un parteneriat de afaceri sau o altă asociație fără personalitate juridică nu pot răspunde pentru infracțiunile săvârșite de parteneri, asociați sau angajați, cât timp ele nu au capacitate distinctă față de cea a acestora. Chiar și atunci când această teorie domina spectrul juridic, era posibilă condamnarea unor astfel de entități, dacă exista o normă expresă în acest sens. Decizia de principiu este Supreme Court, dec. A. & P. Trucking Co (1958). Chiar dacă jurisprudența este destul de săracă și privește, de regulă, sindicatele, în dreptul federal noțiunea de „persoană” desemnează în prezent și parteneriatele sau alte asemenea colectivități [172, p. 186]. Codul penal model prevede că aceste entități sunt responsabile doar pentru omisiunea de a îndeplini obligațiile impuse expres în sarcina lor, însă puține state au adoptat un astfel de sistem, cele mai multe tratând asociațiile fără personalitate în același fel ca și persoanele juridice ori nefăcând nici o referire explicită la ele.

În sistemele de drept din România și din Republica Moldova existența răspunderii penale a persoanelor juridice este legată de acordarea personalității juridice a acestora, în condițiile legii.

3.1.4. Persoanele juridice în formare, lichidare sau transformare

Cu privire la *persoanele juridice aflate în proces de constituire* se apreciază în mai multe sisteme de drept (de exemplu cel spaniol), că viitoarea societate cu capacitate juridică este continuatoarea societății aflate în formare, prin urmare fiind posibilă angajarea răspunderii penale a societății pentru infracțiunile săvârșite în faza de constituire [10, p. 378-379].

În alte sisteme de drept, spre exemplu în cel francez, se consideră că în principiu faptele săvârșite de către fondatori în perioada de constituire nu pot angaja decât răspunderea penală a acestor fondatori, deoarece pentru a putea exista o răspundere a persoanei juridice este necesar ca aceasta să aibă o voință proprie și o existență reală, situație care nu se întâlnește în perioada anterioară dobândirii personalității juridice.

Cu toate acestea persoana juridică nu este în mod necesar la adăpost de consecințele penale legate de preluarea actelor și faptelor săvârșite de către fondatori, dar eventuala răspundere nu este o răspundere „prin ricoșeu”, ci una pentru fapta proprie, când chiar actul preluării constituie în sine o infracțiune. Astfel, când fondatorii au obținut bunuri aduse ca aport

la capitalul social, bunuri provenind din săvârșirea de infracțiuni, iar persoana juridică preia cu știință aceste bunuri, în sarcina sa va putea fi reținută o infracțiune de tănuire (art. 321-1 Cod penal francez [45]), sau dacă un fondator a angajat în numele societății în formare salariați în condiții incompatibile cu demnitatea persoanei și după înmatricularea societății, societatea menținând contractele de muncă în condițiile inițiale va răspunde în acest caz pentru aceeași infracțiune.

Se acceptă chiar posibilitatea asimilării entităților colective aflate în faza finală a constituirii cu persoanele juridice, considerându-se că în baza autonomiei dreptului penal, o asemenea entitate, care este „foarte aproape de o adevărată societate”, poate fi considerată ca persoană juridică în sensul legii penale, aceasta răspunzând pentru infracțiunile săvârșite în contul său.

O soluție de această natură întâlnim în *dreptul belgian*, fiind o soluție explicită a legiuitorului. Astfel potrivit art. 5 alin. 3 Cod penal belgian [40] „sunt asimilate persoanelor juridice societățile evidențiate la art. 2 alin. 3 din legile coordonate asupra societăților comerciale și societăților comerciale în formare”. Sunt vizate astfel societățile ale căror statute nu au fost încă adoptate, adică societățile în curs de constituire, precum și societățile pentru care procedura de constituire s-a încheiat, dar actul constitutiv nu a fost depus la grefa tribunalului comercial în raza căruia societatea își are sediul. Deși personalitatea juridică se dobândește în urma îndeplinirii acestei ultime formalități, s-a considerat că actele comise anterior de către societate nu trebuie să iasă de sub incidența legii penale. Trebuie menționat și faptul că această soluție se aplică doar în cazul societăților comerciale în formare, nu și în cazul persoanelor juridice fără scop lucrativ aflate în proces de constituire [172, p. 189].

În sistemul de drept românesc, în ceea ce privește persoanele juridice care pot răspunde penal, potrivit art. 135 din Codul penal român [38], răspunderea penală poate fi angajată doar în sarcina unei persoane juridice, respectiv a unei entități căreia legea civilă îi recunoaște această personalitate.

În ceea ce privește *persoanele juridice aflate în lichidare*, precizăm că dizolvarea nu are drept consecință dispariția subită a persoanei juridice, ci deschiderea procedurii de lichidare, în care aceasta se bucură de o capacitate restrânsă, recunoscută doar pentru nevoile lichidării. Pentru aceste considerente, în dreptul francez se consideră că, spre deosebire de persoanele aflate în proces de constituire, în acest caz este posibilă angajarea răspunderii penale a persoanelor dizolvate.

Cu privire la momentul închiderii lichidării, doctrina s-a pronunțat împotriva unei determinări formale a acestui moment (decizia adunării asociaților sau o decizie judiciară),

considerându-se potrivită soluția Camerei Comerciale a Curții de Casație, potrivit căreia, chiar dacă a intervenit radierea societății, personalitatea juridică subzistă „atâta timp cât drepturile și obligațiile cu caracter social nu au fost lichidate”. Amenda și confiscarea pot fi considerate ca obligație cu caracter social, ele putând fi executate chiar și după închiderea formală a lichidării.

Această concepție previne recurgerea la o închidere rapidă și formală a procedurii de lichidare, în scopul sustragerii de la executarea sancțiunilor penale aplicate.

În situațiile de *transformare a persoanei juridice*, se acceptă posibilitatea angajării acesteia pentru infracțiunile săvârșite anterior transformării, în baza continuității societății, considerându-se că o modificare întâmplătoare sau manipulată a formei de societate nu trebuie transformată într-o cauză de natură să împiedice aplicarea sau executarea unei sancțiuni penale [10, p. 377-378].

Există și situația sancționării unei entități fără personalitate juridică ce comite o infracțiune, iar ulterior se transformă într-o persoană juridică, cum este cazul unei societăți civile care săvârșește o infracțiune, iar apoi se transformă într-o societate comercială. Dacă și entitatea lipsită de personalitate juridică poate fi, potrivit legii, subiect al infracțiunii, ne aflăm în prezența unei simple transformări care nu afectează răspunderea penală. Dacă legea condiționează angajarea răspunderii penale de existența personalității juridice, situația poate fi rezolvată potrivit regulilor aplicabile în cazul persoanelor juridice în curs de constituire.

În dreptul francez, în art. 1844 Cod civil francez [34] se prevede că „*schimbarea formei persoanei juridice nu echivalează cu crearea unei noi persoane*”, astfel încât ea va putea răspunde pentru infracțiunile comise anterior. Spre exemplu, o societate pe acțiuni poate răspunde pentru infracțiunile săvârșite în contul său în perioada în care era societate cu răspundere limitată [172, p. 192]. Nu același lucru se întâmplă în cazurile de absorbție sau fuziune, când unii autori consideră că persoana juridică rezultată în urma fuziunii nu răspunde pentru infracțiunile săvârșite de către persoanele care au fuzionat, în vreme ce alți autori consideră că este posibilă angajarea răspunderii noii persoane juridice, cel puțin când fuziunea sau absorbția s-a făcut în fraudă legii.

Art. 151 din Codul penal român [38] prevede că „*În cazul pierderii personalității juridice prin fuziune, absorbție sau divizare intervenită după comiterea infracțiunii, răspunderea penală și consecințele acesteia se vor angaja: a) în sarcina persoanei juridice create prin fuziune; b) în sarcina persoanei juridice absorbante; c) în sarcina persoanelor juridice care au fost create prin divizare sau care au dobândit fracțiuni din patrimoniul persoanei divizate*”.

Art. 86 din Codul penal belgian [40] prevede că „*pierderea personalității juridice a persoanei condamnate nu stinge pedeapsa*”, iar art. 20 Cod procedură penală belgian prevede că

„acțiunea penală se stinge prin închiderea lichidării, dizolvarea judiciară sau dizolvarea fără lichidare. Acțiunea penală poate fi exercitată și ulterior, dacă intrarea în lichidare, dizolvarea judiciară sau dizolvarea fără lichidare a avut drept scop sustragerea de la urmărire sau dacă persoana juridică a fost inculpată de către judecătorul de instrucție înainte de pierderea personalității juridice”.

Chiar și jurisprudența Curții de Casație belgiene a statuat, la fel ca și instanța supremă franceză, că *„prin închiderea lichidării stingerea societății nu este absolută, ea continuând să răspundă pentru acțiunile pe care creditorii sociali le pot exercita împotriva ei, în persoana lichidatorilor, în termenul de prescripție de 5 ani de la închiderea lichidării”* [172, p. 194].

Cu privire la reorganizarea prin scindare sau fuziune (dizolvare fără lichidare), legiuitorul belgian a prevăzut expres că aceasta nu stinge acțiunea penală atunci când s-a realizat în scopul sustragerii de la urmărire sau când inculparea persoanei juridice s-a făcut anterior acestei operațiuni. Acțiunea penală poate fi exercitată și împotriva persoanei rezultate.

În caz de transformare a persoanei juridice, *dreptul penal american* aplică reguli identice cu cele din dreptul civil, astfel încât succesorii persoanei juridice dispărute vor fi ținuti pentru infracțiunea reținută în sarcina acesteia, admitându-se chiar și posibilitatea condamnării penale a unei corporații dizolvate, sancțiunea transformându-se într-o creanță ce afectează patrimoniul fostei persoane juridice (United States Supreme Court, dec. Melrose Distillers Inc. v. United States (1959); United States Court of Appeals, 5rd Circuit, dec. United States v. Alamo Bank of Texas (1989) [117, p. 647]).

Soluții similare întâlnim și în sistemele de drept australian, canadian și finlandez, cu precizarea că persoanele juridice nu pot evita răspunderea penală prin intrarea în faliment, capitalul societății falimentate constituind subiect al infracțiunii, înlocuind societatea care nu mai există, în caz contrar existând posibilitatea ca bancrutarea să apară ca o alternativă atractivă în fața unei posibile amenzi [172, p. 194-196].

3.1.5. Persoanele juridice străine

Problematica stabilirii capacității penale a persoanei juridice prezintă aspecte particulare în practică, când trebuie analizată în contextul unor elemente de extraneitate, aplicându-se în acest caz principiul teritorialității și personalității legii penale. Este posibilă și aplicarea principiului realității în măsura în care legislația statului în cauză îl consacră, dar el nu pune probleme noi față de situația teritorialității și personalității.

Potrivit principiului teritorialității, legea penală a statului unde infracțiunea a fost comisă se aplică indiferent de naționalitatea persoanei juridice care a săvârșit-o și indiferent dacă legislația statului a cărui naționalitate o are persoana juridică consacră sau nu răspunderea penală a acesteia.

Însă când legea condiționează angajarea răspunderii penale de existența personalității juridice soluțiile sunt contradictorii, deoarece o anumită entitate colectivă poate avea personalitate juridică potrivit legii unui stat, iar această personalitate poate lipsi potrivit legislației altui stat.

Astfel, în doctrina franceză, unii autori consideră că pentru a stabili dacă entitatea colectivă străină care a comis infracțiunea în Franța este o persoană juridică se va avea în vedere legea statului străin [172, p. 197]. Dacă potrivit legii acelui stat entitatea care a comis infracțiunea nu are personalitate juridică ea nu va putea fi subiect al răspunderii penale nici în dreptul francez.

Alți autori consideră că problema existenței personalității juridice trebuie rezolvată potrivit legii franceze, indiferent de statutul societății în dreptul său național, precizându-se că dacă entitatea colectivă este considerată ca fiind subiect de drept civil în Franța, putând să încheie contracte, nu există niciun impediment în a o considera ca persoană juridică responsabilă din punct de vedere penal, indiferent de statutul său în țara de origine [172, p. 198].

Doctrina belgiană consideră, de asemenea, că existența personalității juridice trebuie analizată potrivit legislației statului a cărui naționalitate o are societatea, aceasta intrând sub incidența legii penale dacă are personalitate juridică sau face parte din categoria entităților pe care legea belgiană (art. 5 Cod penal belgian [40]) le asimilează persoanelor juridice. Dacă este vorba de o entitate lipsită de personalitate juridică, fiind altă entitate decât cele prevăzute de art. 5 alin. 3 din Cod penal belgian, se consideră că nu este posibilă asimilarea ei cu o persoană juridică și nici angajarea răspunderii sale penale [172, p. 198].

Sanționarea persoanelor juridice străine ridică și alte probleme privind eficiența și modul de executare a sancțiunilor aplicate, având în vedere efectele unei hotărâri de dizolvare sau de suspendare a activității pronunțate împotriva unei persoane juridice cu sediul în străinătate. Aceste chestiuni și-ar găsi rezolvare optimă prin adoptarea unei convenții internaționale privind recunoașterea și executarea hotărârilor penale străine în cazul persoanelor juridice.

Persoana juridică va răspunde potrivit legii penale a statului a cărui naționalitate o are pentru infracțiunile săvârșite în străinătate în baza principiului personalității legii penale. O situație aparte apare când legea condiționează incidența personalității legii penale de dubla incriminare și se referă doar la infracțiunea săvârșită sau presupune și posibilitatea angajării

răspunderii penale a persoanei juridice potrivit ambelor legislații, apreciindu-se că inexistența răspunderii penale a persoanei juridice în statul unde infracțiunea a fost comisă echivalează cu o cauză de non-responsabilitate care face inoperantă dubla incriminare [172, p. 199]. Condiția dublei incriminări se consideră îndeplinită și dacă, potrivit legii statului unde infracțiunea a fost săvârșită, persoanei juridice i se poate aplica o sancțiune administrativ-penală, cum este cazul Germaniei sau Portugaliei.

S-a concluzionat în doctrină și faptul că limitele răspunderii instituite pentru persoanele juridice de drept public naționale operează și în cazul persoanelor juridice de drept public străine, deoarece aceste limite sunt stabilite în scopul protejării suveranității statului care le-a impus și pentru a asigura separația puterii administrative de cea judecătorească, o soluție contrară fiind în contradicție cu principiile dreptului internațional public [172, p. 199], punct de vedere împărtășit de noi în totalitate.

3.2. Domeniul răspunderii penale a persoanelor juridice

După ce a fost determinată sfera persoanei juridice care răspund penal, rămâne să fie stabilit domeniul infracțiunilor pentru care acestea răspund din punct de vedere penal.

S-a arătat în doctrină că răspunderea penală a persoanei juridice trebuie să rămână o excepție determinată de infracțiunile săvârșite în cadrul competențelor organelor de conducere [140, p. 250]. S-a apreciat și că infracțiunile contra vieții și integrității corporale sau furtul sunt excluse din sfera de răspundere a persoanei juridice [172, p. 200], considerându-se și faptul că singurele infracțiuni pe care o persoană juridică le poate comite constau în încălcarea normelor menite să prevină abuzurile în domeniul economic, industrial și comercial și să asigure o protecție a intereselor patrimoniale individuale [108, p. 231]. Alți autori consideră că trebuie recunoscută o capacitate generală persoanelor juridice, fără a fi limitată de principiul specialității capacității de folosință. Se admite însă că există și infracțiuni care, datorită naturii lor, nu pot fi săvârșite de către persoana juridică, de exemplu în caz de viol, adulter sau bigamie [166, p. 142-143].

Practica demonstrează tot mai frecvent că societățile pot comite infracțiuni, acest fapt trebuind recunoscut, de esența activității persoanelor juridice trebuind legată și „*criminalitatea gulerelor albe*”. Edwin Sutherland a documentat existența acestui tip de criminalitate prin studiul a 70 de corporații mari, care, împreună, au comis 980 de violări ale dreptului penal. Edwin Sutherland a propus definirea „*criminalității gulerelor albe*” ca fiind „crime comise în cursul ocupațiilor acestora de către persoane respectabile și care se bucură de un statut înalt în

societate”; Conceptul de „*criminalitate a gulerelor albe*” în mod general include în sine două tipuri de crime: *crime ocupaționale*, când unii indivizi comit infracțiuni în legătură cu ocupațiile, profesia lor în beneficiul său propriu, și *crimele corporative*, care se referă la activități ilicite comise, de obicei, în beneficiul organizației, în vederea promovării afacerilor, dar care nu constituie scopul primordial al acestor afaceri (business). Potrivit lui Gilbert Geis, acest tip de criminalitate constituie o amenințare mult mai serioasă pentru bunăstarea și integritatea societății decât multe alte tipuri de crime tradiționale [106, p. 81].

În consecință, Comisia pentru Drept și Administrarea Justiției de pe lângă președintele SUA a concluzionat: „Criminalitatea gulerelor albe afectează întreaga moralitate a societății. Neglijența corporațiilor și a managerilor lor, care ocupă, de regulă, poziții de lideri în comunitățile lor, servește drept exemplu care tinde să distrugă bazele morale ale dreptului” [106, p. 81].

S-a considerat, de asemenea, că, dacă există infracțiuni care pot fi cu ușurință săvârșite de către persoanele juridice (bancrută, abuz de încredere, înșelăciune, fals, infracțiuni la protecția mediului - spre exemplu accidentul de la centrala nucleară de la Cernobîl din aprilie 1986, poluarea fântânilor din regiunea Anenii-Noi în urma unei scurgeri de petrol din rezervoarele societății „Lukoil Moldova” care a avut loc în vara anului 1999, excrocheriile desfășurate de SA „Procent”, SA „Alfa-M”, Banca Comercială BCA „Întreprinzbank” din Republica Moldova și societatea „Caritas” din România [106, p. 13] etc.), există și infracțiuni care țin de domeniul activității umane (incest, bigamie, adulter) și care nu pot avea ca autor decât o persoană fizică. În cazul acestor din urmă infracțiuni persoana juridică poate fi instigator sau complice nefiind posibilă în consecință o determinare prealabilă a sferei infracțiunilor care pot fi comise de către persoanele juridice [135, p. 708]. Este aproape imposibil de identificat o infracțiune care să excludă *ab initio* implicarea unei persoane juridice în comiterea ei, cel puțin în calitate de instigator sau complice, fiind de preferat sistemul răspunderii generale. De exemplu, dacă o persoană juridică nu poate să dezerteze, ea poate foarte ușor să instige militarii unei unități la comiterea acestei infracțiuni, cum este cazul când persoana juridică își desfășoară activitatea în domeniul mass-media.

Având în vedere literatura de specialitate din domeniu [24, p. 1-2; 167, p. 95-114], putem afirma că persoanele juridice pot săvârși, în calitate de autori, infracțiunile de spălare de bani și trafic de persoane.

Pornind de la opiniile exprimate în doctrină, în legislațiile diferitelor state s-au conturat două sisteme importante de determinare a domeniului răspunderii penale a persoanei juridice. În cadrul primului sistem, *cel al răspunderii generale*, promovat de Marea Britanie, S.U.A.,

Olanda, Belgia, Canada etc., persoanele juridice au o capacitate penală similară celei a persoanei fizice, putând comite, la fel ca și acestea, orice infracțiune. *Al doilea sistem*, consacrat de Franța, Finlanda, Danemarca și China, presupune indicarea de către legiuitor în cazul fiecărei infracțiuni a posibilității comiterii ei de către o persoană juridică, sistem preluat și de către Republica Moldova. În Codul penal din România este consacrată în partea generală răspunderea penală a persoanei juridice, lăsându-se doctrinei și, mai cu seamă, jurisprudenței sarcina de a stabili în fiecare caz concret dacă o anumită infracțiune poate sau nu să fie imputată unei persoane juridice (sistemul clauzei generale).

Sistemul clauzei generale de răspundere este superior celui în care se indică posibilitatea săvârșirii infracțiunii de către persoana juridică deoarece, pe de o parte, permite instanței de judecată să stabilească în concret dacă, în urma probatoriului administrat, o faptă este imputabilă din punct de vedere penal persoanei juridice, iar, pe de altă parte, permite ca persoanele juridice să fie pedepsite pentru săvârșirea cât mai multor conduite ilicite care întrunesc conținutul constitutiv al cât mai multor infracțiuni prevăzute de legislația penală, acest fapt fiind, de asemenea, rezultatul cercetării judecătorești.

Din acest punct de vedere apreciem că persoanele juridice pot săvârși în calitate de autori, instigatori sau complici infracțiunile informatice prevăzute de Legea nr. 161/2003 privind unele măsuri pentru asigurarea transparenței în exercitarea demnităților publice, a funcțiilor publice și în mediul de afaceri (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 279 din 21.04.2003), respectiv infracțiunea de acces ilegal la un sistem informatic, interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice, infracțiunea de alterare a integrității datelor informatice, infracțiunea de perturbare a funcționării sistemelor informatice, operațiuni ilegale cu dispozitive sau programe informatice, infracțiunea de fals informatic, infracțiunea de fraudă informatică, precum și infracțiunea de pornografie infantilă prin intermediul sistemelor informatice, după cum pot săvârși și infracțiunile la regimul comerțului electronic prevăzute în Legea nr. 365/2002 privind comerțul electronic (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 959 din 29.11.2006), respectiv falsificarea instrumentelor de plată electronică, deținerea de echipamente în vederea falsificării instrumentelor de plată electronică, falsul în declarații în vederea emiterii sau utilizării instrumentelor de plată electronică, efectuarea de operațiuni financiare în mod fraudulos, precum și acceptarea operațiunilor financiare efectuate în mod fraudulos [90, p. 72-81]. În categoria persoanelor juridice sunt incluse și instituțiile de credit a căror răspundere penală poate fi reținută. În legislația română, instituțiile de credit sunt definite în Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 99/2006 privind instituțiile de credit și adecvarea capitalului, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1027 din 27.12.2006 cu modificările și

completările ulterioare. Potrivit art. 3 al acestui act normativ, instituțiile de credit sunt băncile, organizațiile cooperatiste de credit, băncile de economisire și creditare în domeniul locativ, băncile de credit ipotecar și instituțiile emitente de monedă electronică.

Pentru exemplificare, precizăm că, în sistemul de drept românesc, persoanele juridice pot răspunde penal pentru: infracțiunea de vătămare corporală din culpă în concurs cu infracțiuni prevăzute de Legea securității și sănătății în muncă (sentința penală nr. 1004 din 31 martie 2010, definitivă, pronunțată de către Judecătoria Iași), infracțiunea de dare de mită (decizia penală definitivă din 28 martie 2013, pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția penală, în dosarul nr. 421/36/2011), infracțiuni la Legea privind drepturile de autor și drepturile conexe (sentința definitivă nr. 126 din 1 iulie 2009, pronunțată de Tribunalul Sibiu, Secția penală), infracțiunea de delapidare (decizia definitivă nr. 97/R din 9 februarie 2012, pronunțată de Curtea de Apel Brașov, Secția penală), infracțiunea de evaziune fiscală (sentința penală nr. 72 din 22 aprilie 2016, pronunțată de Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 2593/65/2015; sentința penală nr. 163 din 9 noiembrie 2016, pronunțată de Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 2538/95/2016; sentința penală nr. 28 din 9 februarie 2015, pronunțată de Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 8070/95/2013), infracțiunea de delapidare (decizia penală definitivă nr. 97/R din 9 februarie 2012, pronunțată de Curtea de Apel Brașov, Secția penală), infracțiunea de desfășurare fără licență sau autorizație a oricăreia dintre activitățile din domeniul jocurilor de noroc (decizia penală definitivă din 8 octombrie 2012, pronunțată de către Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția penală, în dosarul nr. 3996/110/2011), infracțiunea de folosire sau prezentare de documente sau declarații false, inexacte sau incomplete care au ca rezultat obținerea pe nedrept de fonduri din bugetul general consolidat al comunității europene sau din bugetele administrate de acestea sau în numele lor (decizia penală definitivă nr. 79/A din 26 octombrie 2012, pronunțată de Curtea de Apel Târgu Mureș, Secția penală), infracțiuni prevăzute de Legea cecului nr. 59/1934 (sentința penală definitivă nr. 136 din 13 martie 2012, pronunțată de Judecătoria Moinești, Secția penală), infracțiuni prevăzute de Legea nr. 53/2003 – Codul muncii (decizia penală definitivă nr. 9 din 29 ianuarie 2013, pronunțată de Tribunalul Ialomița, Secția penală), infracțiunea de deturnare de fonduri (sentința penală definitivă nr. 872 din 23 mai 2011, pronunțată de Judecătoria Bacău, Secția penală), infracțiunea de contrafacere de marcă și concurență neloială (sentința penală definitivă nr. 41 din 10 martie 2011, pronunțată de Tribunalul Buzău, Secția penală), infracțiunea de livrare de produse de protecție a plantelor neautorizate (sentința penală definitivă nr. 724 din 3 iunie 2011, pronunțată de Judecătoria Cluj Napoca, Secția penală), infracțiunea de sprijinire a unui grup infracțional organizat, trafic ilicit de droguri de mare risc și trafic ilicit internațional de droguri de mare risc (sentința penală

definitivă nr. 445 din 6 mai 2011, pronunțată de Tribunalul București, Secția I penală), infracțiuni la regimul calității în construcții prevăzute de Legea nr. 10/1995 (sentința penală definitivă din 26 martie 2012 pronunțată de Tribunalul București, Secția I penală, în dosarul nr. 8240/3/2012), infracțiunea de spălare de bani (decizia penală definitivă nr. 2550 din 13 august 2012, pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția penală), infracțiunea de înșelăciune cu consecințe deosebit de grave (sentința penală definitivă nr. 846 din 6 decembrie 2010, pronunțată de Tribunalul București, Secția a II-a penală) [191].

3.3. Considerații privind răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul european și pe plan mondial

Preocupările cele mai importante cu privire la răspunderea penală a persoanelor juridice, pe plan european, le întâlnim în cadrul activității Consiliului Europei și al Uniunii Europene, răspunderea penală a persoanei juridice în Europa continentală dobândind în ultimele decenii o nouă dimensiune, îndeosebi după Congresul Internațional de Drept Comparat care a avut loc în anul 1978 la Budapesta.

Astfel, *Rezoluția (77)28 privind contribuția dreptului penal la protecția mediului* [164] recomandă reevaluarea principiilor răspunderii penale a persoanelor juridice cu scopul identificării unor posibilități de reglementare a anumitor cazuri de răspundere penală a entităților publice și private care au personalitate juridică.

Recomandarea R(81)12 asupra criminalității afacerilor [155] prevede posibilitatea instituirii răspunderii penale a persoanelor juridice pentru infracțiunile săvârșite în domeniul comercial sau punerea în practică a altor măsuri având aceeași finalitate.

Recomandarea R(82)15 privind rolul dreptului penal în protecția consumatorului [156] recomandă instituirea în dreptul penal a răspunderii penale a persoanelor juridice sau a unor măsuri echivalente.

Apreciem că cel mai important document adoptat în acest sens de către Consiliul Europei este *Recomandarea R(88)18 privind răspunderea întreprinderilor persoane juridice pentru infracțiunile săvârșite în cadrul activității acestora* [157] (adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 20 octombrie 1988). Esența acestei recomandări constă în încurajarea adoptării de măsuri legislative pentru ca întreprinderile să răspundă penal pentru infracțiunile săvârșite în activitatea lor, fără a fi exonerate de răspundere persoanele fizice care au săvârșit nemijlocit fapta, precum și crearea unui sistem de sancțiuni și măsuri adaptate întreprinderilor

pentru o sancționare eficientă a activităților ilicite, pentru prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni și repararea prejudiciilor rezultate din infracțiune.

În această recomandare se formulează principiile directoare care trebuie să guverneze regimul răspunderii penale a persoanelor juridice respectiv: o persoană juridică poate răspunde pentru infracțiunile săvârșite în exercițiul activității sale, deși aceste infracțiuni nu sunt comise în realizarea obiectivului său de activitate, fiind fără relevanță dacă persoana fizică a fost identificată sau nu; întreprinderea trebuie exonerată de răspundere când conducerea sa nu este implicată în săvârșirea infracțiunii și a luat toate măsurile necesare pentru prevenirea săvârșirii acesteia; angajarea răspunderii întreprinderii nu trebuie să conducă la exonerarea de răspundere a persoanelor fizice implicate în săvârșirea infracțiunii, iar în mod special persoanele care exercită funcții de conducere trebuie să răspundă pentru neîndeplinirea obligațiilor lor, neîndeplinire care a condus la săvârșirea infracțiunii; aplicarea de sancțiuni penale trebuie realizată numai când acestea sunt cerute de natura infracțiunii, de gravitatea culpei întreprinderii, de consecințele pentru societatea civilă și de necesitatea prevenirii altor infracțiuni, iar pentru fapte de o mai redusă gravitate este indicată recurgerea la alte forme de răspundere, respectiv răspunderea administrativă, iar în alegerea și aplicarea sancțiunii trebuie acordată o deosebită atenție obiectivelor non-represive, respectiv prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni și repararea prejudiciului suferit de victima infracțiunii [86, p. 198].

Respectiva recomandare prevede un larg evantai de sancțiuni aplicabile persoanei juridice, principale, accesorii sau complementare, cu sau fără suspendarea condiționată a executării pedepsei ca avertismentul; mustrarea; decizia declarativă de responsabilitate cu dispensă de sancțiune; confiscarea bunurilor utilizate la săvârșirea infracțiunii sau care se constituie în câștiguri rezultate din infracțiune; interdicția exercitării anumitor activități, decăderea din dreptul de a contracta cu statul sau autoritățile publice; interdicția de a beneficia de avantaje fiscale sau subvenții; interdicția de a face publicitate pentru mărfuri sau servicii; retragerea autorizațiilor, destituirea membrilor conducerii; plasarea provizorie a întreprinderii sub autoritatea unui administrator desemnat de judecător; închiderea întreprinderii; dizolvarea întreprinderii, despăgubirea victimei; repunerea în situația anterioară sau publicarea deciziei prin care s-a aplicat sancțiunea.

Nu în ultimul rând se consideră utilă înființarea unui cazier judiciar pentru persoanele juridice.

Răspunderea penală a persoanelor juridice este confirmată de către *Rezoluția nr. 1 privind aspectele civile, administrative sau penale ale luptei împotriva corupției*, adoptată la Conferința miniștrilor europeni de justiție desfășurată în localitatea La Valetta, Malta (1994). În

fapt, documentul recomanda Comitetului de Miniștri constituirea unui grup de lucru multidisciplinar privind corupția și stabilirea în anexă o listă de subiecte, ca posibile priorități ale activității acestui grup. Printre aceste teme se află și răspunderea penală a persoanelor juridice (lit. r).

Recomandarea R(96)8 privind politica penală într-o Europă în transformare [158] (adoptată de Comitetul de Miniștri la 05.09.1996) a prevăzut posibilitatea adoptării de către statele membre a unor dispoziții legale care să instituie răspunderea penală a persoanelor juridice sau a altor măsuri echivalente.

Recomandarea R(97)24 privind cele 20 de principii directoare în lupta împotriva corupției [159] (adoptată de Comitetul de Miniștri la 06.11.1997) prevede necesitatea stabilirii de măsuri care să preîntâmpine transformarea persoanelor juridice în paravane pentru ascunderea infracțiunilor de corupție.

Convenția privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal [65] (încheiată la Strasbourg la 04.11.1998), ratificată de România la 05.02.1999 se referă la aspectul potrivit căruia sancțiunile penale și administrative aplicate persoanelor juridice pot juca un rol eficace în prevenirea poluării mediului înconjurător.

Pornind de la constatarea că atingerile aduse mediului tind să antreneze consecințe grave și necesită, astfel, măsuri cu caracter penal, convenția cere statelor, la art. 9, să adopte măsurile necesare pentru a sancționa penal sau administrativ persoana juridică, atunci când o infracțiune contra mediului a fost comisă în numele său de către un organ, un membru al organelor sale sau de alți reprezentanți, fiind prevăzută și necesitatea de a sancționa în paralel persoana fizică vinovată.

Sub egida Consiliului Europei a fost adoptată *Convenția penală privind corupția* [62] (încheiată la Strasbourg la 27.01.1999), ratificată de România prin Legea nr. 27/2002, care prevede în art. 18 obligația statelor de a include în legislațiile naționale sancțiuni aplicabile persoanelor juridice care săvârșesc infracțiunile vizate de Convenție, permițând angajarea răspunderii persoanelor juridice pentru infracțiunile de dare de mită, trafic de influență și spălare de bani comise în contul lor de către o persoană juridică. Potrivit Convenției, noțiunea de „persoană juridică” desemnează orice entitate având acest statut în virtutea dreptului intern, cu excepția statului și altor entități publice care acționează în exercitarea prerogativelor de putere publică și a organizațiilor publice internaționale (art. 1 lit. d).

Această convenție recomandă statelor să adopte „sancțiuni eficace, proporționale și descurajante de natură penală sau nepenală”.

Amintim în acest sens și Directiva nr. 91/308 din 10.06.1991, adoptată de Consiliul Comunităților Europene, referitoare la prevenirea utilizării sistemului financiar pentru spălarea banilor; Directiva nr. 2001/97 C.E. a Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene din 02.12.2001, care modifică Directiva nr. 91/308, precum și Directiva Parlamentului și a Consiliului European cu privire la prevenirea utilizării sistemului financiar în scopul spălării de bani și al finanțării activităților teroriste, adoptată la 09.08.2005.

Deși această convenție nu precizează natura răspunderii în cazul persoanelor juridice, lăsând legiuitorului național opțiunea între răspunderea penală, administrativă sau cel mult civilă, apreciem că se are în vedere în primul rând răspunderea penală a persoanelor juridice, deoarece în toate sistemele de drept ale statelor semnatare ale convenției, faptele vizate constituie infracțiuni și atrag aplicarea unor pedepse penale, cu atât mai mult cu cât recunoașterea generală a răspunderii penale a persoanelor juridice tinde a fi consacrată chiar și în sistemele de drept în care răspunderea penală a întreprinderilor era anterior imposibilă.

Chiar și *Convenția privind cyber-criminalitatea* [63], adoptată la Budapesta la 23.11.2001 cuprinde dispoziții privind răspunderea penală a persoanelor juridice, după cum și art. 10 al Convenției Consiliului Europei pentru prevenirea terorismului și respectiv art. 22 al Convenției Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane, ambele adoptate la Varșovia la 16.05.2005, prevăd dispoziții privind răspunderea persoanelor juridice.

La rândul ei, *Convenția Consiliului Europei referitoare la spălarea de bani, la depistarea, indisponibilizarea și confiscarea produselor infracțiunii și la finanțarea terorismului* [57], adoptată și ea la Varșovia la 15.05.2005 prevede în art. 10 alin. (4) obligația statelor părți de a asigura impunerea unor sancțiuni efective, proporționale și disuasive, de natură penală sau nu, persoanelor juridice responsabile de infracțiunile prevăzute în convenție.

Ne referim și la Directiva U.E. 95/46/C.E. privind protecția persoanelor fizice cu ocazia prelucrării datelor personale [83]; Directiva U.E. 97/7/C.E. privind protecția consumatorilor cu ocazia încheierii contractelor electronice la distanță [85]; Directiva U.E. 97/66/C.E. privind prelucrarea datelor cu caracter personal și protecția vieții private în sectorul telecomunicațiilor [84]; acțiunea comună 98/428/J.A.I. privind crearea rețelei judiciare europene [1]; acțiunea comună 98/733/J.A.I. privitoare la incriminarea apartenenței la o organizație criminală în statele membre ale Uniunii Europene [3]; acțiunea comună 98/699/J.A.I. referitoare la identificarea, depistarea, întreruperea sau punerea sub sechestru și confiscarea obiectelor folosite sau rezultate din infracțiuni [2]; Decizia-cadru 2001/413/J.A.I. din 28.05.2001 privind lupta împotriva fraudei și falsului de mijloace de plată, altele decât banii lichizi [73]; Directiva U.E. 2000/31/C.E. privind comerțul electronic [82]; Directiva U.E. 99/93/C.E. privind condițiile cadru pentru

semnături electronice [81]; acțiunea comună din 21.12.1989 adoptată de Consiliul Europei pe baza art. 3 al Tratatului U.E. referitoare la incriminarea participării la o organizație criminală în cadrul statelor membre U.E. [192]; acțiunea comună din 22.12.1998 privind corupția în sectorul privat care are ca obiect incriminarea faptelor de corupție în medii profesionale sau comerciale, considerând că o acțiune eficace contra criminalității organizate trebuie să prevadă o politică globală de luptă împotriva corupției, prevăzând în art. 5 răspunderea persoanelor juridice [192].

La nivelul Organizației Europene pentru Cooperare și Dezvoltare (O.E.C.D), la 17.12.1997 a fost adoptată *Convenția pentru lupta împotriva corupției funcționarilor publici străini în tranzacțiile comerciale internaționale* [192], care conține un articol referitor la răspunderea persoanei juridice.

Și Comisia Europeană a Drepturilor Omului a decis că, deși Convenția Europeană a Drepturilor Omului [58] nu se referă la răspunderea penală a persoanelor juridice, ea nu este incompatibilă cu o asemenea răspundere, iar când împotriva unei persoane juridice există o „acuzatie în materie penală”, aceasta se bucură de garanțiile unui proces echitabil, prevăzute de art. 6 din Convenție (Comisia, raportul din 30.05.1991, în cauza Stenuit c. Franței, p. 66, <http://www.echr.coe.int>). De altfel doctrina apreciază că prevederile art. 6 și 7 din Convenție protejează persoanele juridice în aceeași măsură ca și persoanele fizice.

Dreptul comunitar a cunoscut în ultimii ani o evoluție favorabilă ideii de răspundere penală a persoanelor juridice, Curtea de Justiție a Comunităților Europene precizând că dreptul comunitar „nu obligă un stat membru la introducerea în dreptul său național a responsabilității penale a persoanelor juridice” (Curtea de Justiție a Comunităților Europene (C.J.C.E), dec. din 2 octombrie 1991 în *Recueil de Jurisprudence de la Cour et du Tribunal de première instance*, 1991, vol. 8/I, p. I-4387). Din interpretarea acestei decizii rezultă că statele membre ale Uniunii Europene *pot* consacra în dreptul intern principiul răspunderii penale a persoanelor juridice, dreptul comunitar recunoscând principiul răspunderii penale a persoanelor juridice, neimpunând însă instaurarea acestui principiu [172, p. 446].

În perioada următoare legislația comunitară a recomandat statelor membre principiul răspunderii penale a persoanelor juridice, ultimele evoluții ale legislației confirmând chiar o tendință de impunere a acestui principiu.

Deși se consideră că dreptul penal excede reglementării organelor comunitare, acesta rămânând în competența parlamentelor naționale, încă din primii ani de existență a Comunităților Europene a fost creat un sistem de sancțiuni care viza completarea cadrului dreptului administrativ-penal național [172, p. 446]. Astfel, art. 85 din Tratatul privind Comunitatea Economică Europeană – C.E.E. (1957) [177] a interzis orice acorduri între întreprinderi, orice

decizii ale asociațiilor de întreprinderi și orice practici concertate care sunt susceptibile să afecteze comerțul între statele membre și care au ca obiect sau efect împiedicarea, restrângerea sau distorsionarea concurenței în interiorul pieței comune.

Potrivit art. 87 (în prezent art. 83) din Tratatul privind Comunitatea Economică Europeană [177], Consiliul putea adopta regulamentele și directivele pentru aplicarea dispozițiilor cuprinse în art. 85 și 86 din Tratat [177], fiind adoptat în acest sens Regulamentul 17/62 din 06.02.1962 [160], care în art. 15-16 prevede amenzi pe care Comisia le poate aplica întreprinderilor sau grupurilor de întreprinderi în cazul practicilor interzise de art. 85 și 86 din Tratat [177], precum și în caz de nerespectare a regulilor procedurale, în special în cazul furnizării unor date false sau incomplete sau a refuzului de cooperare cu ocazia controalelor și verificărilor efectuate de către Comisie. Astfel, potrivit art. 15 din Regulament [160], încălcarea intenționată sau din culpă a dispozițiilor art. 85 alin 1 și art. 86 din Tratat se sancționează cu amendă între 1.000 și 1.000.000 Euro, în funcție de gravitatea și durata activității ilicite. Potrivit art. 16 din Regulament se poate aplica o amendă cuprinsă între 50 și 1.000 Euro pentru fiecare zi de întârziere întreprinderilor sau asociațiilor de întreprinderi care nu încetează o practică interzisă de art. 85 și 86 din Tratat [177], când acest lucru i-a fost cerut de către autorități; nu încetează comiterea unor acțiuni interzise de către Comisie în baza art. 8.1. din Regulament [160]; nu prezintă o informare solicitată de către Comisie sau nu permite desfășurarea unei anchete dispuse de către Comisie [10, p. 341].

Și în domeniul transporturilor, Regulamentul 11/60 din 16.08.1960 [161] adoptat în baza art. 79 din Tratatul C.E.E. [177], prevede posibilitatea aplicării unei amenzi administrative antreprenorului care refuză să furnizeze informațiile cerute sau furnizează deliberat informații false (art. 17), iar dacă se constată o discriminare în sensul art. 79 din Tratat [177] se poate aplica o amendă într-un quantum de până la 20 de ori prețul transportului cerut sau primit. Regulamentul vizează înlăturarea discriminărilor constând în aplicarea de către un transportator pentru aceleași mărfuri și pe aceeași rută, de tarife și condiții de transport diferite în funcție de țara de origine sau de destinație a produselor transportate.

Deși regulamentele ([160], [161]) precizate mai sus prevăd că sancțiunile respective n-au caracter penal, deoarece acestea au ca efect repararea prejudiciului cauzat și, cel puțin, un caracter retributiv și aflictiv, considerăm, alături de alți autori [172, p. 448], că sancțiunile administrative din aceste regulamente trebuie considerate ca pedepse, aplicarea acestor sancțiuni presupunând și existența unui element subiectiv în forma dolului sau culpei.

Art. 85.3 din Tratatul C.E.E. [177] prevede și o cauză exoneratoare de răspundere aplicabilă dacă se îndeplinesc cumulativ următoarele condiții: acțiunile interzise de art. 85.1

(acorduri, decizii sau practici concertate) să aibă ca finalitate ameliorarea producției sau a distribuției ori facilitarea progresului tehnico-economic; este rezervată utilizatorilor o parte echitabilă din profitul realizat; nu sunt impuse întreprinderilor interesate restricții care nu sunt indispensabile pentru atingerea acestor obiective, nu se conferă întreprinderilor posibilitatea eliminării concurenței pentru o parte substanțială a produselor în cauză. Astfel, aceste practici sunt admise când urmăresc unul din obiectivele arătate mai sus și au o durată limitată [10, p. 341].

Răspunderea penală a persoanelor juridice o întâlnim și în cadrul protecției intereselor financiare ale Comunităților Europene. La 26.07.1995 a fost adoptată *Convenția privind protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene* [64], completată ulterior cu Regulamentul 2988/95 privind protecția intereselor financiare ale Comunităților Europene [162] (adoptat la 18 decembrie 1995), precum și cele două protocoale adiționale, al doilea protocol semnat la 19.06.1997 având ca obiect reprimarea spălării banilor și răspunderea persoanelor juridice.

Regulamentul nr. 2988/95 [162] prevede sancțiuni administrative aplicabile persoanelor juridice și altor entități cărora dreptul național le recunoaște capacitatea juridică, care au comis infracțiunea în calitate de autor sau complice. Textul folosește noțiunea de „iregularitate”, definită ca „orice violare a unei norme de drept comunitar comisă printr-o acțiune sau omisiune a unui operator economic care are sau ar putea avea ca efect prejudicierea bugetului general al Comunităților sau a bugetelor gerate de acestea ...”. În fapt sancțiunile administrative aplicate au caracter penal (plata unei amenzi administrative, privarea totală sau parțială de un avantaj oferit de reglementările comunitare) [172, p. 450].

Protocolul adițional nr. 2 al Convenției [64] instituie în art. 3. răspunderea persoanelor juridice în cazul faptelor de fraudă, dare de mită și spălare de bani, statele membre nefiind obligate la sancționarea penală a persoanelor juridice, consacându-se însă în mod explicit această posibilitate în art. 4-1 unde se prevede că „fiecare stat membru va lua măsurile necesare pentru a asigura aplicarea, în cazul unei persoane juridice declarată responsabilă în baza art. 3-1, a unor sancțiuni efective, proporționale și disuasive *care să includă amenzi penale sau nepenale și eventual alte sancțiuni ...*” [172, p. 450].

Cu privire la condițiile angajării răspunderii persoanelor juridice, Protocolul [64] arată că o infracțiune este săvârșită în contul unei persoane juridice când aceasta a fost săvârșită de către o persoană fizică ce a acționat cu titlul individual sau în calitate de membru al unui organ al persoanei juridice care exercită o funcție de conducere în cadrul său potrivit unui mandat de

reprezentare conferit de către persoana juridică sau în baza abilitării de a lua decizii în numele persoanei juridice sau a unei funcții de control în cadrul persoanei juridice (art. 3-1).

Chiar când infracțiunea nu este săvârșită de către una din persoanele precizate la art. 3-1, persoana juridică răspunde din punct de vedere juridic dacă săvârșirea infracțiunii a devenit posibilă datorită lipsei de supraveghere din partea uneia dintre aceste persoane (art. 3-2), cu condiția ca autorul să se fi aflat sub autoritatea acesteia. Această dispoziție acoperă o mare parte din acțiunile comise de către simplii angajați ai persoanei juridice, statele având posibilitatea de a extinde răspunderea persoanelor juridice și în cazul faptelor acestor persoane.

Răspunderea persoanelor juridice poate fi angajată și în cazul participării lor la comiterea infracțiunii în calitate de instigator sau complice, iar răspunderea persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice care a participat la săvârșirea infracțiunii.

Ca sancțiuni aplicabile persoanelor juridice, Protocolul [64] prevede amenda penală sau nepenală (administrativă); excluderea de la beneficiul unui avantaj sau ajutor public; interzicerea cu titlu temporar sau definitiv a exercitării unei activități comerciale; plasarea sub supraveghere judiciară sau dizolvarea.

De altfel, ca o consecință a adoptării *Convenției pentru protejarea intereselor financiare ale C.E.* [64], în dreptul român au fost incriminate în secțiunea 4¹ din Legea nr. 78/2000 privind prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție [131], noi infracțiuni și anume „Infracțiunile împotriva intereselor financiare ale Comunităților Europene”, respectiv nerespectarea normelor privind obținerea de fonduri din bugetele Comunităților Europene, diminuarea ilegală a resurselor din bugetele Comunităților Europene, deturnarea de fonduri din bugetele Comunităților Europene, precum și neglijența care prejudiciază interesele financiare ale Comunităților Europene.

Putem aprecia din cele ce preced că se conturează o veritabilă politică penală europeană privind răspunderea persoanelor juridice, aceasta evoluând treptat, dar inevitabil spre consacrarea răspunderii penale a persoanelor juridice ca un principiu de drept comun aplicabil în legislația statelor membre. De altfel, numeroase decizii-cadru adoptate de către Consiliul Uniunii Europene în ultimii ani obligă statele membre să adopte sancțiuni efective, incluzând amenzi penale și nepenale împotriva persoanelor juridice care sunt responsabile pentru infracțiunile vizate de decizia-cadru respectivă. Menționăm, cu titlu exemplificativ, că astfel de dispoziții se regăsesc în art. 5 al Deciziei-cadru nr. 2002/629/J.A.I. din 19.03.2002 privind lupta împotriva traficului de ființe umane [74], în art. 7 al Deciziei-cadru 2004/68/J.A.I. din 22.12.2003 privind lupta împotriva exploatării sexuale a copiilor și pedopornografiei [75], art. 6 al Deciziei-cadru nr. 2005/667/J.A.I. din 12.07.2005 privind întărirea cadrului penal pentru

reprimarea poluării cauzate de nave [76], dar și în art. 6 din proiectul Deciziei-cadru privind lupta împotriva criminalității organizate [192].

Un pas important în acest sens îl constituie și proiectul intitulat *Corpus Juris portant dispositions pénales pour la protection des intérêts financiers de l'Union Européenne* [192], care în art. 13 al proiectului (art. 14 în versiunea din 1997) prevede instituirea unei răspunderi penale proprii a persoanei juridice. Proiectul [192] se înscrie în cadrul programului „Espace judiciaire européen”, lansat în 1995 și a fost pregătit de un comitet de experți la cererea Parlamentului European sub egida Direcției Generale de Control Financiar a Comisiei Europene. Potrivit textului „sunt de asemenea responsabile pentru infracțiunile definite mai sus (art. 1-8) entitățile colective cu personalitate juridică, precum și cele ce nu au personalitate juridică, dar au un patrimoniu autonom, când infracțiunea a fost săvârșită în contul entității colective de către un organ, reprezentant sau orice persoană care acționează în numele său sau care are o putere de decizie de drept sau de fapt”. Deși textul nu folosește sintagma „sunt responsabile penal ...”, natura juridică a acestei răspunderi nu lasă niciun dubiu, dat fiind că art. 13 este intitulat „răspunderea penală a entităților colective”. Este vorba de infracțiunile de fraudare a bugetului comunitar (art. 1), fraudă cu ocazia încheierii contractelor guvernate de dreptul comunitar (art. 2), dare și luare de mită (art. 3), abuzul în serviciu (art. 4), abuzul de încredere (art. 5), divulgarea secretului profesional (art. 6), spălare de fonduri și tăinuire (art. 7) și asociere în vederea comiterii de infracțiuni (art. 8). De asemenea răspunderea penală a persoanei juridice nu înlătură răspunderea penală a persoanelor fizice, autori, instigatori sau complici la aceeași infracțiune (art. 13 alin. (2)).

Se constată astfel că proiectul [192] a extins sfera persoanelor fizice ale căror acțiuni pot conduce la angajarea răspunderii penale a persoanelor juridice, în comparație cu procedurile Convenției pentru protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene [64] și ale Protocolului adițional nr. 2 la Convenție [64]. Art. 13 din *Corpus Juris* [192] nu mai are condiția unei investiții oficiale într-o funcție de decizie, reprezentare sau control, fiind suficientă constatarea că persoana ce a acționat a făcut-o în numele și pentru persoana juridică sau avea o putere de decizie de drept sau de fapt.

Răspunderea penală a persoanei juridice rezultă din acțiunea ilicită a persoanei fizice care, potrivit reglementării, are capacitatea de a o angaja penal.

La rândul său, proiectul [192] prevede în plan sancționator pedepse principale și complementare aplicabile persoanelor juridice (art. 14), pedeapsa principală fiind amenda de până la 10 milioane Euro. Pentru infracțiunile prevăzute de art. 1 și 8 săvârșite prin imprudență sau neglijență gravă, maximul va fi de 2/3 din cuantumul prevăzut pentru faptele respective. În

versiunea din 1997 a proiectului, în categoria pedepselor principale se includeau: plasarea sub supraveghere judiciară pe o perioadă de până la 5 ani și/sau amenda de până la un milion de Euro, aceasta putând fi ridicată până la un quantum reprezentând de cinci ori valoarea prejudiciului; confiscarea instrumentelor, produsului și profitului infracțiunii; publicarea hotărârii de condamnare (art. 9, alin. (1), lit. b), c), d)). Pedepsele complementare aplicabile persoanelor juridice erau: excluderea de la acordarea de subvenții pe o perioadă de până la 5 ani (în cazul infracțiunii prevăzute la art. 1); excluderea de la contractele încheiate cu Comunitățile Europene pe o perioadă de până la 5 ani (în cazul infracțiunii prevăzute de art. 2). Ca și pedepse complementare amintim publicarea deciziei de condamnare în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene și în presa cotidiană; excluderea de la beneficiul subvențiilor viitoare acordate potrivit dreptului comunitar, pe o durată de maxim 5 ani, în cazul infracțiunii prevăzute la art. 1 și excluderea de la beneficiul unor subvenții viitoare acordate de către autoritățile publice care utilizează fonduri ale Comunităților Europene, pentru o perioadă de maxim 5 ani în cazul infracțiunilor prevăzute de art. 1 și 2 din proiect.

Bunurile care au servit, au fost produse sau dobândite prin comiterea infracțiunilor pot fi confiscate în beneficiul Comunităților Europene, confiscarea având loc de câte ori s-a comis acțiunea sau inacțiunea ilicită, deși autorul nu răspunde penal datorită lipsei elementului subiectiv.

Constatăm că dizolvarea persoanei juridice sau suspendarea activității acesteia nu se regăsesc printre sancțiunile aplicabile persoanei juridice, menționate în proiect, deși în diverse sisteme de drept acestea sunt aplicabile.

Cu privire la individualizarea pedepsei, art. 15 din proiect [192] prevede că în cazul persoanelor juridice instanța va avea în vedere infracțiunea și gradul de pericol social al acesteia, prevenția generală și specială, precum și circumstanțele agravante și atenuante, aceste circumstanțe și efectele lor fiind determinate potrivit dreptului național, având în vedere principiul complementarității.

Când valoarea fraudei sau a profitului urmărit prin infracțiune depășește 100.000 Euro sau când infracțiunea (prevăzută de art. 1-3 și 5-8) a fost săvârșită de către o asociație de răufăcători, potrivit art. 16 alin. 2 se va reține o circumstanță agravantă, caz în care amenda aplicabilă persoanei juridice poate ajunge până la 15 milioane de Euro.

În cadrul U.E. au fost adoptate două acțiuni comune care au tratat și răspunderea persoanei juridice, astfel:

a) „Acțiunea comună din 21 decembrie 1989” [192], adoptată de Consiliu pe baza art. 3 al Tratatului U.E. [178], referitoare la incriminarea participării la o organizație criminală în

cadrul statelor membre ale U.E.

Acțiunea comună cere, în art. 3, statelor membre să se asigure că împotriva persoanelor juridice poate fi angajată răspunderea penală sau, în lipsa acesteia, astfel de răspundere pentru comiterea infracțiunilor care fac obiectul acțiunii comune, „precizând că această răspundere va fi angajată după modalitățile ce vor fi definite de dreptul intern al fiecărei țări”.

Documentul face, de asemenea, referire la necesitatea de a sancționa, în paralel, persoanele fizice vinovate, ca și la caracterul efectiv, proporțional și descurajam al sancțiunilor aplicabile, sancțiuni care trebuie să aibă o natură patrimonială și economică.

b) „Acțiunea comună din 22 decembrie 1998” [192], relativă la corupția în sectorul privat, are ca obiect incriminarea faptelor de corupție în medii profesionale sau comerciale, considerând că o acțiune eficientă contra criminalității organizate trebuie să prevadă o politică globală de luptă împotriva corupției.

În art. 5, documentul prevede răspunderea persoanei juridice [116, p. 63-64].

Propunem în virtutea art. 83 alin. (1) din TFUE [178] elaborarea unei directive privind prevenirea și combaterea corupției transnaționale, corupție săvârșită de către persoanele juridice.

Astfel, la nivel european, amintim studiul „Răspunderea persoanelor juridice pentru infracțiuni în Uniunea Europeană”, din conținutul căreia rezultă că persoanele juridice dispun de un mecanism de exprimare a propriei lor identități, putând astfel să fie trase la răspundere pentru săvârșirea de infracțiuni, fără a trebui în mod necesar să fie legate de comportamentul indivizilor care fac parte din componente persoanelor juridice [187, p. 9-142].

Asociația Internațională de Drept Penal a dezbătut problematica răspunderii penale a persoanei juridice atât în cadrul colocviului preliminar al Congresului al XIII-lea (din 1982), unde a fost tratată chiar în legătură cu problematica așa-numitului „drept penal al afacerilor”, cât și în cadrul colocviului preliminar al Congresului al XIV-lea (din 1987), iar „Revista Internațională de Drept Penal” (organul oficial al A.I.D.P.) a consacrat acestei teme mai multe numere (nr. 1 și 2 din 1983, nr. 1 și 2 din 1988) [107, p. 158].

Trebuie remarcată și Convenția O.N.U. privind corupția [61] adoptată în anul 2003, ratificată de România prin Legea nr. 365/2004, care prevede în art. 26 pct. 2, intitulat „Răspunderea persoanelor juridice” că „Sub rezerva principiilor juridice ale statului parte, răspunderea persoanelor juridice poate fi penală, civilă sau administrativă”. Revenind la Convenția O.N.U. privind criminalitatea transnațională organizată [192], adoptată la 17.12.2000 la Palermo, ratificată de România prin Legea nr. 265/2002, precizăm că aceasta are ca obiect promovarea cooperării în scopul prevenirii și combaterii mai eficiente a acestui tip de criminalitate, solicitând statelor părți, în acest sens, să confere caracter de infracțiune anumitor

fapte, când sunt de natură transnațională și este implicat un grup criminal organizat. În art. 10 convenția se referă la răspunderea persoanelor juridice, solicitându-se statelor membre să adopte măsuri pentru a stabili răspunderea persoanelor juridice care participă la comiterea de infracțiuni grave ce implică un grup criminal organizat.

Cât privește natura juridică a răspunderii persoanei juridice, Convenția O.N.U. [192] stipulează că: „sub rezerva principiilor juridice ale statelor părți, răspunderea persoanei juridice poate fi penală, civilă sau administrativă”.

În rezoluția celui de-al XV-lea Congres Internațional de Drept Penal al O.N.U. din 1994, unde se prevede că „pronunțarea de sancțiuni penale împotriva persoanelor juridice de drept privat nu trebuie să împiedice urmărirea persoanelor fizice aflate în serviciul persoanelor juridice”.

Este prevăzut și faptul că răspunderea persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanelor fizice care au comis fapta.

Amintim și Convenția O.N.U. din anul 1988 împotriva traficului ilicit de narcotice și substanțe halucinogene [192], ratificată de România prin Legea nr. 118/1992; Convenția O.N.U. din anul 1999 privind suprimarea activităților de finanțare a terorismului [192], precum și Recomandările Grupului de Acțiune Financiară (G.A.F.I.) [192], constituit în anul 1989 la Reuniunea celor 7 țări puternic industrializate (G-7).

La nivel atât european, cât și internațional în lucrarea cu titlul „Răspunderea persoanelor juridice în caz de corupție în Europa de Est și Asia Centrală”, se analizează legislația privind răspunderea persoanelor juridice pentru corupție și aplicarea acestei legislații în Europa de Est și Asia Centrală, cu scopul de a promova activitățile anticorupție, schimburile de informații și elaborarea de bune practici în eforturile comune de prevenire și combatere a corupției în țările respective [144, p. 9-51].

3.4. Concluzii

În final, în urma analizei comparative a răspunderii penale a persoanelor juridice, formulăm următoarele concluzii:

1. Persoanele juridice de drept privat, precum și persoanele juridice de drept public, cu excepția statului, în principiu, răspund penal.
2. Cu privire la entitățile lipsite de personalitate juridică, fiecare sistem de drept aplică reguli diferite privind sfera acestor entități care răspund penal.

3. Cu privire la persoanele juridice aflate în proces de constituire se apreciază în mai multe sisteme de drept (de exemplu cel spaniol), că viitoarea societate cu capacitate juridică este continuatoarea societății aflate în formare, prin urmare fiind posibilă angajarea răspunderii penale a societății pentru infracțiunile săvârșite în faza de constituire.

4. Problematika stabilirii capacității penale a persoanei juridice prezintă aspecte particulare în practică, când trebuie analizată în contextul unor elemente de extraneitate, aplicându-se în acest caz principiul teritorialității și personalității legii penale.

5. În legislațiile diferitelor state s-au conturat două sisteme importante de determinare a domeniului răspunderii penale a persoanei juridice. În cadrul primului sistem, cel al răspunderii generale, promovat de Marea Britanie, S.U.A., Australia, Africa de Sud, Olanda, Belgia, Canada etc., persoanele juridice au o capacitate penală similară celei a persoanei fizice, putând comite, la fel ca și acestea, orice infracțiune. Al doilea sistem, consacrat de Franța, Finlanda, Danemarca și China, presupune indicarea de către legiuitor în cazul fiecărei infracțiuni a posibilității comiterii ei de către o persoană juridică, sistem preluat și de către Republica Moldova.

6. Sistemul clauzei generale de răspundere este superior celui în care se indică posibilitatea săvârșirii infracțiunii de către persoana juridică deoarece, pe de o parte, permite instanței de judecată să stabilească în concret dacă, în urma probatoriului administrat, o faptă este imputabilă din punct de vedere penal persoanei juridice, iar, pe de altă parte, permite ca persoanele juridice să fie pedepsite pentru săvârșirea cât mai multor conduite ilicite care întrunesc conținutul constitutiv al cât mai multor infracțiuni prevăzute de legislația penală, acest fapt fiind, de asemenea, rezultatul cercetării judecătorești.

7. Preocupările cele mai importante cu privire la răspunderea penală a persoanelor juridice, pe plan european, le întâlnim în cadrul activității Consiliului Europei și al Uniunii Europene, răspunderea penală a persoanei juridice în Europa continentală dobândind în ultimele decenii o nouă dimensiune, îndeosebi după Congresul Internațional de Drept Comparat care a avut loc în anul 1978 la Budapesta.

8. Apreciem că se conturează o veritabilă politică penală europeană privind răspunderea persoanelor juridice, aceasta evoluând treptat, dar inevitabil spre consacrarea răspunderii penale a persoanelor juridice ca un principiu de drept comun aplicabil în legislația statelor membre.

4. RĂSPUNDEREA PENALĂ A PERSOANELOR JURIDICE ÎN SISTEMELE DE DREPT DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI DIN ROMÂNIA

4.1. Considerații generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept din Republica Moldova

În concepția vechiului Cod penal al Republicii Moldova din 1961, persoana juridică nu putea răspunde penal. Actualul Cod penal al Republicii Moldova [37] a luat în considerare recomandările făcute țărilor membre de Consiliul Europei (Convenția Europeană din 1999 [192]) și de către alte organizații internaționale, recunoscând persoana juridică drept subiect al răspunderii penale. Astfel, art. 21 alin. (3) și (4) CP RM [37] reglementează particularitățile răspunderii penale a persoanei juridice ca subiect al infracțiunii [11, p. 57].

Codul penal al Republicii Moldova [37] nu definește noțiunea de persoană juridică. Conform art. 55 al Codului civil al Republicii Moldova [33], persoana juridică este organizația care posedă un patrimoniu distinct și răspunde pentru obligațiunile sale cu acest patrimoniu, poate să dobândească și să exercite în nume propriu drepturi patrimoniale și personale nepatrimoniale, să-și asume obligațiuni, poate fi reclamant și pârât în instanța de judecată. Ea se consideră constituită în momentul înregistrării și din acest moment are capacitatea de folosință (alin. (1) al art. 60 Cod civil al Republicii Moldova[33]) și de exercițiu (alin. (1) al art. 61 Cod civil al Republicii Moldova[33]). Ca atare, persoana juridică poate răspunde penal de la data înregistrării ei de către stat [11, p. 57].

Potrivit art. 3 din Legea nr. 1134 din 02.04.1997 [121], societatea este persoana juridică care își desfășoară activitatea în temeiul prezentei legi, al altor acte legislative și al statutului societății. Durata societății este nelimitată, dacă statutul nu prevede altfel, societatea posedând cu drept de proprietate bunuri care sunt separate de bunurile acționarilor și se trec în bilanțul ei independent.

În art. 21 al CP RM [37], la alin. (3) se prevede că o persoană juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă aceasta nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător dispozițiile directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicții privind efectuarea unei anumite activități și se constată cel puțin una din următoarele circumstanțe:

a) fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcții de conducere, care a acționat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice;

b) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcții de conducere;

c) fapta a fost săvârșită datorită lipsei de supraveghere și control din partea persoanei împuternicite cu funcții de conducere.

Se observă influența Codului Penal Model al SUA, unde se prevede că entitatea poate fi condamnată pentru săvârșirea unei infracțiuni dacă aceasta constă în neîndeplinirea obligației specifice de executare afirmativă, impusă corporației prin lege. Baza teoretică a acestei dispoziții legale o constituie teoria reprezentării (*vicarious liability* sau *respondeat superior*) [106, p. 117].

În acest caz răspunderea persoanei juridice poate fi antrenată prin fapta oricărui angajat sau organ din cadrul persoanei juridice, neavând relevanță poziția sa în ierarhia societății, respectiv un statut superior sau simplu salariat.

Persoana juridică răspunde penal și în cazul delegării obligației date pentru executare unei alte persoane fizice sau juridice.

Pentru a fi imputabilă persoanei juridice fapta trebuie să fie comisă pentru a satisface interesele persoanei juridice, concretizate sub forma obținerii unui contract avantajos, respectiv a unui avantaj material, financiar sau de altă natură, realizat sau realizabil.

Având în vedere dispozițiile art. 21, alin. (3¹) CP RM [37], care statuează că o persoană fizică se consideră împuternicită cu funcții de conducere dacă are cel puțin una din următoarele funcții: a) de reprezentare a persoanei juridice; b) de luare a deciziilor în numele persoanei juridice; c) de exercitare a controlului în cadrul persoanei juridice, apreciem că admiterea, sancționarea, aprobarea sau utilizarea faptei de către organul sau persoana împuternicite cu funcții de conducere se poate concretiza prin darea unui ordin, a unei indicații, instrucțiuni, tacit, verbal sau scris sau prin promovarea angajatului după săvârșirea infracțiunii.

Potrivit legislației civile în vigoare, persoanele juridice sunt societățile pe acțiuni, societățile cu răspundere limitată, societățile în nume colectiv etc..

Nu toate întreprinderile dispun de personalitate juridică, ca de exemplu întreprinderea individuală, care, în caz de comitere a unei infracțiuni, nu va răspunde penal, deoarece, potrivit legii, nu este investită cu personalitate juridică.

Potrivit art. 57 din Codul civil al Republicii Moldova [33], persoanele juridice de drept public și privat sunt situate pe poziții de egalitate în raporturile civile, iar potrivit art. 60 din Codul civil al Republicii Moldova [33] persoanele juridice de drept public participă la circuitul

civil dacă este necesar pentru atingerea scopurilor acestora, ele fiind asimilate persoanelor juridice de drept privat în măsura în care participă la circuitul civil.

Potrivit art. 21 alin. (4) CP RM [37], persoanele juridice, cu excepția autorităților publice, răspund penal pentru infracțiunile pentru săvârșirea cărora este prevăzută sancțiune pentru persoanele juridice în partea specială din prezentul cod.

Conform art. 21 alin. (3) și (4) CP RM [37], autoritățile publice nu pot fi subiecți ai infracțiunii. Autoritățile publice, structura, organizarea și funcționarea lor sunt stabilite în Titlul III al Constituției și în alte legi adoptate de Parlament. Persoanele cu funcții de răspundere și alte persoane care activează în organele autorităților publice pentru infracțiunile de serviciu sau legate de activitatea lor în aceste organe poartă răspundere penală conform principiului caracterului personal al răspunderii penale (art. 6 CP RM [37]) [11, p. 57].

Nesancționarea Statului din punct de vedere penal este justificată și de savantul francez F. Desportes care precizează că „într-adevăr însuși specificul dreptului penal justifică soluția adoptată de legiuitor, nu se poate concepe ca Statul însuși să fie delincvent, în timp ce el este garantul păcii publice și deține monopolul exercitării represiei în numele societății. Reținerea responsabilității sale ar fi incoerentă și totodată periculoasă” [106, p. 124].

Potrivit art. 21 alin. (5) CP RM [37] „răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită”. Această prevedere legală citează practic alin. 3 din art. 121-2 al noului Cod penal al Franței [45].

În opinia autorului Vladimir Grosu [19, p. 194], această regulă nu stabilește principiul cumulului de răspundere, ci poate fi exprimată cu termenul de „neexcludere”.

În același timp, răspunderea penală a persoanei juridice nu exonerează de răspunderea lor proprie pe autorii infracțiunii, infracțiune care a fost comisă în contul persoanei juridice.

Răspunderea persoanei fizice, simplu angajat sau organ al acesteia, este posibilă și în lipsa răspunderii persoanei juridice dacă autorul fizic poate fi considerat, în persoana sa proprie, autor sau complice al infracțiunii imputate, iar, independent de răspunderea persoanei juridice, acest autor nu este responsabil dacă elementele constitutive ale infracțiunii nu-i pot fi personal atribuite.

În lipsa răspunderii penale a persoanei juridice, persoana fizică rămâne responsabilă, deoarece nu există niciun motiv pentru a nu putea fi reținută răspunderea ei în baza art. 21 alin. (4) CP RM [37].

Dacă persoana juridică răspunde penal, persoana fizică poate fi pedepsită dacă este identificată.

Prin această reglementare se pune în evidență autonomia răspunderii penale a persoanei juridice față de cea a organelor sale.

Judecătorul penal va trebui să caute în mod separat imputabilitatea faptelor penale ale persoanei juridice, pe de o parte, și uneia sau mai multor persoane fizice, pe de altă parte.

Persoana fizică poate fi coautor al infracțiunii, pe lângă persoana juridică, dacă se va dovedi că ea a acționat concomitent, atât în interesul său, cât și al persoanei juridice.

Persoana fizică poate fi coparticipant (complice) al infracțiunii dacă actele comise în interesul entității colective reprezintă acte de asistență, ajutor, trebuind dovedit că persoana fizică conștientiza că oferă asistență societății.

Potrivit art. 47 CP RM [37], se consideră organizație (asociație) criminală o reuniune de grupuri criminale organizate într-o comunitate stabilă, a cărei activitate se întemeiază pe diviziune între membrii organizației și structurile ei, a funcțiilor de administrare, asigurare și executare a intențiilor criminale ale organizației în scopul de a influența activitatea economică și de altă natură a persoanelor fizice și juridice sau de a o controla, în alte forme, în vederea obținerii de avantaje și realizării de interese economice, financiare sau politice.

Infracțiunea se consideră săvârșită de o organizație criminală dacă a fost comisă de un membru al acesteia în interesul ei sau de o persoană care nu este membru al organizației respective, la însărcinarea acesteia.

Organizator sau conducător al organizației criminale se consideră persoana care a creat organizația criminală sau o dirijează.

Organizatorul și conducătorul organizației criminale poartă răspundere pentru toate infracțiunile săvârșite de această organizație.

Membrul organizației criminale poartă răspundere penală numai pentru infracțiunile la a căror pregătire sau săvârșire a participat.

Membrul organizației criminale poate fi liberat de răspundere penală în cazul în care a declarat benevol despre existența organizației criminale și a ajutat la descoperirea infracțiunilor săvârșite de ea ori a contribuit la demascarea organizatorilor, a conducătorilor sau a membrilor organizației respective.

Această asociație sau organizație poate exista practic în cadrul unei persoane juridice constituite din punct de vedere legal.

În opinia autorului Xenofon Ulianovschi, organizațiile criminale dispun de „servicii de informații”, de mijloace și tehnici moderne de adunare și prelucrare a datelor și informațiilor, precum și de sisteme adecvate de conspirativitate, acestea fiind organizate în scopuri

infracționale, sub denumiri de firme comerciale, industriale etc. și conduse de persoane care ocupă funcții înalte în societate și în viața publică [11, p. 104].

În opinia aceluiași autor mai sus citat, organizațiile criminale au diverse direcții de activitate: traficul și comerțul cu stupefiante, organizarea și desfășurarea unor afaceri comerciale și industriale în plan național și internațional, inițierea, organizarea și desfășurarea unor lovituri asupra depozitelor de valori și a instituțiilor bancare; desfășurarea traficului de valori și valută, elaborarea unor scenarii pentru ocuparea posturilor în viața economică și politică a societății prin metode și mijloace adecvate, inclusiv manipularea alegerilor etc. [11, p. 105], opinie la care achiesăm și noi.

Autorul Alexadru Spoială, analizând răspuderea penală a persoanelor juridice reglementată de legislația din Republica Moldova, menționează că legea penală autohtonă prevede pedepse distincte aplicabile persoanelor juridice iar problema găsirii unor sancțiuni adecvate naturii persoanei juridice a constituit și constituie o preocupare constantă a doctrinei, soluțiile propuse cunoscând o mare diversitate, de la cele care consideră că persoanelor juridice le sunt aplicabile doar sancțiuni patrimoniale (amendă, confiscare), până la cele care prevăd posibilitatea instituirii unei game foarte largi de sancțiuni, susceptibile să atingă persoana juridică în toate atributele sale. În opinia acestui autor, opinie la care achiesăm și noi, este necesar ca la instiuirea unor pedepse specifice persoanelor juridice să se țină cont, în primul rând, de capacitatea acestora de a realiza scopurile pedepsei. Codul penal al Republicii Moldova [37] prevede următoarele scopuri: restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, acesta considerând că în calitate de pedepse aplicabile ar putea fi prevăzute o multitudine de măsuri de constrângere, prin care ar putea fi asigurată atingerea rezultatelor enunțate: restabilirea echității sociale și prevenirea comiterii infracțiunilor [169, p. 158].

Art. 63 CP RM [37] prevede categoriile pedepselor aplicate persoanelor juridice, respectiv amendă, privare de dreptul de a exercita o anumită activitate și lichidare.

În acest context, autorul Vladimir Grosu apreciază că spectrul de pedepse din Codul penal al Republicii Moldova este extrem de redus, ceea ce transformă sarcina individualizării răspunderii penale și a pedepsei, puse în fața judecătorului într-o chestiune deosebit de dificilă [19, p. 447], opinie la care achiesăm și noi.

Privarea persoanei juridice de dreptul de a exercita o anumită activitate și lichidarea acesteia se aplică atât ca pedepse principale, cât și ca pedepse complementare (art. 63 alin. (3) CP RM [37]).

Art. 63 alin. (2) CP RM [37] prevede că amenda se aplică în calitate de pedeapsă principală. Posibilitatea de a se trage la răspundere penală persoana juridică a fost inclusă, pentru prima oară, în prevederile legale în Codul penal al Republicii Moldova din 2002 [37]. Promotorii ideii privind iresponsabilitatea penală a persoanelor juridice invocau în mod tradițional imposibilitatea de a aplica o pedeapsă unei entități juridice. Este adevărat că unele sancțiuni, care tind să producă suferințe sau să izoleze delincventul, prin natura lor, nu sunt susceptibile a fi aplicate persoanelor juridice. Astfel de pedepse sunt închisoarea sau detențiunea pe viață. Potrivit opiniei exprimate de autorul Alexandru Mariț, răspunderea penală a persoanelor juridice, la nivelul spectrului de pedepse și al fundamentului acestui argument, a fost zdruncinată serios de experiența unor legislații străine (Franța, Olanda, SUA, Anglia, Belgia etc.) care conțin un arsenal de pedepse și măsuri de siguranță aplicabile, nu fără eficacitate, persoanelor juridice [11, p. 133].

Potrivit art. 64 alin. (4) CP RM [37], mărimea amenzii pentru persoanele juridice se stabilește în limitele de la 1.500 la 60.000 unități convenționale, în funcție de caracterul și gravitatea infracțiunii săvârșite, de mărimea daunei cauzate, luându-se în considerare situația economico-financiară a persoanei juridice. În caz de eschivare cu rea-voință a persoanei juridice de la achitarea amenzii fixate, instanța de judecată poate să înlocuiască suma neachitată a amenzii cu urmărirea patrimoniului.

Autorul Alexandru Mariț, precizează că prin *eschivare cu rea-voință* se înțelege neîndeplinirea conștientă, fără motive obiective, de către persoana juridică condamnată a deciziei instanței de judecată de a achita în termen amenda stabilită [11, p.136], opinie la care achiesăm și noi.

Având în vedere că persoanelor juridice li se aplică pedeapsa amenzii, raportat la art. 16 alin. (2) CP RM [37], apreciem că infracțiunile care atrag răspunderea penală a persoanelor juridice sunt infracțiuni ușoare.

Aplicarea amenzii îi permite judecătorului să individualizeze pedeapsa, având în vedere caracterul și gravitatea infracțiunii săvârșite, mărimea daunei cauzate, luându-se în considerare situația economico-financiară a persoanei juridice.

Situația economico-financiară a persoanei juridice care influențează mărimea amenzii poate fi determinată în funcție de bilanțul societății (activ și pasiv), de numărul de tranzacții (cifra de afaceri), de rezultatele auditului contabil, precum și de alte reguli contabile.

Unul dintre avantajele principale ale amenzii este practic că nu necesită cheltuieli de administrare, spre deosebire de alte pedepse, cum ar fi lichidarea persoanei juridice.

Autorul Alexandru Spoială consideră că amenda rămâne a fi una dintre pedepsele de bază aplicate persoanelor juridice, această sancțiune putând fi benefică din punctul de vedere al scopurilor pedepselor penale numai dacă va fi aplicată într-un quantum echitabil, iar executarea va fi individualizată adecvat [169, p. 159], opinie la care achiesăm și noi.

Nivelul amenzii nu trebuie să fie exagerat, în caz contrar, povara acesteia putând fi trecută pe umerii salariaților inocenți, sub formă de venituri reduse sau prețuri majorate. Chiar și statul va fi în pierdere, prejudiciindu-se încasarea impozitelor.

„De lege ferenda” ar trebui reglementată în Codul penal al Republicii Moldova [37] faptul că datoria apărută în urma impunerii amenzii trebuie să constituie obiectul unei transmiteri universale în cadrul unei fuziuni sau separări a persoanei juridice, societatea absorbantă sau cele ce rezultă din separare nefiind subiectul infracțiunii, eventual plătind amenda.

Ar putea fi propuse, „de lege ferenda”, și alte pedepse aplicabile persoanelor juridice, respectiv pedeapsa complementară a suspendării activității persoanei juridice, activitate în realizarea căreia a fost săvârșită infracțiunea, închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice în care s-a desfășurat activitatea infracțională, cu excepția persoanelor juridice din domeniul presei, interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice, precum și afișarea sau difuzarea hotărârii de condamnare pe cheltuiala persoanei juridice condamnate. Obligația de a închide anumite localuri sau suspendarea procedurii de faliment când aceasta are drept scop sustragerea de la urmărirea penală sunt propuse de către autorul Igor Dolea [96, p. 698].

Privarea unei persoane juridice de dreptul de a exercita o anumită activitate constă în stabilirea interdicției de a încheia anumite tranzacții, de a emite acțiuni sau alte titluri de valoare, de a primi subvenții, înlesniri și alte avantaje de la stat sau de a exercita alte activități.

Autorul Alexandru Spoială atrage atenția asupra faptului că, în art. 73 alin. (1) CP RM [37], legiuitorul utilizează expresia „*alte activități*”, adică legiuitorul recurge la o enumerare exemplificativă, enumerare susceptibilă de mai multe critici în cazul în care nu sunt prezente condițiile specifice de stabilire a acestei pedepse sub forma privării de dreptul de a exercita activități (altele decât cele enumerate expres în art. 73 alin. (2) CP RM [37]), opinie la care achiesăm și noi. Autorul menționează că o condiție indispensabilă stabilirii acestei pedepse rezidă în faptul că activitatea de care este privată întreprinderea a fost utilizată nemijlocit la comiterea infracțiunii, în prezența unei asemenea condiții, legea penală atingând standardele de claritate și previzibilitate [169, p. 159].

Privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate poate fi limitată la un anumit teritoriu, sau la o anumită perioadă a anului și se stabilește pe un termen de până la 5 ani sau pe un termen nelimitat, potrivit art. 73 alin. (2) CP RM [37].

Această pedeapsă poate fi aplicată în calitate de pedeapsă principală sau complementară.

Această sancțiune conține două pedepse diferite, însă, în realitate, primirea de subvenții, înlesniri și alte avantaje de la stat nu constituie o activitate a persoanei juridice.

Exercitarea unei activități este o inițiativă a persoanei juridice, un gen concret de activitate care poate fi prevăzut în actele de constituire ale societății, iar subvențiile și înlesnirile sunt niște acte ale statului, care pot însoți această activitate, pe baza anumitor acte normative.

Activitatea persoanei juridice, care eventual poate fi interzisă și subvențiile, înlesnirile sau avantajele acordate de stat reprezintă obiectul voinței diferitelor subiecte de drept, ce se află pe poziții opuse în relațiile juridice și sunt de natură diferită.

„De lege ferenda” această pedeapsă ar trebui divizată în două pedepse distincte, respectiv interdicția de a încheia anumite tranzacții, de a emite acțiuni sau alte titluri de valoare, pe de o parte și pe altă parte interdicția de a primi subvenții, înlesniri și alte avantaje de la stat sau de a exercita alte activități.

Interdicția are în vedere vechile activități, cât și cele noi, care nu mai pot fi efectuate.

Expresia „pe un termen de până la 5 ani sau pe un termen nelimitat” este echivalentă cu interzicerea cu titlu definitiv a activității. Dacă interzicerea temporară a unei activități afectează în primul rând patrimoniul societății, interzicerea exercitării uneia sau mai multor activități cu titlu definitiv sau pentru o perioadă de 5 ani poate duce la dizolvarea persoanei juridice. În acest sens, la stabilirea termenului acestei pedepse, instanța de judecată trebuie să aibă în vedere scopul urmărit prin aplicarea acestei pedepse.

În opinia autorului Alexandru Spoială, expresia „pe un termen nelimitat” trebuie exclusă din conținutul art. 73 alin. (2) CP RM [37] sau, în caz contrar, aplicabilitatea acestuia ar trebui restrânsă la unele cazuri speciale (activitate comercială, bancară, fiduciară etc.) [169, p. 160], opinie la care achiesăm și noi.

Interdicția unei activități se poate extinde asupra unui anumit teritoriu sau pentru o anumită perioadă a anului, acest gen de limitare fiind caracteristic măsurilor de siguranță, care au ca scop înlăturarea pe viitor a unei stări de pericol.

Autorul Alexandru Spoială opinează că în unele cazuri această pedeapsă este benefică, dar în altele aceasta nu trebuie aplicată, indiferent de circumstanțe. Spre exemplu, în scopul promovării tehnologiilor avansate, nu ar trebui aplicată această pedeapsă pentru activitățile de inovare sau alte activități, a căror încetare va influența negativ procesul inovativ. Încetarea, fie ea și temporară, a unui proces de elaborare a unor tehnologii noi sau de implementare a acestora în procesele economice ar implica multiple efecte negative care ar putea prejudicia interesele consumatorilor și ale statului - cea mai cointereseată entitate de existența inovărilor în activitatea

întreprinderilor autohtone. Statul, nefiind în drept să impună activitățile de inovare întreprinderilor, ar putea crea condiții care ar determina întreprinderile mici și mijlocii să opteze pentru acest gen de activitate. Totodată consideră că „imunitatea față de privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate” s-ar putea regăsi printre asemenea condiții [169, p. 159], opinie la care achiesăm și noi.

Persoana juridică își desfășoară activitatea de întreprinzător în baza autorizației sau a licenței de activitate emise de către organul de stat respectiv, iar în caz de săvârșire a unei infracțiuni de către respectiva persoană juridică, instanța de judecată transmite organului de stat emitent al autorizației sau licenței sentința în vederea executării acesteia.

În baza sentinței pronunțate de către instanța de judecată, organul de stat respectiv poate anula sau modifica autorizația sau licența persoanei juridice, astfel încât să se stabilească interdicțiile de a încheia anumite tranzacții, de a emite acțiuni sau alte titluri de valoare, de a primi subvenții, înlesniri și alte avantaje de la stat sau de a exercita alte activități.

Acest organ de stat, după primirea sentinței și realizarea în concret a acesteia, comunică instanței acest fapt, informând totodată organul fiscal și administrația publică locală în a cărei rază de activitate își are sediul persoana juridică despre executarea pedepsei respective.

Nu în ultimul rând trebuie precizat că în hotărârea de condamnare trebuie arătat concret în ce teritoriu sau pentru ce perioadă a anului, pe cât timp și de care activitate este privată de dreptul de a o exercita respectiva persoană juridică.

Lichidarea persoanei juridice constă în dizolvarea acesteia, cu toate consecințele ce decurg din legislația civilă și se aplică de către instanța de judecată, dacă aceasta constată că gravitatea infracțiunii săvârșite face imposibilă menținerea existenței unei astfel de persoane juridice și prelungirea activității acesteia.

Lichidarea poate fi aplicată ca pedeapsă principală și ca pedeapsă complementară.

Apreciem că sintagma „lichidarea persoanei juridice” ar trebui înlocuită cu „dizolvarea persoanei juridice”, deoarece dizolvarea, potrivit Codului civil al Republicii Moldova [33], deschide procedura de lichidare (art. 86 Cod civil al Republicii Moldova [33]), în cadrul căreia sunt satisfăcute creanțele, se încasează amenzile, se împart între fondatori bunurile ce rămân. În urma încheierii procedurilor ce urmează dizolvarea, are loc lichidarea persoanei juridice, cu consecința radierii ei din registrul prevăzut de lege (art. 99 Cod civil al Republicii Moldova [33]).

Acestea ar trebui să fie consecințele prevăzute de legislația civilă potrivit art. 74 CP RM [37], fiind incorect și ilegal a condamna persoana juridică direct la lichidare, fără să se țină cont de interesele salariaților, creditorilor și ale statului în luarea unei astfel de decizii.

În baza hotărârii definitive de condamnare a persoanei juridice, lichidarea acesteia se efectuează de către comisia de lichidare sau de către lichidator potrivit legislației în vigoare.

Lichidarea se realizează prin dizolvare potrivit procedurii de lichidare a întreprinderii stabilite de Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi nr. 845/03.01.1992 (publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 2-33/28.02.1994), precum și în condițiile art. 87 Cod civil al Republicii Moldova [33].

Persoana juridică se consideră lichidată din momentul radierii ei din Registrul de Stat de la Camera Înregistrării de Stat, potrivit art. 89 Cod civil al Republicii Moldova [33], instanța trimițând o copie a hotărârii irevocabile de condamnare către Camera Înregistrării de Stat.

Lichidatorul, după efectuarea măsurilor de protecție a patrimoniului, a activelor și pasivelor, publică în Monitorul Oficial un aviz despre lichidarea persoanei juridice, informând creditorii despre înaintarea creanțelor.

Lichidarea trebuie aplicată ca pedeapsă numai dacă instanța va constata că gravitatea infracțiunii săvârșite face imposibilă păstrarea acestei organizații și prelungirea activității sale, potrivit art. 74 alin. (2) CP RM [37].

Autorul Alexandru Spoială critică reglementarea de mai sus motivând că din respectivul enunț nu pot fi relevate, cu certitudine, condițiile referitoare la gravitatea infracțiunii, la cauzele imposibilității existenței în continuare a persoanei juridice, acesta fiind de părere că, datorită consecințelor grave pe care le implică aplicarea acestei pedepse, aceasta își va găsi aplicabilitatea doar în cazurile comiterii unor infracțiuni grave, deosebit de grave, excepțional de grave sau când persoana juridică a fost creată în scopul comiterii infracțiunii. Pe de altă parte, același autor, menționează că gravitatea acestei pedepse poate fi evitată deoarece fondatorii unei persoane juridice lichidate, îndeosebi ai întreprinderilor mici și mijlocii, pot să înregistreze la organele de stat competente o altă persoană juridică, acest lucru fiind posibil datorită faptului că aplicarea lichidării nu implică restrângeri ale capacității de exercițiu a fondatorilor, autorul susținând necesitatea existenței în lege a unor condiții obligatorii pentru a se dispune dizolvarea, în lipsa acestora judecătorul nefiind obligat să țină cont de consecințele social-economice ale lichidării care, în unele cazuri, pot fi incommensurabile [169, p. 160], opinie la care achiesăm și noi.

Această reglementare este prea liberală, trebuind restrânsă, potrivit unor criterii stabilite de dreptul francez.

Cu privire la lichidare, „de lege ferenda”, s-ar impune anumite restricții de aplicare a acesteia, așa cum se prevede în Codul penal francez [45], la art. 131-39, prin introducerea în Codul penal al Republicii Moldova [37] a unei prevederi de genul „dizolvarea se aplică când

persoana juridică a fost creată sau deturnată de la obiectul său pentru a comite faptele incriminate” [11, p. 52].

Prima ipoteză, când persoana juridică poate fi lichidată, este când aceasta a fost creată pentru a comite infracțiuni, avându-se în vedere activitatea reală a persoanei juridice, și nu scopul declarat al creării sale. În acest caz, crearea persoanei juridice corespunde cu manifestarea voinței de a facilita săvârșirea infracțiunilor.

În ipoteza deturnării persoanei juridice de la obiectul său pentru a comite infracțiuni obiectul determinat licit nu este respectat, cel puțin parțial, fiind schimbat și redirectionat spre o activitate criminală.

Concluzia privind „gravitatea infracțiunii săvârșite care face imposibilă păstrarea persoanei juridice și prelungirea activității ei” trebuie întemeiată pe faptul că persoana juridică nu mai practică în mod prioritar o activitate licită, ci există pe baza veniturilor obținute pe cale ilegală, fie persoana juridică a fost creată pentru a servi unor scopuri criminale.

Apreciem că „de lege ferenda”, răspunderea penală a persoanelor juridice ar trebui aplicată tuturor persoanelor juridice cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice, pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate, ori în numele sau în interesul persoanelor juridice, de către organele sau reprezentanții acestora.

De asemenea, considerăm că dizolvarea și suspendarea nu pot fi aplicate autorităților și instituțiilor publice, partidelor politice, sindicatelor, patronatelor, cultelor religioase sau organizațiilor cetățenilor aparținând minorităților naționale, constituite potrivit legii. Dizolvarea nu poate fi aplicată persoanelor juridice care își exercită activitatea în domeniul presei sau al audiovizualului.

Potrivit art. 60, alin. (1), lit. c) CP RM [37], care reglementează prescripția tragerii la răspundere penală, persoana juridică se liberează de răspundere penală dacă din ziua săvârșirii infracțiunii au expirat 15 ani de la săvârșirea unei infracțiuni grave, reglementare care este aplicabilă persoanelor juridice potrivit art. 16 alin. (4) CP RM [37], având în vedere maximul special al pedepsei ce poate fi aplicată persoanelor juridice.

În ceea ce privește prescripția executării sentinței de condamnare, art. 97, alin. (1), lit. c) CP RM [37], prevede că sentința de condamnare nu se pune în executare dacă acest lucru nu a fost făcut în termen de 10 ani, în caz de condamnare pentru o infracțiune gravă, termen calculat din ziua în care sentința a rămas definitivă, reglementare care este aplicabilă persoanelor juridice potrivit art. 16 alin. (4) CP RM [37].

Măsurile de siguranță aplicabile persoanelor juridice sunt confiscarea specială și confiscarea extinsă, care sunt prevăzute de art. 98, alin. (2), lit. d) și e) CP RM [37], raportat la art. 106 CP RM [37] și art. 106¹ CP RM [37].

Apreciem că dispozițiile art. 107 CP RM [37] referitoare la amnistie sunt aplicabile și în cazul persoanelor juridice.

De lege ferenda, propunem reglementarea instituției reabilitării judecătorești și în cazul persoanelor juridice, cu precizarea unor condiții speciale care țin de natura acestui subiect al infracțiunii.

Analizând modalitățile de liberare de pedeapsa penală, autorul Alexandru Spoială, concluzionează că *persoanele juridice nu pot fi liberate de pedeapsa penală*, întrucât în cazul modalităților stipulate în art. 91, 92 CP RM [37], legiuitorul prevede că ele se aplică „persoanelor care execută pedeapsa cu închisoare”. Asemenea situații sunt inaplicabile persoanelor juridice, deoarece acestor categorii de subiecți nu le poate fi aplicată pedeapsa cu închisoare. Susținem poziția sus-indicată și opinia potrivit căreia *nu sunt aplicabile nici prevederile art. 93, 95, 96 CP RM [37]*, deoarece sunt adresate, respectiv, minorilor, persoanelor grav bolnave și femeilor cu copii până la opt ani, cât și părerea că *nici modalitatea liberării de pedeapsă datorită schimbării situației* nu ar putea fi atribuită persoanelor juridice, întrucât aplicarea acestei metode, conform legislației penale, poate fi dispusă doar dacă persoana respectivă poate fi corectată fără executarea pedepsei, persoanei juridice neputându-i fi aplicată noțiunea de corectare, totodată considerând că unica metodă de liberare de pedeapsă penală a entităților legale este posibilă doar în cazul prescripției executării sentinței de condamnare [169, p. 161], opinie la care deja am achiesat și noi.

Ca și măsuri de siguranță propunem: *punerea sub supraveghere judecătorească; confiscarea specială; obligarea de a crea o structură sau funcție în cadrul persoanei juridice responsabile de activitatea ce a fost omisă de aceasta în vederea îndeplinirii prevederilor legii; interzicerea dreptului de a exercita o activitate pe un anumit teritoriu sau pentru o anumită perioadă.*

În ceea ce privește cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, de asemenea, pot fi propuse luarea tuturor măsurilor rezonabile de precauție, necesare pentru prevenirea sau evitarea riscului sau rezultatului socialmente periculos ori cazul în care persoana juridică este unica victimă a faptelor agenților săi, care au acționat contra politicii persoanei juridice.

La stabilirea pedepsei pot fi luate în considerare un șir de circumstanțe atenuante sau agravante, care ar constitui un instrument judiciar de individualizare a pedepsei.

Ca circumstanțe atenuante propunem de a fi reținute: *existența în cadrul persoanei juridice a unui program, regulament de stimulare a comportamentului în conformitate cu legea, program de prevenire, depistare și aducere la cunoștință factorilor de decizie a faptului comiterii unei infracțiuni, despre care nu s-ar putea afla de la o sursă exterioară; cooperarea cu autoritățile în vederea descoperirii infracțiunii; comportamentul anterior al persoanei juridice cu privire la raportarea sau autodenunțarea infracțiunilor săvârșite etc.*

Ne raliem, de asemenea, poziției că în calitate de circumstanțe agravante pot fi invocate: recidiva, adică comportamentul criminal anterior; participarea organelor de conducere la săvârșirea infracțiunii și crearea obstacolelor în investigarea și descoperirea infracțiunii săvârșite [106, p. 148-149].

În final, reiterăm și susținem opinia, conform căreia: Codul penal al Republicii Moldova ar trebui să prevadă lărgirea cercului de infracțiuni care trebuie să fie imputate persoanelor juridice, ca de exemplu, infracțiuni contra siguranței statului, infracțiuni contra autorității, infracțiuni contra justiției, infracțiuni contra puterii de stat, intereselor serviciului de stat și serviciului în organele administrației publice, infracțiuni contra securității publice și a ordinii publice, infracțiuni în domeniul transportului, infracțiuni contra sănătății publice și conviețuirii sociale, infracțiuni contra familiei și minorilor, infracțiuni contra proprietății, infracțiuni contra drepturilor politice, de muncă și altor drepturi constituționale ale cetățenilor, infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei, infracțiuni contra păcii și securității omenirii [106, p. 148].

4.2. Considerații generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept din România

Anterior consacării răspunderii penale a persoanei juridice în dreptul român, a fost adoptată Legea nr. 299/2004 [193], act normativ care cuprindea norme privind răspunderea penală a persoanelor juridice pentru infracțiunile de falsificare de monedă sau de alte valori, aceasta apărând în legislația românească în perioada de aplicare a Codului penal român din 1969, care nu reglementa răspunderea penală a persoanei juridice [94, p. 11-15].

Potrivit art. 1 din Legea nr. 299/2004 [193], „Persoanele juridice, cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice, răspund penal în cazul infracțiunilor de falsificare de monede sau de alte valori prevăzute la art. 282 și art. 284 din Codul penal român, precum și al infracțiunii de deținere de instrumente în vederea falsificării de valori prevăzută la art. 285 din Codul penal român, săvârșite în numele sau în interesul persoanelor juridice, de către organele

sau reprezentanții acestora” [alin. (1)]. În alin. (2) al aceluiași articol din legea de mai sus, se mai prevedea că „Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a participat la săvârșirea aceleiași fapte”.

Aceste prevederi prefigurau consacrarea răspunderii penale a persoanei juridice ca instituție de bază a dreptului penal român și integrarea ei în sistemul noului Cod penal român ca o componentă a acestuia.

De asemenea, prevederile din art. 26 din Legea nr. 299/2004 [193], care conțineau norme privind pedepsele ce se aplică persoanelor juridice pentru săvârșirea infracțiunilor prevăzute în art. 1, și anume amenda, ca pedeapsă principală, și suspendarea activității sau a uneia dintre activitățile persoanei juridice, ca pedeapsă complementară, pot fi considerate că exprimau, într-o formă incipientă, concepția românească privind răspunderea penală a persoanei juridice și sancțiunile pe care le atrage o astfel de răspundere, concepție concretizată ulterior prin consacrarea în actualul Cod penal român a răspunderii penale a persoanei juridice.

Actualul Cod penal român [38] a fost adoptat prin Legea nr. 286 din 17 iulie 2009 (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2009) și a intrat în vigoare la data de 1 februarie 2014 prin art. 246 din Legea nr. 187 din 2012 (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 757 din 12 noiembrie 2012).

Art. 135 din Codul penal român [38] reglementează condițiile răspunderii penale a persoanelor juridice, prevăzându-se astfel că „Persoana juridică, cu excepția statului și a autorităților publice, răspunde penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice. Instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat. Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte”. În concordanță cu principiile expuse anterior în cercetarea de față, și Codul penal român [38] prevede că răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit, în orice mod, la săvârșirea aceleiași infracțiuni.

În ceea ce privește persoanele juridice care pot răspunde în cadrul unui proces penal [92, p. 38-42], potrivit art. 135 din Codul penal român [38], răspunderea penală poate fi angajată doar în sarcina unei persoane juridice, respectiv a unei entități căreia legea civilă îi recunoaște această personalitate, spre deosebire de art. 5 din Codul penal belgian [40], care asimilează persoanei juridice și unele entități lipsite de personalitate juridică potrivit legii civile (asociațiile în participație, societățile civile, societățile comerciale în curs de formare).

În consecință, o entitate fără personalitate juridică nu poate răspunde penal.

Având în vedere considerenetele expuse mai sus, apreciem că o persoană juridică aflată în proces de constituire (formare) nu răspunde penal, deoarece aceasta dobândește, în condițiile legii, o capacitate de folosință anticipată necesară pentru constituirea din punct de vedere legal, constituire de la care dobândește personalitate juridică deplină.

Dacă în procedura de constituire a unei persoane juridice ar exista o cauză de nulitate, iar această nulitate ar fi descoperită ulterior săvârșirii unei infracțiuni de către persoana juridică, apreciem că nulitatea procedurii de constituire nu ar influența răspunderea penală a persoanei juridice pentru infracțiunea respectivă.

Trebuie luat în considerare și faptul că persoana juridică răspunde penal și în cazul constituirii în scopul săvârșirii de infracțiuni (art. 139, alin. 1, lit. a din Codul penal român [38]).

Art. 151 din Codul penal român [38] prevede că în cazul pierderii personalității juridice prin fuziune, absorbție sau divizare intervenită după comiterea infracțiunii, răspunderea penală și consecințele acesteia se vor angaja: în sarcina persoanei juridice create prin fuziune; în sarcina persoanei juridice absorbante; în sarcina persoanelor juridice care au fost create prin divizare sau care au dobândit fracțiuni din patrimoniul persoanei divizate. În această situație, la individualizarea pedepsei se va ține seama de cifra de afaceri, respectiv de valoarea activului patrimonial al persoanei juridice care a comis infracțiunea, precum și de partea din patrimoniul acesteia care a fost transmisă fiecărei persoane juridice participante la operațiune.

Legiuitorul român a exclus de la răspunderea penală statul, autoritățile și instituțiile publice ce desfășoară o activitate ce nu poate face obiectul domeniului privat.

Cu privire la Stat ca persoană juridică, această excepție este întâlnită în marea majoritate a sistemelor de drept din Europa continentală (Franța, Belgia, Olanda, Finlanda etc.). Una dintre puținele excepții o reprezintă Danemarca, art. 27 Cod penal danez [43] admitând răspunderea statului pentru infracțiuni care nu au fost săvârșite în exercitarea unor prerogative ce țin de exercițiul autorității de stat. Statul beneficiază, ca atare, de o imunitate de jurisdicție penală generală și absolută, neputând fi angajată răspunderea acestuia nici în cazul faptelor comise în exercitarea autorității de stat, dar nici în cazul acelor fapte care s-ar săvârși în exercitarea unor activități ce țin de domeniul privat al statului.

Autoritățile și instituțiile publice care desfășoară o activitate ce nu poate face obiectul domeniului privat sunt excluse din câmpul incidenței penale, astfel după cum rezultă și din alte sisteme de drept, respectiv Franța sau Olanda, criteriul determinării sferei acestor autorități care nu răspund penal fiind diferit.

Astfel, în Franța și Olanda, sunt exceptate doar unele dintre infracțiunile comise de colectivitățile teritoriale, în Belgia exceptarea privind toate colectivitățile teritoriale, dar nu orice

instituție publică ce poate exercita și prerogative de autoritate.

În sistemul de drept din România, criteriul avut în vedere pentru delimitarea sferei instituțiilor publice exceptate este unul mai puțin întâlnit în practica altor state. De regulă, se are în vedere natura activității în cadrul căreia s-a comis infracțiunea, și nu natura altor activități pe care persoana juridică le poate desfășura, fără legătură cu infracțiunea săvârșită, adică, mai exact, dacă această activitate implică sau nu exercitarea unor atribute de autoritate publică (Franța, Olanda, Danemarca). S-a ales, însă, drept criteriu aptitudinea persoanei juridice în cauză de a realiza și activități ce nu pot face obiectul domeniului privat. Așadar, o singură astfel de activitate figurând printre prerogativele instituției publice este suficientă pentru a atrage imunitatea penală generală a persoanei juridice respective.

Pornind de la acest criteriu, se pune întrebarea dacă reglementarea este conformă cu principiul constituțional al egalității în fața legii, deoarece există situații când aceeași infracțiune, comisă în exercitarea aceleiași activități, ar avea un regim diferit în funcție de ce alte activități mai poate desfășura persoana juridică autoare. Spre exemplu, se comite o infracțiune de fals intelectual de către Banca Națională a României, respectiv o infracțiune de fals intelectual de către oricare altă bancă comercială. Potrivit art. 1 alin. (2) din Legea nr. 312/2004 [126], Banca Națională a României este o instituție publică. În același timp, printre atribuțiile sale figurează și activități care pot face obiectul domeniului privat. În primul caz răspunderea penală va fi exclusă, în vreme ce banca privată va răspunde pentru fapta comisă.

După părerea noastră, acest criteriu ales de legiuitorul român poate justifica diferența de tratament, fără a intra în contradicție cu principiul constituțional al egalității în fața legii și acest lucru deoarece aceeași împrejurare, respectiv exercitarea unor atribuții de autoritate, este adeseori folosită pentru a fundamenta imunitatea penală generală a statului ca persoană juridică. În același timp, dreptul comparat furnizează exemple în care criterii mult mai puțin convingătoare alese de legiuitori pentru a justifica imunitatea penală a unor persoane juridice de drept public au fost considerate de către instanțele de control constituțional ca fiind compatibile cu principiul egalității în fața legii. Așa de pildă, legiuitorul belgian a înțeles să excepteze din sfera răspunderii penale acele persoane juridice care dispun de organe de conducere alese în mod direct, pe baza regulilor democratice. Pe această bază, art. 5 alin. (4) Cod penal belgian [40] exceptează: Statul federal, regiunile, comunitățile, provinciile, comunitatea Bruxelles-ului, comunele, organele teritoriale intracomunale, Comisia comunitară franceză, Comisia comunitară flamandă, Comisia comunitară comună și centrele publice de ajutor social. Acest criteriu a fost considerat suficient de către Curtea de Arbitraj (instanța belgiană de control constituțional) pentru a constitui o justificare obiectivă a diferenței de tratament (Curtea de Arbitraj belgiană,

decizia nr. 128 din 10 iulie 2002, Montier Belge din 13 noiembrie 2002, http://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_f.htm).

În ceea ce ne privește, cu referire la textul art. 135 din Codul penal român cu privire la instituțiile publice care nu răspund penal ar fi fost preferabilă o formulare de genul „instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unor activități care nu pot fi desfășurate de persoane fizice sau de persoane juridice de drept privat”.

Revenind la textul analizat, vor beneficia, așadar, de imunitate penală toate autoritățile publice reglementate de art. 140 și 142 din Constituție [55] sau de alte acte normative - Parlamentul, Guvernul, administrația publică, centrală și locală, autoritatea judecătorească, în care se includ și instanțele judecătorești, Ministerul Public și Consiliul Superior al Magistraturii, Curtea Constituțională, Curtea de Conturi, Avocatul Poporului și Consiliul Suprem de Apărare a Țării [150, p. 151]. În cazul instituțiilor publice însă, organul judiciar va trebui să analizeze nu doar activitatea care a ocazionat comiterea infracțiunii, pentru a vedea dacă aceasta poate sau nu să facă obiectul domeniului privat, ci întreaga sferă a atribuțiilor conferite entității respective prin actul de înființare (lege, hotărâre de Guvern etc.), spre a verifica astfel dacă printre acestea figurează cel puțin o activitate care iese din sfera domeniului privat. Prin activitate care nu poate face obiectul domeniului privat urmează a se înțelege, în opinia noastră, o activitate care, potrivit legii, nu este susceptibilă a fi exercitată de o persoană fizică sau de o persoană juridică de drept privat.

Pe această bază vor răspunde penal universitățile de stat, majoritatea instituțiilor sanitare de stat, centrele de plasament pentru minori etc. În schimb, rămân în afara domeniului de incidență a răspunderii penale Banca Națională, penitenciarele, centrele de reeducare, unitățile militare, dar și unele instituții sanitare (spre exemplu, Institutul de Medicină Legală „Mina Minovici”), Institutul Național de Expertize Criminalistice, Institutul Național al Magistraturii etc. În opinia noastră, printre atribuțiile institutului IML, așa cum au fost stabilite prin O. G. nr. 1/2000 (republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 996 din 10 noiembrie 2005) figurează și unele care nu pot face obiectul domeniului privat, implicând elemente de autoritate publică. Spre exemplu, potrivit art. 15 lit. h din Ordonanță, institutul avizează funcționarea, în condițiile legii, a agenților economici care desfășoară activități de îmbălsămare și alte servicii de estetică mortuară.

Vor răspunde însă penal toate persoanele juridice de drept privat, indiferent de forma juridică pe care o îmbracă, societăți comerciale, societăți agricole, asociații, fundații [172, p. 392-396]. Asociațiile și fundațiile pot dobândi statutul de persoane juridice de utilitate publică prin Hotărâre a Guvernului, în condițiile art. 39 din O. G. nr. 26/2000, dar ele rămân persoane de

drept privat și răspunderea lor penală poate fi antrenată în condițiile legii [149, p. 106]. O categorie aparte de persoane juridice o formează regiile autonome, având în vedere natura juridică mixtă, de drept public și de drept privat a acestora [152, p. 134].

În opinia noastră, aceste persoane juridice, în pofida faptului că sunt în general considerate ca fiind persoane juridice de drept public, nu pot fi asimilate autorităților sau instituțiilor publice, astfel că, indiferent de natura activităților pe care le desfășoară, ele vor răspunde penal.

Arătăm în acest sens că art. 136 alin. (4) din Constituție [55] menționează în mod distinct instituțiile publice și regiile autonome, neputând fi pus semnul echivalenței între ele. De altfel, în ultimii ani numărul regiilor autonome a cunoscut o continuă diminuare, în prezent rămânând doar câteva regii autonome la nivel național (Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, Regia Autonomă „Administrația Patrimoniului Protocolului de Stat”, Regia Autonomă „Monetăria Statului” etc.) și mai multe regii autonome de interes local (în special în domeniul transportului urban de călători, apă-canal, termoficare etc.).

Conform opiniei autorului Mihai Adrian Hotca, legiuitorul român, plecând de la regula specialității capacității de folosință, a avut în vedere numai activitățile specifice obiectului de activitate al persoanei juridice, principal sau unul dintre cele secundare. Dacă o persoană juridică are, de exemplu, ca obiect de activitate impresariatul artistic săvârșește fapte de trafic de persoane pentru practicarea prostituției [148, p. 696], opinie la care ne raliem și noi.

Când folosul, fie el material sau moral, obținut prin infracțiune revine, total sau parțial, persoanei juridice, constatăm existența unei infracțiuni comise în interesul persoanei juridice, deși infracțiunea nu este săvârșită în realizarea obiectului său de activitate. Astfel, pe bună dreptate, autorul consideră că o infracțiune este săvârșită în interesul persoanei juridice și atunci când folosul constă în evitarea unei pierderi. Drept urmare, pot fi comise următoarele infracțiuni în interesul persoanei juridice: traficul de droguri, traficul de persoane, contrabanda, spălarea banilor etc. [148, p. 696], opinie la care ne raliem și noi.

O altă problemă de drept pe care autorul mai sus citat o tratează, problemă care a fost analizată deja în doctrina românească, este stabilirea soluției în cazul în care o persoană fizică comite o faptă în realizarea obiectului de activitate al persoanei juridice, dar *în beneficiul exclusiv al persoanei fizice* respective (ori a unei alte persoane) ori chiar contrar intereselor persoanei juridice. Plecând de la ideea că cele trei ipoteze – săvârșirea infracțiunii în realizarea obiectului de activitate al persoanei juridice, în interesul persoanei juridice sau în numele acesteia – nu sunt condiții cumulative, ci sunt trei situații alternative, autorul apreciază că ori de câte ori sunt îndeplinite cerințele a cel puțin uneia dintre ipoteze poate fi angajată răspunderea

penală a persoanei juridice, chiar dacă infracțiunea a fost sau nu săvârșită în interesul persoanei juridice sau dacă a fost sau nu comisă în numele acesteia, desigur îndeplinind conținutul constitutiv al infracțiunii prevăzute de lege pentru fapta imputată. Analizând opinia autorului se desprinde ideea că, potrivit Codului penal român [38], o infracțiune este comisă în numele persoanei juridice dacă persoana fizică ce aduce la îndeplinire elementul material al infracțiunii acționează în calitate de prepus sau reprezentant al acesteia, investit în mod oficial, fără ca fapta să fie săvârșită, însă, în realizarea obiectului de activitate sau în folosul persoanei juridice în cauză [148, p. 696], opinie la care ne raliem și noi.

O altă problemă de drept, pe care o reclamă autorul, este determinarea soluției legale când o persoană fizică comite o faptă prevăzută de legea penală, în numele unei persoane juridice, dar contrar interesului acesteia, cum ar fi, de pildă, săvârșirea infracțiunii de spălare a banilor exclusiv în numele unei societăți comerciale, de către un reprezentant al acesteia, fără legătură directă cu realizarea obiectului de activitate, în interesul unuia dintre acționarii societății comerciale [148, p. 697].

Cele trei ipoteze prevăzute de art. 135 Cod penal român [38], fiind necumulative, autorul Mihai Adrian Hotca apreciază că soluția legală este aceea că nu are relevanță nici lipsa legăturii cu obiectul de activitate și nici împrejurarea că fapta a fost comisă contrar intereselor persoanei juridice, atât timp cât fapta respectivă a fost comisă în numele unei persoane juridice, iar în urma analizei textului legal, potrivit și jurisprudenței, acesta apreciază că cele trei categorii de infracțiuni se întrepătrund, întrucât sunt fapte care sunt săvârșite în realizarea obiectului de activitate, în folosul și în numele persoanei juridice [148, p. 697], opinie la care ne raliem și noi.

Ca atare, în ceea ce privește conținutul infracțiunilor comise de către persoana juridică, art. 135 alin. (1) din Codul penal român [38] prevede că persoana juridică răspunde penal pentru infracțiunea săvârșită în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice.

În categoria realizării obiectului de activitate, legiuitorul român nu a inclus și precizarea din art. 5 din Codul penal belgian [40], potrivit căreia legătura cu obiectul social trebuie să fie intrinsecă. În literatura juridică s-a exprimat opinia [171, p. 373] că textul de lege va trebui interpretat în sensul că infracțiunea trebuie să se afle în strânsă legătură cu realizarea obiectului de activitate. Această cerință presupune că agentul care săvârșește infracțiunea se află în exercițiul atribuțiilor de serviciu, acesta deținând calitatea de organ sau de reprezentant al persoanei juridice. Astfel, se vor avea în vedere fapte în legătură cu politica generală a persoanei juridice sau activități care să ducă la realizarea obiectului social al persoanei juridice, nefiind avute în vedere fapte care au fost ocazionate de activități legate indirect de acest obiect. Se vor

putea include în această categorie infracțiunile privind protecția muncii, protecția mediului, cele privind concurența etc. Sunt infracțiuni săvârșite în interesul persoanelor juridice cele comise pentru a se obține un avantaj sau pentru a se evita o pierdere pentru persoana juridică [150, p. 153]. Această cerință este prevăzută și în art. 31 bis din Codul penal spaniol [50], care are în vedere delictele comise pentru profitul persoanei juridice. Se consideră că legiuitorul a avut în vedere situațiile în care, deși organul sau reprezentantul persoanei juridice a lucrat în afara obiectului de activitate, această activitate este în interesul și pentru profitul ei [17, p. 155].

Atunci când administratorul unei societăți comerciale săvârșește infracțiunea de dare de mită pentru obținerea unui anumit contract, este clar că fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice [150, p. 154].

Săvârșirea acestei infracțiuni presupune, în sens subiectiv, urmărirea unui scop propriu de către administratorul societății comerciale, scop care se întrepătrunde cu profitul obținut în sens obiectiv de către persoana juridică datorită acțiunii ilicite săvârșite de către reprezentantul acesteia, răspunderea persoanei juridice putând fi acceptată și dacă infracțiunea a fost săvârșită nu numai de către un organ sau reprezentant al acesteia, ci și de către alte persoane fizice angajate în cadrul persoanei juridice.

Faptele licite sau ilicite ale organelor sau reprezentanților persoanelor juridice întruhidează faptele licite sau ilicite ale persoanelor juridice înseși, atât în sens obiectiv, cât și în sens subiectiv.

Codul penal român [38] prevede la art. 135 alin. 3 cumulul de răspundere între persoana juridică și persoana fizică.

Concretizăm prin a afirma că un prepus comite o ucidere din culpă prin manevrarea greșită a unui utilaj în procesul tehnologic, dar se constată că, la rândul ei, persoana juridică a neglijat să își instruiască salariații cu privire la modul lui de funcționare și riscurile ce decurg din exploatarea acestuia. Ca atare, și persoana juridică va răspunde pentru ucidere din culpă, dar fără a putea vorbi de o formă de participație raportat la răspunderea autorului material. Chiar admitând coautoratul la infracțiuni din culpă, nu se poate pune problema acestei forme de participație, deoarece nu a existat nicio cooperare materială între cele două persoane în comiterea actului de executare.

Apreciem că participația penală nu se aplică nici raporturilor dintre persoana juridică și persoanele fizice care au calitatea de organe ale acesteia, fiind vorba de două răspunderi distincte care funcționează independent.

Nu în ultimul rând, regulile privind participația penală se pot aplica între persoanele fizice, autori materiali ai infracțiunii și persoanele fizice care au calitatea de conducători ai

persoanei juridice, dar numai în cazurile în care există participație penală între persoana juridică și autorii materiali. Spre exemplificare, pentru buna desfășurare a activității persoanei juridice, conducătorul acesteia luând la cunoștință de intenția unui salariat de a săvârși o faptă și considerând că este în folosul societății, este de acord să îi faciliteze prepusului accesul la pârghiile necesare săvârșirii.

Reglementarea prevăzută de art. 135 alin. 3 din Codul penal român [38] nu conduce automat la condamnarea concomitentă a persoanei juridice, a conducătorului acesteia și a autorului material al infracțiunii, acest fapt realizându-se în condițiile existenței participației penale între persoane juridică, autorul material al infracțiunii și conducătorul persoanei juridice. Pornind de la această constatare, răspunderea penală se va aplica numai persoanei juridice și autorului material, în lipsa existenței participației penale, în cazul uciderii din culpă săvârșite de către un angajat la unei persoanei juridice, prin utilizarea defectuoasă a unui utilaj, răspunzând penal angajatul și persoana juridică.

Pot exista cazuri când răspunderea conducătorilor persoanei juridice poate fi exclusă, atunci când decizia de a comite infracțiunea s-a adoptat prin vot secret și cu majoritate de voturi de organul colegial al persoanei juridice, neputându-se stabili cine a determinat practic, prin votul său, comiterea infracțiunii, în acest caz, dacă autorul material nu poate fi identificat sau dacă acesta beneficiază de o cauză care exclude vinovăția, persoana juridică va fi singura condamnată. În situația în care autorul material al infracțiunii și conducătorul vinovat al persoanei juridice sunt identificați, însă nu mai pot fi urmăriți, indiferent de motiv - a intervenit decesul, împăcarea cu partea vătămată, beneficiază de imunitate etc. - va răspunde doar persoana juridică.

Ne putem întreba dacă persoanei juridice i se pot aplica dispozițiile art. 80-82 din Codul penal român [38] aplicabile persoanelor fizice. Un exemplu care ne face să ne punem această întrebare este cel referitor la cazul când actuala conducere a persoanei juridice este în funcție de relativ puțin timp, iar infracțiunea s-a comis datorită unei organizări deficitare, moștenite în cea mai mare parte de la conducerea anterioară. Persoana juridică va răspunde pentru infracțiunea comisă, în vreme ce conducătorul său poate beneficia de aplicarea prevederilor art. 80-82 din Codul penal român [38], în măsura în care se constată că a depus eforturi pentru a schimba această politică a societății, însă aceste eforturi nu au fost suficiente [172, p. 404-408].

În condițiile în care persoana juridică răspunde pentru o faptă proprie, ea nu se poate îndrepta împotriva persoanei fizice cu o acțiune în regres pentru recuperarea sumei plătite ca amendă penală. O soluție contrară ar încălca principiul caracterului personal al răspunderii penale, iar în ipoteza în care persoana fizică a fost și ea condamnată, ar conduce la o dublă

sanționare a acesteia, ceea ce nu poate fi acceptat [93, p. 11-15].

În cazul societății în nume colectiv și al celor în comandită, persoana juridică va răspunde pentru plata amenzii aplicate numai cu patrimoniul social, aspect care ar trebui reglementat, de *lege ferenda* [172, p. 408-409], neputând fi angajată în acest sens răspunderea patrimonială sau penală a asociaților în societatea în nume colectiv sau asociaților comandați în societatea în comandită simplă sau în comandită pe acțiuni.

Sub aspectul sferei infracțiunilor susceptibile a fi comise de o persoană juridică, legiuitorul și-a manifestat preferința pentru sistemul răspunderii generale.

Acest din urmă sistem presupune că o persoană juridică poate, în principiu, să comită orice infracțiune, indiferent de natura acesteia, urmând a se stabili, în fiecare caz în parte, dacă sunt îndeplinite condițiile pentru a angaja răspunderea entității colective. Potrivit sistemului răspunderii speciale, întâlnit actualmente în dreptul francez, danez, finlandez sau cel din Republica Moldova, legiuitorul indică în cazul fiecărei infracțiuni sau grupe de infracțiuni dacă poate fi antrenată răspunderea penală a persoanei juridice pentru aceasta. Desigur, există anumite infracțiuni care, în considerarea naturii lor, se dovedesc incompatibile cu săvârșirea, în calitate de autor, de către o persoană juridică (evadare, dezertare, bigamie, infracțiuni comise de funcționari etc.). Nimic nu împiedică însă participarea unei persoane juridice, în calitate de instigator sau complice, la comiterea unei asemenea fapte. Spre exemplu, o persoană juridică ce își desfășoară activitatea în domeniul audio-vizualului instigă militarii unei unități să dezerteze sau o persoană juridică facilitează încheierea de noi căsătorii de către persoane deja căsătorite, furnizându-le acestora acte falsificate din care rezultă încetarea căsătoriei anterioare.

Așadar, persoanele juridice pot răspunde pentru orice infracțiune reglementată de Codul penal sau de legislația penală specială, indiferent de forma de vinovăție ce caracterizează această faptă. Calitatea în care a acționat persoana juridică urmează a se stabili pe baza împrejurărilor concrete, având în vedere și natura infracțiunii [172, p. 398].

Deoarece articolul 135 din Codul penal român [38] nu enunță organele sau persoanele din structura entității juridice care comit faptele penale, concluzia care se impune este aceea că pot fi imputate persoanei juridice actele și faptele săvârșite de directori, administratori, mandatar sau alte persoane care îndeplinesc funcții de decizie sau comandă [143, p. 105].

Persoana juridică nu răspunde pentru infracțiunile săvârșite de prepușii săi care profită de cadrul juridic sau material oferit și comit infracțiuni în interes personal.

Articolul 135 alin. (1) din Codul penal român [38] reglementează trei criterii care definesc elementul material al infracțiunii săvârșite de persoana juridică astfel:

- a) infracțiunea trebuie să fie comisă în realizarea obiectului de activitate al persoanei

juridice;

b) infracțiunea trebuie să fie comisă în interesul persoanei juridice;

c) infracțiunea trebuie să fie comisă în numele persoanei juridice.

Fiind un model de răspundere directă, răspunderea penală a persoanei juridice instituită de art. 135 din Codul penal român [38] impune constatarea unui element subiectiv propriu persoanei juridice, separat de elementul subiectiv ce caracterizează fapta unei anumite persoane fizice.

Astfel, principala dificultate privește modalitatea concretă de determinare a elementului subiectiv în cazul persoanei juridice. Pentru aceasta se va avea în vedere, în primul rând, poziția subiectivă a organelor de conducere a entității colective. Astfel, infracțiunea poate avea la bază fie o decizie adoptată intenționat de persoana juridică, fie o neglijență a acesteia, neglijență ce poate consta, spre exemplu, într-o organizare internă deficitară, în măsuri de securitate insuficiente sau în restricții bugetare nerezonabile ce au creat condițiile comiterii infracțiunii.

Cum însă răspunderea penală a persoanei juridice nu se limitează la infracțiunile comise de organele acesteia, în cazul faptelor unor prepuși sau mandatar, este necesar ca persoana juridică să fi avut cunoștință de intenția de a comite aceste infracțiuni și să fi consimțit ori să fi tolerat, acceptat sau îndemnat la săvârșirea lor. În cazul infracțiunilor din culpă, trebuie să se constate că persoana juridică a avut cunoștință de riscul comiterii lor și a neglijat să adopte măsurile necesare pentru a le preveni.

Pentru dovedirea vinovăției persoanei juridice și a membrilor organelor colegiale de conducere ale acestora, instanța nu este obligată să țină cont de documentele organelor colegiale de conducere, putând apela la orice alt mijloc de probă. Astfel, opoziția formală a membrilor acestor organe față de o practică ilicită nu este suficientă prin ea însăși, pentru ca persoana juridică să nu răspundă penal. Spre exemplu, în cadrul unei societăți comerciale, consiliul de administrație emite o circulară atrăgând atenția asupra obligativității respectării normelor de protecție a muncii și să organizeze cursuri pentru personal în vederea prevenirii accidentelor. Dacă se constată însă, în pofida acestor aparențe, că în societate există o practică tolerată sau chiar încurajată de către conducere privind nerespectarea măsurilor de protecție, elementul subiectiv este realizat și răspunderea penală a persoanei juridice poate fi angajată [172, p. 402-403].

Nu va putea fi însă antrenată răspunderea penală a persoanei juridice atunci când ea s-a confruntat pe neașteptate cu o infracțiune comisă de un prepus, fără ca acțiunea acestuia să fi fost consimțită sau să se încadreze într-o practică tolerată de societate. Ca exemplu, aducem în discuție colectarea la sfârșitul zilei de către o cisternă a reziduurilor toxice provenite din procesul

de producție, reziduuri care trebuie transportate la un depozit special. Dacă angajatul care răspunde de această operațiune nu mai așteaptă sosirea cisternei și deversează aceste reziduuri într-o apă curgătoare, persoana juridică nu va răspunde penal, aceasta neputând să prevadă fapta angajatului. Dacă anterior au mai existat astfel de evenimente și persoana juridică nu a sancționat angajatul vinovat, sancționarea acesteia devine plauzibilă [172, p. 403].

Putem întâlni cazuri în care vinovăția persoanei juridice să fie aceeași cu a persoanei fizice, respectiv intenția când persoana juridică i-a decizia de a săvârși o infracțiune de evaziune fiscală iar persoana fizică din cadrul societății conștient pune în executare decizia persoanei juridice. Este posibil ca în cazul ambelor persoane să se rețină o culpă. Spre exemplu, la producerea unui accident de muncă soldat cu moartea unei persoane a contribuit atât greșeala muncitorului care manevra un anumit utilaj, cât și cea a persoanei juridice care nu a efectuat instructajul privind regulile de manevrare și nici nu a verificat modul în care utilajul este folosit de către muncitori [172, p. 403].

Putem întâlni cazuri în care forma de vinovăție diferă. Spre exemplu, angajații unei societăți deversau în mod constant anumite reziduuri toxice în locuri nepermise, dar societatea, deși a indicat corect locul în care aceste reziduuri toxice trebuiau depozitate, nu a verificat niciodată acest lucru. Astfel, angajații vor răspunde pentru o infracțiune intenționată, în timp ce societatea va răspunde pentru o infracțiune din culpă, în măsura în care fapta este incriminată și în această modalitate. În fine, este posibilă reținerea unei intenții în cazul persoanei juridice și a unei culpe în cazul persoanei fizice, așa cum se întâmplă, de pildă, atunci când persoana juridică ia hotărârea de a comite infracțiunea, iar angajatul o pune în executare în condițiile unei erori de fapt culpabile [172, p. 403-404].

Așadar, potrivit jurisprudenței, forma de vinovăție reținută în cazul persoanei juridice nu coincide în mod necesar cu vinovăția ce caracterizează acțiunea sau inacțiunea autorului material. Pentru a stabili forma de vinovăție a persoanei juridice trebuie să ne raportăm la poziția subiectivă a organelor de conducere ale acesteia, materializată fie în adoptarea unor decizii formale, fie într-o anumită practică sau politică a societății în domeniul vizat [172, p. 401-404].

Constatăm existența unor reglementări raportate la persoanele juridice privind pedepsele principale și complementare, criteriile generale de individualizare aplicabile pedepselor, circumstanțele atenuante și agravante, concursul de infracțiuni, recidiva, prescripția răspunderii penale, a executării pedepsei, reabilitarea de drept și efectele comasării și divizării persoanei juridice.

Codul penal român [38] prevede, la art. 136, felurile pedepselor aplicabile persoanei juridice, respectiv pedepse principale și complementare, din categoria pedepselor principale

făcând parte numai amenda, iar din categoria pedepselor complementare făcând parte dizolvarea persoanei juridice; suspendarea activității sau a uneia dintre activitățile persoanei juridice pe o durată de la 3 luni la 3 ani; închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice pe o durată de la 3 luni la 3 ani; interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice pe o durată de la unu la 3 ani; plasarea sub supraveghere judiciară; afișarea sau publicarea hotărârii de condamnare, pentru o perioadă cuprinsă între o lună și 3 luni.

Autoarea Mioara-Ketty Guiu menționează că prevederile art. 136 Cod penal român sunt aplicabile oricărei infracțiuni săvârșite de o persoană juridică, indiferent dacă infracțiunea săvârșită de aceasta este prevăzută în Codul penal sau într-o lege specială [8, p. 403], opinie la care ne raliem și noi.

Aplicarea și executarea pedepselor complementare în cazul persoanelor juridice este reglementată de art. 498-503 din Codul de procedură penală român [35].

Pedeapsa principală pentru persoanele juridice este amenda.

Potrivit art. 137 din Codul penal român [38] amenda constă în suma de bani pe care persoana juridică este condamnată să o plătească statului. Quantumul amenzii se stabilește prin sistemul zilelor-amendă. Suma corespunzătoare unei zile-amendă, este cuprinsă între 100 și 5.000 lei, se înmulțește cu numărul zilelor-amendă, care este cuprins între 30 de zile și 600 de zile-amendă. Instanța stabilește numărul zilelor-amendă ținând cont de criteriile generale de individualizare a pedepsei, prevăzute de art. 74 Cod penal român (pentru exemplificare amintim sentința penală nr. 99 din 18.04.2017 pronunțată de către Curtea de Apel Craiova în dosarul nr. 1925/54/2014, definitivă prin decizia penală nr. 285 din 31.10.2018 pronunțată de către Înalta Curte de Casație și Justiție). Quantumul sumei corespunzătoare unei zile-amendă se determină ținând seama de cifra de afaceri, în cazul persoanei juridice cu scop lucrativ, respectiv de valoarea activului patrimonial în cazul altor persoane juridice, precum și de celelalte obligații ale persoanei juridice. Limitele speciale ale zilelor-amendă sunt cuprinse între: 60 și 180 de zile-amendă, când legea prevede pentru infracțiunea săvârșită numai pedeapsa amenzii; 120 și 240 de zile-amendă, când legea prevede pedeapsa închisorii de cel mult 5 ani, unică sau alternativ cu pedeapsa amenzii; 180 și 300 de zile-amendă, când legea prevede pedeapsa închisorii de cel mult 10 ani; 240 și 420 de zile-amendă, când legea prevede pedeapsa închisorii de cel mult 20 de ani; 360 și 510 de zile-amendă, când legea prevede pedeapsa închisorii mai mare de 20 de ani sau detențiunea pe viață. Când prin infracțiunea săvârșită persoana juridică a urmărit obținerea unui folos patrimonial, limitele speciale ale zilelor-amendă prevăzute de lege pentru infracțiunea comisă se pot majora cu o treime, fără a se depăși maximul general al amenzii. La stabilirea amenzii se va ține seama de valoarea folosului patrimonial obținut sau urmărit [150, p. 155].

Autoarea Mioara-Ketty Guiu [8, p. 405], cu privire la prevederile art. 137 alin. (5) Cod penal român, precizează că în cazul în care persoana juridică a urmărit obținerea unui folos patrimonial, prin săvârșirea infracțiunii, limitele speciale ale zilelor-amendă se pot majora cu o treime, fără a se depăși însă „maximul general al amenzii” (neputându-se depăși, de fapt, numărul maxim al zilelor-amendă, care este de 600 de zile), de unde rezultă că art. 137 alin. (5) stabilește o circumstanță agravantă legală, aplicabilă exclusiv persoanei juridice. Într-o astfel de situație, pe lângă criteriile generale de individualizare, instanța trebuie să țină seama și de valoarea folosului patrimonial urmărit sau obținut - care apare astfel ca un criteriu specific de individualizare a pedepsei, opinie la care ne raliem și noi.

În conformitate cu dispoziția înscrisă în art. 137 alin. (2) Cod penal român, suma corespunzătoare unei zile-amendă este cuprinsă între 100 și 5.000 de lei.

Autoarea arată, de asemenea, că din economia textului alin. (2) al art. 137 Cod penal român, și anume că suma corespunzătoare unei zile-amendă este cuprinsă între 100 și 5.000 de lei, se deduce că aceste limite sunt fixe, astfel că instanța nu le poate depăși. Ca atare, în cazul reținerii unor cauze de atenuare a pedepsei, instanța nu poate să coboare valoarea corespunzătoare unei zile-amendă sub limita minimă de 100 lei; iar, în cazul reținerii unor cauze de agravare a pedepsei, instanța nu poate să ridice valoarea corespunzătoare unei zile-amendă peste limita maximă de 5.000 de lei.

Așadar, instanța este liberă să fixeze suma corespunzătoare unei zile-amendă între aceste limite, ținând, însă, seama și de criteriile arătate în art. 137 alin. (3) teza a II-a, respectiv:

- cifra de afaceri și celelalte obligații ale persoanei juridice - în cazul persoanelor juridice cu scop lucrativ;
- valoarea activului patrimonial și celelalte obligații ale persoanei juridice - în cazul altor persoane juridice, opinie la care ne raliem și noi.

Pedeapsa complementară a *dizolvării persoanei juridice* este reglementată de art. 139 din Codul penal român și se aplică când aceasta a fost constituită în scopul săvârșirii de infracțiuni sau când obiectul de activitate a fost deturnat în acest scop, în caz de neexecutare, cu rea credință, a uneia dintre pedepsele complementare prevăzute în art. 136 alin. 3 lit. b)-e) din Codul penal român, instanța dispunând dizolvarea persoanei juridice (Sentința penală nr. 123 din 14 iulie 2009 pronunțată în dosarul nr. 335/114/2009 de către Tribunalul Buzău, definitivă prin decizia penală nr. 3714 din 21 octombrie 2011 pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție, în dosarul nr. 2108/1/2011) [191].

Potrivit art. 498 alin. (2) din Codul de procedură penală român [35], la data rămânerii definitive a hotărârii de condamnare la pedeapsa complementară a dizolvării, persoana juridică

intră în lichidare.

Prin constituirea unei persoane juridice în vederea săvârșirii de infracțiuni, aceasta se situează în domeniul ilicitului penal.

Dizolvarea se aplică persoanei juridice și atunci când numai o parte dintre fondatori a luat hotărârea săvârșirii infracțiunii, ceilalți neavând cunoștință despre această împrejurare.

De asemenea, dizolvarea se aplică și când o parte din obiectul de activitate al persoanei juridice este legal, acesta alăturându-se celui privind săvârșirea de infracțiuni.

A doua ipoteză de aplicare a acestei pedepse complementare este cea în care obiectul de activitate al persoanei juridice a fost deturnat în vederea comiterii de infracțiuni, iar pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită este închisoarea mai mare de 3 ani (art. 139, alin. (1), lit. b) din Codul penal român [38]).

În jurisprudență s-a pus problema de a ști dacă deturnarea privește o schimbare totală a obiectului de activitate sau este suficientă o modificare parțială. Soluțiile avansate în Franța și Belgia asupra acestei chestiuni par divergente. Astfel, în dreptul francez se consideră că „deturnarea presupune că obiectul licit al persoanei juridice nu este respectat sau nu este respectat în totalitate, fiind vorba de o schimbare a obiectului real”. În schimb, în raportul comisiei juridice a Camerei reprezentanților din Belgia pe marginea proiectului de lege care a instaurat răspunderea penală a persoanei juridice (Legea din 04.05.1999), se considera că este posibilă dizolvarea persoanei juridice pe acest temei doar atunci când ea ajunge să nu mai desfășoare practic decât activități contrare obiectului pentru care s-a constituit, adică atunci când obiectul său a fost total deturnat [172, p. 415].

Astfel, o bancă ce a fost condamnată pentru practici frauduloase, dar care continuă să desfășoare și activități legale, nu poate fi dizolvată în temeiul art. 35 Cod penal belgian [40] (*Chambre des représentants de Belgique, Rapport de la Commission de Justice*, doc. nr. 2093/5 - 98/99, p. 32).

Raportat la jurisprudența franceză și belgiană, luând în considerare și reglementarea românească a răspunderii penale a persoanelor juridice, apreciem că, în practică, este imposibil ca o persoană juridică să nu exercite și o activitate legală, tocmai pentru a-și „proteja” activitatea infracțională preponderentă, preponderență avută în vedere de către instanță la dizolvarea persoanei juridice.

O ultimă precizare care se impune este aceea că în ambele situații trebuie să fie vorba de infracțiuni intenționate. Deși textul nu o prevede explicit, condiția caracterului intenționat al infracțiunii decurge din cerința ca persoana juridică să fi fost constituită în scopul comiterii de infracțiuni ori obiectul său de activitate a fost deturnat în acest scop [172, p. 416-417]. De aici

rezultă și obligativitatea aplicării dizolvării de către instanță în situația precizată mai sus, alături de aplicarea unei amenzi penale ca pedeapsă principală.

Dizolvarea persoanei juridice se aplică și pentru neexecutarea cu rea credință a uneia dintre pedepsele complementare prevăzute în art. 136 alin. (3) lit. b)-e) din Codul penal român [38]. Este vorba despre suspendarea activității, închiderea unor puncte de lucru, interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice și plasarea sub supraveghere judiciară, dizolvarea fiind obligatorie pentru instanță.

Astfel, în cazul neexecutării celorlalte pedepse complementare de către o persoană juridică exceptată de la dizolvare, se va reține o infracțiune autonomă, de nerespectare a hotărârilor judecătorești (art. 287 din Codul penal român [38]).

Dizolvarea nu se aplică însă autorităților și instituțiilor publice, partidelor politice, sindicatelor, patronatelor, organizațiilor religioase și celor aparținând minorităților naționale, constituite potrivit legii, și nici persoanelor juridice care își desfășoară activitatea în domeniul presei sau al audiovizualului (art. 141 alin. (1) și (2) din Codul penal român [38]).

Autoarea Mioara-Ketty Guiu consideră că, în virtutea textului art. 141 Cod penal român, sunt exceptate de la aplicarea pedepsei dizolvării, ca și de la aplicarea pedepsei suspendării activității un număr de șapte categorii de persoane juridice, și anume: instituțiile publice; partidele politice (constituite potrivit legii); sindicatele (constituite potrivit legii); patronatele (constituite potrivit legii); organizațiile religioase (constituite potrivit legii); organizațiile aparținând minorităților naționale (constituite potrivit legii); persoanele juridice care își desfășoară activitatea în domeniul presei. Aceste șapte categorii de persoane juridice pot fi însă restrânse la trei categorii, mai largi, și anume: persoane juridice instituții; persoane juridice asociații și persoane juridice care activează în domeniul presei [8, p. 415].

Conform opiniei autoarei mai sus citate, cea dintâi mare categorie de persoane juridice exceptată de la aplicarea celor două pedepse complementare (dizolvarea și suspendarea activității) o formează instituțiile publice - *lato sensu*. Atunci când a analizat regula răspunderii penale limitate a instituțiilor publice, aceasta a arătat că instituțiile sunt persoane fără scop lucrativ, care se înființează prin lege (prin aceasta, instituțiile se deosebesc de asociații, care, și ele, sunt persoane fără scop lucrativ, dar care se constituie prin voința membrilor fondatori). De asemenea, a arătat că, în raport cu aceste două criterii, trebuie considerate „instituții publice” următoarele categorii de persoane juridice: „Autoritățile publice” (Președintele, Guvernul, Parlamentul, organele administrației publice centrale și locale, instanțele judecătorești, Ministerul Public, Consiliul Superior al Magistraturii); organele de specialitate aflate în subordinea acestora sau constituite ca autorități autonome; alte persoane juridice care întrunesc

cele două criterii, indiferent dacă sunt constituite din fonduri publice ori din fonduri private (universități, biblioteci, spitale etc.).

Este dificil de precizat, menționează autoarea Mioara-Ketty Guiu, rațiunea excluderii acestor persoane juridice de la aplicarea celor două pedepse complementare, atâta vreme cât intră în această categorie nu numai statul și unitățile administrativ-teritoriale, dar și alte persoane juridice, chiar constituite din fonduri private. Excluderea acestor din urmă persoane juridice (de pildă, a instituțiilor de binefacere) i se pare autoarei discutabilă, atâta vreme cât și ele pot fi înființate în scopul comiterii de infracțiuni, opinie la care ne raliem și noi. Cea de a doua mare categorie de persoane juridice exceptată de la aplicarea celor două pedepse complementare o formează persoanele juridice asociații. Autoarea remarcă că art. 141 Cod penal român nu exclude de la aplicarea pedepsei dizolvării sau suspendării activității toate persoanele juridice asociații, ci doar unele dintre acestea, și anume: partidele politice, syndicatele, patronatele, organizațiile religioase și organizațiile aparținând minorităților naționale, constituite potrivit legii, explicându-se acest fapt prin aceea că dizolvarea sau suspendarea activității acestor persoane juridice ar putea aduce atingere unor principii constituționale. Spre exemplu, dizolvarea sau suspendarea acestor persoane juridice ar putea avea drept consecință o încălcare a prevederilor art. 40 alin. (1) din Constituție, potrivit cărora cetățenii se pot asocia liber în partide, syndicate, patronate sau alte forme de asociere. Sau dizolvarea ori suspendarea unei organizații religioase ar putea avea drept consecință o încălcare a prevederilor art. 29 alin. (3) din Constituție, potrivit cărora cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. Cu toate acestea, exceptarea acestor persoane juridice de la aplicarea celor două pedepse complementare suscită, de asemenea, discuții, atâta vreme cât este posibil, așa cum rezultă chiar din prevederile constituționale [art. 40 alin. (2)], ca ele să se abată de la scopul inițial, militând împotriva pluralismului politic ori a principiilor statului de drept - situație în care s-ar putea vorbi de o deturnare a obiectului lor de activitate „în scopul comiterii de infracțiuni” [art. 139 alin. (1) lit. b) C. pen. român], opinie la care ne raliem și noi. În fine, mai menționează autoarea, cea de a treia mare categorie de persoane juridice exceptată de la aplicarea celor două pedepse complementare (dizolvarea și suspendarea activității) o formează persoanele juridice care își desfășoară activitatea în domeniul presei și care sunt persoane juridice cu scop lucrativ. Exceptarea acestor persoane juridice de la aplicarea pedepsei dizolvării sau a suspendării activității este conformă principiului înscris în art. 30 alin. (4) din Constituție, potrivit căruia nicio publicație nu poate fi suprimată. Cu toate acestea, nici această excepție nu poate fi socotită în afara discuțiilor, atâta vreme cât, respectând principiul egalității în drepturi, este greu de explicat de ce, prin derogare de la regula răspunderii penale depline a oricărei persoane juridice cu scop lucrativ, persoanele

juridice din domeniul presei beneficiază de un tratament privilegiat [8, p. 416], opinie la care ne raliem și noi.

Persoanelor juridice de drept public li se aplică dizolvarea, când răspund penal, în stadiul actual al legislației penale românești în cazul neexecutării cu rea-credință a uneia dintre pedepsele complementare prevăzute de art. 136 alin. 3 lit. b-e din Codul penal român [38].

Deoarece aceste persoane asigură un serviciu public, ale cărui principale caracteristici sunt utilitatea, necesitatea și continuitatea, apreciem, *de lege ferenda*, ca acestora să li se aplice un alt gen de pedeapsă complementară, la fel ca în dreptul francez și belgian (art. 131-39 Cod penal francez [45] ;I art. 7 bis alin. 2 Cod penal belgian [40]).

Pedeapsa complementară a dizolvării persoanei juridice are ca efect deschiderea procedurii de lichidare, potrivit legii, iar o copie după dispozitivul hotărârii definitive de condamnare prin care s-a aplicat această pedeapsă va fi comunicată, deîndată, instanței civile competente, care va proceda la desemnarea lichidatorului. Spre exemplificare, precizăm sentința penală definitivă nr. 123 din 14 iulie 2009, pronunțată de Tribunalul Buzău, Secția penală, în dosarul nr. 335/114/2009, prin care instanța a aplicat persoanei juridice inculpate S.C. A D M S.R.L. pedeapsa amenzii în cuantum de 15.000 lei pentru săvârșirea infracțiunilor de înșelăciune care a avut consecințe deosebit de grave și evaziune fiscală, iar ca pedeapsă complementară a aplicat aceleiași persoane juridice pedeapsa dizolvării care are ca efect deschiderea procedurii de lichidare potrivit legii, iar o copie de pe dispozitivul hotărârii de condamnare rămasă definitivă urmează să fie comunicată deîndată instanței civile care procedează la desemnarea lichidatorului [191].

Activul patrimonial rămas în urma lichidării va fi distribuit, potrivit procedurilor legale, în funcție de natura persoanei juridice în cauză (societate comercială, asociație, fundație etc.). Cu toate acestea, în ipoteza dizolvării pe motiv că persoana juridică a fost constituită în vederea comiterii de infracțiuni, asociații care au acționat cu acest scop vor fi, la rândul lor, condamnați pentru asociere în vederea comiterii de infracțiuni sau constituire a unui grup infracțional organizat, iar aportul lor la capitalul social va face obiectul confiscării, ca bunuri care au fost folosite la săvârșirea unei infracțiuni (art. 112 alin 1 lit. b din Codul penal român) [172, p. 417-418]. Această soluție se aplică și când obiectul de activitate al persoanei juridice a fost deturnat în scopul săvârșirii de infracțiuni.

Totuși, în cadrul organismelor internaționale, apreciază autoarea Mioara-Ketty Guiu, pare să predomine opinia contrară, anume că acești asociați, nu pot fi trași la răspundere pentru o infracțiune specifică fenomenului de crimă organizată, întrucât au acționat la adăpostul unei întreprinderi legal constituite. De altfel, tocmai acesta pare a fi motivul pentru care a devenit

necesar să se facă distincție între „crima organizată” și „crima de organizare” („infracțiunea de corporație”), ajungându-se la bine-cunoscutele clasificări ale grupurilor infracționale în „organizații legale” și „organizații ilegale” ori în „economie ilegală” și „economie paralelă”. Totodată, se mai ridică și problema de a ști dacă pedeapsa dizolvării persoanei juridice se poate pronunța pentru orice infracțiune comisă de aceasta, chiar având o gravitate redusă sau, din contră, ea se poate pronunța numai în cazul săvârșirii de către persoana juridică a uneia sau mai multor infracțiuni grave. În legătură cu această problemă, legiuitorul francez a considerat că pedeapsa dizolvării nu poate fi pronunțată decât pentru infracțiuni de o anumită gravitate și, ca urmare, prin dispoziția înscrisă în art. 131-39 alin. (1) C. pen. francez, el a prevăzut că această pedeapsă se poate aplica numai dacă norma de incriminare stabilește pentru persoana fizică pedeapsa închisorii de 3 ani sau mai mare. Legiuitorul român, în schimb, nu s-a pronunțat asupra acestui aspect, astfel că, în tăcerea legii, trebuie să conchidem că pedeapsa dizolvării persoanei juridice poate fi atrasă chiar de infracțiuni de mică gravitate - cum ar fi, de pildă, falsul material în înscrisuri oficiale [8, p. 410-411], opinie la care ne raliem și noi.

Pedeapsa complementară a *suspendării activității persoanei juridice* este reglementată de art. 140 din Codul penal român [38] și constă în interzicerea desfășurării activității sau uneia dintre activitățile persoanei juridice, în realizarea căreia a fost săvârșită infracțiunea. În acest sens, amintim sentința penală definitivă nr. 724 din 3 iunie 2011, pronunțată de către Judecătoria Cluj Napoca, Secția penală, prin care, în baza art. 19¹ raportat la art. 98 alin. (2) pct. 13 din O.U.G. nr. 195/2005, cu aplicarea art. 41 alin. (2) C. pen. și art. 320¹ C. pen., a fost condamnată inculpata persoană juridică S.C. M T S.R.L. la 20.000 lei amendă penală, pentru săvârșirea infracțiunii de livrare de produse de protecție a plantelor neautorizate, iar în baza art. 53¹ alin. (3) lit. b) teza a II-a C. pen. raportat la art. 71³ alin. (1) C. pen. a interzis inculpatei persoană juridică S.C. M T S.R.L. activitatea de vânzare pe o perioadă de trei luni [191].

Măsura suspendării se aplică întregii activități a persoanei juridice, fie uneia sau unora dintre activitățile acesteia, legate de comiterea infracțiunii și poate fi dispusă pe o perioadă de la 3 luni la 3 ani.

Când, în fapt, instanța chemată să se pronunțe asupra măsurii suspendării activității persoanei juridice constată că a intervenit o deturnare a societății, se va aplica dizolvarea persoanei juridice.

Pedeapsa suspendării este facultativă, cu o excepție. În caz de neexecutare, cu rea credință, a pedepsei complementare a afișării sau publicării hotărârii de condamnare, instanța dispune suspendarea activității sau a uneia dintre activitățile persoanei juridice până la punerea în executare a pedepsei complementare, dar nu mai mult de 3 luni. Dacă în acest termen

pedeapsa complementară nu a fost pusă în executare, instanța dispune dizolvarea persoanei juridice (art. 140 din Codul penal român).

Spre deosebire de dizolvare, care operează doar în cazul infracțiunilor intenționate, suspendarea este aplicabilă și în cazul infracțiunilor din culpă.

Potrivit art. 141 din Codul penal român, sunt exceptate de la aplicarea pedepsei suspendării activității persoanele juridice pe care legea le exceptează și de la dizolvare. Așadar, persoanele juridice de drept public ce răspund penal pot face obiectul sancțiunii analizate.

Art. 142 din Codul penal român [38] reglementează pedeapsa complementară a *închiderii unor puncte de lucru ale persoanei juridice* și constă în închiderea unuia sau mai multor puncte de lucru aparținând persoanei juridice cu scop lucrativ, în realizarea căruia a fost săvârșită infracțiunea, aceste dispoziții neaplicându-se persoanelor juridice din domeniul presei.

Sancțiunea este întotdeauna facultativă pentru instanță și poate fi aplicată atât pentru infracțiuni intenționate, cât și pentru fapte din culpă, pe o perioadă de la 3 luni la 3 ani, săvârșite de către persoane juridice cu scop lucrativ.

Sunt exceptate astfel autoritățile și instituțiile publice, precum și persoanele juridice de drept privat fără scop lucrativ (asociații, fundații etc.). De asemenea, legea exceptează în mod explicit persoanele juridice care își desfășoară activitatea în domeniul presei (art. 142 alin. (2) din Codul penal român [38]).

Exceptarea acestora din urmă, opinează autoarea Mioara-Ketty Guiu, de la aplicarea pedepsei complementare a închiderii unor puncte de lucru se întemeiază, la fel ca și exceptarea aceluiași persoane de la aplicarea pedepsei complementare a dizolvării ori a suspendării activității, pe prevederile art. 30 alin. (4) din Constituție, potrivit cărora nicio publicație nu poate fi suprimată. În acest caz, totuși, exceptarea este încă mai discutabilă, având în vedere că, pe lângă faptul că se încalcă regula răspunderii penale depline a oricărei persoane juridice cu scop lucrativ, închiderea unui punct de lucru al unei asemenea persoane juridice nu mai semnifică, în mod necesar, o „suprimare” a publicației, din moment ce pedeapsa complementară a închiderii unor puncte de lucru se poate dispune numai față de persoanele juridice care își desfășoară activitatea în mai multe centre (puncte de lucru), fiind deci posibil ca publicația să-și continue activitatea într-un alt centru (punct de lucru) [8, p. 418], opinie la care ne raliem și noi. Pedeapsa se va aplica așadar societăților comerciale, regiilor autonome, societăților agricole etc. și poate privi toate punctele de lucru în care s-a desfășurat activitatea în realizarea căreia a fost săvârșită infracțiunea.

În dreptul francez pedeapsa nu implică închiderea totală a punctului de lucru, ci interzicerea de a exercita acolo activitatea în exercitarea căreia infracțiunea a fost comisă (art.

131-22 Cod penal francez [45]).

Raportat la reglementarea actuală din Codul penal român [38], apreciem că această pedeapsă complementară a închiderii unor puncte de lucru ale persoanei juridice nu poate fi dispusă cumulativ cu pedeapsa complementară a suspendării activității persoanei juridice, având în vedere natura intrinsecă asemănătoare a celor două pedepse complementare, aspect care *de lege ferenda* ar trebui să constituie o excepție de la regula precizată în art. 138 alin. 3 din Codul penal român [38] care prevede că pedepsele complementare pot fi dispuse cumulativ (cu excepția dizolvării).

Art. 136, alin. (3), lit. d) din Codul penal român [38] reglementează pedeapsa complementară a interzicerii de a participa la procedurile de achiziții publice, care constă în interzicerea de a participa, direct sau indirect, la procedurile pentru atribuirea contractelor de achiziții publice prevăzute de lege, pe o durată de la unu la 3 ani și se aplică persoanelor juridice cu scop lucrativ. Pentru exemplificare, în acest sens, amintim sentința penală nr. 28 din 9 februarie 2015, pronunțată de către Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 8070/95/2013, rămasă definitivă prin decizia penală nr. 1174 din 12 iulie 2016, pronunțată de către Curtea de Apel Craiova, Secția penală și pentru cauze cu minori, prin care inculpatei persoană juridică S.C. N S.R.L. i-a fost aplicată, pe lângă pedeapsa principală a amenzii în cuantum de 10.000 lei, și pedeapsa complementară a interzicerii de a participa la procedurile de achiziții publice pe o durată de un an, în baza art. 9 alin. (1) lit. c) și alin. (2) din Legea nr. 241/2005 - infracțiunea de evaziune fiscală - cu aplicarea art. 41-42 C. pen. de la 1969 și art. 5 C. pen. și art. 71⁶ C. pen. [191].

În opinia autorului Mihai Adrian Hotca, rațiunea interzicerii dreptului de participare la procedurile de achiziții publice rezidă în aceea că produsele sau serviciile publice sunt de interes general, iar o persoană juridică care a comis o infracțiune nu mai prezintă credibilitatea necesară, cu precizarea că pedeapsa complementară nu afectează contractele de achiziții publice aflate în derulare. Pedeapsa complementară examinată produce efecte atât în cazul contractelor de achiziții publice directe, cât și în cazul subcontractelor încheiate prin interpunere de persoane. Referitor la subcontracte, autorul face precizarea că sunt avute în vedere numai acelea care maschează existența unei atribuirii directe, deoarece subcontractele care nu disimulează o participare indirectă pot fi încheiate de orice persoană [148, p. 727-728], opinie la care achiesăm și noi.

În cazul în care o persoană a participat la o procedură de achiziție publică și a câștigat, aceasta rămâne obligată față de autoritatea contractantă, indiferent de împrejurarea că a executat prin forțe proprii lucrarea contractată sau a subcontractat-o altei persoane, cu excepția situației în

care, cu respectarea condițiilor legale, autoritatea contractantă consimte. Ca atare, concluzionează autorul, dacă persoana juridică sancționată penal prin aplicarea acestei pedepse complementare se înțelege cu altă persoană juridică, în vederea depunerii unei oferte pentru ca aceasta din urmă să câștige licitația, iar ulterior să subcontracteze obiectul achiziției publice persoanei juridice sancționate penal cu pedeapsa interzicerii participării la procedurile de achiziții publice, se va constata că persoana juridică subcontractantă a încălcat interdicția impusă de pedeapsa complementară și va putea fi angajată răspunderea penală a acesteia pentru săvârșirea infracțiunii de neexecutare a sancțiunilor penale prevăzută de art. 288 alin. (3) Cod penal român [148, p. 728], opinie la care achiesăm și noi.

În legislația noastră, reglementarea generală a organizării licitațiilor publice și condițiilor de participare la acestea este realizată prin Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 34/2006 privind atribuirea contractelor de achiziție publică, a contractelor de concesiune de lucrări publice și a contractelor de concesiune de servicii, care în art. 1 statuează: „Prezenta ordonanță de urgență reglementează procedurile de atribuire a contractului de achiziție publică, a contractului de concesiune de lucrări publice și a contractului de concesiune de servicii, precum și modalitățile de soluționare a contestațiilor formulate împotriva actelor emise în legătură cu aceste proceduri”.

Analizând dispozițiile art. (3) lit. f) din Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 34/2006, *contractul de achiziție publică* este contractul care include și categoria contractului sectorial, astfel cum este definit la art. 229 alin. (2), cu titlu oneros, încheiat în scris între una sau mai multe autorități contractante, pe de o parte, și unul sau mai mulți operatori economici, pe de altă parte, având ca obiect execuția de lucrări, furnizarea de produse sau prestarea de servicii, în sensul prezentei ordonanțe de urgență. Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 34/2006 mai reglementează, pe lângă achizițiile publice, și contractele de concesiune de lucrări și servicii.

În acest context, autorului îi apare ca inevitabilă întrebarea: interzicerea participării la procedurile de achiziții publice se referă numai la „contractele de achiziții publice”, astfel cum sunt acestea definite de Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 34/2006 sau privește și „contractele de concesiune”? Răspunzându-și singur la această întrebare, autorul subliniază că din preambulul Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 34/2006 reiese că toate contractele reglementate de acest act normativ au ca obiect achiziții publice, deoarece achizițiile publice nu sunt făcute întotdeauna prin contracte de achiziții publice, de vreme ce legiuitorul vorbește despre: „(...) necesitatea adoptării unor măsuri urgente pentru elaborarea și promovarea unei noi legislații în domeniul achizițiilor publice (...)”. Această soluție se desprinde și din alte dispoziții ale Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 34/2006, inclusiv normele interpretative care

definesc diferitele categorii de contracte reglementate de Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 34/2006 [148, p. 729], opinie la care ne raliem și noi.

Potrivit art. 501 din noul Cod de procedură penală [35], o copie de pe dispozitivul hotărârii prin care s-a aplicat persoanei juridice pedeapsa interzicerii de a participa la procedurile de achiziții publice se comunică, la data rămânerii definitive: oficiului registrului comerțului, în vederea efectuării formalităților de publicitate în registrul comerțului; Ministerului Justiției, în vederea efectuării formalităților de publicitate în Registrul național al persoanelor juridice fără scop patrimonial; oricărei autorități care ține evidența persoanelor juridice, în vederea efectuării formalităților de publicitate. Totodată, o copie de pe dispozitivul hotărârii de condamnare prin care s-a aplicat persoanei juridice pedeapsa interzicerii de a participa la procedurile de achiziții publice se comunică, la data rămânerii definitive, organului care a autorizat înființarea persoanei juridice și organului care a înregistrat persoana juridică, pentru a lua măsurile necesare.

Pedeapsa complementară în discuție este inspirată de dispozițiile art. 131-34 Cod penal francez [45].

Pedeapsa este întotdeauna facultativă pentru instanță.

În ceea ce privește *plasarea sub supraveghere judiciară* reglementată de dispozițiile art. 144 Cod penal român [38], din analiza textului legal reiese că mandatarul sau administratorul judiciar desemnat va supraveghea desfășurarea activității ce a ocazionat săvârșirea infracțiunii, fără a avea dreptul să se implice în administrarea propriu-zisă a persoanei juridice. Conform opiniei autorului Mihai Adrian Hotca, administratorul judiciar sau mandatarul judiciar are obligația de a sesiza instanța atunci când constată că persoana juridică nu a luat măsurile necesare în vederea prevenirii comiterii de noi infracțiuni, iar dacă sesizarea este întemeiată, instanța dispune înlocuirea acestei pedepse cu pedeapsa dizolvării [148, p. 730], opinie la care ne raliem și noi.

Privitor la conținutul acestei pedepse complementare, art. 144 alin. (1) Cod penal român precizează că plasarea sub supraveghere judiciară „presupune, desfășurarea sub supravegherea unui mandatar judiciar a activității care a ocazionat comiterea infracțiunii”. Plasarea sub supraveghere judiciară era definită, până la modificarea adusă textului prin Legea nr. 187/2012, ca „desemnarea de către instanță a unui administrator judiciar sau mandatar judiciar”.

În opinia autoarei Mioara-Ketty Guiu, cu privire la aplicarea pedepsei complementare a plasării sub supraveghere judiciară, art. 144 Cod penal român enunță două reguli. Prima regulă privește durata acestei pedepse, care este de la un an la 3 ani. Cea de-a doua regulă privește activitatea ce urmează a fi supravegheată. Astfel, textul precizează că supravegherea se limitează la activitatea „ce a ocazionat comiterea infracțiunii”; ca atare, supravegherea nu se poate extinde

asupra altor activități ale persoanei juridice condamnate. Această din urmă regulă va comporta, foarte probabil, numeroase discuții, având în vedere că nu este posibilă o delimitare precisă a unei activități de alta, din moment ce activitatea principală a oricărei persoane juridice se întrepătrunde cu alte activități, conexe [8, p. 421-422], opinie la care ne raliem și noi.

Textul, în opinia autoarei mai sus citate, nu definește noțiunea de „mandatar judiciar”, dar, din conținutul său, se deduce că mandatarul judiciar este persoana desemnată de instanță să asigure supravegherea activității persoanei juridice, iar „supravegherea” unei activități implică o verificare a conformității acelei activități cu prevederile legale în materie - ceea ce înseamnă că instanța nu ar putea desemna, într-o atare calitate, decât un specialist în domeniu, adică o persoană care posedă o foarte bună cunoaștere a respectivei activități, ca și a legislației aplicabile. În virtutea alin. (2) al art. 144 Cod penal român, mandatarul judiciar are, pe lângă obligația de supraveghere, și obligația „de a sesiza instanța atunci când constată că persoana juridică nu a luat măsurile necesare în vederea prevenirii comiterii de noi infracțiuni”. Din modul de redactare a celei de a doua obligații se deduc unele cerințe care aparțin conținutului pedepsei și care au fost omise cu ocazia redactării primului alineat. Mai precis, de aici se deduce că pedeapsa plasării sub supraveghere presupune nu numai desemnarea mandatarului judiciar, ci și stabilirea unui program de măsuri pe care trebuie să le ia persoana juridică, în scopul de a preveni comiterea „de noi infracțiuni”, deoarece numai astfel s-ar putea explica obligația care revine administratorului sau mandatarului judiciar de a sesiza instanța atunci când constată că persoana juridică nu a luat asemenea măsuri, însă textul este deficitar și dintr-un alt motiv, anume că lasă nelămurită chestiunea, care era esențială, de a ști cărei persoane îi revine obligația de a stabili acel program de măsuri: instanței, mandatarului judiciar ori persoanei juridice condamnate. În ceea ce o privește pe autoare, aceasta este de părere că obligația de a stabili așa-numitul „program de conformare cu legislația” (cum îl numește doctrina occidentală) ar trebui să revină persoanei juridice condamnate, urmând ca ea să supună propriul program controlului mandatarului judiciar, atât sub aspectul legalității, cât și sub aspectul modului de ducere a lui la îndeplinire [8, p. 422], opinie la care ne raliem și noi.

În continuare, mai observă autoarea că, potrivit aceleiași dispoziții [alin. (2) al art. 144 Cod penal român], în caz că persoana juridică nu întocmește sau nu respectă programul de măsuri destinat prevenirii comiterii de noi infracțiuni, instanța, la sesizarea mandatarului judiciar, trebuie să înlocuiască pedeapsa plasării sub supraveghere judiciară cu pedeapsa suspendării activității persoanei juridice și, mai departe, dacă persoana juridică nu execută nici pedeapsa suspendării activității, instanța trebuie să dispună dizolvarea persoanei juridice [art. 140 alin. (3) Cod penal român]. Or, așa cum a rezultat și în cazul altor dispoziții asemănătoare

[art. 139 alin. (2), art. 140 alin. (2) Cod penal român], din moment ce înlocuirea pedepsei survine pentru o faptă subsecventă condamnării și din moment ce noua faptă atrage o nouă pedeapsă, mult mai gravă, înseamnă că nu se vorbește de o dispoziție generală, ci de o dispoziție de incriminare, care trebuie să își găsească loc în Partea specială, iar nu în Partea generală a Codului penal român. Pe de altă parte, întrucât textul prevede, pentru noua faptă, o pedeapsă unică - în cazul de față, pedeapsa suspendării activității persoanei juridice -, înseamnă că, în acest caz, pedeapsa suspendării activității persoanei juridice încetează de a mai fi o pedeapsă secundară (complementară) și devine o pedeapsă principală, ceea ce contravine dispoziției din art. 136 alin. (2) Cod penal român, potrivit căreia, pentru persoana juridică, singura pedeapsă principală este amenda [8, p. 422-423], opinie la care ne raliem și noi.

Potrivit dispoziției din alin. (3) al art. 144 Cod penal român [38], pedeapsa complementară a plasării sub supraveghere judiciară nu se poate aplica persoanelor juridice menționate în art. 141 al aceluiași cod [38], rezultând că sunt exceptate de la aplicarea pedepsei complementare a plasării sub supraveghere judiciară următoarele persoane juridice: instituțiile publice, partidele politice, syndicatele, patronatele, organizațiile religioase ori aparținând minorităților naționale, precum și persoanele juridice care își desfășoară activitatea în domeniul presei, dacă și în măsura în care acestea au fost constituite potrivit legii.

Cu privire la rațiunile care justifică exceptarea acestor persoane juridice de la aplicarea pedepsei complementare a plasării sub supraveghere judiciară, autoarea Mioara-Ketty Guiu consideră că acestea sunt identice cu acelea care au determinat exceptarea acelorași persoane de la aplicarea pedepsei complementare a dizolvării ori a suspendării activității, motiv pentru care trimitem la explicațiile de la art. 141 Cod penal român [8, p. 423], opinie la care ne raliem și noi.

Așadar, plasarea sub supraveghere judiciară este o sancțiune penală întâlnită în multe sisteme de drept naționale, printre care se numără dreptul portughez, dreptul italian, dreptul american, dreptul francez etc. În Italia, plasarea sub supraveghere judiciară a entității colective este o măsură de înlocuire a altor sancțiuni, aplicabilă în ipoteza în care o persoană juridică desfășoară o activitate publică importantă, a cărei întrerupere ar avea consecințe asupra ocupării forței de muncă în regiunea unde entitatea în cauză își derulează activitatea [148, p. 731].

Art. 145 din Codul penal român [38] reglementează *pedeapsa afișării sau publicarea hotărârii definitive de condamnare*, aceasta presupunând aducerea la cunoștința publicului a hotărârii de condamnare, prin afișarea sau publicarea unui extras din aceasta. Amintim, în acest sens, pentru exemplificare sentința penală nr. 163 din 9 noiembrie 2016, pronunțată de către Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 2538/95/2016, definitivă prin neapelare; sentința penală nr. 28 din 9 februarie 2015, pronunțată de către Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul

nr. 8070/95/2013, rămasă definitivă prin decizia penală nr. 1174 din 12 iulie 2016, pronunțată de către Curtea de Apel Craiova, Secția penală și pentru cauze cu minori; sentința penală nr. 72 din 22 aprilie 2016, pronunțată de către Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 2593/95/2015, definitivă prin decizia nr. 431 din 10 martie 2017, pronunțată de Curtea de Apel Craiova, Secția penală și pentru cauze cu minori [191].

Având în vedere explicațiile autoarei Mioara-Ketty Guiu, cu privire la textul art. 145 alin. (1) Cod penal român, acesta pare însă discutabil și sub un alt aspect, anume că, în loc de a începe prin formularea unor reguli relative la conținutul pedepsei afișării sau publicării hotărârii de condamnare, textul începe, la fel ca și cel din art. 131-35 C. pen. francez, prin a prevedea că afișarea sau publicarea hotărârii se realizează pe cheltuiala persoanei juridice condamnate. Or, în aceste condiții, este greu să se evite întrebarea dacă nu cumva, sub denumirea de „Afișarea sau publicarea hotărârii de condamnare”, se ascund două pedepse diferite: una de natură patrimonială, care afectează interesele economice ale persoanei juridice condamnate și care constă în obligarea acestei persoane de a suporta cheltuielile de afișare sau publicare; și alta de natură morală, care afectează imaginea publică a persoanei juridice și care constă în obligația de afișare sau publicare a hotărârii de condamnare [8, p. 425], opinie la care ne raliem și noi.

Pedeapsa este aplicabilă deopotrivă pentru infracțiuni intenționate și infracțiuni din culpă și ea privește toate persoanele juridice care răspund penal, neexistând categorii de persoane exceptate. Sancțiunea are caracter facultativ pentru instanță, urmând a se aprecia de la caz la caz dacă se impune aplicarea ei, în funcție de natura, gravitatea infracțiunii, de împrejurările în care ea s-a comis și de impactul potențial al publicității negative realizate în acest mod. Nu poate fi dezvăluită identitatea victimei, decât cu acordul ei [148, p. 732].

Afișarea hotărârii de condamnare se realizează în extras (așa după cum se subliniază în doctrină în legătură cu elementele pe care trebuie să le cuprindă extrasul hotărârii judecătorești de condamnare a persoanei juridice, făcându-se recomandarea ca acesta să aibă forma unui comunicat de presă. Având în vedere că, pe de o parte, legea vorbește de „extras”, al cărui conținut este stabilit în principiu în practica judiciară, iar, pe de altă parte, extrasul poate avea „forma stabilită de instanță”, considerăm că documentul ce va face obiectul publicării sau difuzării trebuie să cuprindă dispozitivul hotărârii și anumite elemente pe baza cărora publicul țintă să-și poată face o imagine despre infracțiunea comisă, respectiv o scurtă prezentare a stării de fapt, identitatea persoanei juridice și alte elemente menite să întregască un tablou fidel, protejând identitatea altor persoane, inclusiv a victimei) [148, p. 733], în forma și locul stabilite de instanță, pentru o perioadă cuprinsă între o lună și 3 luni, de regulă la sediul și/sau punctele de lucru ale persoanei juridice. Publicarea hotărârii de condamnare se face, de asemenea, în extras și

în forma stabilită de instanță, prin intermediul presei scrise sau audiovizuale ori prin alte mijloace de comunicare audiovizuală desemnate de instanță. Dacă publicarea se face prin presa scrisă sau audiovizuală, instanța stabilește numărul aparițiilor, care nu poate fi mai mare de 10, iar în cazul publicării prin alte mijloace audiovizuale, durata acesteia nu poate depăși 3 luni.

Publicarea hotărârii de condamnare se poate realiza și prin Internet, când persoana condamnată dispune de un site web propriu.

În toate cazurile, cheltuielile de publicare se suportă de către persoana condamnată. Textul noului Cod penal român [38] nu conține o limitare similară celei din art. 131-35 Cod penal francez [45] privind interdicția ca respectivele cheltuieli să nu depășească maximul amenzii prevăzute pentru fapta comisă.

Oricum, în absența unei asemenea limitări legale, legalitatea hotărârii nu ar fi afectată nici în caz contrar.

În doctrină se pune însă întrebarea dacă afișarea și publicarea hotărârii de condamnare, ca modalități alternative de executare a acestei pedepse, se pot sau nu cumula. În această privință, în Franța, Curtea de Casație a decis (Crim. 13 mai 1997) că reprezintă o violare a principiului legalității faptul că instanța de apel a ordonat atât afișarea hotărârii de condamnare, cât și publicarea ei în presă, din moment ce textul art. 135-35 Cod penal francez prevede afișarea „sau” difuzarea hotărârii de condamnare. În ceea ce o privește pe autoarea Mioara-Ketty Guiu, aceasta socotește, totuși, că soluția instanței de apel era legală, putându-se invoca, în acest sens, atât faptul că legea nu exclude, în mod expres, posibilitatea cumulului între cele două modalități de executare a acestei pedepse, cât și faptul că legea precizează expres că pedepsele complementare se pot cumula. *A fortiori*, de aici rezultă că, dacă instanța poate mai mult (să cumuleze pedepse complementare diferite), implicit, ea poate și mai puțin (să cumuleze modalități diferite ale aceleiași pedepse complementare) - *Qui potest plus, potest minus*. Însă, pentru a se evita asemenea discuții, s-ar impune, crede autoarea citată, ca legiuitorul să renunțe la posibilitatea executării acestei pedepse prin afișare, mai ales că aceasta reprezintă un mod de publicitate rudimentar [8, p. 425-426], opinie la care ne raliem și noi.

Pedepsele complementare analizate, cu excepția dizolvării, pot fi dispuse și cumulativ, potrivit art. 138 alin. (3) din Codul penal român [172, p. 426-428].

Criteriile de individualizare ale pedepselor aplicabile persoanelor juridice sunt prevăzute în art. 137 alin. 3 și 5 coroborat cu art. 74 din Codul penal român [38]. Instanța stabilește numărul zilelor-amendă ținând cont de criteriile generale de individualizare a pedepsei. Quantumul sumei corespunzătoare unei zile-amendă se determină ținând seama de cifra de afaceri, în cazul persoanei juridice cu scop lucrativ, respectiv de valoarea activului patrimonial în

cazul altor persoane juridice, precum și de celelalte obligații ale persoanei juridice. Când prin infracțiunea săvârșită persoana juridică a urmărit obținerea unui folos patrimonial, limitele speciale ale zilelor-amendă prevăzute de lege pentru infracțiunea comisă se pot majora cu o treime, fără a se depăși maximul general al amenzii. La stabilirea amenzii se va ține seama de valoarea folosului patrimonial obținut sau urmărit. Astfel, prin sentința penală definitivă nr. 72 din 22 aprilie 2016, pronunțată de către Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 2593/95/2015, instanța a reținut împrejurările și modul de comitere a infracțiunii, precum și mijloacele folosite, starea de pericol creată pentru valoarea ocrotită, natura și gravitatea rezultatului produs ori a altor consecințe ale infracțiunii, motivul săvârșirii infracțiunii și scopul urmărit, urmărind să asigure un echilibru între criteriile de individualizare a pedepsei și a scopurilor acesteia; o judecată echitabilă trebuind să aibă ca finalitate realizarea unei proporționalități juste, corespunzătoare faptei comise [191].

În cazul *conkursului de infracțiuni*, cu privire la persoanele juridice, se aplică dispozițiile art. 38 din Codul penal român [38] referitoare la definiția concursului de infracțiuni în cazul persoanei fizice, din definiție rezultând condițiile și formele acestuia.

Art. 147 alin. (1) din Codul penal român [38] prevede că în cazul concursului de infracțiuni și în situația pluralității intermediare, persoanei juridice i se aplică regimul amenzii prevăzut de lege pentru persoana fizică. Astfel, în cazul concursului de infracțiuni comise de persoana juridică se aplică prevederile art. 39, alin. (1), lit. c) din Codul penal român [38], conform căruia dintre pedepsele stabilite constând în amendă, se execută cea mai grea, la care se adaugă un spor de o treime din totalul celorlalte pedepse stabilite. Pentru exemplificare amintim: sentința penală nr. 99 din 18 aprilie 2017, pronunțată de către Curtea de Apel Craiova, Secția penală, în dosarul nr. 1925/54/2014; sentința penală definitivă nr. 41 din 10 martie 2011, pronunțată de către Tribunalul Buzău, Secția penală, prin care a fost condamnată inculpata S.C. E P S.R.L. la pedeapsa amenzii în cuantum de 1.500 lei pentru săvârșirea infracțiunii prevăzute de art. 83 alin. (2) raportat la art. 35 alin. (2) lit. a) și art. 35 alin. (3) lit. b) din Legea nr. 84/1998, modificată prin O.U.G. nr. 190/2005 – contrafacere de marfă, cu aplicarea art. 13 și art. 41 alin. (2) Cod penal [38], la pedeapsa amenzii de 1.500 lei pentru săvârșirea unei a doua infracțiuni de contrafacere de marfă și la pedeapsa amenzii de 5.000 lei pentru săvârșirea infracțiunii prevăzute de art. 5 lit. a) din Legea nr. 11/1991 – concurență neloială, cu aplicarea art. 41 alin. (2) Cod penal [38], potrivit art. 33-34 lit. c) C. pen., instanța contopind cele trei pedepse aplicate în pedeapsa cea mai grea de 5.000 lei amendă penală [191].

În ceea ce privește pedepsele complementare, cele de natură diferită, cu excepția dizolvării, sau de aceeași natură, dar cu conținut diferit, se cumulează (art. 45 alin. (2) din Codul

penal român [38]), iar dintre pedepsele complementare de aceeași natură și cu același conținut, se aplică cea mai grea pedeapsă (art. 45 alin. (3) din Codul penal român [38]).

Există recidivă pentru persoana juridică atunci când, după rămânerea definitivă a unei hotărâri de condamnare și până la reabilitare, aceasta săvârșește din nou o infracțiune, cu intenție sau cu intenție depășită (art. 146 alin. (1) din Codul penal român [38]).

Ca și în cazul condamnărilor dispuse față de persoana fizică, și în cazul persoanelor juridice, nu atrag starea de recidivă condamnărilor survenite pentru faptele care nu mai sunt prevăzute de legea penală, pentru infracțiunile amnistiate și pentru infracțiunile săvârșite din culpă (art. 146 alin. (4) din Codul penal român combinat cu art. 43 din Codul penal român [38]).

Cu privire la condițiile primului termen al recidivei în cazul persoanei juridice, deoarece acesteia nu i se poate aplica o pedeapsă privativă de libertate, trebuie să existe o hotărâre anterioară definitivă de condamnare la pedeapsa amenzii, indiferent sub ce quantum, iar pentru hotărârea anterioară definitivă de condamnare să nu intervină reabilitarea persoanei juridice.

Cu privire la condițiile celui de al doilea termen al recidivei în cazul persoanei juridice, noua infracțiune trebuie comisă înainte de executarea hotărârii anterioare de condamnare, în timpul executării sau după executarea acesteia, dar înainte de intervenirea reabilitării, trebuie să fie comisă cu intenție sau cu intenție depășită, iar pentru noua infracțiune săvârșită, pedepsită alternativ cu închisoarea sau amenda, instanța să aplice pedeapsa amenzii, indiferent de quantum.

Atunci când persoana juridică comite o nouă infracțiune, limitele speciale ale pedepsei pentru infracțiunea comisă în stare de recidivă se majorează cu jumătate, fără a depăși maximul general al pedepsei amenzii.

Dacă pedeapsa amenzii aplicată pentru infracțiunea care constituie primul termen al recidivei nu a fost executată, în tot sau în parte, amenda stabilită pentru noua infracțiune se cumulează aritmetic cu amenda sau partea din amenda anterioară neexecutată.

Pentru situația în care persoana juridică nu a executat pedeapsa anterioară, instanța de judecată trebuie să aplice pedeapsa pentru noua infracțiune comisă, în limitele rezultate în urma majorării cu jumătate a pedepsei prevăzute de lege, și să cumuleze această pedeapsă cu pedeapsa anterioară neexecutată sau cu restul de pedeapsă rămas neexecutat la data comiterii infracțiunii care constituie al doilea termen al recidivei [143, p. 108].

În legătură cu instituția recidivei, din formularea textului art. 140 alin. (1) din Codul penal român [38] ar putea rezulta la o primă analiză că doar infracțiunea de la al doilea termen ar trebui să fie comisă cu intenție sau intenție depășită. În realitate, o interpretare corectă din punct de vedere gramatical a textului conduce, fără echivoc, la concluzia că ambii termeni trebuie să

aibă la bază o intenție. Într-adevăr, formularea „săvârșește din nou o infracțiune cu intenție ...” indică faptul că și prima condamnare s-a pronunțat pentru o astfel de faptă [172, p. 413].

Autorul Mihai Adrian Hotca, afirmă căci, cu toate că art. 151 Cod penal român permite angajarea răspunderii penale a persoanei juridice absorbante, nou create prin fuziune sau a celei nou înființate prin divizare, iar doctrina apreciază că dispozițiile acestui text nu permit interpretarea potrivit căreia persoanele juridice care au participat la fuziune, divizare sau absorbție vor prelua și „biografia” penală a persoanelor juridice antecesoare, astfel că primul termen al recidivei nu va putea fi o condamnare pronunțată împotriva persoanei juridice care a intrat în reorganizare [148, p. 735], opinie la care ne raliem și noi.

Din reglementarea art. 147 alin. (3) din Codul penal român [38] rezultă că persoanelor juridice li se aplică *măsura de siguranță a confiscării speciale sau extinse* prevăzute de art. 112 și art. 112¹ din Codul penal român [38], iar atunci când pentru infracțiunile concurente comise de către persoana juridică se dispune confiscarea de bunuri sau valori pe diferite temeuri juridice, măsurile se cumulează. Amintim, spre exemplificare, sentința penală definitivă nr. 41 din 10 martie 2011, pronunțată de către Tribunalul Buzău, Secția penală, prin care a fost condamnată inculpata S.C. E P S.R.L. la pedeapsa principală rezultantă de 5.000 lei amendă penală, instanța aplicând acesteia și măsura de siguranță a confiscării speciale a mai multor cutii de ambalaj pentru electrozi sau a unor cutii de electrozi [191].

De lege ferenda ca și măsuri de siguranță ar putea fi reglementate punerea sub supraveghere judecătorească; confiscarea specială; obligarea de a crea o structură sau funcție în cadrul persoanei juridice responsabile de activitatea ce a fost omisă de aceasta în vederea îndeplinirii prevederilor legii; interzicerea dreptului de a exercita o activitate pe un anumit teritoriu sau pentru o anumită perioadă.

La stabilirea pedepsei pot fi luate în considerare un șir de circumstanțe atenuante sau agravante, care ar constitui un instrument judiciar de individualizare a pedepsei.

Ca circumstanțe atenuante pot fi reținute: existența în cadrul persoanei juridice a unui program, regulament de stimulare a comportamentului în conformitate cu legea, program de prevenire, depistare și aducere la cunoștință factorilor de decizie a faptului comiterii unei infracțiuni, despre care nu s-ar putea afla de la o sursă exterioară; cooperarea cu autoritățile în vederea descoperirii infracțiunii; comportamentul anterior al persoanei juridice cu privire la raportarea sau autodenunțarea infracțiunilor săvârșite.

Cu privire la aplicarea circumstanțelor atenuante de către instanțele de judecată amintim sentința penală definitivă nr. 136 din 13 martie 2012, pronunțată de Judecătoria Moinești, Secția

penală, în care instanța a reținut ca circumstanță atenuantă în sarcina persoanei juridice conduita bună a acesteia înainte de săvârșirea infracțiunii pentru care a fost condamnată [191].

În calitate de circumstanțe agravante pot fi invocate: recidiva, adică comportamentul criminal anterior; participarea organelor de conducere la săvârșirea infracțiunii și crearea obstacolelor în investigarea și descoperirea infracțiunii săvârșite [106, p. 148-149].

Referitor la celelalte cauze care înlătură răspunderea penală a persoanelor juridice, respectiv amnistia și lipsa plângerii prealabile, Codul penal român [38] nu conține niciun fel de reglementare, aspecte care, *de lege ferenda*, ar trebui introduse.

În opinia noastră, în cazul persoanelor juridice, aceste cauze au efecte diferite în funcție de regimul lor juridic.

Astfel, adoptarea unei legi de amnistie pentru anumite infracțiuni produce aceleași efecte atât în privința subiectului activ persoană fizică, cât și în privința subiectului activ persoană juridică.

Lipsa plângerii prealabile pentru o anumită infracțiune înlătură răspunderea penală a persoanei fizice și a persoanei juridice.

În cazul retragerii plângerii prealabile, este posibil ca persoana vătămată să retragă plângerea numai față de persoana fizică sau numai față de persoana juridică, fiind înlăturată astfel răspunderea penală a persoanei față de care este retrasă plângerea prealabilă, urmând să răspundă penal cealaltă persoană față de care persoana vătămată nu a exprimat o asemenea manifestare de voință [143, p. 109].

Pentru a antrena răspunderea penală a persoanei juridice, plângerea prealabilă trebuie să vizeze respectiva persoană, plângerea îndreptată împotriva unei persoane fizice din cadrul entității colective nefiind suficientă.

Tot astfel, și retragerea plângerii prealabile introduse cu privire la persoana juridică își va produce efectele, chiar dacă plângerea introdusă cu privire la persoana fizică se menține.

Lipsa plângerii prealabile pentru o anumită infracțiune înlătură răspunderea penală atât a persoanei fizice, cât și a persoanei juridice.

În ceea ce privește împăcarea părților, aceasta se va realiza, în privința persoanei juridice, potrivit art. 159 alin. (5) și (6) din Codul penal român [38] care prevăd că în cazul persoanei juridice, împăcarea se realizează de reprezentantul său legal sau convențional ori de către persoana desemnată în locul acestuia. Împăcarea intervenită între persoana juridică ce a săvârșit infracțiunea și persoana vătămată nu produce efecte față de persoanele fizice care au participat la comiterea aceleiași fapte. În cazul în care infracțiunea este săvârșită de reprezentantul persoanei juridice vătămate, dispozițiile art. 158 alin. (4) din Codul penal român [38] se aplică în mod

corespunzător, iar în cazul infracțiunilor pentru care punerea în mișcare a acțiunii penale este condiționată de introducerea unei plângeri prealabile, dar acțiunea penală a fost pusă în mișcare din oficiu în condițiile legii, retragerea plângerii produce efecte numai dacă este însoțită de procuror.

Termenul de prescripție a răspunderii penale pentru persoanele juridice este reglementat de art. 148 din Codul penal român [38] care prevede că răspunderea penală a persoanei juridice se prescrie în condițiile prevăzute de lege pentru persoana fizică, dispozițiile art. 153-156 din Codul penal român [38] aplicându-se în mod corespunzător. Constatăm astfel că prescripția răspunderii penale a persoanelor juridice are același regim ca și în cazul infracțiunilor comise de persoanele fizice în ceea ce privește efectele, termenele, întreruperea și suspendarea cursului prescripției.

Art. 149 din Codul penal român [38] prevede că termenul de prescripție a executării pedepsei amenzii aplicate persoanei juridice este de 5 ani.

Potrivit alin. (2) al art. 149 Cod penal român [38], executarea pedepselor complementare aplicate persoanelor juridice se prescrie într-un termen de 3 ani, care curge de la data la care pedeapsa amenzii a fost executată sau considerată ca executată - ceea ce înseamnă că, pentru pedepsele complementare, termenul de prescripție este diferit de acela prevăzut pentru pedeapsa principală.

O atare dispoziție este însă discutabilă, fiindcă, neavând autonomie (pedepsele complementare au caracter secundar), aceste pedepse ar trebui să urmeze soarta pedepsei principale și, ca atare, ar trebui să se prescrie odată cu pedeapsa amenzii. Pe lângă aceasta, o reglementare care tinde să confere autonomie pedepselor complementare (așa cum este și reglementarea de față) riscă să transforme aceste pedepse din pedepse secundare în pedepse principale, cu consecința că ele nu se mai pot cumula și nici alătura pedepsei principale, decât nesocotind principiul unicității pedepsei (*non bis in idem*), înscris în art. 4 din Protocolul adițional nr. 7/1984 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Acest text mai este însă discutabil și sub un alt aspect, el precizând astfel că, pentru pedepsele complementare, termenul de prescripție curge de la data la care pedeapsa amenzii a fost executată sau considerată ca executată - ceea ce este, iarăși, de neînțeles. Din moment ce, potrivit dispoziției din art. 138 alin. (4) din Codul penal român, executarea pedepselor complementare începe după rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare (la fel ca pedeapsa amenzii), stabilirea unui moment ulterior acestei date, pentru începerea cursului prescripției, echivalează cu instituirea unei cauze *sui generis* de suspendare a prescripției, care, spre deosebire de celelalte cauze de suspendare, nu se mai justifică prin imposibilitatea titularului dreptului de a acționa [8, p. 438].

Cursul prescripției executării pedepsei poate fi întrerupt în situațiile prevăzute de art. 163 din Codul penal român [38] care reglementează această instituție și efectele sale, ca și în cazul prescripției executării pedepsei aplicate persoanei fizice. Astfel, cursul prescripției executării pedepsei aplicate persoanei juridice poate fi întrerupt prin începerea executării acesteia, și prin săvârșirea unei noi infracțiuni pe durata termenului de prescripție.

Cu privire la suspendarea cursului prescripției executării pedepsei aplicate persoanei juridice, sunt incidente dispozițiile art. 164 din Codul penal român [38] referitoare la condițiile și efectele acestei cauze care înlătură executarea pedepselor aplicate persoanei fizice [143, p. 109].

În cazul anumitor infracțiuni, limitativ prevăzute de lege, prescripția nu operează (de pildă, în cazul infracțiunilor de genocid, contra umanității și de război - care sunt prevăzute în Partea specială, Titlul XII). Aceasta înseamnă că, pentru o asemenea infracțiune, pedeapsa este imprescriptibilă și poate fi pusă oricând în executare [dreptul statului nu se stinge prin prescripție - art. 149 alin. (3), coroborat cu art. 161 alin. (2) din Codul penal român] [8, p. 436].

Din considerente de utilitate practică, propunem, *de lege ferenda*, ca termenul de prescripție a executării pedepselor complementare aplicabile persoanelor juridice să aibă o durată superioară pedepsei complementare care se prescrie.

Un act de grațiere colectivă având ca obiect pedepsele cu amenda va fi aplicabil și persoanelor juridice dacă se prevede acest lucru. Grațierea individuală nu este aplicabilă persoanelor juridice, deoarece, potrivit art. 9 din Legea nr. 546/2002 aceasta se aplică numai pedepselor privative de libertate, pedepse care sunt inaplicabile persoanelor juridice.

Reabilitarea persoanei juridice are loc de drept, la expirarea unui termen de 3 ani care curge, fie de la executarea pedepsei principale a amenzii, fie de la executarea pedepsei complementare sau de la considerarea ca executată a acestora, cu condiția ca în acest interval persoana juridică să nu mai fi comis o nouă infracțiune (art. 150 din Codul penal român). Evident, în cazul în care s-a aplicat pedeapsa complementară a dizolvării, nu se mai pune problema reabilitării, persoana juridică nemaexistând [172, p. 430-431].

Dacă în intervalul termenului reabilitării de drept persoana juridică săvârșește o altă infracțiune, aceasta este comisă în stare de recidivă și se aplică regimul juridic sancționator al acesteia.

Principiul personalității legii penale se aplică și persoanelor juridice potrivit art. 9 alin. (1) și (2) din Codul penal român [38]. Legea penală română se aplică infracțiunilor săvârșite în afara teritoriului țării de către un cetățean român sau de o persoană juridică română, dacă pedeapsa prevăzută de legea română este detențiunea pe viață ori închisoarea mai mare de 10 ani. În celelalte cazuri, legea penală română se aplică infracțiunilor săvârșite în afara teritoriului

țării de către un cetățean român sau de o persoană juridică română, dacă fapta este prevăzută ca infracțiune și de legea penală a țării unde a fost săvârșită ori dacă a fost comisă într-un loc care nu este supus jurisdicției niciunui stat.

Actualul Cod penal român [38] prevede implicit și principiul răspunderii penale a persoanelor juridice străine, alături de persoanele juridice române, cu respectarea dispozițiilor art. 8-12 din același cod.

Totuși, după cum au observat unii autori (Frederic Desportes, Francis Le Gunehec), răspunderea penală a persoanelor juridice străine comportă uneori importante dificultăți. De exemplu, se pune întrebarea dacă dobândirea personalității juridice de către o grupare străină se apreciază în raport cu legea română sau în raport cu legea națională a grupării respective (autorii menționați consideră că, dintre diversele soluții preconizate, cea mai simplă ar fi aceea de a aprecia acest aspect în raport cu legea statului care exercită presiunea, fiind suficient ca gruparea să poată fi calificată ca subiect de drept civil, în raport cu această lege). Sau se pune întrebarea dacă răspunderea penală ar putea fi angajată și în sarcina unei instituții publice străine (aceiași autori observă că, deși am fi tentați să admitem o astfel de posibilitate, în realitate, acest lucru nu este cu puțință, fiindcă s-ar ajunge, de fapt, la condamnarea statului străin - ceea ce este exclus, în virtutea principiilor dreptului internațional public). Or, se pune întrebarea cum se va pune în executare pedeapsa pronunțată împotriva unei persoane juridice străine, în cazul în care aceasta nu are niciun sediu în țară (această dificultate practică, spun autorii menționați, ar putea fi atenuată prin semnarea unor convenții internaționale privind executarea hotărârilor penale pronunțate împotriva persoanelor morale) [8, p. 390], opinie la care ne raliem și noi.

Pentru exemplificare, prin sentința penală nr. 28 din 9 februarie 2015 pronunțată de Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 8070/95/2013, definitivă prin decizia penală nr. 1174 din 12 iulie 2016 a Curții de Apel Craiova – Secția penală și pentru cauze cu minori, inculpata persoană juridică S.C. C C S.R.L. cu sediul în Tg-Jiu, jud. Gorj, prin administrator judiciar Cabinet Individual de Insolvență C.D.D. cu sediul în Tg-Jiu, jud. Gorj, în baza art. 9 alin. (1) lit. c) și alin. 3 din Legea nr. 241/2005 (infracțiunea de evaziune fiscală) cu aplicarea art. 41, 42 C. pen. de la 1969 și art. 5 C. pen., a fost condamnată la 20.000 lei amendă și la pedeapsa complementară constând în afișarea hotărârii de condamnare pe o perioadă de 2 luni prin intermediul presei scrise într-un cotidian local, câte 3 apariții lunar, și tot în baza art. 9 alin. (1) lit. c) și alin. 2 din Legea nr. 241/2005 cu aplicarea art. 41, 42 C. pen. de la 1969 și art. 5 C. pen., a fost condamnată S.C. N S.R.L. cu sediul în Tg-Jiu, jud. Gorj, la 10.000 lei amendă și la pedeapsa complementară constând în interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice pe o durată de 1 an [191].

Instanța a reținut că faptele inculpatelor persoane juridice descrise în rechizitoriul Parchetului de pe lângă Tribunalul Gorj nr. 122/P/2013 din 18.10.2013, întrunesc elementele constitutive ale infracțiunilor de evaziune fiscală în formă continuată prevăzută de art. 9 alin. (1) lit. c) și alin. (3) din Legea nr. 241/2005 și respectiv art. 9 alin. (1) lit. c), alin. (2) din Legea nr. 241/2005 cu aplicarea art. 41, 42 din C. pen. de la 1969.

Constatăm că infracțiunile de evaziune fiscală în formă continuată au fost săvârșite de către cele două persoane juridice cu intenție directă, urmărind înregistrarea în evidența contabilă a acestora de operațiuni fictive în scopul eliminării taxelor către bugetul de stat, infracțiunile fiind săvârșite în realizarea obiectului de activitate al celor două persoane juridice.

Apreciem că în ceea ce privește individualizarea judiciară, față de criteriile prevăzute de art. 72 și urm. din C. pen. român de la 1969, a pedepsei principale și complementare aplicate persoanelor juridice, cuantumul pedepsei principale a amenzii penale este redus, iar ca și pedeapsă complementară, persoanelor juridice li se putea aplica și suspendarea activității persoanei juridice pe perioada maximă prevăzută de lege de un an (art. 71³ C. pen. român de la 1969), pe lângă pedeapsa afișării și publicării hotărârii de condamnare, respectiv de interzicere a participării la procedurile de achiziții publice pe o perioadă de 1 an.

De asemenea, prin sentința penală nr. 72 din 22 aprilie 2016 pronunțată de Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 2593/95/2015, definitivă în ceea ce privește dispozițiile aplicabile persoanei juridice, prin care, în baza art. 9 alin. (1) lit. c) din Legea nr. 241/2005 cu aplicarea art. 41 alin. (2) C. pen. din 1969 (141 acte materiale) și art. 5 C. pen., *inculpata persoană juridică S. C. T C S.R.L., reprezentată de administratorul judiciar I I IPURL TG-JIU - prin lichidator judiciar T.M., cu sediul în municipiul Motru, județul Gorj, identificată prin CUI - RO 14162886, număr de ordine la registrul comerțului J18 din 228 din 2001, a fost condamnată la 20.000 lei amendă penală, pentru săvârșirea infracțiunii de evaziune fiscală în formă continuată, a fost aplicată inculpatei persoană juridică pedeapsa complementară a obligării de a difuza hotărârea de condamnare, iar în baza art. 71⁷ C. pen. din 1969, hotărârea de condamnare va fi difuzată de 5 ori în extras pe cheltuiala inculpatei persoană juridică într-un cotidian local, totodată atrăgând atenția inculpatei persoană juridică asupra dispozițiilor art. 71³ alin. 2 C. pen. din 1969 [191].*

S-a reținut ca stare de fapt că la data de 31.03.2006 inculpatul F.C. a preluat părțile sociale și calitatea de administrator al societății comerciale S.C. T C S.R.L. de la foștii asociați, respectiv soții I.V. și I.C.-G., din județul Bacău, obiectul de activitate principal al societății fiind lucrările de construcții, inclusiv lucrări de artă, conform adresei nr. 8912/09.04.2013 a O.R.C. Gorj. În perioada următoare inculpatul a cesionat părțile sociale ale S.C. T C S.R.L. și implicit

calitatea de administrator către persoane pe care le-a racolat în mod direct, fie dintre rândurile angajaților săi, fie din afara societății, intenția inculpatului fiind aceea de a ascunde faptul că el lua, în realitate, deciziile și administra efectiv societatea.

Astfel, în intervalul 2006-2012, pentru perioade diferite de timp numiții B.G., B.M.M. (în prezent decedat), F.D.R., B.V.-D.I., R.V.C. și S.L.-A. au îndeplinit, în mod formal, funcțiile de asociați și respectiv administratori în cadrul S.C. T C S.R.L., inculpatul F.C. fiind cel care decidea cu privire la numirea și revocarea administratorilor, dar și cu privire la actele de comerț care se efectuau în cadrul societății, respectiv achiziția de mărfuri sau materiale de construcții ori execuția unor lucrări, sau cu privire la modul de cheltuire a banilor societății.

Administratorii formali ai S.C. T C S.R.L. au provenit în general din rândurile angajaților societății, inculpatul F.C. efectuând presiuni de ordin moral asupra acestora pentru a prelua calitățile de administratori și/sau asociați, în contextul în care locurile lor de muncă depindeau de voința inculpatului, iar aceștia nu aveau cunoștințele necesare administrării unei societăți comerciale, îndeplinind de fapt în continuare sarcinile de serviciu specifice ocupației de bază, respectiv de muncitori, tâmplari, analiști programatori etc.

Totodată inculpata persoană juridică în realizarea obiectului său de activitate și în cadrul unui proces execuțional unic a înregistrat în evidențele contabile în perioada 10.07.2009-21.11.2011 un număr de 141 facturi fiscale care nu au la bază operațiuni reale, în scopul sustragerii de la îndeplinirea obligațiilor fiscale, cauzând bugetului de stat un prejudiciu în cuantum de 186.081 lei, la care se adaugă dobânzi și penalități de întârziere în cuantum de 81.284 lei, reținându-se, de asemenea, că inculpata persoană juridică în perioada august 2011-mai 2012 nu a reținut și virat în termenul legal către bugetul general consolidat al statului impozitele și contribuțiile cu reținere la sursă, cauzând prin aceasta un prejudiciu în cuantum de 5.408 lei.

Reținem că, sub aspectul laturii subiective, infracțiunea a fost săvârșită de către persoana juridică cu intenție directă, aceasta urmărind eludarea obligațiilor fiscale, atât prin înregistrarea în evidențele contabile a unor operațiuni fictive, cât și prin neplata impozitului și contribuțiilor sociale ale salariaților, având drept consecință prejudicierea bugetului general consolidat al statului.

Apreciem că în ceea ce privește individualizarea judiciară, față de criteriile prevăzute de art. 72 și urm. din C. pen. român de la 1969, a pedepsei principale și complementare aplicate persoanei juridice, cuantumul pedepsei principale a amenzii penale este redus, iar ca și pedeapsă complementară, persoanei juridice i se putea aplica și suspendarea activității persoanei juridice pe perioada maximă prevăzută de lege de un an (art. 71³ C. pen. român de la 1969).

Prin sentința penală nr. 163 din 9 noiembrie 2016, pronunțată de către Tribunalul Gorj, Secția penală, în dosarul nr. 2538/95/2016, definitivă prin neapelare, inculpata persoană juridică S.C. P C S.R.L. cu sediul social în orașul Rovinari, jud. Gorj, reprezentantă prin practician în insolvență P.I.-C., titular al Cabinetului Individual de Insolvență „P.I.C.” cu sediul în com. Ț., sat ..., jud. Gorj și sediul ales pentru corespondență în Mun. Tg.-Jiu, ..., jud. Gorj, a fost condamnată în baza art. de 9 alin. (1) lit. c) din Legea nr. 241/2005 (infracțiunea de evaziune fiscală) cu aplicarea art. 41 alin. (2) - 42 C. pen. din 1969 (197 acte materiale), art. 396 alin. 10 Cod procedură penală și art. 5 C. pen., la 40.000 lei amendă și totodată, în baza art. 71⁷ C. pen. din 1969, a aplicat inculpatei persoană juridică pedeapsa complementară a obligării de a difuza hotărârea de condamnare, hotărâre ce a fost difuzată de 5 ori în extras pe cheltuiala inculpatei persoană juridică într-un cotidian local, atragând atenția inculpatei persoană juridică asupra dispozițiilor art. 71³ alin. (2) C. pen. din 1969 [191].

Ca stare de fapt s-a reținut că, inculpata persoană juridică, în scopul sustragerii de la plata obligațiilor fiscale, în perioada 2010-2013, în realizarea obiectului de activitate și în interesul său, constând în obținerea unor beneficii financiare, a înregistrat în evidența contabilă cheltuieli nereale în baza unui număr de 197 de facturi fiscale emise în numele altei societăți comerciale, facturi care nu au avut la bază operațiuni comerciale reale, cauzând astfel un prejudiciu bugetului general consolidat al statului în cuantum de 299.388 lei, compus din impozit pe profit suplimentar de plată în cuantum de 122.017 lei și TVA suplimentar de plată în valoare de 177.371 lei.

În ceea ce privește latura subiectivă, apreciem că infracțiunea a fost săvârșită de către persoana juridică cu intenție directă, urmărind înregistrarea în evidența contabilă a acesteia de operațiuni fictive în scopul eliminării taxelor către bugetul de stat.

Față de starea de fapt concretă, apreciem că pedeapsa aplicată persoanei juridice condamnate este redusă ca și cuantum, ca și pedepse complementare putându-i-se aplica acesteia pedepsele complementare de suspendare a activității prevăzute de art. 71³ C. pen. român, precum și pedeapsa complementară de interdicere a participării la procedurile de achiziții publice pe o perioadă de maxim 1 an.

Din cele prezentate anterior, analizând și partea specială a Codului penal român, precum și legile speciale ce prevăd sancțiuni penale, concluzionăm că, în opinia noastră, în mod fericit reglementarea răspunderii penale a persoanelor juridice s-a realizat în partea generală a Codului penal, lăsând doctrinei și, în special, instanțelor de judecată sarcina de a stabili în fiecare caz concret cu care sunt sesizate dacă o anumită infracțiune poate fi sau nu imputată unei persoane juridice.

4.3. Concluzii

În final, în urma studierii problematicei răspunderii penale a persoanelor juridice în sistemul de drept din Republica Moldova și în sistemul de drept din România, formulăm următoarele concluzii:

1. În concepția Codului penal al Republicii Moldova din 1961 persoana juridică nu putea fi subiect al infracțiunii. Actualul CP RM a mers pe calea recomandată țărilor membre de Consiliul Europei și de către alte organizații internaționale, de a recunoaște în legislația penală persoana juridică drept subiect al răspunderii penale. Astfel, art. 21 alin. (3), (3¹), (4) și (5) CP RM reglementează particularitățile răspunderii penale a persoanei juridice ca subiect al infracțiunii.

2. Persoana juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă aceasta nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător dispozițiile directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicții privind efectuarea unei anumite activități și se constată cel puțin una din următoarele circumstanțe:

a) fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcții de conducere, care a acționat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice;

b) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcții de conducere;

c) fapta a fost săvârșită datorită lipsei de supraveghere și control din partea persoanei împuternicite cu funcții de conducere.

3. Persoana fizică se consideră împuternicită cu funcții de conducere dacă are cel puțin una din următoarele funcții:

a) de reprezentare a persoanei juridice;

b) de luare a deciziilor în numele persoanei juridice;

c) de exercitare a controlului în cadrul persoanei juridice

4. Persoanele juridice, cu excepția autorităților publice, răspund penal pentru infracțiunile pentru săvârșirea cărora este prevăzută sancțiune pentru persoanele juridice în partea specială din prezentul cod.

5. Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită.

6. Art. 63 CP RM prevede categoriile pedepselor aplicate persoanelor juridice, respectiv amendă, privare de dreptul de a exercita o anumită activitate și lichidare.

7. În sistemul de drept din Republica Moldova este consacrat sistemul clauzei speciale de răspundere penală a persoanelor juridice.

8. Înainte de consacrarea răspunderii penale a persoanei juridice în dreptul român a fost adoptată Legea nr. 299/2004, lege care cuprinde norme privind răspunderea penală a persoanelor juridice pentru infracțiunile de falsificare de monedă sau de alte valori. Această lege a apărut în legislația română în perioada de aplicare a Codului penal român din 1969, care nu admitea răspunderea penală a persoanei juridice.

Potrivit art. 1 din Legea nr. 299/2004, „Persoanele juridice, cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice, răspund penal în cazul infracțiunilor de falsificare de monede sau de alte valori prevăzute la art. 282 și art. 284 din Codul penal român, precum și al infracțiunii de deținere de instrumente în vederea falsificării de valori prevăzută la art. 285 din Codul penal român, săvârșite în numele sau în interesul persoanelor juridice, de către organele sau reprezentanții acestora” [alin. (1)]. În alin. (2) al art. 1 din lege se mai prevede că „Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a participat la săvârșirea aceleiași fapte”.

Aceste prevederi prefigurează consacrarea răspunderii penale a persoanei juridice ca instituție de bază a dreptului penal român și integrarea ei în sistemul noului Cod penal român ca o componentă a acestuia.

9. Art. 135 din Codul penal român reglementează condițiile răspunderii penale a persoanelor juridice, prevăzându-se că „Persoana juridică, cu excepția statului și a autorităților publice, răspunde penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice. Instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat. Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte”.

10. Codul penal român prevede, în art. 136, felurile pedepselor aplicabile persoanei juridice, respectiv pedepse principale și complementare, din categoria pedepselor principale făcând parte numai amenda, iar din categoria pedepselor complementare făcând parte dizolvarea persoanei juridice; suspendarea activității sau a uneia dintre activitățile persoanei juridice pe o durată de la 3 luni la 3 ani; închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice pe o durată de la 3 luni la 3 ani; interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice pe o durată de la unu la 3 ani; plasarea sub supraveghere judiciară; afișarea sau publicarea hotărârii de condamnare.

11. În sistemul de drept din România este consacrat sistemul clauzei generale de răspundere penală a persoanelor juridice, lăsându-se doctrinei și, mai cu seamă, instanțelor de judecată sarcina de a stabili în fiecare caz concret cu care sunt sesizate dacă o anumită infracțiune poate fi sau nu imputată unei persoane juridice.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Concluzii generale:

1. Persoanele juridice dețin un rol esențial în toate sferile de activitate socio-economice, acest rol neputând fi realizat de entități fictive [87, p. 91-92].
2. Infracțiunea nu poate fi comisă direct și personal de către persoana juridică, dar aceasta îi este imputabilă când a fost comisă în concret de către un organ sau reprezentant al acesteia [89, p. 15].
3. Recunoașterea capacității de acțiune a persoanei juridice nu implică o răspundere pentru fapta altuia, ci pentru o formă de activitate proprie, realizată prin intermediul altuia și determinată de structura persoanei juridice [89, p. 18].
4. Persoana juridică își poate gestiona afacerile mai bine sau mai puțin bine, mai mult sau mai puțin corect, iar infracțiunea este expresia maximei incorectitudinii de care dă dovadă persoana juridică.
5. Persoana juridică nu este o sumă a indivizilor în starea lor psihică obișnuită, ci o sumă a unor voințe modificate, ca urmare a interacțiunii acestora, în cadrul structurii organizatorice proprii [95, p. 10].
6. Răspunderea penală a persoanelor juridice nu intră în conflict cu principiul caracterului personal al răspunderii penale, tocmai acest principiu impunând introducerea răspunderii penale a entităților colective [95, p. 13].
7. Persoanele juridice au capacitatea de a suporta o pedeapsă (în principal amenda), funcțiile sau scopurile pedepsei neopunându-se aplicării pedepsei entităților colective.
8. Criminalitatea legată de activitatea persoanelor juridice este în prezent o realitate incontestabilă, organizațiile criminale adoptând forme și structuri specifice industriei și comerțului și încercând ca, în spatele unei aparențe de legalitate, să își desfășoare cu caracter de stabilitate și continuitate activitățile ilicite [183, p. 25].
9. Persoanele juridice de drept privat, precum și persoanele juridice de drept public, cu excepția statului, în principiu, răspund penal [184, p. 2-4].
10. Cu privire la entitățile lipsite de personalitate juridică, fiecare sistem de drept aplică reguli diferite privind sfera acestor entități care răspund penal [184, p. 4-5].
11. Cu privire la persoanele juridice aflate în proces de constituire se apreciază în mai multe sisteme de drept (de exemplu cel spaniol), că viitoarea societate cu capacitate juridică este

continuatoarea societății aflate în formare, prin urmare fiind posibilă angajarea răspunderii penale a societății pentru infracțiunile săvârșite în faza de constituire [184, p. 5-6].

12. Problematika stabilirii capacității penale a persoanei juridice prezintă aspecte particulare în practică, când trebuie analizată în contextul unor elemente de extraneitate, aplicându-se în acest caz principiul teritorialității și personalității legii penale [184, p. 7].

13. În legislațiile diferitelor state s-au conturat două sisteme importante de determinare a domeniului răspunderii penale a persoanei juridice. În cadrul primului sistem, cel al răspunderii generale, promovat de Marea Britanie, S.U.A., Australia, Africa de Sud, Olanda, Belgia, Canada etc., persoanele juridice au o capacitate penală similară celei a persoanei fizice, putând comite, la fel ca și acestea, orice infracțiune. Al doilea sistem, consacrat de Franța, Finlanda, Danemarca și China, presupune indicarea de către legiuitor în cazul fiecărei infracțiuni a posibilității comiterii ei de către o persoană juridică, sistem preluat și de către Republica Moldova [90, p. 80-81].

14. Pentru proba elementului subiectiv, instanța, având în vedere și principiul rolului activ al acesteia, nu este ținută de consemnările din procesele-verbale ale organelor colegiale de conducere, putând administra orice probă pentru a stabili poziția subiectivă reală a persoanei juridice.

15. Prin săvârșirea infracțiunii organul sau reprezentantul persoanei juridice nu și-au anihilat complet personalitatea în cadrul structurii organizatorice a persoanei juridice, aceștia rămânând persoane dotate cu libertatea de voință și acțiune, astfel încât, angajând răspunderea penală a entității colective, își angajează concomitent și propria răspundere penală. În persoana organului sau reprezentantului persoanei juridice sunt întrunite elementul material și elementul subiectiv al infracțiunii și, în consecință, faptul că în spatele său se află o persoană juridică nu-l poate exonera de răspunderea penală.

16. În sistemele de drept care consacră răspunderea penală a persoanei juridice, în privința cauzelor exoneratoare de răspundere pentru persoanele juridice, se admite că sunt aplicabile cauzele exoneratoare de răspundere pentru persoanele fizice, cu anumite particularități însă.

17. Din moment ce persoana juridică răspunde penal pentru o faptă imputabilă sieși, ea nu are posibilitatea de a acționa împotriva persoanei fizice printr-o acțiune în regres pentru recuperarea sumei plătite cu titlu de amendă penală. În caz contrar s-ar aduce atingere principiului caracterului personal al răspunderii penale, cu atât mai mult cu cât dacă persoana fizică a fost și ea condamnată, s-ar ajunge la o dublă sancționare a acesteia, ceea ce nu poate fi acceptat conform principiilor generale ale dreptului.

Recomandări:

1. Propunem reglementarea în sistemul de drept din Republica Moldova a răspunderii generale cu privire la răspunderea penală a persoanelor juridice, modificând art. 21 alin. (3) Cod penal, redactat astfel „Răspunderea penală a persoanei juridice se aplică tuturor persoanelor juridice cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice, pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate, în numele sau în interesul persoanelor juridice, de către organele sau reprezentanții acestora”.

2. Propunem completarea art. 63 Cod penal din Republica Moldova în următoarea redactare: „Suspendarea activității persoanei juridice, activitate în realizarea căreia a fost săvârșită infracțiunea, închiderea unor puncte de lucru ale persoanei juridice în care s-a desfășurat activitatea infracțională, cu excepția persoanelor juridice din domeniul presei, interzicerea de a participa la procedurile de achiziții publice, publicarea, afișarea sau difuzarea hotărârii de condamnare pe cheltuiala persoanei juridice condamnate, obligația de a închide anumite localuri și suspendarea procedurii de faliment, când aceasta are drept scop sustragerea de la urmărirea penală, se aplică persoanei juridice doar ca pedepse complementare”.

3. Propunem modificarea art. 74 alin. (2) Cod penal din Republica Moldova în următoarea redactare: „Lichidarea persoanei juridice se aplică dacă instanța de judecată constată că persoana juridică a fost creată sau deturnată de la obiectul său de activitate pentru a comite faptele incriminate”.

4. În sistemul de drept din România, cu referire la textul art. 135 din Codul penal cu privire la instituțiile publice care nu răspund penal, ar fi fost preferabilă o formulare de genul „instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unor activități care nu pot fi desfășurate de persoane fizice sau de persoane juridice de drept privat” [94, p. 14].

5. Se impune să fie tranșată pe cale legislativă și situația privind aplicarea prevederilor art. 80 din Codul penal român (renunțarea la aplicarea pedepsei) și persoanelor juridice.

6. Se impune ca nerespectarea măsurilor preventive de către persoana juridică să constituie infracțiune autonomă, la fel ca în dreptul francez.

7. Apreciem că inclusiv în cazul societăților în nume colectiv și al celor în comandită, acestea vor răspunde pentru plata amenzii aplicate numai cu patrimoniul social, *de lege ferenda*.

8. *De lege ferenda*, având în vedere că persoanele juridice de drept public asigură un serviciu public caracterizat prin necesitate și continuitate, ar fi de dorit ca legiuitorul să prevadă o alternativă la pedeapsa dizolvării, pentru a nu periclita asigurarea acestui serviciu, la fel ca în sistemul de drept francez sau belgian.

9. Raportat la reglementarea actuală din Codul penal român [38], apreciem că pedeapsa complementară a închiderii unor puncte de lucru ale persoanei juridice nu poate fi dispusă cumulativ cu pedeapsa complementară a suspendării activității persoanei juridice, având în vedere natura intrinsecă asemănătoare a celor două pedepse complementare, aspect care, *de lege ferenda*, ar trebui să constituie o excepție de la regula precizată în art. 138 alin. 3 din Codul penal român [38] care prevede că pedepsele complementare pot fi dispuse cumulativ (cu excepția dizolvării).

10. Propunem suplimentarea cadrului legislativ privind măsurile de siguranță în sensul reglementării măsurii implementării programelor de conformitate cu legea ca măsură specifică persoanei juridice.

11. Propunem reglementarea unei circumstanțe atenuante judiciare specifice persoanelor juridice respectiv existența unui program de conformitate cu legea înainte de săvârșirea infracțiunii.

12. Propunem ca în Codul penal român amnistia și lipsa plângerii prealabile să fie aplicabile și persoanelor juridice.

13. Propunem ca în Codul penal român termenul de prescripție a executării pedepselor complementare aplicabile persoanelor juridice să aibă o durată superioară pedepsei complementare care se prescrie.

BIBLIOGRAFIE

1. Acțiunea comună 98/428/JAI din 29 iunie 1998 adoptată de Consiliu în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană, de creare a unei Rețele Judiciare Europene (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492521792452&uri=CELEX:31998F0428>), accesat la data de 19.04.2019
2. Acțiunea comună 98/699/JAI din 3 decembrie 1998 adoptată de Consiliu în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană privind spălarea banilor, identificarea, urmărirea, înghețarea sau sechestrarea și confiscarea instrumentelor și a produselor infracțiunii (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492522073054&uri=CELEX:31998F0699>), accesat la data de 19.04.2019
3. Acțiunea comună 98/733/JAI din 21 decembrie 1998 adoptată de Consiliu în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană, privind incriminarea participării la o organizație criminală în statele membre ale Uniunii Europene (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492521975646&uri=CELEX:31998F0733>), accesat la data de 19.04.2019
4. Allen F. A. *La responsabilité pénale des sociétés privée en droit américain*. Revue internationale de droit pénal. 1957, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
5. Allen M. J. *Textbook on Criminal Law*. 13th Edition. London: Paperback, 2015. 640 p.
6. Antoniu G., Toader T., (coordonatori), Ivan Gh., Bulai C., Mitache C., Bulai B. N., Molnar I., Duvac C., Pascu I., Griga I., Pașca V., Ifrim I., Predescu O.. *Explicațiile noului Cod penal. Vol. I. Articolele 1-52*. București: Universul Juridic, 2015. 586 p.
7. Antoniu G. (coordonator), Boroi Al., Bulai B. N., Bulai C., Daneș Șt., Duvac C., Guiu M.-K., Mitache C-tin., Mitache C., Molnar I., Ristea I., Sima C., Teodorescu V., VasIU I., Vlășceanu A. *Explicațiile noului Cod penal. Vol. II. Articolele 53-187*. București: Universul Juridic, 2011. 592 p.
8. Antoniu G., Toader T., (coordonatori), Boroi Al., Mitache C., Brutaru V., Mitache C., Bulai B. N., Molnar I., Bulai C., Ristea I., Daneș Șt., Sima C., Duvac C., Teodorescu V., Guiu M.-K., VasIU I., Ifrim I., Vlășceanu A. *Explicațiile noului Cod penal. Vol. II. Articolele 53-187*. București: Universul Juridic, 2015. 599 p.
9. Ashworth A. *Principles of Criminal Law*, Oxford: Clarendon Press, 1995. 496 p.
10. Bacigalupo S. *La responsabilidad penal de las personas juridicas*. Barcelona: Bosch, 1998. 428 p.

11. Barbăneagră A., Alecu Gh., Berliba V., Budeci V., Carpov T., Cușnir V., Cojocaru R., Mariș Al., Popovici T., Ulianovschi Gh., Ulianovschi X., Ursu N., Volcinski V.. *Codul Penal al Republicii Moldova – comentariu*, Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p.
12. Barbero Santos M. *Responsabilidad penal de las personas juridicas în La responsabilità penale delle persone giuridiche in diritto comunitario*. Actele conferinței de la Messina (30.04-05.05.1979). Milano: Giuffrè, 1981, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. București: Rosetti, 2002. 220 p.
13. Băbălău D. *Răspunderea penală pentru practicarea ilegală a activității de întreprinzător*. Chișinău: Tipografia Centrală, 304 p.
14. Beleiu Gh.. *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*. București: Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., 1992. 452 p.
15. Beleiu Gh.. *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*. Ediția a VII-a revăzută și adăugită de Marian Nicolae și Petrică Trușcă. București: Universul Juridic, 2001. 584 p.
16. Béliveau P.. *La responsabilité pénale des corporations en droit canadien*, „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé”, 1999, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. București: Rosetti, 2002. 220 p.
17. Boroi Al.. *Drept penal. Partea generală*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2008. 464 p.
18. Boroi Al. (coordonator), Rusu I., Rusu M.-I.. *Tratat de cooperare judiciară internațională în materie penală*. București: C. H. Beck, 2016. 1044 p.
19. Botnaru S., Șavga A., Grosu V., Grama M.. *Drept penal. Partea generală*. Vol. I. Ediția a II-a. Chișinău: Cartier, 2005. 624 p.
20. Bouvier É.. *De la Solidarité active en droit romain: de la responsabilité pénale et civile des personnes morales en droit français*. Lyon: Imprimerie Nouvelle, 1887. 289 p.
21. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V., Țurcanu I., Grosu V.. *Drept penal – partea specială*. Vol. II. Ediția a II-a. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p.
22. Bulai C.. *Manual de drept penal. Partea generală*. București: All, 1997. 647 p.
23. Buruiană O., Botnaru S.. „*Răspunderea penală a persoanei juridice*”, Revista științifică „Studia Universitatis”, Seria „Științe Sociale”, nr. 8(88), Chișinău, 2015.
24. Carrasco-Perera Á., Jaime J. A.. *Scopul răspunderii penale a persoanelor juridice conform Curții Supreme a Spaniei*, în Analysis Gómez-Acebo & Pombo (www.gomezacebo-pombo.com), 2016
25. Cassagnade E.. *Droit romain: des Personnes morales. Droit français: de la Personnalité des sociétés civiles et commerciales*. Paris: L. Larose et Forcel, 1883. 276 p.

26. Cărpenu D. Stanciu. *Drept comercial român*. Ediția a III-a. București: All Beck, 2000. 632 p.

27. Cernea E.. *Istoria statului și dreptului român*. București: Editura Universității din București, 1976, citat de Grosu V. *Problematica răspunderii penale a persoanelor juridice și a altor subiecte colective de drept (analiza situației prin prisma dreptului comparat)*. Teză. Chișinău, 2003. 166 p.

28. Ceterchi I.. *Istoria dreptului românesc*. Vol. II. Partea I. București: Academiei R. S. R., 1984. 440 p.

29. Chiriță R.. „Câteva considerații în legătură cu temeiul juridic al aplicării măsurilor de siguranță”, *Dreptul* nr. 1/1999, p. 49-56

30. Clarkson C. M. V.. *Corporate Culpability*. „Web Journal of Current Legal Issues”, 1998, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

31. Codul audiovizualului nr. 260-XVI din 27.07.2006 a Republicii Moldova (http://lex.justice.md/document_rom.php?id=041D82D8:3A07C731), accesat la data de 21.04.2019

32. Codul civil român – Legea nr. 287 din 17 iulie 2009 (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 511 din 24 iulie 2009. A intrat în vigoare potrivit art. 220 din Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 409 din 10 iunie 2011. Textul Codului civil în vigoare este cel conținut în Legea nr. 287/2009 rectificat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 427 din 17 iunie 2011 cu modificările și completările aduse prin Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil - <http://legeaz.net/noul-cod-civil/>), accesat la data de 26.04.2019

33. Codul civil din Republica Moldova din anul 2002 (<http://lex.justice.md/md/325085/>), accesat la data de 26.04.2019

34. Codul civil francez (promulgat la 21 martie 1804 - <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20170410>), accesat la data de 20.04.2019

35. Codul de procedură penală român (Legea nr. 135 din 1 iulie 2010, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 486 din 15 iulie 2010, modificată și completată ulterior - <http://legeaz.net/noul-cod-procedura-penala-ncpp/>), accesat la data de 26.04.2019

36. Codul de procedură penală al Republicii Moldova din anul 2003 (<http://lex.justice.md/md/326970/>), accesat la data de 26.04.2019

37. Codul penal al Republicii Moldova din anul 2002 (<http://lex.justice.md/md/331268/>), accesat la data de 26.04.2019

38. Codul penal al României (Legea nr. 286 din 17 iulie 2009 privind Codul penal, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2009, modificată și completată ulterior - <http://legeaz.net/noul-cod-penal/>), accesat la data de 26.04.2019

39. Codul penal român din 1936 (<http://lege5.ro/Gratuit/heztqnzu/codul-penal-din-1936>) și Codul penal român din 1969 (<https://lege5.ro/Gratuit/he2demzw/codul-penal-din-1968>), accesat la data de 17.03.2019

40. Codul penal belgian (publicat la data de 09.06.1867 și intrat în vigoare de la data de 15.10.1867) și Codul de procedură penală belgian (Criminal Procedure Code of the Kingdom of Belgium (1808, amended 2016) - <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>), accesat la data de 20.04.2019

41. Codul penal brazilian (Decretul-lege nr. 2848/40 - Codul penal, adoptat la 07 decembrie 1940 și intrat în vigoare de la 1 ianuarie 1942 - http://www.equalrightstrust.org/ertrdocumentbank//Decree-Law%20No.%202%2C848_Penal%20Code.pdf), accesat la data de 20.04.2019

42. Codul penal canadian (Criminal Code - R.S.C., 1985, c. C-46 - <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>), accesat la data de 20.04.2019

43. Codul penal danez (Legea nr. 126 din 15 aprilie 1930 și a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1933 - <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=164192>), accesat la data de 20.04.2019

44. Codul penal finlandez (The Criminal Code of Republic of Finland 1889 - <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>), accesat la data de 20.04.2019

45. Codul penal francez (publicat la 12 februarie 1810 și a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1811. A fost revizuit în 1992, prin Legea din 22 iulie 1992 din 16 decembrie 1992 și 19 iulie 1993 printr-un decret din 29 martie 1993. Această nouă versiune a Codului penal a intrat în vigoare la 1 martie 1994 - <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719>), accesat la data de 20.04.2019

46. Codul de procedură penală francez (elaborat la sfârșitul Republicii a patra cu promulgarea titlului preliminar din cartea I și prin Legea nr. 57-1426 din 31 decembrie 1957. Revenit la putere, de Gaulle accelerează pregătirea acestei cod și promulgă cărțile II-V în timpul perioadei de stabilire a noilor instituții ale Republicii a cincea, prin Ordonanța nr. 58-1296 din 23 decembrie 1958. Codul intră în vigoare la data de 02 martie 1959 în zona metropolitană, împreună cu reforma judiciară cerută de generalul de Gaulle. Acesta intră în vigoare la 1 martie

1962, în departamentele de peste mări, de asemenea, datele planificate pentru Algeria - <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20170410>), accesat la data de 20.04.2019

47. Codul penal italian din 1930 - <http://www.testolegge.com/italia/codice-penale>, accesat la data de 20.04.2019

48. Codul penal japonez (Legea nr. 45 adoptată în 1907 - <http://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf>), accesat la data de 20.04.2019

49. Codul penal olandez (Criminal Code - Act of 3 March 1881 - <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>), accesat la data de 20.04.2019

50. Codul penal spaniol (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal - https://boe.es/legislacion/codigos/codigo.php?id=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria&modo=1), accesat la data de 20.04.2019

51. Cojocaru V., Ulianovschi T.. *„Evoluția istorică a persoanei juridice sub aspectul responsabilității”*, Revista științifică „Studia Universitatis”, Seria „Științe Sociale”, nr. 5 (15), Chișinău, 2009.

52. Costin D. M.. *„Evoluții recente ale răspunderii penale a persoanei juridice în sistemul de common law”* în Dreptul nr. 4/2009, p. 254-269

53. Costin M.. *Răspunderea juridică în dreptul R.S.R.* Cluj-Napoca: Dacia, 1974, citat de citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

54. Constituția Republicii Moldova din anul 1994 (http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731), accesat la data de 26.04.2019

55. Constituția României (revizuită prin Legea nr. 429 din 23 octombrie 2003 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 758 din 29 octombrie 2003, adoptată prin referendumul național din 18-19 octombrie 2003, confirmat prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 3 din 22 octombrie 2003 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 758 din 29 octombrie 2003, a fost publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 767 din 31 octombrie 2003 - <http://www.constitutiaromaniei.ro/>), accesat la data de 26.04.2019

56. Convenția Consiliului Europei pentru prevenirea terorismului și Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane adoptate la Varșovia la 16.05.2005, ratificată de România prin Legea nr. 300/2006 (<http://www.infoeuropa.md/tratatele-coei/conventia-europeana-privind-prevenirea-terorismului>; <http://www.infoeuropa.md/tratatele-coei/conventia-consiliului-europei-privind-lupta-impotriva-trafficului-de-fiinte-umane>), accesat la data de 19.04.2019

57. Convenția Consiliului Europei referitoare la spălarea de bani, la depistarea, indisponibilizarea și confiscarea produselor infracțiunii și la finanțarea terorismului adoptată la Varșovia la 15.05.2005 (<http://lege5.ro/Gratuit/he3tambx/conventia-consiliului-europei-privind-spalarea-descoperirea-sechestrarea-si-confiscarea-produselor-infracțiunii-si-finantarea-terorismului-din-16052005>), accesat la data de 19.04.2019

58. Convenția Europeană a Drepturilor Omului, amendată de Protocoalele nr. 11 și 14, însoțită de Protocolul adițional și de Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12 și 13, (http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf), accesat la data de 19.04.2019

59. Convenția O.N.U. asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității din 1968 (http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=90&inline=), accesat la data de 19.04.2019

60. Convenția O.N.U. pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid (New-York – 09.12.1948) (http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=89&inline=), accesat la data de 19.04.2019

61. Convenția O.N.U. privind corupția adoptată în anul 2003 (<http://www.cdep.ro/proiecte/2004/400/40/5/conv445.pdf>), accesat la data de 19.04.2019

62. Convenția penală privind corupția adoptată la Strasbourg la 27.01.1999, ratificată de România prin Legea nr. 27/2002 (<http://www.onpcsb.ro/pdf/legea27.pdf>), accesat la data de 19.04.2019

63. Convenția penală privind cyber-criminalitatea adoptată la Budapesta la 23.11.2001, ratificată de România prin Legea nr. 64/2004 (<http://lege5.ro/Gratuit/gm2dmojv/conventia-privind-criminalitatea-informatica-din-23112001&d=2017-04-10>), accesat la data de 19.04.2019

64. Convenția privind protejarea intereselor financiare ale Comunităților Europene adoptată la 26.07.1995 (<http://www.antifrauda.gov.ro/docs/ro/legislatie/PIF%20Convention.pdf>), completată cu Regulamentul (CE, Euratom) nr. 2988/95 al Consiliului din 18 decembrie 1995 privind protecția intereselor financiare ale Comunităților Europene (<http://eur-ex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492502417186&uri=CELEX:31995R2988>), precum și al doilea Protocol adițional la Convenție, semnat la 19.06.1997, accesat la data de 19.04.2019

65. Convenția privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal, încheiată la Strasbourg la 04.11.1998 (<https://wcd.coe.int>), accesat la data de 19.04.2019

66. Couvrat P.. *La responsabilité pénale des personnes morales: un principe nouveau*. „Les petites affiches”, nr. 120/1993, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

67. Criștiu-Ninu L.. *Răspunderea penală a persoanei juridice. Măsurile asigurătorii și preventive dispuse în procesul penal față de persoana juridică aflată în insolvență*,

<http://www.inppi.ro/images/pdf/jud.%20Cristiu%20Ninu%20Luminita%20-%20Raspunderea%20penala%20a%20persoanei%20juridice.pdf>, accesat la data de 12.03.2019

68. Curtea de Apel București, Decizia nr. 103/20.05.1896

69. Curtea de Apel București, Secția a III-a civilă, decizia nr. 204 din 27 ianuarie 2003

70. D'Haenens J.. *Sanctions pénales et personnes morales*. „Revue de droit pénal et de criminologie”, 1975-1976, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

71. Dannecker G.. *Reflexiones sobre la responsabilidad penal de las personas jurídicas*. „Revista penal”, 2001, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

72. Decizia Curții de Apel Chișinău nr. 1a-1519/2007

73. Decizia-cadru 2001/413/JAI a Consiliului din 28 mai 2001 de combatere a fraudei și a falsificării mijloacelor de plată, altele decât numerarul (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492522199180&uri=CELEX:32001F0413>), accesat la data de 19.04.2019

74. Decizia-cadru 2002/629/J.A.I. a Consiliului Uniunii Europene din 19 martie 2002 privind combaterea traficului de persoane (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32002F0629>), accesat la data de 19.04.2019

75. Decizia-cadru 2004/68/JAI a Consiliului Uniunii Europene din 22 decembrie 2003 privind combaterea exploatării sexuale a copiilor și a pornografiei infantile (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492502226432&uri=CELEX:32004F0068>), accesat la data de 19.04.2019

76. Decizia-cadru 2005/667/JAI a Comisiei din 12 iulie 2005 de consolidare a cadrului penal pentru aplicarea legii împotriva poluării cauzate de nave (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492520657644&uri=CELEX:32005F0667>), accesat la data de 19.04.2019

77. Dejemeppe B.. *Responsabilité pénale des personnes morales*. „Annales de droit de Louvain”. 1983, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

78. Delatte P.. *La question de la responsabilité pénale des personnes morales en droit belge*. „Revue de droit pénal et de criminologie”, 1980, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

79. Desportes F., Gunehec F.. *Le nouveau droit pénal*. Paris: Economica, 1995, 819 p.

80. Diaconescu Horia. *Este răspunderea penală a persoanei juridice în dreptul român o răspundere pentru fapta altuia*. „Dreptul” nr. 12/2005, p. 147-161

81. Directiva 1999/93/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 1999 privind un cadru comunitar pentru semnăturile electronice (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492522383682&uri=CELEX:31999L0093>), accesat la data de 20.04.2019

82. Directiva 2000/31/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 8 iunie 2000 privind anumite aspecte juridice ale serviciilor societății informaționale, în special ale comerțului electronic, pe piața internă (directiva privind comerțul electronic) (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492522313133&uri=CELEX:32000L0031>), accesat la data de 20.04.2019

83. Directiva 95/46/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 24 octombrie 1995 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492521460519&uri=CELEX:31995L0046>), accesat la data de 20.04.2019

84. Directiva 97/66/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 decembrie 1997 privind prelucrarea datelor cu caracter personal și protecția vieții private în sectorul telecomunicațiilor (<http://data.europa.eu/eli/dir/1997/66/oj>), accesat la data de 20.04.2019

85. Directiva 97/7/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 20 mai 1997 privind protecția consumatorilor cu privire la contractele la distanță (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?qid=1492521527574&uri=CELEX:31997L0007>), accesat la data de 20.04.2019

86. Dogaru M.. *Răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul european* – Simpozion internațional - Implicațiile jurisprudenței și doctrinei juridice europene asupra dreptului intern. Craiova: Universitaria, 2006. p. 198-200

87. Dogaru M., Dogaru G.. *Caracterul real al persoanei juridice*. Revista Economică nr. 6(37)/2007, Sibiu-Chișinău: Continent, 2007. p. 91-97

88. Dogaru M.. *Evoluția ideii de răspundere penală a persoanelor juridice în perioada codificărilor moderne*. Revista Scientia nr. 10/2005, Târgu Jiu, p. 83-96

89. Dogaru M., Dogaru G.. *Capacitatea de acțiune a persoanelor juridice*. Revista Economică nr. 1(38)/2008, Sibiu-Chișinău: Continent, 2008. p. 15-19

90. Dogaru M.. *Săvârșirea de către persoanele juridice a infracțiunilor informatice și a infracțiunilor la regimul comerțului electronic*. Justiție și criminalitate informatică. Seminarul științific cu participare internațională, Târgu Jiu, 2009, organizat de Curtea de Apel Craiova și Tribunalul Gorj. Craiova: Sithech, 2009. p. 72-81

91. Dogaru M.. *Sancțiuni aplicabile persoanelor juridice*. Revista Legea și Viața nr. 10 (202) 2008, Chișinău: Î.S. „Dinamo” – M.A., p. 45-49
92. Dogaru M.. *Aspecte procedurale privind sancționarea persoanei juridice*. Revista Legea și Viața nr. 9 (201) 2008, Chișinău: Î.S. „Dinamo” – M.A., p. 38-42
93. Dogaru M.. *Considerații generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept din România*. Revista Legea și Viața nr. 6 (222) 2010, Chișinău: Î.S. „Dinamo” – M.A., p. 11-15
94. Dogaru M.. *General considerations regarding the criminal liability of legal persons in the Romania judicial system*. Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Science Series, Supplement 1/2016, Târgu Jiu: „Academica Brâncuși”, p. 11-15
95. Dogaru M., Ulianovschi X.. *„Elementul subiectiv și caracterul personal al răspunderii penale în cazul persoanelor juridice”*, în Revista Națională de Drept, nr. 3, martie 2015, Chișinău, p. 9-15.
96. Dolea I., Roman D., Vîzdoagă T., Sedlețchi I., Șterbeț V., Rotaru V., Botezatu R., Cerbu A., Ursu S., Erjîu E.. *Codul de procedură penală. Comentariu*. Ediția a II-a. Chișinău: Cartier, 2005. 768 p.
97. Dongoroz V.. *Drept penal*. București: Tirajul, 1939. 765 p.
98. Donnedieu de Vabres H.. *Les limites de la responsabilité pénale des personnes morales*, „Revue internationale de droit pénal”, 1950, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
99. Ettinger M.. *Responsabilité pénale des personnes morales*, „Revue internationale de droit pénal”, 1929, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
100. Faivre P.. *La responsabilité pénale des personnes morales*, „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé”, nr. 3/1958, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
101. François L.. *La responsabilité pénale des personnes morales?.* Colectiv. *Le Corpus Juris au regard du droit belge*. Bruxelles: Bruylant, 2000. 206 p.
102. Garraud R.. *Traité théorique et pratique du droit pénal français*. Paris: Sirey, 1913. 685 p.
103. Gebara A.. *La responsabilité pénale des personnes morales en droit positif français*. Teză. Paris, 1945, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

104. Geeroms S.. *La responsabilité pénale de la personne morale: une étude comparative*. „Revue internationale de droit comparé”, 1996, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
105. Geminel Ch.. *De la responsabilité pénale des associations*, Librairie Arthur Rousseau, Paris, 1899. 161 p.
106. Grosu V.. *Problematica răspunderii penale a persoanelor juridice și a altor subiecte colective de drept (analiza situației prin prisma dreptului comparat)*. Teză. Chișinău, 2003. 166 p.
107. Guiu M.-K.. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. „Dreptul” nr. 8/2005, p. 158-172
108. Gunsburg N., Mommaert R.. *La responsabilité pénale des personnes morales privées*, „Revue internationale de droit pénal”. 1929, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
109. Hefendehl R.. *Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems*. „Buffalo Criminal Law Review”, 2000, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
110. Hidalgo R., Salomon G., Morvan P.. *Entreprise et responsabilité pénale*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence (L.G.D.J.), 1994. 168 p.
111. Ilie A.-R.. *Răspunderea penală a persoanei juridice. Jurisprudență rezumată și comentată*. București: C. H. Beck, 2013. 430 p.
112. Iliescu N.. *Răspunderea penală a persoanei juridice*, în G. Antoniu - coordonator, *Noul Cod penal. Vol. I*. București: C. H. Beck, 2006. 616 p.
113. Kenel Ph.. *La responsabilité pénale des personnes morales en droit anglais: un droit pour la Suisse*, Genève: Librairie Dorz, 1991. 328 p.
114. Kotlan P.. *Răspunderea penală a persoanelor juridice în lumina subsidiarității represiunii penale*, Dunărea: Revista Lege și Economie nr. 7(4), 2016
115. Kyoto N.. *Criminal liability of corporations – Japan*, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
116. Lascu I.. *Răspunderea penală a persoanelor juridice în lumina noului Cod penal*. Dreptul nr. 8/2010. p. 56-68
117. Lederman E.. *Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and the Search for Self-Identity*, „Buffalo Criminal Law

Review”, 2000, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

118. Legea cetățeniei române nr. 21 din 1 martie 1991 (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 44 din 6 martie 1991, republicată pentru prima oară în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 98 din 6 martie 2000. republicată pentru a doua oară în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 576 din 13 august 2010 - http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=109283), accesat la data de 21.02.2019

119. Legea nr. 105 din 22 septembrie 1992 cu privire la reglementarea raporturilor de drept internațional privat (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 245 din 1 octombrie 1992 - http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=13197) în prezent abrogată, accesat la data de 11.02.2019

120. Legea nr. 111-XVI din 11.05.2006 pentru desfășurarea în siguranță a activităților nucleare și radiologice (http://lex.justice.md/document_rom.php?id=013FB3FD:413E6D42), accesat la data de 11.02.2019

121. Legea nr. 1134 din 02.04.1997 privind societățile pe acțiuni din Republica Moldova (http://lex.justice.md/document_rom.php?id=75DC9789:D2483443), accesat la data de 26.04.2019

122. Legea nr. 161 din 19 aprilie 2003 privind unele măsuri pentru asigurarea transparenței în exercitarea demnităților publice, a funcțiilor publice și în mediul de afaceri, prevenirea și sancționarea corupției (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 279 din 21 aprilie 2003, modificată și completată ulterior - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/43323>), accesat la data de 21.04.2019

123. Legea nr. 299 din 28 iunie 2004 privind răspunderea penală a persoanelor juridice pentru infracțiunile de falsificare de monede sau de alte valori (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 593 din 1 iulie 2004, în prezent abrogată de Legea nr. 278 din 4 iulie 2006 pentru modificarea și completarea Codului penal, precum și pentru modificarea și completarea altor legi, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 601 din 12 iulie 2006 - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/53154>), accesat la data de 21.04.2019

124. Legea nr. 30-XVI din 23.02.2006 pentru completarea Codului penal al Republicii Moldova (http://lex.justice.md/document_rom.php?id=4FB2AF7B:239670FB), accesat la data de 06.04.2019

125. Legea nr. 31 din 16 noiembrie 1990 privind societățile comerciale (publicată în Monitorul Oficial al României Partea I, nr. 126 din 17 noiembrie 1990, republicată pentru prima oară în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 33 din 28 ianuarie 1998, republicată pentru a

două oară în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1066 din 17 noiembrie 2004 - http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=59637), modificată prin Legea nr. 441 din 27 noiembrie 2006 pentru modificarea și completarea Legii nr. 31/1990 privind societățile comerciale, republicată, și a Legii nr. 26/1990 privind registrul comerțului, republicată (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 955 din 28 noiembrie 2006 - https://www.reinventconsulting.ro/admin/userfiles/lege_societati_comerciale.pdf), accesat la data de 24.04.2019

126. Legea nr. 312 din 28 iunie 2004 privind Statutul Băncii Naționale a României (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 582 din 30 iunie 2004, modificată și completată ulterior - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/53133>), accesat la data de 24.02.2019

127. Legea nr. 352-XVI din 24.11.2006 cu privire la organizarea și desfășurarea activității turistice în Republica Moldova (http://lex.justice.md/document_rom.php?id=0B88BC64:70678DCD), accesat la data de 11.02.2019

128. Legea nr. 353-XVI din 24.11.2006 privind completarea Codului penal al Republicii Moldova (http://lex.justice.md/document_rom.php?id=3C84C075:A8B42FBD), accesat la data de 09.04.2019

129. Legea nr. 356 din 21 iulie 2006 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală, precum și pentru modificarea altor legi (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 677 din 7 august 2006 - în prezent abrogată prin Legea nr. 255 din 19 iulie 2013 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală și pentru modificarea și completarea unor acte normative care cuprind dispoziții procesual penale, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 515 din 14 august 2013 - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/74093>), accesat la data de 11.02.2019

130. Legea nr. 365 din 7 iunie 2002 privind comerțul electronic (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 483 din 5 iulie 2002, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 959 din 29 noiembrie 2006, modificată și completată ulterior - http://www.dreptonline.ro/legislatie/lege_comert_electronic.php), accesat la data de 17.04.2019

131. Legea nr. 78 din 8 mai 2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 219 din 18 mai 2000, modificată și completată ulterior - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/22361>), accesat la data de 21.04.2019

132. Legea telecomunicațiilor nr. 530-XIII din 07.07.1995 din Republica Moldova (http://www.law-moldova.com/laws/rom/electrosveazi_ro.txt), accesat la data de 19.04.2019

133. Legros R.. *L'element moral dans les infractions*. Paris: Liège, 1952. 351 p.

134. Leroy-Claudon R. M.. *Le droit criminel et les personnes morales de droit privé*, teză, Nancy, 1987, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
135. Levasseur G.. *Sanctions pénales et personnes morales*, „Revue de droit pénal et de criminologie”, 1954-1955, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
136. Liszt von F.. *Tratado de derecho penal*. Tomo II. Madrid: Reus, 1927. 478 p.
137. Longhin V.. *Responsabilitatea penală în societățile anonime după noua legislație „Carol II”*. București: Institutul de arte grafice „Vremea”, 1937. 70 p.
138. Mănea Al.-M.. *Răspunderea penală a persoanei juridice pentru fapte de corupție transnațională*. Teză de doctorat, Școala doctorală, Facultatea de Drept, Universitatea Titu Maiorescu, București, 2016.
139. Mestre A.. *Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale*, teză, Paris 1899, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
140. Michoud L.. *La théorie de la personnalité morale et son application au droit français*. 2e édition. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence (L.G.D.J.), 1924. 527 p.
141. Mohamed El Sayed K. E.. *Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales*. Teză, Paris, 1988, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
142. Moiseev A. A.. *Revizuire, P.N. Biriukov „Răspunderea penală a persoanelor juridice din Statele Membre U.E.”*. Voronezh: Editura VSU Publishing House, 2015, în Vol. (6), Is. 4 din Monitorul Rusesc de Drept Comparativ al Federației Ruse, 2015
143. Niculeanu C.. *Aspecte referitoare la răspunderea penală a persoanei juridice în noul Cod penal*. Dreptul nr. 8/2013. București: Universul Juridic, p. 99-111
144. OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, *Răspunderea persoanelor juridice în caz de corupție în Europa de Est și Asia Centrală*, 2015
145. Ordonanța Guvernului nr. 1 din 20 ianuarie 2000 privind organizarea activității și funcționarea instituțiilor de medicină legală (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 22 din 21 ianuarie 2000, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 996 din 10 noiembrie 2005, modificată și completată ulterior - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/20639>), accesat la data de 11.02.2019
146. Ordonanța Guvernului nr. 2 din 12 iulie 2001 privind regimul juridic al contravențiilor (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 410 din 25 iulie 2001, rectificată

Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 584 din 18 septembrie 2001, modificată și completată ulterior - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/29779>), accesat la data de 19.04.2019

147. Ordonanța Guvernului nr. 79 din 28 august 2003 privind controlul și recuperarea fondurilor comunitare, precum și a fondurilor de cofinanțare aferente utilizate necorespunzător (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 622 din 30 august 2003 - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/45952>, în prezent abrogată de Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 66 din 29 iunie 2011 privind prevenirea, constatarea și sancționarea neregulilor apărute în obținerea și utilizarea fondurilor europene și/sau a fondurilor publice naționale aferente acestora, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 461 din 30 iunie 2011, modificată și completată ulterior - <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/129701>), accesat la data de 19.04.2019

148. Pascu I., Dobrinoiu V., Dima T., Hotca M. A., Păun C., Chiș I., Gorunescu M., Dobrinoiu M.. *Noul Cod penal comentat. Vol. I. Partea generală*. București: Universul Juridic, 2012. 875 p.

149. Pașca V.. *Codul penal comentat. Partea generală*. Vol. I. București: Hamangiu, 2007. 744 p.

150. Păvăleanu V.. *Răspunderea penală a persoanei juridice în România și în dreptul comparat*. Revista de Drept Penal nr. 2/2013. București: Universul Juridic, p. 148-165

151. Pop Tr.. *Drept penal comparat, partea generală*. Vol. II. Cluj: Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1923, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

152. Pop L., Harosa L. M.. *Drept civil, Drepturile reale principale*. București: Universul Juridic, 2006. 392 p.

153. Pradel J.. *Droit pénal comparé*. Paris: Dalloz, 1995. 733 p.

154. Rătescu G. T., Ionescu I., Periețeanu I. Gr., Dongoroz V., Asnavorian H., Pop Tr., Papadopolu M. I., Pavelescu N.. *Codul penal „Regele Carol II”adnotat*. București: Socec, 1937. 499 p.

155. Recomandarea R(81)12 asupra criminalității economice (<https://wcd.coe.int/com>), accesat la data de 21.04.2019

156. Recomandarea R(82)15 privind rolul dreptului penal în protecția consumatorului (<https://wcd.coe.int/com>), accesat la data de 21.04.2019

157. Recomandarea R(88)18 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei (<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstraneImage=2862697&SecMode=1&DocId=2260740&Usage=2>), accesat la data de 21.04.2019
158. Recomandarea R(96)8 privind politica penală într-o Europă în transformare (<https://wcd.coe.int/com>), accesat la data de 21.04.2019
159. Recomandarea R(97)24 privind cele 20 de principii directoare în lupta împotriva corupției (<https://wcd.coe.int/com>), accesat la data de 21.04.2019
160. Regulamentul Comunității Economice Europene nr. 17/62 din 06.02.1962, Primul regulament de punere în aplicare a articolelor 85 și 86 din tratat (<http://data.europa.eu/eli/reg/1962/17/oj>), accesat la data de 19.04.2019
161. Regulamentul nr. 11/60 din 16.08.1960 privind eliminarea discriminării în materie de tarife și condiții de transport, adoptat în aplicarea articolului 79 alineatul (3) din Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene (<http://data.europa.eu/eli/reg/1960/11/oj>), accesat la data de 19.04.2019
162. Regulamentul nr. 2988/95 din 18 decembrie 1995 privind protecția intereselor financiare ale Comunităților Europene (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A31995R2988>), accesat la data de 21.04.2019
163. Rezoluția Congresului Internațional de Drept Penal de la București (1929) (Revue Electronique de l'Association Internationale de Droit Penal, J.L. de la Cuesta (ed), Resolutions of the Congresses of the International Association of Penal Law (1926-2004), ReAIDP/ e-RIAPL, D-01: 15-18)
164. Rezoluția (77)28 privind contribuția dreptului penal la protecția mediului (<https://wcd.coe.int/com>), accesat la data de 19.04.2019
165. Rezoluția nr. (94)1 privind aspectele civile, administrative sau penale ale luptei împotriva corupției (<https://wcd.coe.int/com>), accesat la data de 19.04.2019
166. Richier G.. *De la responsabilité pénale des personnes morales*. Teză. Lyon, 1943, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
167. Rodríguez-López S.. *Răspunderea penală a persoanelor juridice pentru infracțiunile de trafic de persoane în Dreptul Internațional și European*, în Jurnalul privind traficul de persoane și exploatarea umană nr. 1, Paris Legal Publishers, 2017
168. Screvens R.. *Les sanctions applicables aux personnes morales dans les Etats des Communautés Européennes*. „Revue de droit pénal et de criminologie” 1980, citat de Streteanu

F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

169. Spoială Al.. *Sistemul sancționator aplicat întreprinderilor mici și mijlocii*. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova, nr. 8(28), 2009, p. 157-163

170. Stăncescu Șt.. *Studiu asupra responsabilității penale a persoanelor juridice*. București: Librăriei „Universala” Alcala, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

171. Streteanu F.. *Tratat de drept penal. Partea generală*. Vol. I. București: C. H. Beck, 2008. p. 720 p.

172. Streteanu F., Chiriță R.. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

173. Streteanu F., Chiriță R.. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. București: Rosetti, 2002. 224 p.

174. Streteanu F., Chiriță R.. *Răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul belgian*. „Revista de drept penal” nr. 1/2000, p. 223-232

175. Șcheaua M.. *Legea societăților comerciale nr. 31/1990 comentată și adnotată*. Ediția a II-a. București: Rosetti, 2002, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.

176. Trandafir A-R.. *Șapte ani de răspundere penală a persoanei juridice în România*, <http://www.juridice.ro/288308/sapte-ani-de-raspundere-penala-a-persoanei-juridice-in-romania-40-de-hotarari-definitive.html>, accesat la data de 26.04.2019

177. Tratatul privind Comunitatea Economică Europeană – C.E.E. (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0023>), accesat la data de 15.03.2019

178. Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată) (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=OJ:C:2012:326:TOC>), accesat la data de 15.03.2019

179. Tribunalul Suprem, Colegiul civil, decizia nr. 1061 din 21 octombrie 1966, în I. Mihuță, Al. Lesviodax, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1952-1969*. București: Științifică și Enciclopedică, 1970

180. Tribunalul Suprem, Colegiul civil, decizia nr. 739 din 17 iunie 1958, în I. Mihuță, Al. Lesviodax, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1952-1969*. București: Științifică și Enciclopedică, 1970

181. Tribunalul Suprem, Colegiul civil, decizia nr. 886 din 7 iunie 1957, în I. Mihuță, Al. Lesviodax, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1952-1969*. București: Științifică și Enciclopedică, 1970
182. Tribunalul Suprem, Secția penală, decizia nr. 201/1973, în Vasile Papadopol, Mihai Popovici, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1969-1975*, București: Științifică și Enciclopedică, 1977. 488 p.
183. Ulianovschi X., Dogaru M.. „*Utilitatea răspunderii penale a persoanei juridice*”, Revista Institutului Național de Justiție, nr. 4 (31), 2014. Chișinău, p. 25-29
184. Ulianovschi X., Dogaru M.. „*Sfera persoanelor juridice care răspund din punct de vedere penal*”, Revista Națională de Drept, nr. 11, noiembrie, 2014, Chișinău, p. 2-8
185. Valeur R.. *La responsabilité pénale des personnes morales dans les droits français et anglo-américains avec les principaux arrêts faisant jurisprudence en la matière*. Paris: Marcel Giard, 1931, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
186. Vasile M., Crișan I.. *Necesitatea desemnării judiciare a unui mandatar al persoanei juridice, în cazul săvârșirii unei infracțiuni în dauna acesteia de către reprezentantul său legal*. Dreptul nr. 10/2007, p. 200-203
187. Vermeulen G., De Bondt W., Ryckm Ch.. *Răspunderea persoanelor juridice pentru infracțiuni în Uniunea Europeană*, Institutul pentru Cercetare Internațională pentru Politică penală (IRCP), Maklu-Publishers, 2014
188. Vervaele J. A. E.. *La responsabilité pénale de et au sein de la personne morale aux Pays-Bas. Mariage entre pragmatisme et dogmatisme juridique* „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé”, 1997, citat de Streteanu F., Chiriță R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. Ediția 2. București: C. H. Beck, 2007. 482 p.
189. Wells C.. *Corporations and Criminal Responsibility*. Second edition. Oxford: University Press, 2001. 216 p.
190. Wells C.. *The Decline and Rise of English Murder: Corporate Crime and Individual Responsibility*. „Criminal Law Review” 1988. p. 788-801
191. <http://portal.just.ro>, accesat la data de 26.04.2019
192. <http://eur-lex.europa.eu>, accesat la data de 21.04.2019
193. <http://www.cdep.ro/pls/legis>, accesat la data de 26.04.2019

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnatul Dogaru Mihai, declar pe proprie răspundere că materialele prezentate în teza de doctorat se referă la propriile activități și realizări, în caz contrar, urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Dogaru Mihai

30.04.2019

Curriculum Vitae al autorului

Date personale: DOGARU Mihai

Data și locul nașterii: 19 martie 1973, Târgu Jiu, județul Gorj, România;

Studii: 1980-1988 Școala Generală nr. 8 din Târgu Jiu; 1988 – 1992 Liceul Tudor Vladimirescu din Târgu Jiu – secția matematică-fizică, 1992-1996 Facultatea de Drept, cursuri de zi, Universitatea din Craiova. 2004-2009 studiile la doctorat din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova,

Activitatea profesională: 01.09.1996 – 15.11.1996 – Consilier juridic la S. C. Artego S.A. Târgu Jiu, 05.12.1996 – 31.03.1997 – judecător la Judecătoria Baia de Aramă, județul Mehedinți. 01.04.1997 – 31.12.1999 – judecător la Judecătoria Târgu Cărbunești, județul Gorj. 01.01.2000 – 30.04.2000 – judecător la Judecătoria Drobeta Turnu Severin, județul Mehedinți. 01.05.2000 – 30.09.2018 – judecător la Judecătoria Târgu Jiu, 01.10.2018 – prezent, activează în calitate de judecător la Tribunalul Gorj – Secția a II-a Civilă, județul Gorj.

Domeniile de activitate științifică: Drept penal, criminologie; Drept instituțional comunitar european; Protecția juridică a drepturilor omului; Drept civil.

Participări la foruri științifice internaționale:

Dogaru, M., Săvârșirea de către persoanele juridice a infracțiunilor informatice și a infracțiunilor la regimul comerțului electronic, Seminarul științific cu participare internațională cu tema „Justiție și criminalitate informatică”, organizat de Curtea de Apel Craiova și Tribunalul Gorj - 2009.

Lucrări științifice publicate:

Articole în reviste de circulație națională și internațională:

1. Dogaru M.. *Evoluția ideii de răspundere penală a persoanelor juridice în perioada codificărilor moderne*. Revista Scientia nr. 10/2005, Târgu Jiu, p. 83-96

2. Dogaru M.. *Răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul european* – Simpozion internațional - Implicațiile jurisprudenței și doctrinei juridice europene asupra dreptului intern. Craiova: Universitaria, 2006. p. 198-200

3. Dogaru M., Dogaru G.. *Caracterul real al persoanei juridice*. Revista Economică nr. 6(37)/2007, Sibiu-Chișinău: Continent, 2007. p. 91-97

4. Dogaru M., Dogaru G.. *Capacitatea de acțiune a persoanelor juridice*. Revista Economică nr. 1(38)/2008, Sibiu-Chișinău: Continent, 2008. p. 15-19

5. Dogaru M.. *Sanctiuni aplicabile persoanelor juridice*. Revista Legea și Viața nr. 10 (202) 2008, Chișinău: Î.S. „Dinamo” – M.A., p. 45-49

6. Dogaru M.. *Aspecte procedurale privind sancționarea persoanei juridice*. Revista Legea și Viața nr. 9 (201) 2008, Chișinău: Î.S. „Dinamo” – M.A., p. 38-42

7. Dogaru M.. *Săvârșirea de către persoanele juridice a infracțiunilor informatice și a infracțiunilor la regimul comerțului electronic*. Justiție și criminalitate informatică. Seminarul științific cu participare internațională, Târgu Jiu, 2009, organizat de Curtea de Apel Craiova și Tribunalul Gorj. Craiova: Sithech, 2009. p. 72-81

8. Dogaru M.. *Considerații generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept din România*. Revista Legea și Viața nr. 6 (222) 2010, Chișinău: Î.S. „Dinamo” – M.A., p. 11-15

9. Ulianoschi X., Dogaru, M, *Utilitatea răspunderii penale a persoanei juridice*, Revista Institutului Național de Justiție, nr. 4 (31), 2014, p. 25-29

10. Ulianoschi X., Dogaru, M, *Sfera persoanelor juridice care răspund din punct de vedere penal*, Revista Națională de Drept, nr. 11, noiembrie, 2014, p. 2-8

11. Dogaru, M., Ulianoschi X., *Elementul subiectiv și caracterul personal al răspunderii penale în cazul persoanelor juridice*, Revista Națională de Drept, nr. 3, martie 2015, p. 9-15

12. Dogaru M., *General considerations regarding the criminal liability of legal persons in the Romania judicial system*. Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Science Series, Supplement 1/2016, Târgu Jiu: „Academica Brâncuși”, p. 11-15

Date de contact: Adresa: strada Petrești nr. 151, Târgu Jiu, județul Gorj, România;
Telefon mobil: 0728851777.